

Cecilie Revheim

HVA MED OSS ANDRE SOM BOR HER?

Om fosterforeldres barn og
deres erfaringer

Hva med oss andre som bor her?

Cecilie Revheim

Hva med oss andre som bor her?

Om fosterforeldres barn og deres erfaringer

Universitetsforlaget

© Cecilie Revheim 2023.

Boken ble første gang utgitt i 2023 på Universitetsforlaget.

Materialet i denne publikasjonen omfattes av åndsverksloven og er utgitt med åpen tilgang under Creative Commons-lisensen CC BY-NC-SA 4.0.

Denne lisensen gir tillatelse til å kopiere, distribuere eller spre materialet i hvilket som helst medium eller format, og til å remixe, endre eller bygge videre på materialet. Disse frihetene gis med følgende forbehold: Du må oppgi korrekt kreditering, oppgi en lenke til lisensen, og indikere om endringer er blitt gjort. Du kan gjøre dette på enhver rimelig måte, men uten at det kan forstås slik at lisensgiver bifaller deg eller din bruk av materialet. Du kan ikke benytte materialet til kommersielle formål. Dersom du mikser, bearbeider eller bygger på materialet, må du distribuere dine bidrag under samme lisens som originalen. Du kan ikke gjøre bruk av juridiske betingelser eller teknologiske tiltak som lovmessig hindrer andre i å gjøre noe som lisensen tillater.

NB: Lisensen gir deg ikke nødvendigvis alle de tillatelsene som er nødvendig for din tiltenkte bruk. For eksempel kan andre rettigheter, som reklame-, personvern- eller ideelle rettigheter, sette begrensninger på hvordan du kan bruke materialet.

Den komplette lisensteksten kan leses på <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode.no>.

Boken er utgitt med støtte fra Norges Forskningsråd og Universitetet i Agder.

Trykt utgave: ISBN 978-82-15-05592-3

Elektronisk utgave: ISBN 978-82-15-05591-6

DOI: 10.18261/9788215055916-2023

Henvendelser om denne utgivelsen kan rettes til:
post@universitetsforlaget.no

www.universitetsforlaget.no

Omslag: Universitetsforlaget

Sats: PHi Business Solutions Ltd.

Sammendrag Boken retter søkelys mot fosterforeldres egne barn og deres erfaringer med å vokse opp med fostersøsken. Fostersøskenrelasjonen er en sammensatt og mangesidig relasjon som frembringer ulike dilemmaer. Jeg drøfter hvilke utfordringer en fosterhjems plassering kan innebære for barna til fosterforeldrene, og hvilket moralsk ansvar sosialarbeidere har for å ivareta disse barna. Anerkjennelse, fra både foreldre og profesjonelle, er avgjørende for hvordan fosterfamiliens barn håndterer utfordringene.

Nøkkelord fosterforeldres egne barn | fosterfamilie | barnevern | barns rettigheter | omsorgsetikk

Abstract This book sheds light on the foster carers' own children and their perspectives on growing up with foster siblings. The complex and multifaceted relationship between foster children and biological children in foster families creates many paradoxes and dilemmas. I discuss how challenges in foster care placement may impact on children in foster families, and the moral responsibility of the social workers for the well-being of these children. Recognition, from both parents and professionals, is crucial for how they cope with the difficulties.

Keywords foster carers' own children | foster family | child welfare | children's rights | ethics of care

Innhold

Forord	11
1. Introduksjon	13
Fosterforeldrenes egne barn er viktige støttespillere	14
Uten navn er man ingen	15
Hva skal barnet hete?	16
Hva vet vi, og hvordan har vi utviklet kunnskapen?	18
Nordiske forskningsbidrag	20
Nytten av utenlandske studier i en norsk kontekst	21
Dette bidragets forskningsspørsmål og datagrunnlag	23
Bokens struktur og videre oppbygning	25
2. Fosterhjemsomsorgen	27
Utviklingstrekk og trender i barnevernet	27
Kritikken fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen	30
På vei mot en profesjonalisering av fosterhjemmet	31
Penger å spare på familiebaserte løsninger fremfor institusjonsplasser? ...	34
Fosterfamilien under press	36
Å vokse opp i et vanlig hjem eller en familielignende institusjon?	36
Rammevilkår for oppfølging av fosterfamilien	37
Nye sosialpolitiske føringer om fosterfamiliens barn	41
3. Hva sier loven: om barnerettslige prinsipper og barns rettigheter	44
De tre P-ene: Protection, Provision og Participation	45
Barns rett til å gi uttrykk for sin mening	48
Barnevernloven om barnets rett til medvirkning	50
Hensynet til barnets egne synspunkter versus hensynet til barnets beste ...	52
Barnets lojalitetskonflikt til foreldrene	55
Spenningen mellom retten til medvirkning og retten til beskyttelse	56
Har fosterforeldres egne barn rett til deltakelse?	57
4. Bokens teoretiske rammeverk	61
Sosialt arbeids profesjonsetikk	62
Barnevernsarbeiderens yrkesetiske grunnlagsdokument	64
Diskursetikk	66
Fenomenologisk filosofi	67

Omsorgsetikk	68
Omsorg som etisk verdi	69
Omsorg som kjærlighet	71
Kritikken mot en altruistisk forståelse av omsorg	72
Omsorg som konfliktforebygging	74
Axel Honneths anerkjennelsesteori	75
5. Forberedelser i forkant	80
Det første møtet	83
Forventninger til å få et nytt søsken	86
6. Fostersøskenrelasjonen – en relasjon med forbehold	91
Som en ekte bror eller søster	95
Betydning av alder og kjønn i fostersøskenrelasjonen	100
Å være søsken – men ikke helt som en familie	103
Jeg vil så gjerne være storesøster – men får ikke lov.	107
Ulikheter til hinder for utvikling av en søskenrelasjon	111
Når søskenkjærlighet ikke gjengjeldes	116
7. Å bli eksponert for omsorgssvikt – innvirkning på familieliv og selvbylde	119
Selvskading og destruktiv atferd	121
Utageringer og fysiske angrep	124
Sosial avvisning og psykiske angrep	131
Søskenmishandling – fysisk og emosjonell krenkelse i fostersøskenrelasjoner.	137
Å være barnet til fosterforeldrene – en særlig utsatt posisjon.	141
8. Når fostersøsken trenger ekstra oppmerksomhet	145
Han vil aldri legge seg om kvelden	150
Ofte så blir det litt annerledes stemning rundt bordet.	152
Hun tåler ikke at andre er i sentrum.	154
Han trengte den plassen mye mer enn det jeg trengte.	157
Emosjonelt forsvar	159
Å finne sin plass og komme i posisjon	160
9. Når fostersøsken må forlate familien.	163
Det gjelder å holde ut	165
Å bli skjøvet ut på sidelinjen	173
Å ofre seg for andre.	177
Avlastning – å få et pusterom.	179
10. Ressurssterke og stolte bidragsytere	184
Den gode hjelper	188
Buffer – å være en beskytter	191

Å bli sett og verdsatt i fosterhjemmsorgen	194
Fosterhjemmsorg og parentifiserte familiemønstre	196
Barn som virkemiddel i profesjonelt arbeid	201
11. Taushetsplikten – hvem kan jeg snakke med?	204
Hva sier reglene?	209
Å bringe barn til taushet	211
Krav om uttømmende politiattest	214
Når fosterbarns rettsvern får følger for egne barns personvern	216
12. Støtte og oppfølging fra profesjonelle	220
Behov for informasjon	220
Fosterfamiliens møte med barnevernstjenesten	226
Barnevernstjenesten må vise at de virkelig bryr seg	231
Kursing og opplæring av fosterfamiliens barn	238
Søskenrelasjoner og det moralske ansvaret	240
Informantenes råd og tips	241
13. Oppsummering og avsluttende drøftinger	248
Forskningsspørsmål 1: Hvordan reflekterer barn av fosterforeldre over egne erfaringer med å vokse opp med fostersøsken?	249
Forskningsspørsmål 2: Hvordan reflekterer fosterforeldre over fosterhjemsplasseringens innvirkning på egne barn?	250
Forskningsspørsmål 3: På hvilke måter aktualiserer mine funn profesjonsetiske utfordringer?	250
Forskningsspørsmål 4: Hvordan ivaretar retningslinjer, rettsprinsipper og sosialpolitiske føringer hensynet til fosterforeldres egne barn?	252
Profesjonens inngripen i barnets livsverden	253
Fosterforeldrenes egne barns rettslige anerkjennelse	254
Betydningen av samfunnsmandatet og det yrkesetiske grunnlagsdokumentet	257
Sosialarbeiderens profesjonsmorske ansvar	259
Om den sosiale kampen for anerkjennelse	260
Når ulike interesser står på spill – det vanskelige dilemmaet	262
Styrker og svakheter ved problemdrevet forskning	264
Appendiks – metode	268
Litteraturliste	271

Forord

Denne boken er en bearbejdet versjon av min doktoravhandling i sosialt arbeid som jeg disputerte med høsten 2019. Det er den første boken på norsk som gir en samlet fremstilling av kunnskap om fosterfamiliens egne barn. Her rettes søkelyset mot fostersøskenrelasjonen og barnelivet i en fosterfamilie. Kunnskap om hvordan det kan være å vokse opp i en familie som tar imot et barn plassert etter barnevernloven, har hittil vært mangelfullt belyst. Praksisfeltet har over tid vært oppmerksomme på at belastninger knyttet til fosterforeldrenes egne barn kan være årsak til fosterhjemsbrudd. Derfor er det av stor betydning for praksisfeltet, fosterforeldre og deres egne barn, og ikke minst for fosterbarnet selv, at vi vet mer om slike utfordringer. Med oppvekstreformen fra 2022 gis kommunen økt ansvar for oppfølging av fosterhjemmene, inkludert fosterforeldres egne barn. Til hjelp i dette arbeidet trenger profesjonelle fagkunnskap og forskningslitteratur å lene seg på. Jeg gir en bred innføring i fosterforeldres egne barns livserfaringer, basert på intervjuer med både fosterforeldre og deres egne barn.

Med utgangspunkt i anerkjennelsesteori og profesjonsetiske drøftinger viser jeg hvordan profesjonelle kan forebygge rivalisering og konflikter mellom fostersøsken, ved å være oppmerksomme på hvilke omkostninger det kan ha å være søsken til et barn med utfordrende atferd og store omsorgsbehov. Kunnskap om slike forhold kan styrke integrering av fosterbarnet i fosterfamilien, ved at veiledere raskere identifiserer hva barna i fosterfamilien trenger hjelp og støtte til.

Jeg løfter frem etisk relevante temaer og retter oppmerksomhet mot ulike utfordringer og dilemmaer profesjonelle kan støte på, i møte med fosterforeldres egne barn. Viktige undertemaer er barns rettigheter, søskenperspektivet, profesjonelles ansvar og omsorgsetikk. Målet er å komme frem til kvalifiserte etiske refleksjoner, et resultat som myndighetene og profesjonelle kan ta i betraktning i videre utforming av fremtidens fosterhjemstjeneste. Således er boken også et etikkfaglig bidrag til profesjonsutvikling på fosterhjemsfeltet, der representanter for de berørte parter selv får komme til orde.

Jeg er takknemlig for at jeg fikk muligheten til å forske på dette spennende temaet. Doktorgradsprosjektet var del av INNOS – «Innovation and Service Development through evolving Forms of Collaboration» – finansiert av Norges forskningsråd. Prosjektets overordnede mål er å utvikle kunnskap om nye samarbeidsrelasjoner

i velferdsfeltet, utvikle kunnskapsbaserte og bedre tjenester mellom brukere, tjenesteutøvere, forskere og sosialarbeidere.

I arbeidet med avhandlingen, og i omarbeidelsen til bok, er det mange som fortjener en takk. Jeg vil særlig takke alle modige barn og ungdommer som har delt sine livserfaringer og gjort det mulig å skrive denne boken. Takk til barnevernstjenestene som åpnet dører og gav meg muligheten til feltarbeid, og mange gode samtaler med profesjonsutøvere og fosterforeldre.

En særskilt takk til mine veiledere, professor Pål Repstad og professor Solveig Botnen Eide, begge ved Universitetet i Agder. Takk også til Trygve Wyller for innspill underveis, og til Randi Kroken, Regner Birkelund og Monica Nordenfors, som bedømte avhandlingen og gav inspirasjon til videre arbeid. En stor takk til Helge Årsheim, Pål Halvorsen og Ida Almestad ved Universitetsforlaget for gode innspill og hjelp i omarbeidelsen til bokmanus. Takk til Universitetet i Agder, og min arbeidsplass ved Institutt for sosiologi og sosialt arbeid, for økonomisk støtte til utgivelse med åpen tilgang. Jeg håper det kommer hele praksisfeltet til nytte.

Takk til familie, venner og gode kollegaer som har heiet meg over målstreken, slik at arbeidet endelig kan publiseres og gjøres tilgjengelig for alle.

Kristiansand, februar 2023

Cecilie Revheim

1. Introduksjon

I Norge har vi lenge hatt begrenset kunnskap om hvordan fosterforeldres egne barn forstår seg selv og sin egen rolle i fosterhjemsoppdraget. I lengre tid har det blitt forsket på dette feltet internasjonalt, med en økende kunnskapsutvikling på 2000-tallet. Til tross for at norske forskere på barnevernsfeltet siden 90-tallet har påpekt at det ikke er problemfritt å plassere fosterbarn inn i familier der det allerede bor barn og unge (Backe-Hansen, 1993; Bunkholdt, 1999), er denne kunnskapen i liten grad gjort kjent for norske barnevernsarbeidere.

I denne boken utforsker jeg hva det kan innebære å vokse opp i et hjem som tar imot barn plassert etter barnevernloven, og gir barn og unges egne refleksjoner og livserfaringer en tydelig stemme. Min intensjon er å presentere et forskningsfelt med høy relevans for norsk barnevern, som det er på tide at blir viet oppmerksomhet.

Jeg har vært opptatt av barnelivet i fosterfamilien og hvordan fosterforeldres egne barn skaper mening og forstår sin rolle overfor fostersøsken. I tillegg ser jeg på hvordan strukturer, verdier, rettigheter og rammevilkår i fosterhjemsomsorgen kan virke inn på disse subjektive erfaringene. Deltakerne i min studie ønsker å dele sin fortelling for å kunne hjelpe andre i samme situasjon. Ungdommene som uttaler seg her, setter ord på hvor viktig det er at profesjonelle anerkjenner egne barns erfaringer som interessante og verdifulle:

Alle har en historie. For som fostersøster har jeg av og til følt på at det ikke er noe spesielt med meg og min historie. For både Per og Anne (fostersøsken) har vært igjennom veldig mye vondt. Og det har ikke jeg. Og det er jeg jo veldig glad for. Men alle kommer hjem til oss og skal snakke med dem, og har veldig stort fokus på de store og vanskelige tingene som de har opplevd. Men jeg får jo også noen ekstra ting å slite med, som ingen ser eller anerkjenner eller noe som helst. Så bare det at noen av og til viser litt interesse for meg og hva jeg har å fortelle, det føles veldig godt altså. (Revheim, 2019, s. 89)

I boken retter jeg et særlig blikk på hvordan fosterhjems plassering kan virke inn på barnas hverdagsliv gjennom positive og negative erfaringer og mestring av disse, endringer i familien, ulike former for tap og konflikter, opplevelse av ansvar, bekymring og tidlig modning, betydning av alder og kjønn, fosterhjemsbrudd,

samarbeid med profesjonelle, anerkjennelse og oppfølging fra velferdssystemet. Videre reiser jeg en profesjonsetisk drøfting av hvilke juridiske, forvaltningsmessige og moralske spørsmål som melder seg, sett opp mot internasjonale forpliktelser om barns rettigheter og sosialt arbeids profesjonsetikk.

Internasjonal forskning problematiserer trekk ved barnas liv, som stressfaktorer, plikter, press og forventninger til barn av fosterforeldre, og konkluderer med at de har behov som må ivaretas (Falch-Eriksen, 2018; Höjer et al., 2013; Moslehuddin, 1999; Serbinski & Shlonsky, 2014; Thompson & McPherson, 2011; Twigg & Swan, 2007). Gjennomgående blir det hevdet at vi har begrenset kunnskap om fosterforeldres egne barn. Min kunnskapssammenstilling av forskningslitteraturen viser at utfordringene som fremstilles, er gjentakende, omfattende, komplekse og problemfokuserede (Revheim, 2018, 2019). Fosterforeldres egne barn ser ut til å ha noen felles erfaringer på tvers av landegrenser, tidsepoker og ulike velferdsløsninger. På bakgrunn av dette er det mulig å identifisere fellestrekk som kjennetegner denne gruppen barn. Jeg vil derfor hevde at tiden er moden for å snu den innarbeidede retorikken, og fastslå at vi har en god del kunnskap om fosterforeldres egne barn.

FOSTERFORELDRENE EGENE BARN ER VIKTIGE STØTTESPILLERE

Med fosterhjem menes private hjem som tar imot barn til oppfostring på grunnlag av barnevernstjenestens beslutning om hjelpetiltak eller omsorgsovertakelse (barnevernloven § 4-22). Fosterhjemsomsorg er et satsingsområde i norsk barnevern, og uten de mange fosterhjemmene stopper mye av barnevernets arbeid opp. I 2021 mottok 50 520 barn og unge et barneverntiltak.¹ Ved utgangen av 2021 var 9 950 barn og unge plassert utenfor hjemmet. Det vil si at 34 prosent av barn og unge med tiltak fra barnevernet flyttet i enten fosterhjem, barnevernsinstitusjon eller egen bolig med oppfølging. Mesteparten av barnevernets arbeid er basert på frivillige hjelpetiltak i hjemmet, men av de som må flytte ut av hjemmet, flytter 84 prosent i fosterhjem. I 2021 var dette 8 300 barn.² Fosterhjem er det klart mest brukte tiltaket for barn og unge som ikke lenger kan bo hos sine foreldre, og barnevernet er avhengig av at privatpersoner tar imot barn som trenger et nytt hjem (BFD, 2021).

Stortingsmeldingen *Trygghet og omsorg: fosterhjem til barns beste* slår fast at det er hele familien som tar på seg et fosterhjemsoppdrag: «Fosterforeldrenes egne barn er viktige støttespillere, og det er avgjørende at hele familien er del av prosessen med å bli fosterhjem» (Meld. St. 17 (2015–2016), s. 74–75).

---

1 Tall hentet fra Statistisk sentralbyrå, oppdatert 6. juli 2022: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/barne-og-familievern/statistikk/barnevern>

2 Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, hentet november 2022: https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Barnevern/Oppsummert_status_i_tall_for_barnevernet/

Det føres ikke statistikk over fosterforeldres egne barn. En liten andel, om lag 18 prosent av fosterforeldre, har ikke egenfødte barn (Havik, 2007; Ipsos, 2017). Noen velger å få fosterbarn etter at egne barn er myndige. Over 60 prosent av fosterforeldre har mer enn ett eget barn (Ipsos, 2017), og en del fosterbarn flytter i tillegg til flere ulike fosterhjem. Dermed kan vi anslå at antallet egne barn som berøres av en fosterhjems plassering, er langt høyere enn antall fosterbarn.

Å ta imot et fosterbarn er en begivenhetsrik erfaring fylt med spenning og forventninger. Familiemedlemmene må lære å relatere seg til hverandre på nye måter. Fosterhjemserfaringen kan gi barna nye roller og dessuten endre familierelasjoner i både positiv og negativ retning (Spears & Cross, 2003; Thompson et al., 2016). At søskenflokket vokser, kan innebære at familien blir mer aktiv og utvider sitt sosiale liv. Fosterbarnet kan bli en venn man kan gjøre ting sammen med. Egne barn kan være både lekekamerater og gode rollemodeller i fosterbarnets sosialiseringssprosess. Barn av fosterforeldre rapporterer selv både positive og negative erfaringer med å være en fosterfamilie, med overvekt av en positiv innstilling til fosterbarn (Sutton & Stack, 2013; Targowska et al., 2016; Watson & Jones, 2002).

Det vi også vet, er at endringene kan oppleves overveldende og krevende. Fosterbarnets vansker påvirker i stor grad stabiliteten ved en fosterhjems plassering. Helt siden 1980-tallet har det vært dokumentert at konflikter mellom barna, og belastninger for parets egne barn, øker risikoen for fosterhjemsbrudd. Å få fostersøsken kan innebære mer komplekse utfordringer enn å få søsken på andre måter, men ikke nødvendigvis. Barn reagerer ulikt. Hvilken betydning endringene får, vil variere fra familie til familie og endres over tid. Hvordan profesjonelle forstår det komplekse samspillet mellom fostersøsken og støtter fosterforeldrenes egne barn i prosessen, kan være nøkkelen til en vellykket integrering i familien og ha stor betydning for om fosterhjems plasseringen lykkes eller ei (Revheim, 2018; Rock et al., 2013; Twigg & Swan, 2007; Youngson, 2016). Kunnskap om hvordan fosterhjems plassering virker inn på familiens barn, er derfor av betydning, ikke bare for barna selv, men også for praksisfeltet. Skal barnevernsarbeidere kunne rekruttere nye fosterfamilier, øke kvaliteten og mulighetene for stabile omsorgsplasseringer, redusere flyttinger og forebygge konflikter, er kunnskapsutvikling om fostersøskenrelasjonen nødvendig.

UTEN NAVN ER MAN INGEN

I utviklingen av gode velferdsløsninger i fosterhjemsomsorgen må alle berørte parter inkluderes i det profesjonelle arbeidet. En rekke studier slår fast at egne barn har begrensede muligheter til medvirkning (Gundersen & Jessen, 2020; Njøs & Seim, 2018; Nordenfors, 2015; Revheim, 2019; Serbinski & Brown, 2016; Williams, 2017b). Selv om en fosterhjems plassering kan få store følger for deres hverdags- og familieliv, gis fosterfamiliens barn liten anledning til direkte deltakelse ved å kunne påvirke det som skjer.

At deres livserfaringer til nå har vært underkommunisert, kan henge sammen med at fosterforeldres egne barn på mange måter har manglet et begrep i barnevernsdiskursen. I en artikkel i boken *Barnevernets begreper – i bevegelse* av Ask og Eide (Revheim, 2018) drøfter jeg dette mer inngående. Begreper har betydning, de gir assosiasjoner og setter oss på sporet av bestemte måter å tenke på. Når vi i praksisfeltet snakker om «barnevernsbarn» eller «enslige mindreårige asylsøkere», snakker vi om grupper av barn som kjennetegnes av felles erfaringer. Slike overordnede begreper har den funksjonen at vi kan identifisere problemområder, behov og utfordringer, slik at vi kan sette inn tiltak og jobbe sosialpolitisk opp mot grupper av barn i samfunnet. Betegnelsen «fosterforeldrenes egne barn» har ikke hatt en tilsvarende posisjon som et innarbeidet begrep i samfunnsdebatten (Revheim, 2018). Dermed har praksisfeltet ikke nødvendigvis et felles kunnskapsgrunnlag eller en felles faglig forståelse for hvilke fellestrekk og utfordringer vi snakker om, med hensyn til disse barna.

Magne Knutsen problematiserer mangelen på gode betegnelser for fosterforeldres egne barn som et faglig problem (Knutsen, 2013, 2014). Han setter fingeren på et viktig poeng når han skriver: «Uten navn er man ingen. Vi har ikke trengt noen egen betegnelse på barn av fosterforeldre, fordi de ikke har vært regnet med som aktører i fosterfamilien» (Knutsen, 2013, s. 82). Mangel på ET felles begrep som synliggjør egne barns rolle i fosterhjemsomsorgen, problematiseres også i utenlandske studier (Roche & Noble-Carr, 2016; Serbinski & Brown, 2016; Williams, 2017b). Barnas behov for informasjon, oppfølging og beskyttelse tas ikke hensyn til i tilstrekkelig grad fordi de ikke har en klar aktørposisjon i barnevernet. Når denne gruppen barn ikke settes på agendaen, ikke blir diskutert, aktualisert eller forsket på, kan viktige problemområder gå under radaren. Hvordan vi begrepsfester fosterforeldres egne barn, har betydning for hvordan deres perspektiver blir integrert og anerkjent på politisk beslutningsnivå og i praksisfeltet.

HVA SKAL BARNET HETE?

Relasjonen mellom fosterfamiliens barn omtales som *fostersøsken*. Betegnelsen brukes om begge parter, de er hverandres fostersøsken og bidrar dermed ikke til en tydelig avklaring av hvilke barn vi snakker om. Nødvendigheten av å skille fosterfamiliens barn fra hverandre oppstår når vi trenger å forstå særtrekk ved fostersøskenrelasjonen og drøfte barnas ulike behov, roller og posisjon.

Ofte skiller en mellom *biologiske* barn og *fosterbarn* i fosterfamilien. Å skille mellom barna i en søskenflokk på denne måten kan for noen oppleves unaturlig. I mange fosterfamilier regnes fosterbarnet som et familiemedlem og «som en av oss». At fostersøsken defineres som ekte søsken, på lik linje med biologiske søsken,

utpeker seg særlig i nordiske studier (Gundersen & Jessen, 2020; Heggdalsvik, 2007; Knutsen, 2014; Njøs, 2012; Nordenfors, 2006; Revheim, 2019; Øyre, 2012; Aaøyen, 2014) og andre land der fosterhjemsomsorg kjennetegnes av langvarige plasseringer (Denuwelaere & Bracke, 2007; Mosek, 2013; Nordenfors, 2006; Roche & Noble-Carr, 2016; Youngson, 2016). Et slikt søskenperspektiv skiller seg dermed noe ut fra angloamerikanske studier preget av hyppige og kortvarige plasseringer.

Å bli omtalt som *et biologisk barn i fosterhjem/beredskapshjem* er etter mitt syn en fremmedgjørende betegnelse på barn som vokser opp i sitt eget hjem. Formuleringen kan bidra til forvirring om barnet er plassert av barnevernstjernen, noe det ikke er. Å trekke opp et skille mellom biologiske barn og andre barn bidrar også til å snevre inn hva vi forstår som vår familie. Dagens barn og unge vokser opp i komplekse familiemønstre hvor mange kjernefamilier går i oppløsning og erstattes av nye samlivsformer. I kjølvannet av dette kommer ulike former for søskenrelasjoner som stesøsken og bonussøsken. Hvem en regner som søster eller bror, avhenger ikke nødvendigvis av genetiske forhold. Adoptivbarn vil eksempelvis også oppfattes som ekte søsken. Familie kan forstås som en person man deler husstand med, er juridisk forbundet med eller har en psykologisk tilknytning til (NOU 2016: 16, s. 31), og mange barn kan føle sterk familietilhørighet til andre enn sitt genetiske opphav.

Et slikt utvidet familieperspektiv understøttes også av forskning på fosterbarns familieforståelse. Ulvik fant at barn aktivt skaper og konstruerer sin opplevde familie gjennom sine erfaringer og oppfatninger av verden (Ulvik, 2005, 2007). Studien til Ellingsen (2014) peker på tre ulike familieperspektiver, som først og fremst handler om ungdommenes opplevelse av å høre til. Den dominerende familieforståelsen er at ungdommer opplever en sterk familietilhørighet til både biologisk familie og fosterfamilie, og at begge familier er viktige støttespillere i ungdommenes liv. I det andre familieperspektivet ser ungdommene fosterfamilien som sin naturlige familietilhørighet, og sin biologiske familie som mer unaturlig og belastende. Den tredje familieforståelsen er uttrykk for det motsatte syn, nemlig at ungdommene identifiserer seg sterkt med sin biologiske familie, som de føler lojalitet til, mens fosterfamilien er et sted de bor (Ellingsen, 2014).

I likhet med Ellingsen finner også jeg i min studie at familiebegrepet er komplekst og i stadig endring. Som vi skal se i kapittel 6, konstrueres den opplevde fostersøskenrelasjonen ut fra konflikt, lojalitet, søskenkjærlighet og følelsen av å høre sammen. Familieperspektivet i fosterhjemmet bør derfor forstås ut fra hvilke emosjonelle og moralske forventninger eller forpliktelser som ligger i en fostersøskenrelasjon.

På den annen side kan egnede begreper som skiller fosterbarn fra de øvrige barna som bor i dette hjemmet fra før, være hensiktsmessig i barnevernsdiskursen.

Benevnelsen *egne barn i fosterhjem/beredskapshjem* setter oss på sporet av at det finner sted endringer for omsorgsgivernes barn når familien får status som fosterfamilie. De komplekse problemstillingene som følger med slike endringer, angår *alle* barn, ungdommer og unge voksne som har sin tilhørighet i familien. Jeg tar til orde for en raus forståelse av begrepet fosterforeldres/beredskapsforeldres egne barn og definerer det slik:

Fosterforeldres/beredskapsforeldres egne barn er alle barn, både mindreårige og myndige, som har sin naturlige tilhørighet i familien og oppfattes å være et familiemedlem, forut for en ny fosterhjemsplassing. Det omfatter egenfødte barn, adoptivbarn, stebarn og fosterbarn.

Alle barn og unge voksne som hører til i hjemmet og er knyttet til fosterforeldrene som sine omsorgspersoner, blir berørt av det nye (foster)barnet som flytter inn. Det fordrer at barnevernsarbeideren utfordres i sitt familiesyn. Ettersom familieforståelsen har innvirkning på hvordan en tenker om fosterbarnets plass i familien, og slik legger grunnlaget for beslutninger som tas, bør et familieperspektiv ta utgangspunkt i hvordan det enkelte barn oppfatter og konstruerer sin familie (Ellingsen, 2014).

I de senere årene er søskenperspektivet i barnevernet styrket. I 2013 ble det i lov om barneverntjenester § 4-16 om oppfølging lagt til et nytt punkt i bestemmelsen som sier at barnevernstjenesten skal, der hensynet til barnet ikke taler imot det, legge til rette for samvær med søsken. Dette viser en dreining der det biologiske prinsipp og barns rett til familieliv ikke bare omhandler foreldre, men også anerkjenner at søsken spiller en viktig rolle i barn og unges liv. Jeg vil hevde at barnevernsarbeiderens familieforståelse også får følger for fosterforeldrenes egne barn. Dersom biologiske og juridiske familieband har forrang, vil fostersøskenrelasjonen stå i fare for å komme i bakgrunnen. Anerkjennelse av søskenperspektivet vil ha betydning for hvordan fosterforeldres egne barn følges opp.

Men det handler ikke bare om hva det er hensiktsmessig å kalle denne gruppen barn. Vel så viktig er det å løfte frem deres stemme i samfunnsdebatten og i utformingen av morgendagens barnevernstjeneste.

HVA VET VI, OG HVORDAN HAR VI UTVIKLET KUNNSKAPEN?

Forskning på fosterfamiliens egne barn kan spores tilbake til 1970-tallet, da man utforsket fosterfamilien som helhet og hva fosterforeldre mente om fosterhjemsoppdragets innvirkning på egne barn (Ellis, 1972; Wilkes, 1974). Utover på 1990-tallet kom flere studier og nybrottsarbeid som i tillegg utforsket barnas

egne erfaringer. Studiene la grunnlaget for forskningsfeltet. Veksten i forskningsbidragene inkluderte positive og negative konsekvenser av fosterhjemsplasing for fosterfamiliens barn, og dessuten barnas bidrag i fosterhjemsomsorgen. Flere studier inkluderer fosterforeldrenes perspektiv. De siste årene har det vært en økning internasjonalt i studier som omhandler fosterforeldrenes egne barn. Nyere forskning belyser tydeligere hvordan fosterhjemserfaring kan virke inn på barnas familieliv, foreldre-barn-relasjonen (Adams et al., 2018; Thompson et al., 2016; Younes & Harp, 2007), fostersøskenrelasjonen (Mosek, 2013), grad av angst, depresjon, emosjoner, konflikter og selvbilde hos egne barn (Denuwelaere & Bracke, 2007; Mainpin et al., 2016). Videre vektlegges barns internasjonale rettigheter, barns rolle i familien og delaktighet i fosterhjemsomsorg (Nordenfors, 2015; Raineri et al., 2018; Targowska et al., 2016; Williams, 2017b).

Selv om studiene beskriver egne barns ressurser, er forskningslitteraturen likevel dominert av kontrastfylte funn, der negative erfaringer synes å overskygge de positive sidene ved en fosterhjemsplasing. Fremtredende i forskningslitteraturen er at utfordringene er gjentakende og komplekse, og at situasjonen ikke synes å ha endret seg nevneverdig i nyere tid (Falch-Eriksen, 2018; Höjer et al., 2013; Moslehuddin, 1999; Revheim, 2018; Serbinski & Shlonsky, 2014; Thompson & McPherson, 2011; Twigg & Swan, 2007). Uten å fange opp alle tenkelige nyanser gir kunnskapsstatusen et bakteppe som viser at denne gruppen barn utsettes for særskilte belastninger, der noen synes å betale en høy pris.

Kunnskapsfremstillingen inkluderer et aldersspenn på informanter helt ned til 3-årsalderen og opp til voksne over 30 år. Det representerer et spenn i tid og sted, gjennom både dagsaktuelle og retrospektive erfaringer. Svakheten ved å slå aldersgruppene sammen er at en ikke får tydelig frem nyansene hvor barn, unge og voksne reflekterer ulikt over egen situasjon. Yngre barn viser en større tendens til å vektlegge fordelene med å ha fostersøsken, mens eldre barn reflekterer mer nyansert over sin rolle i familien og beskriver til dels alvorlige livserfaringer. Det gjennomgående er at eldre informanter er mer kritiske ved tilbakeblikk på egen oppvekst. Det kan bety at det er bias i utvalget, og at de mest positive ikke melder seg til forskning. Men det kan også bety at unge voksne er mer fristilt til å stille spørsmål ved foreldrenes valg eller kritisere systemet. Resultatene må fortolkes i lys av kontekst, der rammevilkår og manglete oppfølging av egne barn kan være en medvirkende årsak til de negative erfaringene.

Fremdeles befinner forskningsfeltet seg i en tidlig fase hvor det finnes få studier i hvert enkelt land. En rekke områder er mangelfullt utforsket, og kun et fåtall studier tar sikte på en systematisk undersøkelse av selve fostersøskenrelasjonen. Det mest gjentakende funnet, nemlig at egne barn taper tid og oppmerksomhet fra foreldrene, og taper nærhet, plass og posisjon i familien, drøftes i noen grad

ut fra psykologiske teorier. Dette antyder en gryende teoretisk plattform i familie-systemteori og tilknytningsteori. Jeg vil hevde at psykologiske teorier dominerer barnevernslitteraturen, og at etiske perspektiver er forsømt i fosterhjemsomsorg. Psykologiske teorier i møte med barn og familier kan tildekke politiske og etiske dilemmaer, der andre forklaringsmodeller og strukturelle forhold kommer i bakgrunnen (Hennum, 2016; Madsen, 2016). Jeg har valgt å tilføre etiske teorier som gir andre perspektiver, og dermed et annet blikk på barndom, omsorg og familieliv.

I tråd med den nye barndomssosiologien og utviklingen av barns sterke rettigheter gjennom Barnekonvensjonen³ har barndomssosiologi og aktørperspektivet i økende grad vært anvendt i forskning på fosterforeldrenes egne barn (Nordenfors, 2015; Raineri et al., 2018; Targowska et al., 2016; Williams, 2017b). Aktørperspektivet er relevant, men må også ses opp imot barnets rett til beskyttelse og krav på omsorg, barnets særegne sårbarhet, avhengighet og status i familien. Synet på «det kompetente barnet» (James et al., 1998) innebærer etiske problemstillinger fordi det kan tilsløre hvordan barns aktørskap i utsatte situasjoner begrenses av betingelsene. Fosterforeldrenes egne barn lever under andre betingelser enn foreldrene, der barnet risikerer å bli invadert av fosterhjemsomsorgen som system. En skyggeside ved å tildele fosterforeldrenes egne barn en aktørstatus i barnevernet er at de også blir en målgruppe for sosialpolitikk, og dermed risikerer å bli «klientifisert».

Enkelte studier har som en tydelig problemstilling forholdet mellom egne barn og sosialarbeidere, og dessuten i hvilken grad offentlige instanser inkluderer og anerkjenner fosterfamiliens barn (Roche & Noble-Carr, 2016; Serbinski & Brown, 2016; Walsh & Campbell, 2010; Williams, 2017b). Ingen av studiene drøfter profesjonelles moralske ansvar for å ivareta barna. Til tross for at barndomssosiologi og barns rettigheter trekkes frem i argumentasjonen, mangler en drøfting av hvilke implikasjoner dette får ut fra barnevernets mandat, og sosialt arbeids profesjonsetikk.

NORDISKE FORSKNINGSBIDRAG

Nordiske forskningsbidrag har særlig relevans og overførbarhet til norske forhold fordi barnevernspraksisen er forholdsvis lik. I Sverige har Monica Nordenfors (2006) skrevet doktorgradsavhandlingen *Ett reflexivt syskonskap – En studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon*. Studien vektlegger barneperspektivet innenfor barndomssosiologien. Den er del av et større prosjekt og resulterte i boken *Att leva med fostersyskon* (Höjer & Nordenfors, 2006).

Nordenfors påpeker at manglende bevissthet rundt søskens betydning for barns utvikling generelt i forskning og familiearbeid fører til at fostersøskensrelasjoner

3 Omtales nærmere i kapittel 3.

kommer i bakgrunnen for profesjonelles oppmerksomhet. Fosterforeldres egne barn tar et stort ansvar og deltar aktivt i fosterhjemsoppdraget ved å dras inn i fostersøskens private og profesjonelle nettverk. Barn og unge inntar et annet perspektiv enn voksne. De kan ha unik og viktig informasjon om fostersøsken, de engasjerer seg og bidrar på andre måter enn fosterforeldrene. Denne dimensjonen blir ofte oversett og underkjent av profesjonelle. Prosjektet bygger på Ingrid Höjers doktorgradsarbeid fra 2001, *Fosterfamiljens indre liv*, hvor hun ble oppmerksom på at det sjelden settes søkelys på fosterforeldres egne barn i forskning. Arbeidene til Höjer og Nordenfors har fått oppmerksomhet i Norge og er omtalt i *Fosterhjemshåndboka* kapittel 36: «Å leve med fostersøsken» (Sundt, 2016b).

Familieplejen i Danmark (1998) har foretatt en studie der fosterforeldres egne barn forteller sin historie. Undersøkelsen konkluderer med at egne barn opplever uro og har behov for tettere oppfølging. Det understrekes at tidlig intervensjon og bedre undersøkelser av fosterbarnet vil forebygge en rekke problemer for både fosterbarnet, fosterforeldrene og deres egne barn (Laursen & Rønlev, 1998).

Inger Kristin Heggdalsvik (2007) var den første i Norge som skrev hovedfagsoppgave om egne barns erfaringer. Hennes konklusjoner peker på et sprik mellom empiri, faglige vurderinger og sosialpolitiske føringer, og at egne barn i stor grad blir oversett av det offentlige hjelpeapparatet. Fra 2012 til 2018 kom det åtte ulike mastergradsprosjekter i Norge som alle retter oppmerksomheten mot fosterfamilienes egne barn (Knutsen, 2013; Njøs, 2012; Revheim-Rafaelsen, 2013; Skauge, 2014; Solbakken, 2018; Velle, 2014; Øyre, 2012; Aaøyen, 2014). Samtlige bidragsytere beskriver ansikt-til-ansikt-møter med barn av fosterforeldre, egen erfaring som fosterforeldre eller selv å ha vokst opp med fostersøsken, som inspirasjon til å forske på tematikken. Kun et fåtall av studiene er foreløpig publisert i artikler (Ellingsen & Øyre, 2016; Knutsen, 2014; Njøs & Seim, 2018).

På bakgrunn av den økte oppmerksomheten fra praksisfeltet har Velferdsforskningsinstituttet NOVA på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) gjennomført et prosjekt som skal gi økt kunnskap om hvordan fosterforeldres egne barn opplever det å få fostersøsken (Gundersen & Jessen, 2019; Gundersen & Jessen, 2020). Funnene deres samsvarer i stor grad med annen internasjonal forskning og resultatene av min egen forskning.

NYTTEN AV UTENLANDSKE STUDIER I EN NORSK KONTEKST

Utenlandske studier kan ikke uten videre refleksjon overføres til norske forhold. På bakgrunn av ulik praksis i fosterhjemsomsorg må en vise varsomhet og tilbakeholdenhet med å sammenligne studier. Både USA og Canada har lokale

variasjoner med hensyn til lovgivning, finansiering, organisering og praksis. Mangel på et nasjonalt og helhetlig barnevernprogram, ulik sammensetning av befolkning og sosiale problemer, i tillegg til varierende regelverk, resulterer i en fragmentert politikk i ulike stater og provinser, noe som kompliserer forskning på området (Berrick, 2011; Swift, 2011). Dette gjør det vanskelig å sammenligne amerikansk forskning med europeiske og norske studier. Studier som omhandler fosterforeldres egne barn, må fortolkes i lys av praksis og sosialpolitiske føringer i det enkelte land.

Den største forskjellen ligger i at fosterhjems plasseringer i flere land anses å være en midlertidig løsning. Dermed ligner fosterhjemsomsorg i land som USA, Canada, Australia og til en viss grad Storbritannia mer på det vi i Norge omtaler som beredskapshjem eller hasteflyttinger i familiebaserte tiltak. Disse landene har et system som tilrettelegger for adopsjon som en permanent løsning. Fosterhjemsomsorg sees på som en midlertidig løsning som benyttes i minst mulig grad. Stabilitet sikres ved tilbakeføring til foreldrene når dette er forsvarlig, eller ved adopsjon (Christiansen & Kojan, 2016b). Adopsjonstillene er derimot synkende i alle land. Negativ omtale i medier, lang ventetid, barn med store utfordringer, økende alder på barna og konflikter med barnets familie gjør det vanskelig å finne adoptivforeldre (Parton & Berridge, 2011; Swift, 2011). Et kjennetegn ved fosterhjems plasseringer i angloamerikanske land er kortere plasseringer og hyppige flyttinger i større grad enn i norsk praksis (Parton & Berridge, 2011).

En presisering av ulikhetene får følger for hvordan en leser forskningsresultatene, og dermed forstår fosterforeldres egne barns perspektiv og rolle. Som eksempel oppgir Williams (2016) at hans femten informanter hadde til sammen 354 fostersøsken, med et gjennomsnitt på 24 hver. Serbinski (2014) opererer med tilsvarende tall. Hennes tolv informanter hadde et gjennomsnitt på 57 fostersøsken hver. En av Andersons (2012) informanter syntes det var vanskelig at ti personer bodde i huset samtidig. Dette skiller seg markant ut fra norske fosterfamilier. Norsk fosterhjemsordning kjennetegnes av færre og mer langsiktige plasseringer i hvert enkelt hjem, hvor det heller ikke er vanlig å ha mange fosterbarn plassert samtidig, slik som i amerikanske fosterfamilier.

Andre forhold som virker inn på stabiliteten i fosterhjems plasseringer, er ulik praksis med hensyn til hvor lenge barn kan motta hjelp fra barnevernet. Det er stor variasjon i muligheter for forlenget opphold i fosterhjem og utvidet støtte utover den lovpålagte alderen. I land som Storbritannia, Canada og USA oppstår en problematikk ved «aging-out-of the system», der fosterbarn blir for gamle til å bo i fosterhjem og må flytte ut (Swift, 2011). Lovverket i disse landene er utformet strengere enn i norsk praksis. I Norge kan barn bo i fosterhjem så lenge de har behov for det, noe som kan bety hele barnets oppvekst. Fosterbarn kan bli

boende frivillig i fosterhjemmet etter fylte 18 år. Målet med ettervern er å legge til rette for videre utdanning, at ungdommene skal gjøres i stand til å forsørge seg selv, og sikre en tilhørighet til fosterfamilien (Oterholm, 2016). Aldersgrensen for rett til ettervern ble utvidet til 25 år med virkning fra 1. januar 2021 (barnevernloven, 1992, § 1-3). Barnevernstjenesten skal sørge for tett oppfølging av ungdommene og bistå med å formidle kontakt med andre deler av hjelpeapparatet, slik at det blir forutsigbart for den enkelte ungdom hva slags støtte de kan forvente (BFD, 2021).

Profesjonelle i Norge er involvert og til stede i fosterhjemmene i langt større grad, og over lengre perioder, enn i angloamerikanske land. I hele plasseringsperioden har det offentlige juridisk og økonomisk ansvar for fosterbarnet, med plikt til å føre tilsyn med fosterhjemmet frem til fosterbarnet er myndig, følge opp fosterbarnet og veilede fosterforeldrene. Profesjonelle aktører spiller en langt viktigere rolle overfor norske fosterfamilier, noe som også får følger for fosterforeldres egne barn. I vårt samfunn har offentlig engasjement for familien sterk oppslutning, der langvarige plasseringer i fosterhjem har blitt sett på som et stabilt og godt omsorgstilbud. Det kan derfor være grunn til å anta at norske fosterfamilier følges bedre opp.

Slike forskjeller er en av flere faktorer som gir et bakteppe til å forstå det dystre bildet som tegnes i internasjonal forskning. Forskningsresultatene kan ikke uten videre overføres til norske forhold, men i vår sammenheng er kunnskapen verken implementert, kritisert eller debattert i en norsk kontekst. Til tross for at praksisfeltene er ulike, kan utenlandske studier være relevante fordi fremtidens fosterhjemsomsorg står overfor felles utfordringer og satsingsområder, også med hensyn til fosterforeldrenes egne barn.

DETTE BIDRAGETS FORSKNINGSSPØRSMÅL OG DATAGRUNNLAG

Doktorgradsavhandlingen som denne boken tar utgangspunkt i, er både en empirisk og en etisk studie. Det betyr at jeg gjør en etisk analyse av det empiriske materialet. Spørsmålet jeg søker svar på, er:

Hvilke profesjonsetiske utfordringer kan fosterhjems plassering representere knyttet til fosterforeldres egne barn som berørt tredjepart?

Formuleringen *profesjonsetiske utfordringer* retter oppmerksomheten mot etisk relevante fenomener og etiske problemstillinger profesjonelle kan støte på, i møte med fosterfamiliens barn, og videre hvilke implikasjoner slik innsikt har for praksis.

Begrepet *berørt tredjepart* er mangedimensjonalt. Det kan enten bety at man er en nøytral part, ved at man ikke har egne interesser av, eller blir berørt av, det som skjer mellom andre parter. Eller at man er berørt, uten å delta direkte, ved at man ikke har noen mulighet til å påvirke eller skjerme seg. Fra et juridisk perspektiv dreier spørsmålet seg om hvem som anses som berørt part i en sak, altså hvem saken gjelder. Fosterforeldres egne barn har ingen juridiske partsrettigheter ved en fosterhjems plassering. Det er fosterbarnet som er hovedpersonen i en barnevernssak. Men fordi fosterhjemsoppdraget utføres i barnets privat hjem, blir de likevel involvert og berørt av at et nytt barn flytter inn. Begrepet *berørt tredjepart* i denne sammenheng handler ikke om en rangering av hvem som har første-, andre- eller tredjeplassen, men snarere om å være berørt og involvert, uten å ha selvstendige partsrettigheter.

Problemstillingen er operasjonalisert gjennom følgende forskningsspørsmål:

1. Hvordan reflekterer barn av fosterforeldre over egne erfaringer med å vokse opp med fostersøsken?
2. Hvordan reflekterer fosterforeldre over fosterhjems plasseringens innvirkning på egne barn?
3. På hvilke måter aktualiserer mine funn i forskningsspørsmål 1 og 2 profesjonsetiske utfordringer?
4. På hvilke måter ivaretar retningslinjer, rettsprinsipper og sosialpolitiske føringer som regulerer fosterhjemsomsorgen, hensynet til fosterforeldres egne barn?

For å anlegge et bredt perspektiv er kunnskap om fosterforeldres egne barn hentet inn gjennom datamateriale fra fem kilder: 1) kvalitative forskningsintervjuer av ti barn og unge med erfaring fra å vokse opp med fostersøsken, 2) feltnotater fra deltagende observasjon på kurset «Traumebevisst omsorg – et opplæringsprogram for fosterforeldre», 3) fokusgruppeintervjuer med fosterforeldre, 4) systematisk litteraturstudie av tidligere forskning på fosterforeldres egne barn og 5) analyse av offentlige dokumenter knyttet til norsk fosterhjemsomsorg.

Datainnsamlingen har foregått i tre runder etter rekkefølgen: feltarbeid og deltagende observasjoner, gruppeintervjuer av fosterforeldre og til sist dybdeintervjuer av barn og unge.⁴ Fosterforeldrenes egne barn er mine hovedinformanter.

For å få tilgang til barn og unges følelser, tanker og erfaringer er det viktig å skape trygghet og utvikle en empatisk relasjon (Gamst, 2017). Barn trenger tid til å opparbeide tillit, bearbeide egne tanker og formulere sine meninger. Jeg valgte derfor å snakke med hver informant tre ganger; en introduksjonssamtale, et

---

4 Alle informantsitater i denne boken er hentet fra datainnsamling til min doktoravhandling *Hva med oss andre som bor her? Profesjonsetiske utfordringer i møte med fosterforeldres egne barn* (2019).

kvalitativt forskningsintervju og en oppfølgingssamtale. Utvalget består av ti barn av fosterforeldre i alderen 8–21 år, seks jenter og fire gutter.

Avhandlingen er som nevnt både en empirisk og en etisk studie. Først bruker jeg en fortolkende fenomenologisk analyse, IPA (Interpretative Phenomenological Analysis). Det er en kvalitativ metode som legger vekt på å utforske menneskers personlige erfaringer knyttet til det særegne og karakteristiske ved situasjonen, viktige hendelser og overganger i livet (Larkin et al., 2006; Smith, 1996, 2004). Gjennom en fortolkende prosess leter forskeren etter omfattende og detaljerte refleksjoner hos informantene, om hvordan de forstår seg selv og skaper mening i sitt liv, i henhold til det gitte temaet (Smith et al., 2012, s. 3). Et viktig kjennetegn ved IPA er at det empiriske materialet fortolkes videre i lys av kontekst og teoretiske ressurser (Smith et al., 2012), ved at forskeren stiller kritiske spørsmål til hva erfaringene betyr (Pietkiewicz & Smith, 2014). Her gjør jeg en påfølgende etisk analyse av hvilke profesjonsetiske utfordringer situasjonen til fosterforeldres egne barn reiser, ved å trekke inn anerkjennelsesteori, profesjonsetikk, rammevilkår, lover og retningslinjer. Sentralt i mitt prosjekt er å undersøke hvordan fosterhjemmsorgen som normgivende system også virker inn på fosterforeldres egne barns hverdagsliv og selvforståelse. For en utdypning av metode og datagrunnlag, se appendiks.

BOKENS STRUKTUR OG VIDERE OPPBYGNING

Hvordan fosterhjemmsorgens praksis virker inn på fosterfamiliens barn, må sees i lys av sosialpolitiske og finansielle ordninger, nasjonal lovgivning, kulturelt syn på barn og familier, internasjonale trender og dessuten kunnskap om barnevernets diskurs, tradisjoner og historiske utvikling. Dette utdypes nærmere i kapittel 2. I kapittel 3 redegjør jeg for barns internasjonale rettigheter og status som selvstendig rettssubjekt i vårt samfunn, et perspektiv som er nødvendig for å forstå egne barns plass som en berørt, men tilsidesatt part i dagens barnevernsdiskurs. I kapittel 4 presenterer jeg det teoretiske rammeverket som ligger til grunn for analysen i de videre kapitlene. Jeg beskriver deretter barn og unges erfaringer med å bli en fosterfamilie, forberedelser og forventninger til plasseringen i kapittel 5. Kapittel 6 handler om ulike forhold som kan spille inn på fostersøskenrelasjonen, hvilken kompleksitet som kan oppstå, og hvilke faktorer som kan lede til avvik fra idealet om en søskenrelasjon. Deretter kommer jeg nærmere inn på de mer utfordrende sidene ved å vokse opp med fostersøsken i kapittel 7. Fosterforeldres egne barn risikerer å bli utsatt for personangrep og å bli vitne til fostersøskens utagerende og selvdestruktive atferd. Jeg legger særlig vekt på søskenperspektivet og egne barns utsatte posisjon.

At fosterbarn både trenger og får mye oppmerksomhet, er et gjentakende funn i forskningslitteraturen, så også i min studie. Temaet er viet et eget punkt i kapittel 8, hvor jeg forsøker å komme tettere på fenomener og nyanser knyttet til hvordan fosterforeldres egne barn erfarer og forstår dette oppmerksomhetsbehovet.

En annen utfordring er at en del fosterbarn flytter ut av fosterfamilien før det var planlagt, noe som er en vanskelig situasjon for både barnevernstjenesten, fosterbarnet og fosterfamilien. Hvordan egne barn erfarer komplekse problemstillinger knyttet til dette, omtales i kapittel 9. Her drøftes også utfordringer ved grenseløs omsorg og avlastning som et forebyggende tiltak.

Videre beskriver jeg egne barns ressurser og bidrag i fosterhjemsomsorg i kapittel 10, og betydningen av å være en omsorgsperson i fostersøkens liv. Jeg stiller spørsmål ved om barn i gitte tilfeller kan ta på seg for mye ansvar og bli involvert i fosterhjemsomsorg på måter som er forbeholdt de voksne. I kapittel 11 stiller jeg spørsmål rundt taushetsplikten og peker på en moralsk og juridisk brist der omsorgsgivernes barn blir ansvarliggjort gjennom regelverk og avtaler. I kapittel 12 går jeg nærmere inn på fosterforeldres egne barns møte med det offentlige systemet, behovet for informasjon og oppfølging i prosessen og informantens egne råd og tips til andre i samme situasjon.

I kapittel 13 samler jeg trådene og trekker opp en større debatt om strukturelle rammevilkår. Med utgangspunkt i Axel Honneths anerkjennelsesteori drøfter jeg manglende anerkjennelse av egne barns rett til medvirkning og sosial verdsettelse i fosterhjemsomsorg.

I appendiks gjør jeg nærmere rede for metode og hvordan jeg har gått frem for å innhente kunnskapen. For en grundigere utgreiing av forskningsdesign, teori og forskningsetikk må leseren likevel gå til selve doktorgradsavhandlingen.

2. Fosterhjemsomsorgen

I dette kapittelet presenteres bakteppet for dagens fosterhjemsoordning, trender og historisk utvikling frem mot dagens barnevern.⁵ For å forstå det økte presset og forventninger som rettes mot fosterhjemmet, og hvilke følger dette kan få for fosterforeldrenes egne barn, skal vi se nærmere på struktur, sosialpolitiske føringer og utfordringer i praksisfeltet.

UTVIKLINGSTREKK OG TRENDER I BARNEVERNET

Det aller første vernet av barn, både internasjonalt og i Norge, kom med loven om forsømte barn av 1896 og vergerådsloven av 1900. Dermed var Norge første land i verden med et offentlig barnevern. Barneoppdragelsen på 1800-tallet var preget av strenge, religiøse formaninger om å oppdra lydige barn gjennom kontroll og tukt (Rudberg, 1983). Vergerådsloven kom som en løsning på problemet med «uartige barn» i skolen, og som et alternativ til fengsling av barn og unge (Follesø, 2014). Vergerådet var et kommunalt organ som basert på moralsk skjønn skulle føre tilsyn med barns oppvekstforhold, og med mandat til å flytte barnet bort fra hjemmet til en oppdrageranstalt eller til en «paalidelig og hæderlig Familie» (Meld. St. 17 (2015–2016), s. 22). Bastøy var et av flere skolehjem eller verneskoler for «uskikkelige gutter» på 1900-tallet, der disiplin, hardt arbeid og fysiske avstraffelser var satt i system (Ustvedt, 2000).

Utover på 1900-tallet preget naturvitenskapelig kunnskap legers detaljerte redigjølser for barnestell. Sunnhet, hygiene og faste rutiner for søvn, amming og kosthold ble ansett for god barneoppdragelse (Follesø, 2014). Med pedagogenes fremmarsj vant psykologiske teorier og «mentalthygiene» stadig større terreng. Synet på det frie og lykkelige barnet avløste den strengt medisinske tilnærmingen med en større forståelse for barnets egenutvikling og tilknytningsbehov (Rudberg, 1983).

5 For en grundigere innføring i fosterhjemsarbeid må leseren gå til annen litteratur: Bunkholdt, V. (2017). *Fosterhjemsarbeid: fra rekruttering til tilbakeføring* (4. utg.). Gyldendal akademisk. Bunkholdt, V. & Kvaran, I. (2021). *Kunnskap og kompetanse i barnevernsarbeid* (2. utg.). Gyldendal. Sundt, H. (2016a). *Fosterhjemshåndboka* (7. utg.). Kommuneforlaget.

I etterkrigsårene satte fremveksten av velferdsstaten søkelys på barns velferd,⁶ hvor barnevernets virksomhet var plassert innenfor sosialpolitikk og sosialomsorg (Clifford et al., 2015). «Familiebehandlingsprinsippet» stod sterkt, hvor barns problemer ble sett i sammenheng med sosiale problemer og strukturelle forhold i samfunnet (Messel, 2014). Med ny barnevernlov, vedtatt i 1953, ble hovedvekten lagt på hjelpetiltak for å styrke familien. Med denne loven skjedde en endring bort fra moralske vurderinger, utført av offentlig oppnevnte personer med kommunale verv, over til faglige tiltak, råd og veiledning utført av profesjonelle (Befring, 2010). Forebygging var en ny faglig innfallsvinkel, og prinsippet om barnets beste ble innført som grunnleggende for barnevernets arbeid.

Mishandling, vanskjøtsel, overgrep og omsorgssvikt av barn fikk internasjonal oppmerksomhet på 60-tallet, med gjennomslag på 70-tallet. Kunnskap om barne-mishandlingens omfang, og en skarp kritikk av et naivt og unntallende hjelpeapparat, førte til en kursendring og brudd med familiebehandlingsprinsippet, vekt på barnevern fremfor foreldrevern, kontrollrutiner, meldeplikt og senere en større satsing på kommunalt barnevern (Messel, 2014). Utviklingen fra 1985 til 1995, både i Norden og i engelsktalende land, var at familier skulle få bedre hjelp, og «rett hjelp til rett tid» (Clifford et al., 2015, s. 16).

I 1991 ratifiserte Norge FNs konvensjon om barnets rettigheter, heretter omtalt som Barnekonvensjonen.⁷ Med dette gikk barns rettigheter fra å være en erklæring med god hensikt, som har politisk og moralsk kraft, til å bli en konvensjon, som er et juridisk bindende dokument for nasjonal lovgivning (Kipperberg et al., 2019). Det innebærer en forpliktelse til å tilpasse nasjonal lovgivning, gjeldende praksis og ordninger i tråd med Barnekonvensjonen. Etter en lovrevisjon med intensjon om å styrke rettsikkerheten og gi bedre hjelp til barn og unge som utsettes for omsorgssvikt, trådte ny barnevernlov i kraft 1. januar 1993. Lovens formål § 1-1 var å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid, og bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår (barnevernloven, 1992). Økt profesjonalisering var en viktig del av velferdsstatens sosialpolitikk, der klientens behov ikke skulle vurderes etter vilkårlighet, misforstått godhet eller moralske fordommer, men av utdannede sosialarbeidere (Messel, 2014, s. 531). Fylkesnemndbehandling av tvangsvedtak og omsorgsovertakelser i barnevernet ble innført som erstatning for de politisk oppnevnte barnevernsnemndene.

---

6 Child welfare er den internasjonale betegnelsen for barnevernsfaglig arbeid og sosialpolitiske tiltak innrettet mot å styrke barn og unges oppvekstvilkår.

7 FNs konvensjon om barnets rettigheter. Vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989. Ratifisert av Norge 8. januar 1991. Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller.

Utviklingen av norsk barnevern har fulgt internasjonale trender. Debatten i 1990-årene dreide seg om et skifte over mot medvirkning, forebygging og familiestøtte, slik at tvangstiltak ble holdt på et minimum. Samtidig som kunnskapen om omsorgssvikt, vold og overgrep økte i hele den vestlige verden, medførte det endringer i etterforskning, lovverk og barnevernets praksis (Gilbert et al., 2011a). Hvordan man organiserer barnevern, avhenger av politisk syn på forholdet mellom offentlig og privat omsorg og kulturell forståelse av barn og familier.⁸ Grovt sett kan en si at vestlige velferdsstater har arbeidet med barnevern etter to hovedmodeller, enten en «child-protection»-tilnærming eller en «family-service»-tilnærming (Gilbert et al., 2011b).

En «child-protection»-tilnærming preger angloamerikanske land som satser på et smalt, men målrettet system som sørger for å bygge opp et sikkerhetsnett. Barnevern dreier seg først og fremst om risikovurderinger av barns sikkerhet og beskyttelse mot farer (safety and security), i tillegg til å gripe inn der barn blir utsatt for skade, vold og overgrep. Minste inngreps prinsipp står sterkt, der målet er tilbakeføring til hjemmet. En «family-service-oriented»-tilnærming preger nordiske velferdssamfunn, som tar et bredere ansvar for barns velferd generelt ved å rette oppmerksomheten mot sosiale forskjeller og oppvekstvilkår. I tillegg til å beskytte barn mot vold og skade settes ressurser inn for å skape mer barnevennlige samfunn med vekt på forebygging og tidlig intervensjon. De tradisjonelle skillene mellom velferdstypologier er i ferd med å viskes ut. Familierettede tiltak har økt i alle vestlige land de siste 25 årene. Nåværende trend er en utvikling der landene endrer familiepolitikk, lovverk og praksis i tråd med en tredje «child-oriented»-tilnærming, der barnets rettigheter settes i sentrum i stadig mer barnevennlige samfunn (Skivenes, 2011).

Norsk barnevern har en familiesensitiv og terapeutisk tilnærming, men er samtidig tuftet på rettsstaten med vekt på foreldres og barns rettigheter. Dagens praksis kjennetegnes av delt ansvar for barn mellom familie og stat og et barneperspektiv med barnet i sentrum for sosialpolitikk (Skivenes, 2011). Denne utviklingen har preget norsk lovgivning. Barnet forstås i vår tid som en selvstendig aktør med egne

---

8 Tradisjonelt har de ulike landenes familiepolitikk blitt delt inn etter Esping-Andersens tre velferdstypologier: liberale velferdsmodeller i angloamerikanske land, konservative velferdsmodeller i det kontinentale Europa og sosialdemokratiske velferdsmodeller i skandinaviske land: Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Polity Press. For en nærmere redegjørelse av de ulike landenes velferdsmodeller, familiepolitikk, velferdstiltak rettet mot barn, barnevern, fosterhjemsomsorg, omfang av mishandling og ulike definisjoner av omsorgssvikt, spørsmål knyttet til demografi, etnisitet og fattigdom, eller kriterier for inngripen når barn plasseres utenfor hjemmet, se Gilbert, N., Parton, N. & Skivenes, M. (2011b). *Child protection systems: international trends and orientations*. Oxford University Press.

rettigheter og interesser, et syn som har fått betydning for utformingen av en ny rettighetsbasert barnevernlov fra 2023 (NOU 2009: 22; NOU 2016: 16).

KRITIKKEN FRA DEN EUROPEISKE MENNESKERETTIGHETSDOMSTOLEN

De senere årene har det norske barnevernet mottatt internasjonal kritikk og blitt felt i en rekke dommer fra Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) i Strasbourg. Karl Harald Søvig og Per Harald Vindenes (2020) gir i en oppsummeringsartikkel oversikt over utvalgte dommer fra EMD knyttet til artikkel 8 om retten til privat- og familieliv, avsagt i perioden 2019–2020. Storkammeret slår fast at omsorgsovertakelse skal anses som et midlertidig tiltak, og fremhever statens positive plikt til å muliggjøre familiegjennforening så snart som mulig, og at overordnede formål med tiltak skal være gjenforening. Her skal hensynet til barnets beste gis grunnleggende betydning, og i denne avveiningen må retten til familieliv og kontakt med biologiske foreldre veie tungt. Bare under helt eksepsjonelle omstendigheter kan familiebandene brytes. I sak etter sak kritiseres Norge for ikke å ha vurdert eller tilrettelagt for reelle muligheter for gjenforening, i for liten grad lagt vekt på positive endringer i foreldrenes situasjon, innvilget for lite samvær til å gi barnet mulighet til å kjenne sine røtter og ikke gjort tilstrekkelig for å bedre kontakten mellom foreldre og barn under samværene (Søvig & Vindenes, 2020, s. 179–180).

Langvarig oppvekst i fosterhjem kan også beskyttes av artikkel 8 om retten til respekt for privatliv og familieliv. Storkammeret slår fast at ved langvarig plassering i fosterhjem kan hensynet til barnets behov for stabilitet og tilknytning til fosterhjemmet veie så tungt at de biologiske foreldrenes interesser i gjenforeningsprosessen må tilsidesettes. Familielivet i fosterhjemmet må likevel ikke komme i veien for at barnet blir fremmedgjort overfor sine biologiske foreldre, uten at dette under spesielle omstendigheter kan begrunnes ut fra barnets beste (Søvig & Vindenes, 2020).

EMD-dommene har fått følger for norsk rettspraksis og fosterhjemsarbeid. Norske myndigheter plikter å avlegge en fellesrapport om hvordan de følger opp de prinsippene som dommene hviler på. I fellesrapporten redegjør staten for pågående endringer i lovarbeid og opplæring av dommere, fylkesnemndsledere og barnevernstjenesten. I skrivende stund er en rekke lovendringer i den nye barnevernloven vedtatt. Formålsparagrafen skal bidra til at barn og unge møtes med trygghet, kjærlighet og forståelse. Reglene om opplysningsplikt/meldeplikt og dokumentasjonskrav er skjerpet. Barnevernstjenesten plikter i større grad å jobbe med barnevernstiltak, følge opp foreldrene, jobbe systematisk med nettverksinvolvering og

legge til rette for gjenforening av barn og foreldre. Videre lovforslag innebærer økt aldersgrense for ettervern, innføring av samtaleprosess for å redusere antall tvangsvedtak og krav om årlig tilstandsrapportering til kommunestyret (Barne- og familiedepartementet, 2020). Lovforslagene innebærer en presisering og synliggjøring av grunnprinsipper og menneskerettigheter og bidrar til å styrke både barns og foreldres rettssikkerhet (Stang, 2017).

I vår sammenheng har EMD-dommene og kritikken mot det norske barnevernet ført til en dreining fra langvarige plasseringer over til midlertidige flyttinger i fosterhjem, med mål om mer samvær og gjenforening der dette er mulig. Økt midlertidighet får også konsekvenser for det relasjonelle arbeidet i fosterhjemmet og selve fostersøkenrelasjonen.

PÅ VEI MOT EN PROFESJONALISERING AV FOSTERHJEMMET

Fosterhjemsordningen har vokst frem i takt med barnevernets historie og samfunnets utvikling, som et svar på behovet for å ivareta sårbare barn. I Norge foretrekker vi de familiebaserte løsningene, basert på tanken om at fosterbarnet best ivaretas i en familie (Ulvik, 2005). Samtidig ser vi en dreining mot et stadig større innslag av offentlig kvalitetssikring av hvordan dette familiearrangementet skal se ut.

I begynnelsen var målet å plassere barn i vanlige hjem, der «et godt hjem» og «varm omsorg» skulle bøte på fosterbarnets problemer (Messel, 2014). I takt med utviklingen av kunnskapssamfunnet ble det stilt større krav til kvalitet i alle ledd i barnevernet. Det kom økte krav til fosterforeldre med klare forventninger til hvordan omsorgen skulle utøves. Fosterhjemsforskriften stiller vilkår og generelle krav om fosterforeldres egnethet og forutsetninger for å løse oppfostringsoppgaven.⁹ Obligatoriske kurs, innføring i atferdsregulerende tiltak og ulike metoder for foreldreferdighetstrening ble innført som del av fosterforeldres opplæring. I tillegg ble fosterhjemmene underlagt kontroll og tilsyn, hvor lovpålagte besøk og tettere oppfølging skulle styrke fosterhjemmet. For å sikre at fosterhjemmet har nødvendige forutsetninger, kompetanse og egnethet til å ivareta fosterbarnet, må fosterforeldre i dag godkjennes gjennom PRIDE-opplæringen.¹⁰ PRIDE består av et grunnkurs og en videreopplæringsdel. Grunnkurset har en varighet på om lag

9 Se videre under overskriften: Rammevilkår for oppfølging av fosterfamilien, senere i kapittelet.

10 PRIDE – Parenting Resources for Information, Development and Education. Det er et standardisert og kompetansebasert opplæringsverktøy for fosterforeldre, men fungerer også som kartleggings-, godkjennings- og rekrutteringsverktøy.

tre måneder og inkluderer fire hjemmebesøk og seks til ti kursdager (NOU 2018: 18, s. 93). Kravet til grunnleggende opplæring før barnet flytter inn i fosterhjemmet, skjerpes i fosterhjemsforskriften etter barnevernreformen og ble gjeldende fra 1. januar 2022.¹¹

Krav til opplæring og veiledning kan ses i sammenheng med samfunnsutviklingen der velferdstjenestene og barnevernets arbeid preges av vitenskapelig kunnskap om barns psykososiale utvikling. Forskningsprosjektet *Det nye barnevernet* skildrer trender innenfor det nye «velferdsbarnevernet» (Clifford et al., 2015; Marthinsen et al., 2013). En forskyvning fra tvang til frivillighet innebærer at barnevernet legger større vekt på å veilede barn og foreldre ut fra psykologisk vitenskap. Dette henger sammen med nyliberalisme og individualisering av samfunnet, der den moderne staten indirekte styrer borgerne ved å tilrettelegge for individets evne til å utnytte egne livsvilkår. Gjennom kartleggingsverktøy basert på utviklingspsykologiske teorier og modeller vurderer barnevernsarbeideren barns og familiers intrapsyriske liv, foreldres evne til fysisk og psykisk omsorg, og barnets utvikling (Marthinsen et al., 2013).

Både fosterbarn og egne barn er som alle andre barn, med hensyn til mangfold og behov for trygghet og god omsorg. Det er sjelden problemer knyttet til barnet selv, men snarere kjennetegn ved fosterbarnets omsorgssituasjon som er det viktigste grunnlaget for at barn og unge flytter i fosterhjem. Halvparten har erfaring med vold eller overgrep, og barnas familiebakgrunn kan være preget av fattigdom, psykisk sykdom hos foreldre eller rusmisbruk (NOU 2018: 18, s. 12). Som følge av ulike typer omsorgssvikt rapporterer fosterbarn om vansker på flere områder, som fysiske helseproblemer og høyere andel barnepsykiatriske diagnoser enn jevnaldrende, flere atferdsproblemer, tilknytningsproblemer, emosjonelle vansker, i tillegg til større grad av hyperaktivitet og lærevansker (Backe-Hansen, 2013, s. 133). Fosterbarn med sammensatte vansker har særskilte omsorgsbehov, som igjen stiller store krav til omsorgspersonene som skal ivareta barnet (Bunkholdt, 2017). Dette gjør at fosterforeldre kan ha behov for særlig kompetanse, noe som «innebærer at generelt gode foreldreferdigheter ikke er tilstrekkelig» (NOU 2018: 18, s. 63). Fosterforeldreskap kan derfor være krevende foreldreskap.

Stortingsmeldingen *Trygghet og omsorg. Fosterhjem til barns beste* (2015–2016) gav for første gang en samlet oversikt og fremstilling til Stortinget, med et klart mål om å legge grunnlaget for en videreutvikling og kvalitetsheving av fosterhjemsomsorgen. Viktige hovedelementer i meldingen var å gi kommunene større ansvar på fosterhjemsområdet, kompetanseheving og aktiv bruk av faglige

---

11 Endring i forskrift om fosterhjem ble vedtatt 6. april 2021: *Forskrift om endring i forskrift om fosterhjem*, Lovdata: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2003-12-18-1659>

anbefalinger, og dessuten å styrke opplæring, veiledning og oppfølging av fosterfamiliene (Meld. St. 17 (2015–2016)). Interesseorganisasjoner på fosterhjemsfeltet har etterlyst et bedre system og betingelser som gir stabile og trygge fosterhjem, der også fosterforeldrenes perspektiv bedre ivaretas (Meld. St. 17 (2015–2016)). I tillegg til bedre rammevilkår og rettigheter påpekes nødvendigheten av at fosterforeldre blir bedre forberedt, og at de tilbys kontinuerlig og tilgjengelig veiledning, også fra rådgivere med spesialistkompetanse.

For å sikre at fosterbarn får den omsorgen de trenger, er det utviklet ulike kunnskapsbaserte veiledningsmetoder, med målsetting om å styrke fosterforeldrenes kompetanse. Fosterforeldre tilbys en rekke ulike kurs som *Circle of Security* (COS),¹² *Parent Management Training Oregon* (PMTO)¹³ og *Traume Bevisst Omsorg* (TBO)¹⁴ for å ivareta de mest sårbare fosterbarna. Traumeforståelse som satsingsområde i opplæringsprogrammer samsvarer med barnevernets økte bruk av psykologiske teorier og modeller. Kunnskap om utviklingstraumer er i medvind i helse- og omsorgssektoren og henter bidrag fra stressforskning og fra terapiforskning (Albæk & Albæk, 2017). Kunnskapsbasen er forankret i hjerneforskning og nevrovitenskap, nyere utviklingspsykologi, traumepsykologi og tilknytningsforskning (Braarud & Nordanger, 2011; Jørgensen & Steinkopf, 2013). Kompetansestyrkingen kan forstås som psykologisering av fosterhjemsomsorgen, som ledd i en profesjonalisering av fosterhjem og som en nødvendig følge av fosterhjemsplassering fremfor bruk av institusjon (Grønningsæter, 2014, s. 55–57).

Nicole Hennem (2016) drøfter hvordan barnevernet har blitt storforbrukere av psykologiske teorier i møte med barn og familier (Hennem, 2016; Madsen, 2016). Vitenskapeliggjøring av tjenestene, her forstått i en barnevernkontekst, er med på å viske ut eller tildekke politiske og etiske dilemmaer knyttet til grupper av mennesker og deres livsvilkår, slik at andre forklaringsmodeller og strukturelle forhold

---

12 Circle of Security (COS), eller trygghetssirkelen på norsk, brukes for å veilede foreldre i utviklingsstøttende omsorg.

13 Parent Management Training Oregon (PMTO) er en foreldreveiledningsmetode til foreldre som opplever samspillet med barnet som utfordrende, og har som formål å forebygge og redusere atferdsvansker hos barn.

14 Traume Bevisst Omsorg (TBO) er en norsk versjon av opplæringsprogrammet «Caring for Children Who Have Experienced Trauma: A Workshop for Resource Parents», hentet fra USA. TBO har til hensikt å styrke fosterforeldre som omsorgsgivere utenfor terapirommet, gi fosterforeldre generell kunnskap om traumer og atferd, hjelp til å forstå egne reaksjoner og handle konstruktivt i samhandling med barnet, og opplevelse av mestring til å håndtere de vanskelige barn og unge har med seg inn i fosterhjemmet. Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging, RVTS Sør, har bygget opp nettbasert web-støtte som nasjonalt opplæringsprogram: <http://traumebevisst.no/fosterforeldre/#program>. For mer informasjon, se nettsiden: <http://www.traumenett.no/>

kommer i bakgrunnen (Hennum, 2016, s. 133). Poenget i vår sammenheng er at den fremskutte statusen som psykologisk kunnskap har fått i barnevernet (Madsen, 2016, s. 100), også øver innflytelse på utformingen av opplæringsprogrammer og veiledning av fosterforeldre. Barnevernets ideologi og ideer om hva som er riktig, styrer praksis og utforming av politikken på fosterhjemsområdet. Mitt prosjekt har vært å reise en profesjonsetisk debatt, ved å velge det etiske blikket fremfor det psykologiske blikket når jeg utforsker betydningen av ekspertenes inntreden i fosterforeldres egne barns liv.

I fosterhjemsomsorg er opplæring rettet inn mot å styrke fosterfamilien, ofte med formål å ivareta fosterbarnets behov. I slike opplæringsprogram tilskrives ikke omsorgsgivernes øvrige barn samme oppmerksomhet i det profesjonelle arbeidet. Ingen av kursene inneholder kunnskap om hvordan fosterbarnets vansker med å regulere atferd og følelser, eller knytte nye relasjoner, også kan få følger for andre barn som bor i hjemmet. Til tross for at barnevernstjenesten ut fra de beste intensjoner ruster fosterforeldrene til oppgaven, kan et ensidig søkelys på fosterbarnet implisitt dreie blikket bort ifra andre barns interesser og behov.

Dagens fosterhjem befinner seg i et spenningsfelt mellom å være «et vanlig hjem» på den ene siden, samtidig som fosterforeldre forventes å yte tilrettelagt omsorg på den andre siden. I dette kontinuumet utsettes fosterhjemmet for ulike forventninger. Det stilles stadig større krav til å tilegne seg spesialisert kunnskap for å kunne ivareta de mest utsatte og vanskeligstilte fosterbarna. Utviklingen viser en dreining over mot en profesjonalisering av fosterforeldrerollen. Psykolog og forsker Vigdis Bunkholdt uttrykte allerede på 90-tallet en bekymring for økt profesjonalisering av fosterhjemsomsorg. Profesjonaliseringen omfatter større grad av formalisering i retning arbeidstakerstatus og profesjonell omsorg. Fosterhjemsomsorg utvikler seg til å bli mer ulikt foreldreskap ved at fosterforeldre fungerer som terapeuter og ikke foreldre. Dette skyldes større problembelastninger hos fosterbarna (Bunkholdt, 1999, 2017). Bunkholdt argumenterer for at fosterhjemsinstitusjonen skal bevares som et foreldreskapslignende arrangement, som passer best for barn med moderat problembelastning og evne til å inngå i gjensidige relasjoner til fosterforeldrene. Behandlingstrengende barn mener hun har bedre nytte av tilpassede institusjonsforhold.

PENGER Å SPARE PÅ FAMILIEBASERTE LØSNINGER FREMFOR INSTITUSJONSPLASSER?

Det kalde gufset fra de gamle oppdrageranstaltene er et argument for å drive utviklingen over mot familielignende alternativer. I dag vet vi mer om psykiske, emosjonelle og kognitive skader av å vokse opp i store institusjoner preget av offentlig

omsorgssvikt. Regjeringens strategi for fosterhjemsomsorg vektlegger «et faglig standpunkt om at de fleste barn har best av å vokse opp i en familie» (BFD, 2021, s. 8). I tillegg til økonomiske begrunnelser har dette ført til omfattende nedleggelse av institusjonsplasser over hele landet (Bunkholdt & Kvaran, 2021).

Utviklingen er et resultat av en villet politikk og vridning i tiltaksbruken etter forvaltningsrevisjonen i 2004.¹⁵ Intensjonen har vært en reduksjon i bruken av barnevernsinstitusjoner, spesielt de private, og å øke bruken av fosterhjem som plasseringsalternativ (Backe-Hansen et al., 2011). Plassering av barn og ungdommer med de kanskje største omsorgs- og behandlingsbehovene var en viktig grunn til at fylkeskommuner i stort omfang benyttet private institusjoner, som ble oppfattet som mer fleksible enn de offentlige. Private institusjoner fikk en sterk markedsposisjon og kunne kreve høye priser, spesielt når det oppstod akutte kriser. Den offisielle politikken ble nå å erstatte bruk av institusjoner med hjemmebaserte tiltak, og et ønske om en sterkere kontroll av både kvaliteten og kostnadene i barnevernstiltakene (Nordstoga & Støkken, 2008). Utgiftene i barnevernet belaster til syvende og sist det kommunale budsjettet, selv om det offentlige kjøper tjenester av private leverandører av velferdstjenester.

I et samfunnsøkonomisk perspektiv er kostnadsforskjellen mellom fosterhjem og institusjonsplasser et faktum. Stortinget vedtok i 2014 en gradvis økning av kommunal egenandel for institusjonsplasser.¹⁶ Det koster nå dobbelt så mye for kommunen å ha et barn i institusjon sammenlignet med å ha et barn i fosterhjem (Meld. St. 17 (2015–2016), s. 47). Kommunene sparer penger ved å bruke fosterhjem fremfor institusjonsplass, som i utgangspunktet er et dyrere tiltak. Etter at den nye barnevernsreformen trådte i kraft fra 2022, har kommunene fått et ytterligere økt finansieringsansvar, ved at refusjonsordninger fra staten er fjernet. På fosterhjemsområdet har kommunen fått fullt økonomisk ansvar for ordinære fosterhjem, høyere egenandel for spesialiserte fosterhjem, institusjonsplasser og hasteflyttinger til beredskapshjem, og dessuten et større og mer omfattende ansvar for all oppfølging og veiledning av fosterhjemmene (BFD, 2021; Prop. 73 L (2016–2017)). Lovendringene innebærer også en plikt til å søke etter fosterhjem i barnets familie og nære nettverk.

---

15 I 2004 ble det gjennomført en reform på barnevernsområdet med opprettelsen av den statlige Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat). Reformen har også påvirket fosterhjemsarbeidet. Ansvar for rekruttering og opplæring av fosterforeldre, som tidligere lå hos fylkeskommunen, ble overført til Bufetat.

16 Prop. 106 L (2012–2013) *Endringer i barnevernloven*. Prop. 1 S (2013–2014) og Prop. 1 S (2014–2015) for Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

FOSTERFAMILIEN UNDER PRESS

Samlet sett gir reformer og økonomiske incentiver økt press på fosterhjemssordningen fordi flere barn med sammensatte behov nå bor i fosterhjem, istedenfor institusjon. Som følge av dette har stadig flere fosterforeldre, også slekt og nære nettverk, behov for ekstra forsterkningstiltak som særskilt veiledning, miljøterapi- peuter i fosterhjemmene, avlastningsordninger, praktisk tilrettelegging og økonomisk kompensasjon (Meld. St. 17 (2015–2016), s. 30).

I takt med at institusjonsplasser bygges ned, er behovet for fosterhjem større enn noen gang. Satsing på rekruttering, kursing og oppfølging av fosterhjem har ikke klart å demme opp for at mange barn står i kø og venter på et tilbud (Backe-Hansen et al., 2013, s. 20).

En av årsakene til at barn venter på fosterhjem, mens det samtidig er ubenyttede hjem, er at det ikke er samsvar mellom de barna som venter og hva slags barn de ledige hjemmene kan eller ønsker å ta imot. (Meld. St. 17 (2015–2016), s. 32)

Det er særlig utfordrende å finne fosterhjem til ungdommer, søsken, barn med funksjonsnedsettelse og barn med minoritetsbakgrunn (NOU 2018: 18, s. 12). Samtidig øker utfordringene med å beholde fosterhjemmene. Mellom 20 og 50 prosent av alle fosterhjemsoppdrag ender med utilsiktet flytting (Backe-Hansen et al., 2013). Sannsynligheten for flytting øker når fosterbarn har atferdsvansker, helseproblemer og fysisk funksjonsnedsettelse (Angel & Blekesaune, 2014), eller en avvisende tilknytningsstil der fosterbarn ikke «svarer» på omsorgen (Backe-Hansen et al., 2013). Når stadig flere fosterhjemsplasseringer ender med brudd, står praksisfeltet overfor et problem. Trender i den vestlige verden viser en tilsvarende utvikling (Williams, 2017b). Internasjonalt står velferdsstater overfor utfordringer med å rekruttere mange nok, gode nok og riktige fosterhjem som er villige til å gjøre en innsats, også overfor fosterbarn med store hjelpebehov (Gilbert et al., 2011a). Sosialpolitiske diskusjoner vil i fremtiden dreie seg om hva slags omsorgstilbud barn med omfattende vansker har behov for, og hva fosterhjemmsorgen skal utvikle seg til å være.

Å VOKSE OPP I ET VANLIG HJEM ELLER EN FAMILIELIGNENDE INSTITUSJON?

Ved at det offentlige i større grad veileder foreldrene og styrer omsorgsarbeidet i bestemte retninger, dreier fosterfamilien over til å bli en arena for profesjonelt barnevernsarbeid. Og i dette landskapet skal fosterforeldres egne barn vokse opp.

Som følge av en utvikling der fosterhjemsordningen gradvis preges av økt formalisering og profesjonalisering, underlegges fosterfamiliens barn administrative rammer og juridiske forpliktelser som regulerer fosterhjemsomsorgen. Dette innebærer lovpålagte besøk, tilsyn av hjemmet, taushetsplikt og vandelskontroll. Det offentlige tilstedeværelse i familien er også et tveegget sverd som bryter grensene for privatlivets fred. Stadige besøk av profesjonelle blir en påminnelse om at man ikke er som alle andre familier. Utvalget i NOU 2018: 18 skriver at fosterfamilien skiller seg fra andre familier på særegne måter, fordi rammebetingelsene tilsier at fosterforeldrene får et *arbeidsperspektiv* i tillegg til et *familieperspektiv*. Betaling for oppdraget og krav til arbeidsoppgaver gjør at fosterfamilien blir en offentlig familie, der omsorgsevner blir vurdert og satt under tilsyn. Oppdraget involverer hele familien, og spenningsfeltet mellom å være en privat og en offentlig familie innebærer at andre aktører tar avgjørelser som får innvirkning på fosterfamilien. Fosterforeldre må sjonglere en fin balansegang mellom forelderrollen og en mer profesjonell omsorgsrolle, som kan innebære en viss distanse til barna dersom instrueringen trekkes for langt i retning behandlerrollen (NOU 2018: 18, s. 12–13).

Endringer i fosterhjemsomsorgen og sosialpolitiske føringer øver press på det private hjemmet. Som vi har sett, yter fosterforeldre mer profesjonell omsorg overfor fosterbarn med ofte store omsorgs- og behandlingsbehov (Backe-Hansen et al., 2013). Forskere har stilt spørsmål ved om tiltaksvidningen har gått for langt når stadig flere av de aller mest sårbare barna plasseres i private hjem, fremfor behandlingsinstitusjoner, med påfølgende risiko for utilsiktede flyttinger (Backe-Hansen et al., 2011; Backe-Hansen et al., 2013; Bunkholdt, 2017). Konsekvensene av en sosialpolitikk hvor man erstatter institusjoner med hjemmebaserte tiltak, krever samtidig stor innsats fra fosterfamilien. En må derfor ikke undervurdere hvilke utilsiktede konsekvenser dette kan få for fosterforeldrenes egne barn.

RAMMEVILKÅR FOR OPPFØLGING AV FOSTERFAMILIEN

Bortsett fra adopsjon, som er det mest inngripende barnevernstiltaket, er omsorgsovertakelse og plassering utenfor hjemmet det mest omfattende tiltaket barnevernet har å tilby barn som mangler forsvarlig omsorg.¹⁷

17 For at barnevernstjenesten skal overta omsorgen, må vilkårene for omsorgssvikt være til stede. Vedtak kan treffes etter barnevernlovens hovedbestemmelse om omsorgsovertakelse § 4-12. Jeg avgrensner meg her fra å gå nærmere inn på ulike definisjoner, typer og grader av omsorgssvikt, vurdering av kriterier for omsorgsovertakelse og forståelse av konsekvenser og utviklingsskader ved omsorgssvikt. For nærmere redegjørelse se: Bunkholdt, V. & Kvaran, I. (2021). *Kunnskap og kompetanse i barnevernsarbeid* (2. utg.). Gyldendal. Kvello, Ø. (2008). *Utredning av atferdsvansker, omsorgssvikt og mishandling*. Universitetsforlaget. Kvello, Ø. (2015). *Barn i risiko: skadelige*

Barnevernstjenesten har den formelle omsorgen som innebærer et juridisk og økonomisk ansvar for barnet etter en omsorgsovertakelse, med plikt til å følge opp barnet under hele plasseringsperioden. Det er statlig regional barnevernsmyndighet (Bufetat) som har ansvaret for rekruttering, opplæring og formidling av fosterhjem. Omsorgskommunen har ansvar for oppfølging av det enkelte barn, veiledning av fosterhjemmet og kan også inngå fosterhjemsavtaler på egen hånd.

Fosterforeldre utøver den daglige omsorgen for barnet på vegne av barnevernstjenesten. Grunnet graden av selvstendighet og oppgavens art betraktes fosterhjem som selvstendige oppdragstakere for barnevernstjenesten. Dette oppdraget reguleres gjennom *Forskrifter om fosterhjem*¹⁸ og *Fosterhjemsavtalen*,¹⁹ som er en privatrettslig avtale mellom det private hjemmet og offentlig forvaltning. Fosterforeldre mottar arbeidsgodtgjøring og utgiftsdekning for sin innsats, ikke lønn.²⁰ Fosterforeldre er ikke juridisk part i en barnevernssak, men gis rett til å uttale seg i saker som gjelder opphevelse av vedtak om omsorgsovertakelse (Barnevernloven, 1992, § 4–21).

Det finnes i dag ulike typer familiebaserte løsninger for barn som trenger å flytte til et nytt hjem. *Ordinære fosterhjem* har ikke behov for særskilte tiltak for å ivareta omsorgen for fosterbarnet. *Beredskaps- og krisefosterhjem* er ansatt av staten for å ta imot barn på kort varsel som følge av en akutt situasjon. Beredskapshjem har omsorgen for barnet inntil en mer varig løsning er funnet, enten fosterhjem, institusjon eller at barnet flytter hjem til foreldrene (NOU 2018: 18). Beredskapsforeldre har særskilt omsorgskompetanse (Bunkholdt, 2017, s. 37–39). Fosterhjem som mottar ulike forsterkningstiltak, kalles *forsterket fosterhjem*. Fosterforeldre kan periodevis ha forsterkningstiltak som særskilt veiledning, avlastningsordninger, forhøyet godtgjøring, utgiftsdekning eller frikjøp fra annet arbeid. Statlige fosterhjem eller *familiehjem* har særlig kompetanse til å ta imot barn og unge med så store og omfattende hjelpebehov at

---

omsorgssituasjoner (2. utg.). Gyldendal akademisk. Søftestad, S. & Andersen, I. L. (2014). *Seksuelle overgrep mot barn: traumebevisst tilnærming*. Universitetsforlaget.

18 Forskrift av 18. desember 2003 nr. 1659 om fosterhjem (fosterhjemsforskriften) Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 22.12.2003.

19 <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/barnevern/2011/fosterhjemsavtalen2011.pdf>

20 Veiledende satser per barn per måned for arbeidsgodtgjøring er per. 01.07.2022: kr 9 383,-. Beløpet er skattepliktig. I tillegg mottar fosterhjemmene utgiftsdekning som varierer etter barnets alder. Beløpet er ikke skattepliktig, men ment å kompensere for kostnadene til underhold av barnet. Mange fosterhjem blir forsterket med høyere godtgjøring eller frikjøpt fra jobb: <https://www.ks.no/fagomrader/barn-og-unge/barnevern/veiledende-satser-for-fosterhjem-og-besokshjem-2022/>

de ikke kan fungere i et ordinært fosterhjem. Fosterbarna i familiehjem kan ha alvorlige utfordringer knyttet til atferdsvansker, emosjonelle vansker, lærevansker, fysisk eller psykisk funksjonsevne eller sammensatte behov, og trenger derfor omfattende bistand fra ulike hjelpeinstanser (Meld. St. 17 (2015–2016), s. 21). *Behandlingsfosterhjem* er et teambasert behandlingstilbud der miljøterapeuter, spesialistveiledere, ferdighetstrener og fosterhjemskonsulent er til stede i hjemmet og bistår fosterforeldrene i å ivareta ungdom med særlig store problemer. Besøks- og avlastningshjem regnes ikke som fosterhjem. Utviklingen av et differensiert omsorgstilbud beveger seg langs dimensjonen mellom «vanlige hjem» og private hushold som ligner på institusjoner. I statlige familiehjem og behandlingshjem brukes mer faglig baserte metoder og spesiell kompetanse, noe som virker inn på omsorgsmiljøet på andre måter enn i et vanlig familieliv (Bunkholdt, 2017).

De fleste fosterforeldre er i alderen 40–49 år, har gjerne to eller tre egne barn og har som gruppe relativt god utdanning og inntekt (NOU 2018: 18). Fosterhjemsforskriften stiller vilkår og generelle krav om fosterforeldres egnethet og forutsetninger for å løse oppfostringsoppgaven. Valg av fosterhjem reguleres i barnevernloven § 4-22, og plasseringssted skal ivareta hensynet til stabilitet og barnets beste, jf. § 4-15:

Til fosterforeldre skal det velges personer som har særlig evne til å gi barn et trygt og godt hjem, og som kan løse oppfostringsoppgavene i samsvar med de forutsetningene som er lagt til grunn om oppholdets varighet m.m., jf. § 4-15.

I § 3 i fosterhjemsforskriften stilles det følgende krav til fosterforeldre:

Fosterforeldre må ha stabil livsførsel, alminnelig god helse og god samarbeidsevne. De må også ha god økonomi, bolig og sosialt nettverk som gir barn mulighet til livsutfoldelse. (Forskrift om fosterhjem, 2003)

I godkjenningssprosessen er fosterforeldre vurdert til å ha særlig god evne, tid og overskudd til å yte trygg og god omsorg for barn. Det betyr at de barna som allerede bor i hjemmet, vokser opp under gode omsorgsvilkår. Men idet barnevernstjenesten inngår en juridisk kontrakt med foreldrene (fosterhjemsavtalen), risikerer de samtidig å bidra til endringer av omsorgsmiljøet gjennom en direkte intervensjon i barnas privatliv (Revheim, 2019, s. 189). Fosterforeldres egne barn har i likhet med fosterforeldre ingen juridiske partsrettigheter og omtales i liten grad i offentlige dokumenter som omhandler fosterhjemsomsorg.

Dette er nå i ferd med å endre seg. I stortingsmeldingen *Trygghet og omsorg: fosterhjem til barns beste* nevnes for første gang fosterforeldrenes barn i eget punkt 12.5 (Meld. St. 17 (2015–2016), s. 74–75):

Det er viktig at fosterforeldrenes egne barn inkluderes i barnevernets oppfølging av fosterhjemmet. Dette er en del av ansvaret til den kommunale barneverntjenesten.

Videre slås det fast at:

Støtte for å ivareta fosterforeldrenes egne barn skal skje gjennom barneverntjenestens oppfølging av fosterhjemmet, og gjennom Bufetats opplæring av fosterforeldrene før fosterbarnet flytter inn.

Ordlyden viser en dreining over til å snakke om fosterfamilien som en helhet, med et klart pålegg om å støtte og ivareta fosterforeldres egne barn. Stortingsmeldingen påpeker at det finnes lite kunnskap om hva som er viktig for å forberede og støtte fosterforeldrenes egne barn i fosterhjemsoppdraget. Ved å referere til en internasjonal forskningssammenstilling (Höjer et al., 2013) trekkes følgende frem som viktig for barna: å være involvert i prosessen for å bli forberedt på den påfølgende tilpasningen i familien, å bli informert om fosterhjemsoppdraget og om fosterbarnets behov, at fosterforeldrene setter av tid sammen med sine egne barn, at barnet får tilstrekkelig og tilpasset informasjon, at barnet kan ta opp det som er vanskelig når et fostersøsken flytter inn, og å forberede barnet på at fosterhjemsoppdraget avsluttes (Meld. St. 17 (2015–2016), s. 75).

NOU 2018: 18 *Trygge rammer for fosterhjem* har mandat om å utrede rammevilkår for ordinære fosterhjem for å sikre barna og fosterfamilien større forutsigbarhet, mer trygghet og bedre tilpassede tiltak. Utvalget påpeker svikt i samordning av tjenester, oppfølging og støtte til fosterfamilien, der både Norsk Fosterhjemsforening (NFF), Fellesorganisasjonen (FO), Helsetilsynet og Bufdir viser til at mange fosterfamilier får lite eller ingen veiledning. NOU-en slår fast at «barneverntjenesten skal også sørge for at fosterforeldrenes egne barn får mulighet til å forberede seg på den nye situasjonen, og at de får oppfølging underveis i fosterhjemsforløpet» (NOU 2018: 18, s. 57).

Regjeringens fosterhjemsstrategi 2021–2025 følger opp utvalgets anbefalinger og slår fast: «Det er viktig at hele fosterfamilien, også fosterforeldrenes egne barn, deltar i prosessen med å bli fosterhjem og ivaretas gjennom fosterhjemsoppdraget» (BFD, 2021, s. 23). Det er altså ikke bare innledningsvis i godkjenningsprosessen

at egne barn skal involveres. De skal følges opp og ivaretas gjennom hele fosterhjemsoppdraget, og dette er kommunenes ansvar:

Oppfølgingen skal virke motiverende og hjelpe fosterfamilien til å mestre oppdraget de har påtatt seg. Barnevernets oppfølging må også omfatte fosterforeldrenes egne barn (...) Bufetat vil som del av barnevernsreformen fra 2022 avvikle sitt tilbud om generell veiledning av fosterhjem. Ansvaret for all veiledning av fosterhjem vil da inngå i kommunenes oppfølgingsansvar, og kommunen vil få et utvidet og samlet ansvar for å følge opp fosterhjemmet. Det er vedtatt i fosterhjemsforskriften § 7 at kommunenes oppfølging skal være helhetlig og må tilpasses den enkelte fosterfamilie. Ansvaret for oppfølging omfatter også nødvendig råd, veiledning og støtte til fosterforeldrene. (BFD, 2021, s. 12)

Vista Analyse viser at fosterfamilier har behov for mer og bedre tilpasset individuell veiledning, og at fosterforeldre savner veiledning av sine egne barn, slik som «hvordan fostersøsken bør forstå og forholde seg til fosterbarnets utfordringer» (Ekhaugen et al., 2018, s. 8). Undersøkelsen viser at kun 30 prosent av kommunene har et tilbud til fosterforeldres egne barn. Fosterfamiliens barn blir i liten grad fulgt opp, slik de har krav på og behov for (NOU 2018: 18). Andre studier rapporterer også om manglende oppfølgingssystemer, faglige anbefalinger og retningslinjer for hvordan fosterforeldres egne barn skal følges opp i praksis (Nordenfors, 2015; Raineri et al., 2018; Walsh & Campbell, 2010; Watson & Jones, 2002). Til tross for ulike forskningsbidrag gjennom 20 år i en britisk kontekst (Martin, 1993; Part, 1993; Pugh, 1996; Spears & Cross, 2003; Sutton & Stack, 2013; Thompson & McPherson, 2011; Thompson et al., 2016; Walsh & Campbell, 2010; Watson & Jones, 2002) rapporterer nyere studier fremdeles om manglende oppfølging av fosterfamiliens barn (Birch, 2016; Youngson, 2016). Youngson (2016) skriver at da hun var ferdig med egne intervjuer, ble hun slått av hvor lite som har endret seg på feltet. Dette synes å gjenspeile situasjonen, både nasjonalt og internasjonalt.

NYE SOSIALPOLITISKE FØRINGER OM FOSTERFAMILIENS BARN

Offentlige styringsdokumenter slår fast at Bufetat og kommunal barnevernstjeneste har ansvar for å inkludere egne barn i oppfølging av fosterhjemmet, men sier lite om innholdet i oppfølgingen. Myndighetene gir ingen føringer for

hvordan arbeidet skal gjennomføres i praksis. Det kan være grunn til å stille spørsmål ved om dette er et for svakt mandat til å sikre at barnas behov ivaretas på en tilfredsstillende måte. Regjeringens strategi for fosterhjemmsomsorg (2021–2025) gir Bufdir ansvar for å gi faglige anbefalinger om innholdet i opplæringen og oppfølgingen av fosterhjem. Kravet om tilpasset oppfølging skal også innebære at barnevernstjenesten skreddersyr veiledningen til de områdene fosterforeldre strever med, som for eksempel hjelp til å håndtere problemstillinger knyttet til fosterforeldrenes egne barn (BFD, 2021, s. 13). Følgelig er ikke kunnskapsutvikling på fosterhjemsfeltet av interesse bare for fosterforeldre, men for hele fosterfamilien.

Et viktig moment i denne sammenheng, og som lett kan overses, er det innbyrdes forholdet mellom profesjonsetikken og samfunnsoppdraget. Gjennom samfunnsmandatet staker politikerne ut kursen for hvilke områder det er ønskelig at profesjonen skal forbedre og videreutvikle. Gjennom fosterhjemsmeldingen har myndighetene gitt profesjonen et tydelig mandat hvor de pålegger statlig og kommunalt barnevern å følge opp fosterforeldrenes egne barn (Meld. St. 17 (2015–2016)). Fosterfamiliens barn er fra nå av en uttalt prioritert arbeidsoppgave for barnevernstjenesten, uten at det er angitt hvordan oppfølgingen konkret skal gjennomføres. Når profesjonen er gitt et politisk oppdrag, er det ifølge Grimen (2010) profesjonsetikkens oppgave å utvikle teorier og angi profesjonsmorske retningslinjer for hvordan oppgaven skal utføres. Dette er et sentralt poeng fordi oppdragsgiver trenger en garanti for at det man har satt frem krav om, blir utført (Grimen, 2010). Det er i kraft av å være profesjonell at barnevernsarbeideren skal bistå fosterfamilien og følge opp egne barn slik stortingsmeldingen pålegger dem. Grimen argumenterer for at oppdraget er gitt til profesjonen. Dermed er det profesjonens ansvar å utvikle en kunnskapsbasert, velbegrunnet og reflektert profesjonsetikk på det angitte området. Mangel på dette er en profesjonsmorsk svikt, der profesjonelle overlates til seg selv å løse etiske utfordringer og finne gode løsninger i praksis.

Profesjonsetikken har også et ansvar for å kaste et kritisk lys over sosialpolitikken og utformingen av fosterhjemmsorgen. Dersom profesjonsutøver opptrer som en lojal tilpasningsagent som ukritisk iverksetter myndighetenes sosialpolitikk, utviskes skillet mellom politikk og etikk (Eide, 2008, s. 40). Sosialarbeidere må bidra aktivt i utformingen av fosterhjemstjenesten. En åpen og demokratisk samfunnsutvikling, der dynamikken mellom samfunnsoppdraget og profesjonsetikken kaster kritisk lys over hverandre, vil gjøre profesjonelle oppmerksom på

udekkede behov og utfordringer i praksis, drive frem gode løsninger og bidra til at alle berørte parter blir ivaretatt.

Denne boken gir et første bidrag til å tette et kunnskapshull om hvordan praksis kan forholde seg til de nye føringene knyttet til fosterforeldres egne barn. Et stadig større innslag av profesjonalisering krever ettertanke og etisk refleksjon over hvilke konsekvenser dette kan få for barn som en berørt tredjepart. Jeg retter søkelyset mot et kritisk punkt: at barnevernstjenesten, gjennom en fosterhjemsplassering, risikerer å bidra til at barn som bor i sitt eget hjem, opplever økt belastning.

3. Hva sier loven: om barnerettslige prinsipper og barns rettigheter

Barns posisjon i familie og samfunn har endret seg de siste hundre årene. Barn betraktes som del av familien, men også som individer med selvstendige interesser der lovverket reflekterer økt respekt for barnet som eget rettssubjekt. Det juridiske rammeverket uttrykker moderne staters syn på barnet som samhandlende og medvirkende i eget liv. I dette kapittelet presenterer jeg barnerettslige og internasjonale prinsipper knyttet til barns grunnleggende rettigheter.²¹

I Norge gis barn innflytelse på ulike samfunnsområder der barnets rett til å bli hørt er stadig sterkere vektlagt (Strandbu & Vis, 2016, s. 146). Til tross for at de som barn har rettigheter som tilsier at de skal bli hørt og respektert i saker som angår deres eget liv, får fosterforeldres egne barn mangelfull oppfølging (Nordenfors, 2015; Raineri et al., 2018; Watson & Jones, 2002). I de senere årene har det derfor vært vanlig å anlegge barneperspektivet og aktørperspektivet i forskning på fosterforeldrenes egne barn (Nordenfors, 2015; Raineri et al., 2018; Targowska et al., 2016; Williams, 2017b). Dette er i tråd med den nye barndomssosiologien og utviklingen av barns sterke rettigheter gjennom Barnekonvensjonen.

Den nye barndomssosiologien representerer en måte å se på barn som sosiale og utforskende aktører som bidrar til, og deltar i, sin egen sosialisering (James et al., 1998). På samme måte som voksne er barn både sårbare overfor medfødte disposisjoner, tilknytning og relasjonelle erfaringer i oppvekstmiljøet og kompetente gjennom å være aktivt handlende aktører (Christiansen, 2012; Gulbrandsen et al., 2012, s. 57).

Det råder enighet i forskningslitteraturen om at fosterhjemarbeid får innvirkning på omsorgsgivernes øvrige barn, og at barna som en konsekvens av dette bør inkluderes og ivaretas i det profesjonelle arbeidet. En helhetlig «whole-of-family»-tilnærming

---

21 Kapittelet bygger på arbeid gjort i forbindelse med min prøveforelesning, der jeg fikk oppgitt temaet: *Hvilke utfordringer/dilemmaer stilles sosialarbeidere overfor i praksis, sett på bakgrunn av høyere krav på og rett til barns deltakelse, slik det for eksempel kommer til uttrykk i FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen)?*

er nødvendig for at plasseringen skal lykkes best mulig (Birch, 2016; Roche & Noble-Carr, 2016; Watson & Jones, 2002; Williams, 2017b). Det krever at egne barn blir mer synlige i den politiske utformingen av fosterhjemsomsorgen og i lovgivningen (Duffy, 2013; Pugh, 1996), og innebærer at barna blir involvert, informert og gitt mulighet for medvirkning (Birch, 2016; Williams, 2017b).

DE TRE P-ENE: PROTECTION, PROVISION OG PARTICIPATION

Barnekonvensjonen, som ble inkorporert i norsk lov i 2003, slår fast at barn har sosiale, politiske og juridiske rettigheter som dekker et bredt spekter og ulike livsområder. Den er bindende for norske myndigheter og har direkte innvirkning på nasjonal lovgivning og utforming av praksis (Høstmælingen et al., 2020; Kipperberg, 2019). Som følge av dette har norske barn og unge rett til utvikling, medvirkning, ikke-diskriminering, omsorg, beskyttelse og selvrealisering. Barnekonvensjonen avspeiler det rådende synet på barns behov og kan grovt deles inn i tre typer rettigheter: retten til beskyttelse, retten til nødvendige ressurser og retten til deltakelse (Strandbu & Vis, 2016). På engelsk omtales rettighetene som «de tre P-ene», som er «Protection», «Provision» og «Participation». *Protection* handler om beskyttelse mot alle former for vold, misbruk, omsorgssvikt og utnyttelse. *Provision* handler om retten til omsorg og ulike forsørgelsesrettigheter, tjenester og tiltak som sikrer barn økonomiske og sosiale rettigheter. *Participation* omhandler barns deltakelse på ulike nivåer. Det handler ikke bare om retten til å bli hørt og få sitt syn vektlagt i saker som gjelder barnet selv, men også om barnets rett til å delta generelt i samfunnet, i demokratiske beslutningsprosesser, gjennom ytringsfrihet og forsamlingsfrihet. Disse tre begrepene må ikke forstås som atskilte eller konkurrerende, det er rettigheter som skal sees i sammenheng, og som samlet sett skal tas i betraktning i utformingen av *all* politikk knyttet til *enhver* problemstilling som gjelder barn (Köhler-Olsen, 2019).

Alle FNs konvensjoner overvåkes av internasjonale komiteer. FNs komite for barns rettigheter, vanligvis omtalt som FNs barnekomite, består av 18 eksperter valgt av medlemslandene. Barnekomiteens oppgave er å overvåke hvordan landene gjennomfører og virkeliggjør barns rettigheter (Köhler-Olsen, 2019). I barnekomiteens generelle kommentar nr. 5 fremheves fire artikler spesielt:²² retten til ikke-diskriminering (artikkel 2), barnets beste (artikkel 3), retten til liv og

---

22 The Committee on the Rights of the Child: General comment no. 5 (2003), General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child: <https://digitallibrary.un.org/record/513415>

utvikling (artikkel 6) og retten til å bli hørt og si sin mening (artikkel 12). Disse grunnprinsippene er generelle uavhengig av livsområde og hvilken kontekst de anvendes i, og grunnleggende fordi alle andre bestemmelser i Barnekonvensjonen må ses i lys av disse fire prinsippene (Høstmælingen et al., 2020; Kipperberg et al., 2019). Det vil si at retten til å uttale seg skal innlemmes i gjennomføringen av alle andre rettigheter, samtidig som den er en selvstendig rett. For eksempel er retten til å bli hørt og si sin mening i alle forhold som vedrører den enkelte, kun noe man finner i Barnekonvensjonen, ikke i de øvrige konvensjonene som dekker mennesker generelt (Köhler-Olsen, 2019). Dette er for å tydeliggjøre at barn ofte mangler en stemme i samfunnet, og for å fremheve barnets rett til deltakelse som en sterk, gjennomgripende og grunnleggende rettighet.

I forbindelse med Grunnlovens 200-års jubileum i 2014 ble det satt ned et utvalg for å styrke menneskerettighetene i nasjonal rett (Grunnloven, 1814). Det ble foretatt endringer gjennom et nytt og mer oppdatert kapittel E om menneskerettigheter,²³ med en ny bestemmelse i § 104 om særskilt beskyttelse av barn (Grunnloven, 1814). Paragrafen slår fast følgende:

Barn har krav på respekt for sitt menneskeverd. De har rett til å bli hørt i spørsmål som gjelder dem selv, og deres mening skal tillegges vekt i samsvar med alder og utvikling.

Ved handlinger og avgjørelser som berører barn, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.

Barn har rett til vern om sin personlige integritet. Statens myndigheter skal legge forholdene til rette for barnets utvikling, herunder sikre at barnet får den nødvendige økonomiske, sosiale og helsemessige trygghet, fortrinnsvis i egen familie.

Med dette ble barns rettigheter ytterligere styrket ved å rette spesiell oppmerksomhet mot tre bestemte områder: barns integritetsvern, barnets beste og retten til å bli hørt. Disse er tatt inn i Grunnloven for å synliggjøre at barns særlige behov ikke respekteres og ivaretas fullt ut i de generelle bestemmelsene. Juridisk professor og talsperson for barns rettigheter, Kirsten Sandberg (2020), skriver at barns rett til medbestemmelse bare er med i et fåtall konstitusjoner verden over, men at denne retten er nødvendig å ha i Grunnloven, fordi dette er den som i størst grad fremhever barnet som et subjekt med egne individuelle rettigheter. Uttrykket *rett*

---

23 14. mai 2014 ble Stortingets vedtak 13. mai 2014 om endringer i Grunnloven (menneskerettigheter) kunngjort i Norsk Lovtidende. [https://lovdata.no/artikkel/kunngjoring_av_endringer_i_grunnloven_\(menneskerettigheter\)/1430](https://lovdata.no/artikkel/kunngjoring_av_endringer_i_grunnloven_(menneskerettigheter)/1430)

til vern peker på myndighetenes plikt til å sørge for et regelverk og en håndhevelse av dette som på best mulig måte verner barnet.

Grunnloven gjelder for alle barn som oppholder seg i riket, i alle livssituasjoner, og den står over alle andre lover. Det betyr at alle barna i fosterfamilien, både fosterbarn og fosterforeldrenes øvrige barn, innehar disse rettighetene, fordi fosterhjemmsorg er å forstå som handlinger og avgjørelser som berører barn.

Grunnlovsrevisjonen har betydning på barnevernsområdet fordi lovgivning, rettspraksis og forvaltningspraksis må samsvare med Grunnloven. Paragrafen omtales som retten til personlig integritet og inkluderer både fysisk og psykisk integritet (NOU 2016: 16, s. 209). Alle barn har rett til personlig frihet, selvbestemmelse og vern om sin personlige integritet uavhengig av hvor de bor, men fortrinnsvis hos egen familie (NOU 2016: 16, s. 205). Å ta disse bestemmelsene inn i Grunnloven har en sterk symbolsk og politisk betydning og sender et signal om at lovgiver setter beskyttelsen av barns personlige integritet høyt. Det synliggjør barn som selvstendige rettssubjekter, anerkjenner barn som likeverdige samfunnsborgere og gir barns grunnleggende rettigheter høyere rang i rettskildesystemet.

Det er foreldrene som har det fulle omsorgsansvaret for sine barn, med plikt til å ivareta barnets interesser og behov, noe som reguleres av lov om barn og foreldre²⁴ kapittel 5 om foreldreansvaret:

Barnet har krav på omsut og omtanke frå dei som har foreldreansvaret. Dei har rett og plikt til å ta avgjerder for barnet i personlege tilhøve innanfor dei grensene som §§ 31 til 33 set. Foreldreansvaret skal utøvast ut frå barnet sine interesser og behov.

Dei som har foreldreansvaret, er skyldige til å gje barnet forsvarleg oppseding og forsyting. Dei skal syte for at barnet får utdanning etter evne og givnad.

Barnet må ikkje bli utsett for vald eller på anna vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare. Dette gjeld òg når valden brukast som ledd i oppsedinga av barnet. Bruk av vald og skremmande eller plagsam framferd eller annan omsynslaus åtferd overfor barnet er forbode. (barnelova, 1981, § 30)

Lovteksten tar ikke stilling til hvorvidt andre enn foreldrene, for eksempel andre familiemedlemmer eller personer som oppholder seg i husstanden, utsetter barnet for vold, skremmende eller plagsom fremferd, eller annen hensynsløs atferd. Men

---

24 Lov om barn og foreldre (barnelova), 1981. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7?q=barnelova>

barneloven slår fast at slik atferd overfor barnet er forbudt, og at det er foreldrenes plikt å ivareta, beskytte og hindre at barnet utsettes for slike handlinger i hjemmet. Barneperspektivet setter barnets rettigheter foran foreldrenes rettigheter og vektlegger foreldres omsorgsoppgaver og foreldreplikter.

BARNES RETT TIL Å GI UTTRYKK FOR SIN MENING

Å lytte til barn, vise respekt for deres synspunkter og la barn delta og påvirke prosesser i saker som har betydning for dem, er helt grunnleggende av hensyn til barnas verdighet og integritet (Sandberg, 2020). Barns grunnleggende rett til å bli hørt og si sin mening slås fast i Barnekonvensjonens artikkel 12, som regnes for den viktigste demokratirettigheten (Barnekonvensjonen, 1989):

1. Partene²⁵ skal garantere et barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, retten til fritt å gi uttrykk for disse synspunkter i alle forhold som vedrører barnet, og tillegge barnets synspunkter behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet.
2. For dette formål skal barnet særlig gis anledning til å bli hørt i enhver rettslig og administrativ saksbehandling som angår barnet, enten direkte eller gjennom en representant eller et egnet organ, på en måte som er i samsvar med saksbehandlingsreglene i nasjonal rett.

Artikkel 12 ble ansett å være blant de mest nyskapende og kontroversielle artiklene i konvensjonen. Her legges det vekt på tre aspekter: at barnet får uttale seg, at barnet blir lyttet til, og at det barnet sier, blir tatt hensyn til.

Barns deltakelse er et vidt begrep som brukes om barns demokratiske rettigheter og deltakelse i samfunnslivet (Sandberg, 2020). Det omfatter barns ytringsfrihet, tanke, tro og samvittighetsfrihet, organisasjonsfrihet, retten til å motta og spre informasjon, det gjelder innhold i utdanningen, barnehagen, retten til kultur, frihet, familieliv og rekreasjon. På alle disse områdene skal barnets egen stemme tillegges vekt, noe som betyr at de har krav på å få delta. Formuleringen «i alle forhold som vedrører barnet» skal forstås vidt og er ikke knyttet opp til at barnet må være en juridisk part. Det spiller heller ingen rolle om det skal treffes en formell beslutning om barnet i saken. «Barn skal høres om alt som overhodet vil ha noen innvirkning på dem eller deres situasjon, enten som enkeltpersoner eller som gruppe» (Sandberg, 2020, s. 102). Det betyr at profesjonelle også skal ta i betraktning barnets meninger i alle forhold som er viktige for barnet, selv når barnet ikke

---

25 Med begrepet «partene» menes her alle stater som har undertegnet barnekonvensjonen.

er den sentrale personen i saken. Dette kan være utfordrende fordi man må vurdere hvor alvorlig beslutningen er for barnet, opp mot andre viktige hensyn i den enkelte saken (Sandberg, 2020). Dersom en fosterhjemsplassing i barnets private hjem er å forstå som en rettslig og administrativ handling som angår barnet, har barnet rett til fritt å gi uttrykk for sine synspunkter og å bli lyttet til.

Barns rett til å bli hørt i saker som angår dem, omtales også i barnelova § 31 om *rett for barnet til å vere med på avgjerd*:

Etter kvart som barnet blir i stand til å danne seg egne synspunkt på det saka dreiar seg om, skal foreldra høyre kva barnet har å seie før dei tek avgjerd om personlege forhold for barnet. Dei skal leggje vekt på det barnet meiner alt etter kor gammalt og modent barnet er. Det same gjeld for andre som barnet bur hos eller som har med barnet å gjere.

Eit barn som er fylt sju år, og yngre barn som er i stand til å danne seg egne synspunkt, skal få informasjon og høve til å seie meininga si før det blir teke avgjerd om personlege forhold for barnet, mellom anna om foreldreansvaret, kvar barnet skal bu fast og samvær. Meininga til barnet skal bli vektlagt etter alder og modning. Når barnet er fylt 12 år, skal det leggjast stor vekt på kva barnet meiner. (barnelova, 1981)

Reglene styrker barnets medbestemmelsesrett. Foreldre plikter å lytte til barnet og ta barnets meninger på alvor ved avgjørelser som får betydning for dets liv og personlige forhold. Retten til å bli hørt er en pågående prosess, ikke en engangshandling. Barn skal tildeles sterkere rettigheter ved stigende alder og modning. Barn skal beskyttes og ivaretas innenfor familien, men de er også individer med egne interesser der lovverket reflekterer økt respekt for barnet som rettssubjekt. I vårt samfunn har utviklingen dreid fra at foreldrene tidligere kunne gjøre krav på barn som sin eiendom, til at barn nå har selvstendige rettigheter og kan stille bestemte krav både til foreldrene og til myndighetene. Fosterforeldres egne barn har dermed sterke rettigheter i kraft av å være barn. Fosterforeldre plikter å lytte til både fosterbarns og egne barns perspektiver. Alle barna i fosterhjemmet har samme rettigheter og kan stille krav til både omsorgspersoner og myndighetspersoner. Interessant i vår sammenheng er hvorvidt disse internasjonalt forpliktende føringene følges opp i fosterhjemsomsorgens praksis. Bestemmelsene om barns rettigheter i Grunnloven § 104 er retningsgivende for alle deler av forvaltningen, men det gjenstår å se om den får betydning på nye områder, eller om det kreves en bevisstgjøring og forpliktelse ved at de tas inn i spesiallovgivningen (Høstmælingen et al., 2020, s. 31). La oss derfor se nærmere på barnevernloven, medvirkningsbegrepet og hva det vil si at barn har rett til å bli hørt i en barnevernkontekst.

BARNEVERNLOVEN OM BARNETS RETT TIL MEDVIRKNING

Utvalget som har utredet forslag til ny barnevernlov (NOU 2016: 16), fremhever barns rett til omsorg og beskyttelse og prinsippet om barnets beste som de to viktigste normgivende prinsippene i barnevernets arbeid (Gjedrem, 2018, s. 65). Hensynet til *barnets beste* bygger på artikkel 3.1 i Barnekonvensjonen og fastslås i barnevernloven § 4-1:

Ved anvendelse av bestemmelsene i dette kapitlet skal det legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er til beste for barnet. Herunder skal det legges vekt på å gi barnet stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen.

Barnets beste er ikke et entydig begrep, det må forstås dynamisk og kontekstuell. Mange ulike faktorer, verdisyn, kultur og kunnskapsparadigmer har innvirkning på forståelsen av dette prinsippet (Gjedrem, 2018). Barnets beste må ses i sammenheng med *det biologiske prinsipp*, som verner om foreldre–barn-relasjonen som en grunnpilar i samfunnet (Eide, 2018). Menneskerettighetene vektlegger retten til familieliv der også *det mildeste inngreps prinsipp* skal verne om familien ved at staten i minst mulig grad griper inn og forstyrrer menneskers privatliv. Barnets beste er et komplekst begrep som er uløselig knyttet til deltakelsesperspektivet (Kippeberg, 2019). Barnekomiteen²⁶ har påpekt at barnets beste må forstås og vurderes ut ifra en rekke forhold i barnets liv (FN, 2009, 2013), der hensynet til barnets egne synspunkter bør inngå i en barnets-beste-vurdering. Komiteen legger til grunn at barnets rett til å bli hørt er en forutsetning for å vurdere barnets beste på en korrekt måte. At barnet er i en sårbar situasjon, betyr ikke at retten til å bli hørt skal reduseres. Komiteen mener det er mulig å utforske barnets synspunkter selv om barnet er lite, har funksjonsnedsettelse, en annen kultur eller et annet morsmål.

Barnets egne tanker, følelser og opplevelser vurderes å være verdifulle i seg selv og nødvendige for å ivareta barnets menneskeverd. Dette gjenspeiler samfunnets *barneperspektiv* – som innebærer at voksne forsøker å se forholdene med barns øyne, ved å sette seg inn i barns tanker og oppfatninger om hvordan barn skaper mening og lever sitt liv (Angel, 2010; Sommer et al., 2010). Men også en verdsettelse av *barnets perspektiv* – det enkelte barns erfaringer og fortellinger om sitt eget liv – er en kilde til å forstå barnet. Barnets eget syn vil endre seg i takt med barnets alder og modenhet, og det vil også påvirkes av omgivelsene. For sosialarbeideren er det viktig å se helheten, der personen i situasjonen ligger til grunn for

---

26 FNs barnekomité's konkretisering av begrepet i General Comment No. 14, 2013.

det sosialfaglige arbeidet (Ellingsen, Levin et al., 2019). Barnet skal derfor forstås både ut fra sin kontekst og på sine egne premisser.

Helsetilsynet påpeker at barnets erfaring og kunnskap skal brukes til å opplyse saken, og tas inn i de barnevernfaglige analysene, for å sikre at tiltakene som iverksettes, er til barnets beste (Helsetilsynet, 2019). Barnets eget synspunkt er en av flere kilder for å kunne sette seg inn barnets situasjon. Som følge av denne utviklingen er barnets involvering i egen barnevernssak ytterligere skjerpet og lovfestet i bvl § 1-6:²⁷

Alle barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, har rett til å medvirke i alle forhold som vedrører barnet etter denne loven. Barnet skal få tilstrekkelig og tilpasset informasjon og har rett til fritt å gi uttrykk for sine synspunkter. Barnet skal bli lyttet til, og barnets synspunkter skal vektlegges i samsvar med barnets alder og modenhet.

Barn som barnevernet har overtatt omsorgen for, kan gis anledning til å ha med seg en person barnet har særlig tillit til. Departementet kan i forskrift gi nærmere regler om medvirkning og om tillitspersonens oppgaver og funksjon.

Barnevernloven presiserer at barn skal informeres og gis mulighet til å uttale seg før det tas avgjørelser i spørsmål som er viktige for dem. Paragrafen ble tilføyd et nytt annet ledd gjennom *Forskrift om medvirkning og tillitsperson*. Her fremheves barnevernsarbeiderens plikt til å sørge for at barnets perspektiv i saken bringes frem, dokumentere hvilken vekt man har lagt på barnets mening, og hvordan dette er vurdert i henhold til barnets beste.

Til tross for sterke føringer i lovverket viser forskning at barns egen stemme og deltakelse i barnevernssaker er lav, sett i forhold til lovens formuleringer og forpliktelser (Christiansen, 2012). Helsetilsynet kom i 2019 ut med en rapport som viser at det har skjedd en positiv utvikling. Barnevernstjenestene snakker mer med barna i alle faser av arbeidet, men synspunktene blir ofte ikke tatt hensyn til i vurderingene eller brukt i argumentasjonen for viktige beslutninger. Barna er i liten grad involvert i planlegging, gjennomføring og evaluering av hjelpetiltak (Helsetilsynet, 2019). Selv om barn i større grad involveres, synes det å være et stykke igjen før barnets mening tillegges behørig vekt i saksdokumenter, både i familierett generelt og i Fylkesnemndas behandling av barnevernssaker (Gerds-Andresen, 2021; Gerds-Andresen & Hansen, 2021; McEwan-Strand & Skivenes, 2020). Retten til

---

27 Lov om barneverntjenester (barnevernloven) §1-6. *Barnets rett til medvirkning*. Tilføyd ved lov 20. april 2018 nr. 5 (ikr. 1. juli 2018 iflg. res. 8. juni 2018 nr. 839).

deltakelse begrenses til at barnet får uttrykke sin mening, uten særlig redegjørelse for hvordan barnets mening er vektet og gitt innflytelse i beslutningstakingen.

De sosialpolitiske føringene er tydelige: *Barn har rett til å bli hørt, og deres mening skal tillegges vekt*. Men hvordan skal sosialarbeideren realisere denne retten? At fosterforeldres egne barn i liten grad blir involvert og lyttet til i fosterhjemmsorgen, kan også ha sammenheng med at barnevernsarbeidere vegrer seg for å ha samtaler med barn generelt, ikke bare av bekymring for å belaste barna, men også fordi de mangler kompetanse og struktur for å legge til rette for gode barnesamtaler (Christiansen, 2012; Gulbrandsen et al., 2012; Strandbu, 2011). Flere forskningsartikler peker på ulik argumentasjon for hvorfor barn hindres i deltakelse. Ressursargumenter handler om at barns medvirkning tar mye tid og dermed nedprioriteres. Modenhetsargumenter handler om at barnet ikke er modent nok eller har kompetanse og innsikt nok til å ta kloke valg. Eller at hensynet til barnets lojalitetskonflikt gjør at man ikke vil presse barnet, eller at man ikke legger vekt på barnets synspunkter fordi barnet skifter mening (Ellingsen et al., 2019). Sårbarhetsargumentet handler om at barnet må beskyttes og ikke gis ansvar eller overeksponeres for krevende situasjoner og vanskelige avgjørelser (Schröder, 2018). Eller at det kan være en skadelig belastning for barn å bli involvert i sensitive temaer (Vis et al., 2012). Et annet argument er at avgjørelsen allerede er tatt og barnets synspunkter ikke vil ha noen innvirkning på avgjørelsen (Vis et al., 2012). Her aktualiseres tre spenningsområder som også henger sammen, a) hensynet til barnets egen mening opp mot hensynet til barnets beste, b) barns lojalitetskonflikt til egne foreldre og c) spenningen mellom retten til medvirkning og retten til beskyttelse.

HENSYNET TIL BARNETS EGNE SYNSPUNKTER VERSUS HENSYNET TIL BARNETS BESTE

Begrepet medvirkning har en sentral plass i barnevernet. Dette begrepet blir definert å ligge mellom deltakelse og medbestemmelse. Deltakelse vurderes å gi liten mulighet for innflytelse, mens medbestemmelse blir ansett å gi barnet for mye innflytelse og stille for store krav til barnet (Schröder, 2018, s. 85). Lovgiver har definert at innholdet i begrepet medvirkning tilsier at barnet får god informasjon, gis mulighet til å gi uttrykk for sine meninger på ethvert stadium i saken, blir lyttet til, at det barnet sier, tas hensyn til, og at barnet har reell innflytelse i alle prosesser det deltar i, tilpasset alder, utvikling, situasjon og hva saken gjelder. Barnet skal også få forklart begrunnelsen for avgjørelsen som er tatt (Prop. 106 L (2012–2013); NOU 2016: 16).

Det er barnets mening i beslutningstakingen, og barnets medvirkning til selve problemforståelsen, som får mest oppmerksomhet i barnevernet (Schröder, 2018).

Artikkel 12 i Barnekonvensjonen tilsier at barn skal høres om alt som overhodet vil ha noen innvirkning på dem eller deres situasjon. Dette er en langt videre betydning enn at barnet skal ha egne meninger om utfallet av en sak, eller ha reell innflytelse på problemforståelsen i egen barnevernssak.

En forståelse av artikkel 12 er at man skal snakke med barnet, høre hva det sier, og veie dette opp mot andre tungtveiende hensyn. Barnets egen mening skal tillegges større vekt jo eldre barnet er. Her forslår barnekomiteen:

- 1) Å foreta en individuell vurdering av barnets modenhet. Barnet må forstå og vurdere virkningen av det spørsmålet dreier seg om – jo større virkning resultatet har på barnets liv, jo mer relevant er det å foreta en ordentlig vurdering av barnets modenhet.
- 2) Dersom man går imot barnets mening, skal det være tungtveiende argumenter.
- 3) «Egenvekten» av barnets meninger isolert sett må vektes opp mot den «reelle vekten» som er summen av motargumentene (Sandberg, 2020, s. 124–125).

Utfordringen for sosialarbeideren er å vurdere hvor mye man skal legge vekt på barnets mening opp mot andre hensyn i saken. Begrepene medvirkning og medbestemmelse brukes ofte synonymt om hverandre, og dette kan bidra til at profesjonelle er tilbakeholdne med å involvere barna i beslutningsprosesser (Strandbu & Vis, 2016). Dersom sosialarbeideren allerede har bestemt seg, unnlater man å spørre etter barnets mening (Vis et al., 2012) fordi man tror at synspunktene ikke har en reell innvirkning på vurderingen av barnets beste. Retten til å gi uttrykk for sitt syn kan kalles en rett til medbestemmelse, men dette er ikke det samme som selvbestemmelse. Det er ingen artikler i Barnekonvensjonen eller annen norsk lovgivning som gir barnet rett til selv å bestemme utfallet av en sak (Sandberg, 2020). Selv rangerer barn det å bli lyttet til som viktigst, og det å få bestemme som minst viktig (Thomas, 2000). Antakelsen om at barn er opptatt av å få viljen sin, synes ikke å ha rot i barns egen forståelse av deltakelse.

For at barnet skal gis mulighet til å medvirke, må det legges til rette for samtaler med barnet. Det finnes en rekke teorier eller modeller for å beskrive barns deltakelsesprosess (Hart, 1997; Shier, 2001; Strandbu, 2011). Harry Shier (2001) fremstiller dette som en trappetrinnsmodell eller stige med ulike grader av involvering, fra å uttrykke sine synspunkter, via aktivt å bli involvert i beslutningsprosesser frem til full autonomi og selvbestemmelse som øverste nivå, der barnet gis makt og medansvar i å treffe beslutninger. I hvor stor grad barnet involveres, øker med alder og modenhet, med større grad av autonomi nærmere myndighetsalder.

Men deltakelse foregår også på laveste nivå. Små barn, barn uten språk og barn med ulike funksjonsnedsettelse har også et uttrykk. Barnet kan delta uten ord ved å ytre seg gjennom kroppsspråk, lek og handlinger. Barnet medvirker gjennom å virke inn på den voksne, der noe kan oppfattes uten å bli sagt. I denne tilstedeværelsen får den voksne et inntrykk og blir berørt av barnet, av hva det ser og hører, og hvordan barnet ytrer seg. At barnet «fritt kan gi uttrykk for sine synspunkter», innebærer å uttrykke sin forståelse, sine valg og preferanser gjennom både verbal og ikke-verbal kommunikasjon (NOU 2016: 16, s. 57) (jf. medvirkningsforskriften § 3).

I barnevernets retorikk har det høy legitimitet å søke barneperspektivet, lytte til barns stemme og ta barn på alvor (Ulvik, 2005). Oddbjørg Skjær Ulvik (2009) advarer mot at *barns deltakelse* lett kan bli et honnørord eller en retorikk som ikke fanger opp avstanden mellom realiteter i praksis. Ulvik har en mer prosessorientert tilnærming til barnets meningsdanning. Barnets egen mening er ikke noe som ligger ferdig i barnets bevissthet, og som den profesjonelle lett kan få tilgang til bare ved å spørre (Ulvik, 2009). Barnet danner sine synspunkter i interaksjon med omgivelsene, der den profesjonelle har en viktig rolle ved å hjelpe barnet til å forstå sin egen situasjon og bidra til å skape mening i det som skjer. Det er også her en fare for voksnes maktutnyttelse og manipulasjon av barnets meningsdanning. Å ta barnet på alvor er ikke nødvendigvis bare å akseptere barnets egen konklusjon og forståelse, men forsøke å komme til bunns i saken, ved å prøve ut argumentene og utfordre barnets syn ved oppfølgende spørsmål (Eide, 2012). Det innebærer å lytte oppmerksomt til det barnet er opptatt av, oppdage, forstå og se sammen med barnet, og la seg engasjere i barnets perspektiv (Schrøder, 2018; Ulvik, 2009).

Et åpenbart dilemma er når sosialarbeideren er overbevist om at barnets eget ønske ikke er til barnets eget beste. Sosialarbeideren har et ansvar for å se et større bilde og vurdere barnets totale situasjon ut fra flere hensyn. Og i denne prosessen argumenterer Sandberg for at barnets egen stemme må skilles fra vurderingen av barnets beste (Sandberg, 2020), samtidig som de er nær forbundet. Sosialarbeideren kommer i en dobbeltrolle, der hun *både* skal legge til rette for å la barnet få uttale seg fritt, *samtidig* som hun skal vurdere barnets beste ut fra flere hensyn. Sosialarbeideren kan lett miste dette ansvaret av syne ved å sammenblande medbestemmelse og selvbestemmelse. Problemet oppstår dersom den profesjonelle ikke klarer å skille mellom barnets rett til å delta og barnets rett til å bestemme. Å tilrettelegge for at barnets synspunkter kommer frem i saken, er en etisk plikt, et universelt prinsipp og en juridisk forpliktelse, som sosialarbeideren ikke kan velge bort. Barnets egen mening skal fremstilles upartisk og lojalt. Barnets syn isolert sett kalles egenvekten av barnets mening, og denne skal komme tydelig frem i saksfremstillingen (Sandberg, 2020). Dersom man begir seg ut på en vurdering av barnets rett til å uttale seg, kan det lett bli en paternalistisk holdning, der

man setter barnets uttalerett til side på vegne av barnet. Eivind Pedersen, nasjonal koordinator for implementering av Barnekonvensjonen, minner om at barns rett til deltakelse ikke er en veldedighetsprosess for å gjøre barn en tjeneste, men en klar rettighet som hvert enkelt barn har (Sjumilssteget, 2019). Sosialarbeidere kan ikke velge *om* og *når* de skal lytte til barn og unge. Poenget med artikkel 12 er at det ikke skal være opp til de voksne om barnet får komme til orde. For at barn skal bli involvert, kreves medvirkning på ulike nivåer og i flere stadier av prosessen. Det innebærer samtidig en anerkjennelse av barns beskyttelsesbehov.

BARNETS LOJALITETSKONFLIKT TIL FORELDRENE

Ved omsorgsovertakelser, barnefordelingssaker eller i terapirommet kan barn stå midt i en konflikt der foreldre kan ha stor definisjonsmakt (Helgeland, 2014, 2016). Det kan være konflikt mellom foreldre og barn, eller konflikt mellom foreldrene som involverer barn. Noen ganger vil vi ikke lykkes med å høre barnets fortelling. Et annet dilemma er derfor barn og unges behov for å beskytte seg selv i lojalitetskonflikt til foreldrene. Barnet kan være taust eller si noe annet enn hva det egentlig mener, for å skåne seg selv eller andre, unngå å såre foreldrene, dempe konflikter eller unngå represalier. Barn kan oppleve deltakelse som en påkjenning, enten ved at de ikke tør å fremme sine egne interesser, eller at de ikke vet helt selv hva de mener, fordi de ikke klarer å ta stilling til saken. Her er det viktig å minne om at barn har rett til å vegre seg og avstå fra å ta parti.

Det nye dokumentasjonskravet skal ikke bidra til at det legges press på barnet til å medvirke (NOU 2016: 16, s. 57). Barnet skal ikke presses til å uttale seg, og det trenger heller ikke å mene noe om en sak. Barnet har en rett, men ikke en plikt til å ytre seg. Det er den profesjonelle som har en «aktivitetsplikt» til å sørge for å legge til rette for medvirkning, og bringe barnets synspunkter frem (Sandberg, 2010). Strandbu og Vis (2016) henviser til FNs kommentarer til artikkel 12, som presiserer at barnet fritt skal bestemme *om* det vil uttale seg, og *hva* det vil uttale seg om (FN, 2009). Barnet skal gis mulighet til å formidle sine erfaringer, tanker, meninger og ønsker. Samtidig påpekes at det å rådspørre barn ikke er et mål i seg selv, det er ikke noe man bare gjør for syns skyld. Barnekomiteen har tolket barnets rett til å bli hørt også som barnets rett til informasjon (Kipperberg et al., 2019). Å la barnet delta innebærer også å holde barnet orientert og forklare hva som skjer.

For at barn skal ha autonomi og i det hele tatt gis mulighet for å uttrykke seg, må de kunne utfolde seg i fellesskapet, i et omsorgsfullt miljø hvor det er trygt å si ifra. Helt avgjørende er dyktige voksenpersoner som skaper et rom for meningsutveksling. Barnevernproffene hevder at et barn ikke blir hørt på en effektiv måte dersom omgivelsene er truende, fiendtlige, ufølsomme eller uegnet for et barn på

hans/hennes alder. Prosessen må være barnevennlig, med tanke på både personale med egnet kompetanse og egnede lokaler. Mange barn og unge føler avmakt i avhørssituasjonen. De ønsker å bli mer involvert i prosessen og ha mer kontroll på det de forteller, og hvordan denne informasjonen blir delt med foreldrene (Forandringsfabrikken, 2019).

Ubehaget ved å snakke med offentlige personer, uten foreldrene til stede, må veies opp mot muligheten til å snakke fritt uten at foreldrene hører på, hvor barnet kan si sin mening uten å såre foreldrene (Sandberg, 2020). Dette kan være en vanskelig avveining. Barnekomiteen legger vekt på myndighetenes ansvar og plikt for å legge til rette for barnets syn. Hvis man ikke ser og hører barnet, vil det være foreldrenes syn og deres oppfatning av barnets mening som kommer frem i saken. Denne oppfatningen trenger ikke å stemme overens med realitetene.

SPENNINGEN MELLOM RETTEN TIL MEDVIRKNING OG RETTEN TIL BESKYTTELSE

Spenningen mellom retten til medvirkning og retten til beskyttelse er en fremtredende diskusjon i barnevernslitteraturen (Angel, 2010; Helsetilsynet, 2019; Polkki et al., 2012; Vis et al., 2012). For sosialarbeideren melder spørsmålene seg om hvor mye barnet skal delta, på hvilke områder barnet skal medvirke, i hvor stor grad barn skal informeres og dras inn i beslutningsprosesser, med tanke på å skåne barnet mot komplekse og overveldende problemstillinger.

Synet på barn i vårt samfunn er at barn er sosiale aktører som er aktive i å konstruere sitt liv, i gjensidig påvirkning med omgivelsene (James et al., 1998). Barn anses som kompetente, selvstendige individer med egne sosiale, sivile og kulturelle rettigheter, med rett til å medvirke og påvirke egen barnevernssak. Barndomssosiologiens forståelse av «det kompetente» barnet har av flere blitt kritisert for at barn blir medansvarlige og medskyldige i egen situasjon ved at vi pålegger dem et ansvar vi samtidig argumenterer for at de ikke har (Brannen & O'Brien, 1996; Øverlien, 2012). Mona Sandbæk er en av flere som drøfter dette vanskelige dilemmaet (Sandbæk, 2004). Med rettigheter følger ansvar. Sandbæks poeng er at for stor oppmerksomhet på uavhengighet og rettigheter kan tilsløre at barn også er sårbare og avhengige av omsorgspersoner.

Denne problemstillingen ble reist i Statsforvalterens (tidligere Fylkesmannen) rapport *Historien om Stina* (Fylkesmannen, 2018). I 2017 begikk en 15 år gammel jente under barnevernets omsorg et drap og et drapsforsøk på et kjøpesenter i Kristiansand, omtalt som «knivdramaet på Sørlandssenteret». Statsforvalterens rapport om denne saken retter kritikk mot spesialisthelsetjenesten og

barnevernstjenesten for å ha gitt jenta for mye medvirkning og vært for raske med å etterkomme barnets ønsker. I hele prosessen fikk jenta for mange valg, og ved å følge hennes valg ble hun også tillagt et for stort ansvar. Resultatene var at vedtak om hjelpetiltak og psykisk helsevern ikke var til barnets beste, med fatale konsekvenser for henne selv og berørte parter.

Forsker og professor i barnerett Elisabeth Gording Stang argumenterer på den andre siden med at en for stor vektlegging av barnets sårbarhet og behov for beskyttelse kan føre til en undervurdering av barnets evne til å medvirke. Istedenfor å sette rettighetene opp mot hverandre trengs en helhetlig tilnærming hvor hensynene ses som komplementære rettigheter som utfyller hverandre (Stang, 2007).

Som vi skal se videre i boken, så aktualiseres alle disse spenningsområdene overfor fosterfamiliens barn. Monica Nordenfors (2015), som har forsket på fosterforeldres egne barn, påpeker at så lenge barn ikke regnes som aktører på samme måte som voksne, får de heller ikke delta på lik linje som voksne på den offentlige arenaen. På den ene siden vil det å stille for store krav til barna komme i strid med oppfatningen at barn ikke har samme ansvar som voksne. På den annen side har barn likevel rett til å medvirke i saker som angår deres eget liv, etter Barnekonvensjonen. Hennes poeng er at dersom vi antar at det ikke er bra for barn å ha for mye ansvar, vil det å ekskludere dem fra å delta, med begrunnelse i at de er sårbare og må beskyttes som barn, føre til det motsatte, nemlig økt sårbarhet istedenfor beskyttelse (Nordenfors, 2015).

HAR FOSTERFORELDRES EGNE BARN RETT TIL DELTAKELSE?

Det synes å være et stort sprik mellom empiri, faglige anbefalinger, retningslinjer og sosialpolitiske føringer for hvordan fosterforeldres egne barn skal følges opp i praksis (jf. kap. 2), hvor de til nå i stor grad har blitt oversett av det offentlige hjelpeapparatet (Ellingsen & Øyre, 2016; Gundersen & Jessen, 2020; Heggdalsvik, 2007; Knutsen, 2014; Njøs & Seim, 2018; Nordenfors, 2015; Revheim, 2018, 2019; Walsh & Campbell, 2010).

Et spørsmål jeg stiller, er om retten til medvirkning kun forstås som å gjelde fosterbarnet, og ikke de andre barna som fosterbarnet bor sammen med? Hva er i så fall begrunnelsen for å utelate fosterforeldres egne barn fra slik deltakelse, når de ut fra overordnede prinsipper har rett til å gi uttrykk for sin mening, og rett til å bli hørt i spørsmål som gjelder dem selv?

En slik uklar praksis skyldes blant annet den utydelige plassen disse barna har i lovverket barnevernsarbeideren jobber etter. Barnevernlovens bestemmelser om tjenester og tiltak gjelder for barn som har vanlig bosted i riket og oppholder

seg her (barnevernloven, 1992 § 1-2). § 1-3 definerer hvem loven gjelder for: *tiltak som omhandlet i denne lov kan treffes overfor barn under 18 år*. Barnevernloven, med forskrifter, inneholder bestemmelser som omhandler fosterhjemmet. Gjennom fosterhjemsoppdraget får tiltak omhandlet i loven også innvirkning på fosterforeldres egne barn, uten at det er tydelig avklart verken i forarbeider eller i forskrifter på hvilken måte barnevernloven gjelder for dem. Selv om barnevernstiltakene ikke er opprettet spesifikt for fosterforeldres egne barn, blir de likevel berørt av barnevernstiltak regulert av barnevernloven.

Dette aktualiserer en kjerneproblematikk om forholdet mellom det juridiske og det etiske. På den ene siden gjelder barnevernloven for alle barn under atten år som oppholder seg i Norge, også fosterforeldrenes egne barn. På den annen side trer loven først i kraft når en bekymringsmelding åpner opp for å undersøke barnets omsorgssituasjon i hjemmet. Boken berører spørsmålet om en slik problemstilling i særskilte tilfeller, og i perioder, også kan oppstå for fosterfamiliens egne barn.

En annen måte å forstå det på er svak bevissthet rundt Barnekonvensjonen. En kartlegging fra 1998–2018 viser at sosialarbeideres kunnskap og opplæring om hvordan de skal bruke Barnekonvensjonen i praksis, er mangelfull. De merknadene og anbefalingene som kommer fra politiske prosesser og fra barnekomiteen, er lite kjent blant profesjonsutøvere. Barnekomiteens anbefalinger til Norge i 2018 er derfor bedre opplæring, systematisk kompetanseheving og bevisstgjøring både i profesjonsutdanningene og i kommunal forvaltning (Kipperberg et al., 2019).

Et tredje argument er barnevernsarbeiderens tilnærminger eller begrunnelser for å snakke med barn. Ellingsen et al. (2019) undersøker hvordan sosialarbeidere ivaretar barns rettigheter i ulike velferds kontekster. Forskerne finner at barn gjennomgående anses som rettighetssubjekter, og at barns beste står i sentrum. De finner også at retten til informasjon er bedre ivaretatt enn retten til medvirkning. Artikkelen peker på to ulike perspektiver, en relasjonsbasert eller en prinsippbasert tilnærming i forståelsen av barns rettigheter. Tilnærmingene avhenger av hvilket mandat og lovverk profesjonelle jobber etter, og hvilke oppgaver de er satt til å løse. Sosialarbeidere i barnevernstjenesten har en større risiko- og problemorientering og vektlegger barnets individuelle rettigheter ved å innta et prinsippbasert rettighetsperspektiv. Sosialarbeidere i rusomsorg og voksenpsykiatri er mer opp-tatt av hvordan de kan hjelpe barnet, ved å hjelpe foreldrene og familien som helhet for å finne gode løsninger. De anlegger et mer relasjonelt rettighetsperspektiv med vekt på barn som pårørende. Ulike begrunnelser for hvorfor man skal snakke med barna, avhenger av sosialarbeiderens utkikkspunkt og arbeidsfelt. Artikkelen antyder at barnevernstjenestens individuelle barneperspektiv, der barnets rett til

beskyttelse i gitte tilfeller kan gå på bekostning av å se familien som en helhet, kan føre til en instrumentell tilnærming til barns deltakelse (Ellingsen et al., 2019).

Dette har klare paralleller til mitt arbeid. For å løse komplekse problemstillinger i sosialarbeiderens hverdag argumenterer jeg for at det er nødvendig med både en prinsippbasert og en relasjonsbasert tilnærming (Banks, 2021).²⁸ Et tydelig regelverk kan bidra til at barn blir synliggjort, og at deres rettigheter blir ivaretatt og realisert. Men en kritisk innvending til stadig flere lovpålagte oppgaver, strikte retningslinjer og det økte dokumentasjonskravet er at sosialarbeideren, for å overleve i en presset hverdag, kan fristes til en prosedyretilnærming, der man krysser av på en sjekklister at barnet er spurt, og dermed kan dokumentere at barnet har fått mulighet til å si sin mening. Det øker faren for hastverksarbeid der man ikke fanger opp barnets meningsdanning eller presser barnet til å uttale seg. En deltakende innstilling krever noe mer, ved at barn og sosialarbeider får tid til å bli kjent og etablere en tillitsfull og god relasjon. Deltakelse er en pågående prosess, ikke et engangstilfelle. Denne boken argumenterer for et relasjonelt pårørende perspektiv, der man ser fosterfamilien som en helhet og jobber ut fra relasjonelle prosesser.

En fjerde måte å forstå det på er at arbeidspresset kan gjøre sosialarbeideren moralsk blind for andre hensyn – ved at man ikke ser de berørte partene. I mitt prosjekt kan vi si at noen barns deltakelse kan gå på bekostning av andre barns deltakelse, der barnevernstjenesten lar prosedyrer og prinsipper få forrang foran dialogen og relasjonelle perspektiver i familien. Fosterbarnets rett til medvirkning er konkretisert og styrket i barnevernloven. Men en ensidig vektlegging av fosterbarnets individuelle rettigheter kan også bidra til å stille fosterfamiliens medlemmer opp imot hverandre, eller snevre inn forståelsen av barns deltakelse, ved å definere andre barn bort fra den profesjonelles ansvarsområde. Alle barn, både fosterbarn og fosterforeldres egne barn, er avhengige av voksne for å realisere retten til deltakelse. Denne retten til å bli hørt og si sin mening er en sterk, gjennomgripende og grunnleggende rettighet, som ikke må settes opp mot andre rettigheter eller anvendes på måter som fører til at barn må konkurrere innbyrdes.

Utredningen av ny barnevernlov presiserer at styrkingen av barnets rett til medvirkning bygger på Grunnloven § 104 og Barnekonvensjonen artikkel 12 (NOU 2016: 16, s. 55–58). Grunnprinsippene i Barnekonvensjonen er, som vi har sett, generelle og uavhengige av livsområder og i hvilken kontekst de brukes. Rettighetene er grunnleggende fordi enhver situasjon eller ethvert saksområde der myndighetene er i kontakt med barn, må ses i lys av disse prinsippene. NOU-en presiserer nettopp at medvirkning gjelder i *alle* situasjoner for et barn som er i

---

28 Se kapittel 4 om bokens teoretiske rammeverk.

kontakt med barnevernet, ikke bare ved saksbehandling. Vil ikke dette også gjelde fosterforeldres egne barn?

Studier viser at fosterforeldres egne barn trenger tilrettelagt informasjon og særskilt forberedelse i forkant (Bloom, 2017; Höjer et al., 2013; Martin, 1993; Roche & Noble-Carr, 2016; Spears & Cross, 2003; Sutton & Stack, 2013; Williams, 2017a), hjelp til å forstå og mestre endringene som følger med fosterhjemsoppdraget (Moslehuddin, 1999; Pugh, 1996; Younes & Harp, 2007), og støtte i rollen som fostersøsken, slik at de kan dele sine erfaringer og få hjelp til å beskytte seg (Anderson, 2012; Mainpin et al., 2016; Nuske, 2010; Watson & Jones, 2002). I denne prosessen er det helt avgjørende at man snakker med barna for å kartlegge deres behov.

Ut fra Barnekonvensjonen og Grunnloven, som står *over* barnevernloven, har fosterforeldres egne barn en udiskutabel rett til deltakelse, noe som betyr at de også har *krav* på å få delta. At barns rett til deltakelse er lovfestet, er ikke det samme som at det skjer i praksis. Det kan synes som at det er et stykke igjen, ved at det er et stort sprik mellom ideal og realitet. For å løse vanskelige utfordringer i praksisfeltet trenger vi profesjonsetiske refleksjoner, hvor vi prøver ut argumentene og utvikler teorier som kan hjelpe profesjonsutøver å ta kloke valg. Min ambisjon med boken er å gi et slikt etikkfaglig bidrag.

4. Bokens teoretiske rammeverk

I dette kapittelet vil jeg presentere de teoriene jeg har benyttet i analysen av etiske utfordringer. I forskning som tar sikte på å utvikle praksisfeltet, er profesjonsetiske perspektiver helt sentrale. Profesjonsetiske teorier forteller noe om hvordan profesjonelle jobber innenfor et fagfelt.

Professor Sarah Banks har øvet stor innflytelse på sosialt arbeids profesjonsetikk. Hun presenterer to grunnleggende tilnærminger: en prinsippbasert tilnærming og en relasjonsbasert tilnærming (Banks, 2021). Den prinsippbaserte tilnærmingen handler om universelle prinsipper, lovgivning, samfunnsoppdraget, retningslinjer og etiske kodekser som utgjør viktige rammebetingelser for profesjonsutøvere. Men sosialt arbeid karakteriseres også av grunnleggende moralske forpliktelser i møte med enkeltindivider. Barnevernsarbeideren kan ikke forsvare sine handlinger ut fra regler og retningslinjer alene, men må vurdere situasjonen og hvordan andre blir berørt av handlingen. Et viktig kjennetegn ved en relasjonsbasert tilnærming er kontekstuell sensitivitet, hvor vi tar utgangspunkt i menneskers grunnleggende behov og livet selv. Banks' poeng er at normer og prinsipper kan være nødvendige, men ikke tilstrekkelige for å løse vanskelige problemstillinger og etiske utfordringer i praksis.

Barnevernsarbeideren befinner seg i spenningspunktet mellom disse to tilnærmingene og må utøve sitt profesjonelle skjønn mellom rettigheter og omsorg. Hvilke hensyn, moralske argumenter eller prinsipper som skal veie tyngst, kan være vanskelige avgjørelser fordi partenes ulike perspektiver noen ganger står imot hverandre. Slike sentrale spørsmål må ifølge Banks identifiseres slik at vi kan utvikle profesjonsetiske refleksjoner knyttet til komplekse sider ved praksis.

Etisk arbeid handler om å gjøre etikk (Banks, 2016). Det vil si å utvikle den etiske praksisen i sosialt arbeid gjennom å sette ord på de etiske utfordringene feltet byr på. Å identifisere og analysere hva de etiske dimensjonene er, innebærer å reflektere over hva mennesker gjør, og hvordan etiske problemstillinger og dilemmaer konstrueres. Denne forståelsen plasserer etiske spørsmål i en større sosial og politisk ramme, hvor den moralske aktøren opererer innenfor en gitt kontekst (Banks, 2021). Inspirert av Sarah Banks gjør jeg et stykke etisk arbeid ved å identifisere og analysere etiske utfordringer i fosterhjemsomsorg.

Profesjonsetiske spørsmål kan ikke løses ut fra en universell overordnet teori (Banks, 2016; Hugman, 2005). Det finnes heller ikke én etisk teori som fullt ut dekker kompleksiteten som utspiller seg i en fostersøkenrelasjon. For å forstå komplekse problemstillinger i fosterhjemsomsorg er det nødvendig å trekke inn ulike teoretiske ressurser. Særlig relevant for mine drøftinger er diskursetikk og omsorgsetikk. I tillegg har jeg supplert med Axel Honneths anerkjennelsesteori. Jeg starter kapittelet med å gjøre kort rede for sosialt arbeids profesjonsetikk, med vekt på en prinsippbasert tilnærming. Deretter presenterer jeg en relasjonsbasert tilnærming, med vekt på omsorgsetiske perspektiver.

SOSIALT ARBEIDS PROFESJONSETIKK

Både i dagligtale og i profesjonelt arbeid brukes begrepene etikk og moral om hverandre. Moral handler om hva vi anser for riktig eller galt å gjøre, og kommer til uttrykk gjennom våre moralske handlinger. Etikk handler om hvorfor noe er riktig eller galt. Etikk er bevisste refleksjoner over våre moralske valg og hvilke begrunnelser vi har for å mene det (Hugman, 2005), eller moralens teoretiske grunnlag (Christoffersen et al., 2011, s. 14).

På samme måte kan vi skille mellom begrepene profesjonsmoral og profesjonsetikk. *Profesjonsmoral* brukes om den utøvende siden av profesjonen. Det handler om hvordan profesjonelle skal opptre på jobb, hvilke handlinger som regnes som rette eller gale, og hvilke føringer og mandater som styrer profesjonelles atferd (Eide & Skorstad, 2020). *Profesjonsetikk* brukes om den teoretiske og resonnerende siden av profesjonen. Det er refleksjoner over hvilke normer og verdier som ligger til grunn for profesjonsutøveres arbeid (Grimen, 2010). Eksempler på slike profesjonsetiske refleksjoner kan være hvilket verdisyn og kunnskapsgrunnlag som legger føringer for forståelsen av det bærende prinsippet om *barnets beste*. Fellesorganisasjonen (FO²⁹) definerer profesjonsmoral og profesjonsetikk slik:

Profesjonsmoral er handlingsreglene, konvensjonene og verdiene som er virksomme i profesjonenes praksis i møte med moralske problem/utfordringer. Profesjonsetikk er refleksjon over profesjonens moralske utfordringer, normer

29 Fellesorganisasjonen (FO) er fag- og profesjonsforbundet for 27 000 barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere, velferdsvitere og studenter. Hovedmålet er å bedre medlemmenes lønns- og arbeidsforhold, ivareta deres yrkesfaglige interesser, arbeide for å vise nødvendigheten av profesjonens kompetanse og synliggjøre yrkesgruppens rolle som viktig premissleverandør og bidragsytere i velferdsstaten. Yrkesetisk grunnlagsdokument: <https://www.fo.no/getfile.php/1311735-1585635696/Dokumenter/Din%20profesjon/Brosjyrer/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument.pdf>

og verdier samt begrunnelsen for disse. Profesjonsetikk for helse- og sosialarbeidere skal gi et grunnlag for ansvarlig handling og begrunnede verdivalg i yrkesutøvelsen. (Fellesorganisasjonen, 2019 s. 3)

Profesjonsetikken skal belyse etiske utfordringer i det sosiale arbeidet, rettlede profesjonsutøver og stake ut kursen for god praksis. Å handle etisk innebærer å handle etter etiske kodekser, aksepterte prosedyrer og regelverk samt evne til å anvende prinsipper og avveie etiske hensyn ved beslutningstaking. Profesjonsetikken har en viktig oppgave som premissleverandør, ved å drøfte, kritisere og videreutvikle de teoretiske ressursene og handlingsreglene i det profesjonelle arbeidet. Dette er viktig for å oppnå tillit hos brukerne av profesjonelle tjenester, slik at de kan stole på at profesjonelle handler etter en moralsk standard (Grimen, 2010). Slik har den også en profesjonsbyggende funksjon.

Profesjoner kjennetegnes av å jobbe med mennesker gjennom systematisert kunnskap og utøvelse av profesjonelt skjønn. I vårt moderne velferdssamfunn yter profesjonelle tjenester overfor bestemte mottakere (Christoffersen et al., 2011). Tjenestene er gjerne endringsorienterte, hvor profesjonsutøver søker å løse klientens utfordringer og problemer (Molander & Terum, 2010). Et viktig kjennetegn ved profesjoner er at de er sammenslutninger med et samfunnsoppdrag (Parsons, 1939). Oppdraget er gitt til profesjonen som en sammenslutning,³⁰ ikke til den enkelte som privatperson. Det politiske mandatet er handlingsrettledende fordi oppdragsgiver trenger en garanti for at det man har satt frem krav om, blir utført (Grimen, 2010). Det er altså høyt utdannede og kompetente barnevernsarbeidere som gis politisk legitimitet gjennom delegert ansvar i et samfunnsoppdrag. Oppdraget innebærer en forpliktelse til å realisere et godt liv for barn og unge, fremme barns velferd, omsorg og gode oppvekstvilkår, yte bistand til familier og myndighet til å gripe inn med tvang der det er nødvendig for å beskytte og ivareta barnet. Fosterhjemsomsorg må til enhver tid utvikles og drives i tråd med de rammevilkårene og sosialpolitiske føringene som ligger i samfunnsoppdraget. Høy kvalitet i barnevernets vurderinger og beslutninger handler om legitimitet og hvorvidt man arbeider i tråd med gjeldende normer og regelverk (Christiansen & Kojan, 2016a).

Internasjonalt sosialt arbeid er rotfestet i en humanistisk tradisjon som gjenspeiler seg i de universelle menneskerettighetene. Universelle prinsipper og individuelle rettigheter er en viktig bærebjelke i utformingen av sosialpolitikk og offentlige velferdsordninger, så også på barnevernsfeltet. Universelle prinsipper er ikke det samme som spesifiserte regler utformet for å regulere det profesjonelle arbeidet.

---

30 I denne sammenheng er sammenslutningen Fellesorganisasjonen (FO).

Prinsippene bygger på universelt gyldige verdier og normer, slik som autonomi, medvirkning, likebehandling og beskyttelse av frihet. De er bredt anlagt og ment å gjelde alle mennesker i alle situasjoner. Eksempler på tre grunnleggende prinsipper i barnevernets arbeid er barnets beste, det biologiske prinsipp og mildeste inngreps prinsipp. Ideen om menneskers individuelle rettigheter oppfattes ulikt i forskjellige samfunn (Banks, 2021, s. 28). Derfor er profesjonsetikken knyttet opp til de etiske prinsippene som har gyldighet og ligger til grunn for hvordan ulike stater utformer lovverk, sosialpolitikk og velferdstjenester. I Norge står eksempelvis barnets selvstendige rettigheter og retten til medvirkning sterkt og er lovfestet gjennom FNs barnekonvensjon og i ny barnevernlov (Christiansen & Kojan, 2016b; NOU 2016: 16).

BARNEVERN SARBEIDERENS YRKESETISKE GRUNNLAGSDOKUMENT

Et annet viktig kjennetegn på en profesjon er at profesjonsutøverne i fellesskap utarbeider profesjonens egne etiske kodekser og retningslinjer. En profesjonsetisk kodeks er et sett med normer og verdier som gis gyldighet for profesjonen (Eide, 2008, s. 31; Grimen, 2010, s. 13). *Fellesorganisasjonens yrkesetiske grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere* er et eksempel på fremforhandlede retningslinjer som utgjør et felles etisk grunnlag for yrkesutøveren, og som profesjonen selv har blitt enige om å vedta (Eide, 2016).

De etiske kodeksene skiller seg fra lovverk, prosedyrer, skjemaer, maler, kontrakter, rutiner og avtaler som barnevernsarbeideren plikter å følge. Etiske kodekser og etiske retningslinjer omhandler i større grad sosialarbeiderens verdier og holdninger og en grunnleggende forståelse for hvordan man opptrer i møte med andre mennesker (Banks, 2021). Grunnlagsdokumentet³¹ inneholder innslag av både prinsippbasert yrkesetikk med vekt på rettigheter og relasjonsbasert etikk med vekt på sosialarbeiderens ferdigheter og empatiske evner (Fellesorganisasjonen, 2019). Nedfelt i grunnlagsdokumentet er menneskeverd, respekten for den enkeltes integritet, anerkjennelse av ulikhet og ikke-diskriminering, helhetssyn på mennesker, tillit, åpenhet og redelighet, omsorg, nestekjærlighet, solidaritet, rettferdighet og ansvar.

Profesjonsetiske kodekser er utformet som en form for *internkontroll* for å hjelpe den profesjonelle til ikke å havne i vanskelige situasjoner. De har også en oppgave som vern mot fordommer og vilkårlig eller urettferdig behandling. På grunn av

---

31 Gjeldende grunnlagsdokument i skrivende stund ble revidert og vedtatt på FOs landsmøte i november 2019.

yrkets natur, hvor det også er innslag av maktutøvelse, inngripen og kontroll over menneskers liv, aktualiseres i tillegg andre problemstillinger. Kjerneoppgavene i sosialt arbeid er nemlig kampen mot sosial kontroll og undertrykkelse av mennesker, slik profesjonen selv konstituerer seg:

Yrkesutøverne har som sitt samfunnsoppdrag å bistå mennesker som har behov for hjelp, for å sikre menneskeverdige levekår og livskvalitet. Solidaritet med utsatte grupper, kamp mot fattigdom og arbeid for sosial rettferdighet og sosial endring er derfor sentralt i yrkesgruppens virksomhet. (Fellesorganisasjonen, 2019, s. 3)

Sosialarbeideren har en særskilt oppgave med å forbedre samfunnet, arbeide for sosiale endringer og sosial rettferdighet, ved å rette oppmerksomheten mot strukturelle forhold og uforsvarlige krav fra oppdragsgiver. Dette innebærer et komplekst og tverrfaglig arbeid som skiller seg fra andre omsorgsyrker (Banks, 2021, s. 52). Ethiske spørsmål, problemer og dilemmaer er derfor en integrert del av sosialt arbeids praksis (Banks, 2021). Sarah Banks drøfter de etiske kodeksenes betydning for det profesjonelle arbeidet. På den ene siden kan de ikke gi en detaljert oppskrift for hva som er riktig å gjøre i enhver situasjon. Til det kreves både faglig kompetanse og profesjonelt skjønn. Men dersom prinsipper blir for generelle og åpne for tolkning, blir de hengende i et tomrom og dermed nytteløse som guide. For at etiske retningslinjer skal være til hjelp, må de relateres til praksis, drøftes og implementeres, både i utdanning og gjennom veiledning (Banks, 2021, s. 98).

Dette gjelder særlig for barnevernsarbeidere som er satt til å løse et samfunnsoppdrag med myndighet til å utøve tvang og inngripen i menneskers liv.

Profesjonelle må stå inne for det de gjør. Barnevernsarbeidere skal ikke bare utføre en jobb ut fra en sjekklister over hva myndighetene har bestemt. De har en selvstendig plikt til å være samfunnskritiske og stå opp imot sosialpolitiske løsninger som ikke er i harmoni med profesjonens verdier. De har også en viktig samfunnsrolle ved å identifisere sårbare grupper, påvirke sosialpolitikken ved å informere myndighetene og si fra der de ser at det må foretas endringer i praksis. Slik sett vil profesjonsetikken være i stadig endring, som en bidragsyter og premissleverandør til utvikling av sosialpolitiske løsninger, men også som en vaktbikkje der velferdstiltak slår uheldig ut for svake grupper og enkeltindivider. Like viktig som hva vi gjør, er hvordan vi gjør det, og på hvilke måter profesjonell praksis bidrar til å styrke menneskers livssituasjon og livsvilkår. Det fordrer at barnevernsarbeideren har en lyttende holdning og evner å se hva som etisk står på spill i situasjoner der velferdstiltak og sosialpolitiske løsninger kan få uheldige konsekvenser for berørte parter, her forstått som fosterfamiliens barn.

DISKURSETIKK

Diskursetikkens bidrag til sosialt arbeid har vært et større søkelys på innhold og deltakelse snarere enn generelle prinsipper og kodekser. Lars Gunnar Lingås (1993) har kritisert den tradisjonelle regelstyrte yrkesetikken og argumentert for en tverrfaglig, sosialpolitisk og sosialfaglig profesjonsetikk i sosialt arbeid. Lingås mener vi må ta utgangspunkt i mange ulike innfallsvinkler. En slik tenkning legger vekt på å bevisstgjøre seg verdigrunnlaget, fordi regler i seg selv ikke kan løse etiske dilemmaer. Sosialt arbeid krever at man systematisk avveier handlingsmåter fra ulike perspektiver, der dialogen med samtlige berørte parter spiller en avgjørende rolle. Her må både prinsipper, situasjonsbedømmelse gjennom refleksjon og etisk dømmekraft, og konsekvenser tillegges vekt, fremfor blindt å følge prosedyrer (Lingås, 1993). Det typiske for en slik etikk er at den legger vekt på samtalen som form (diskursen) og virkemiddel (diskusjon) for å løse etiske konflikter og problemer (Lingås, 1993, s. 23).

Jürgen Habermas (født 1922–) regnes som en viktig bidragsyter til diskursetikken. Han har hatt betydelig innflytelse på sosialt arbeid og dermed på utformingen av profesjonsetikken. Jeg velger å ta med meg to fortolkningsressurser fra Habermas, som jeg mener er særlig relevante for mitt prosjekt. For det første er hans ideer om hvordan berørte parter skal hensyntas og komme til orde, egnet til å belyse fosterforeldrenes egne barn som berørte parter i fosterhjemsomsorgen. For det andre gir Habermas' synspunkter på livsverden, og systemets tendens til å kolonialisere livsverden, interessante perspektiver på den spenningen fosterhjemmet befinner seg i, i skjæringspunktet mellom offentlig og privat omsorg. Jeg kommer tilbake til livsverden-begrepet under fenomenologisk filosofi i neste underpunkt.

Habermas' kommunikasjonsteori går ut på at mennesker lever sitt liv og løser konflikter gjennom språklig kommunikasjon (Habermas, 1984). Ideen bak en diskurs er at når alle involverte parter får delta i debatten og fremme sine synspunkter gjennom en saklig drøfting, er det i fellesskap mulig å komme frem til løsninger. I denne drøftingen legger Habermas vekt på fornuftsbaserte argumenter i det han kaller en «herredømmefri dialog». Det er nemlig «kraften i det bedre argument» og ikke sosial status, tvang, vold eller økonomiske ressurser som skal vinne frem i diskusjonen (Aakvaag, 2008, s. 172). En slik dialogbasert drøfting foregår ifølge Habermas i et maktfritt rom. Her er det viktig at argumentene ikke påvirkes av en skjult dagsorden eller posisjoner (herredømme). Demokratiske prosesser skal sikre at alle involverte parter gis lik innflytelse i prosessen, gjennom det han kaller en «kommunikativ handling». Denne kommunikative handlingen er kjernen i vårt demokratiske samfunn. Her legger Habermas til grunn de moralske og rettslige dimensjonene vi finner i menneskerettighetserklæringen (Habermas, 2010).

Menneskeverdet innebærer en plikt til en gjensidig og likeverdig behandling av alle mennesker. Dette ivaretas i en demokratisk rettsstat, ved å konkretiseres, nedfelles og legitimeres i lovverket.

Kritikerne av diskursetikken hevder at det maktfrie rommet er en utopi. Dialogbasert drøfting er krevende fordi det stilles saklighetskrav til argumentasjonen der argumentene blir prøvd og veid (Eide, 2013, s. 147). Dette gjør seg særlig gjeldende i barnevernsarbeid og fosterhjemsomsorg. Ikke alle berørte parter kommer til orde eller har kommunikative evner til å fremsette sine argumenter. Asymmetriske relasjoner og maktperspektiv spiller inn både i familielivet og i forhold mellom private og profesjonelle aktører. Vi kan ikke nødvendigvis forvente at det oppnås enighet om hvilke normer som skal gjelde. Dermed kan det være en utfordring å vurdere hvilke behov som skal veies, fordi behovene til den ene kan gå på bekostning av den andre, der mulige og utilsiktede virkninger må belyses.

Diskursetikken regnes likevel som en motpol til paternalisme, som betyr å ta avgjørelser på vegne av andre. Diskursetikken tar på alvor at vi ikke alltid har et felles normativt grunnlag i dagens postmoderne samfunn, med høye krav om rettigheter og individuell frihet. Derfor er det viktig å identifisere hva som er de etiske utfordringene, slik at vi kan drøfte hvilke verdier som står på spill.

FENOMENOLOGISK FILOSOFI

I sosialt arbeid har vi over tid sett en dreining fra prinsippbasert etikk over mot en vektlegging av den etiske relasjonen i møte med den andre, gjennom økende innflytelse av fenomenologisk orientert etikk (Banks, 2021; Wyller & Heimbrock, 2010). En relasjonsbasert tilnærming tar utgangspunkt i mellommenneskelige relasjoner. En slik *relasjonell* forståelse skiller måten å tenke etikk på fra tradisjoner som tar utgangspunkt i gitte prinsipper (Pettersen, 2006). Relasjonsbasert etikk legger vekt på betydningen av menneskets følelsesmessige egenskaper og kognitive evner, noe som gjør mennesket til en moralsk aktør. Videre tar den hensyn til relasjonelle nettverk som mennesker er en del av, der den moralske aktøren først og fremst er ansvarlig overfor de menneskene man er relasjonelt forbundet med (Banks, 2021).

Den grunnleggende tanken i fenomenologisk filosofi er at vi ikke kan se på oss selv som en avgrenset person helt atskilt fra andre. Vi er relasjonelt forbundet med hverandre gjennom begrepet *interdependens*, eller gjensidige avhengighet. Mennesket er sosialt og kulturelt bundet sammen med andre mennesker i verden.

Den franske filosofen Edmund Husserl (1859–1938) regnes som fenomenologiens grunnlegger. Et fenomen er ifølge Husserl hvordan et objekt, en sosial relasjon eller en hendelse forstås som noe av noen, som bevissthet (Zahavi, 2003). Fenomenologisk

tenkning legger vekt på erfaring og fortolkning i forståelse av menneskers levde liv. Tilnærmingen innebærer at det ligger noen grunnleggende forutsetninger til grunn for menneskets interaksjon med omgivelsene. Vår erfaring av oss selv, og av andre, er kroppslig og umiddelbar. Fenomenologi anerkjenner betydningen av kontekst for vår oppfattelse av «den andre». Derfor vektlegges også fysiske rammer, omgivelser, sted, tid, rom og interiør. En refleksjon og situasjonsvurdering krever at man er til stede i situasjonen og sanser med hele seg (Wyller & Heimbrock, 2010).

Maurice Merleau-Ponty (1908–1961) har videreutviklet tankegodset ved å gi kroppen en særegen status. Han viser hvordan persepsjonen gir oss tilgang til bevisstheten og kunnskap om virkeligheten rundt oss. Vi gjør alt med kroppen. Vi sanser, hører, ser, forstår og erfarer gjennom kroppen i tid, rom (space), språk og situasjoner. Persepsjonen spiller en særegen rolle, den er en opplevelsesmessig dimensjon og en betingelse for at vi kan ha et meningsfullt forhold til omgivelsene og til andre mennesker (Karlsen, 2011; Merleau-Ponty, 1962).

Menneskets *livsverden* er et sentralt begrep. Det kan ses som alt vi tar for gitt, hverdagslivets fenomener og vår kilde til forståelse og livsfortolkning (Wyller & Heimbrock, 2010). Husserl hevder at all kunnskap, også vitenskapen, er rotfestet i hverdagslivets erfaringer. Dette styrer våre valg og former våre perspektiver på verden. Husserl hevder at vår livsverden er et etisk anliggende, fordi det ikke er mulig å tenke seg ut av den. Livsverden er det som ligger i bakgrunnen og former hvordan vi føler, tenker og handler (Svenaesus, 2009, s. 27). Det er barnets måte å-være-i-verden på i tid og rom, ved å orientere seg og forstå seg selv i møte med andre. Vi er både individuelle personer med hver vår livsverden, og samtidig innvevd i sosiale fellesskap i systemverdenen. Sosiale strukturer som familie og venner, utdanning, arbeid, tradisjoner, konvensjoner, språk, helse og sykdom, barndom og alderdom gir alle innhold til vår livsverden (Thoresen, 2010). Kroppen er en gitt del av vår livsverden og en forutsetning for handling og eksistens.

Sett fra et fenomenologisk perspektiv er fosterfamiliens medlemmer relasjonelt forbundet med hverandre i en gjensidig avhengighet og påvirker hverandre i en gjensidig vekselvirkning. Fosterforeldres egne barn former sin selvforståelse gjennom de erfaringene de gjør i hjemmet, der både kroppslige og moralske erfaringer vil prege deres livsverden og forståelsen av å-være-i-verden.

OMSORGSETIKK

I Norge brukes begrepene relasjonsetikk, nærhetsetikk og omsorgsetikk om hverandre. Det er sterke slektskap mellom begrepene, hvor den viktigste klargjøringen er at *omsorgsetikk* (ethics of care) tar utgangspunkt i sosial interaksjon i omsorgspraksiser, gjennom både omsorgsyter, omsorgsmottaker og berørte parter.

Omsorgsetikk retter søkelyset mot moralske spørsmål som oppstår mellom mennesker i omsorgsrelasjoner, både private og profesjonelle. Professor Tove Pettersen (2006) lanserer omsorgsetikken som et viktig bidrag til hvordan vi skal opptre overfor våre aller nærmeste, nemlig våre barn, vår familie, venner, kollegaer og naboer. Den belyser og gransker de moralske sidene ved makt og ansvar og vier oppmerksomhet til emosjoner og kontekstuelle nyanser fremfor abstrakte moralske krav og universelle prinsipper (Held, 2006b, s. 538).

Omsorgsetikken erkjenner at mennesker er sårbare og lever i gjensidig avhengighet. Vi står heller ikke nødvendigvis fritt til å velge våre relasjoner (Pettersen, 2011a). I familierelasjoner finner man ulike maktbalanser der individer ikke selv har valgt de forpliktelsene som kommer med den tildelte rollen. Relasjoner i den private sfæren er ofte asymmetriske og uerstattelige, hvor den ene parten yter mer omsorg enn den andre. Makt, innflytelse, uavhengighet, frihet og rettferdighet er nødvendigvis ikke likt fordelt i det sosiale nettverket den moralske aktøren inngår i. Relasjoner endres gjennom livet, og mennesker er til enhver tid bundet av familiære, sosiale og historiske kontekster. Vi oppnår kun uavhengighet og frihet dersom vi inngår i et nettverk av sosiale relasjoner som gjør dette mulig for oss (Held, 2006b, s. 542–543).

Jeg henter inn elementer fra dette tankegodset og vil i de påfølgende avsnittene redegjøre for ulike elementer og verdier knyttet til omsorg. Jeg finner teoriene særlig relevante for å belyse etiske utfordringer i barnevernets omsorgspraksis, familielivet i fosterhjemmene og hensynet til berørte parter. En interessant tilnærming til mitt prosjekt er omsorgsetikkens oppgjør med det tradisjonelle skillet mellom offentlig og privat omsorg. Dette gjør seg særlig gjeldende innenfor fosterhjemsomsorg, hvor systemet griper inn i den private sfæren på en særegen måte, et underkommunisert område også i omsorgsetikken.

OMSORG SOM ETISK VERDI

Det finnes ikke én presis definisjon av omsorgsbegrepet. Omsorg (care) forstås som både holdning, praksis og verdi, der verdiene kommer til uttrykk i selve omsorgsrelasjonen (Held, 2006a, 2006b). Omsorg er etisk relevant fordi alle mennesker starter livet som totalt avhengige og prisgitt andre, en avhengighet som varer livet igjennom. Alle har behov for omsorg og hjelp ved sykdom, livskriser og alderdom. Omsorg forstås som en grunnleggende struktur i menneskers liv (Vetlesen, 2001, s. 29).

Omsorg er gulvet i ethvert menneskes liv: det vi står på, det vi støtter oss til, det som holder oss oppe. Nødvendigheten av et gulv å stå på, å bevege seg langs, å falle på, til forskjell fra å falle gjennom eller under, er en nødvendighet som melder seg ved livets start og vedvarer livet ut (Vetlesen, 2001, s. 27).

Omsorgsetikken anerkjenner at det er noen relasjoner som er mer betydningsfulle for oss enn andre, hvor det mest fremtredende er foreldre–barn-relasjonen (Held, 2006). Foreldre har et tvingende moralsk ansvar for å ivareta omsorgen for sine barn. Barnets omsorgsbehov fremsetter moralske krav, fordi ingen barn ville overlevd uten omsorg. Omsorgsrelasjonen mellom foreldre og barn er av moralsk betydning: Den er avgjørende for barnets fysiske og psykiske helse og en fundamental forutsetning for at barnet kan leve og utvikle seg. Dette tvingende moralske kravet fra våre barn, som *den betydningsfulle andre*, har forrang og er gjeldende selv om det kommer i konflikt med andre moralske teorier og prinsipper (Vetlesen & Nortvedt, 2000).

Å ta vare på andre er noe mer enn bare å bry seg om noen. Det involverer innsats, aktivitet og forbruk av energi hos personen som utøver omsorgen (Held, 2006b). Omsorg inkluderer alt fosterforeldre gjør for å opprettholde, videreføre, videreutvikle, hele, behandle og utbedre ulike sider av både egne barns og fosterbarns liv. Å gi omsorg til et barn må ikke bare reduseres til arbeid og reproduksjon. Omsorg utvikler også menneskers kreative og nyskapende sider og kan bidra til at man forvandles og videreutvikles til et høyere nivå som menneske (Held, 2006b, s. 544). Fosterforeldre beskriver nettopp hvordan fosterhjemsarbeid kan føre til selvutvikling og en tilfredsstillende følelse av dypere mening (Höjer, 2001, 2004).

Moralfilosofen Michael Slote (2007) viser til at vi også kan ha en omsorgsfull holdning overfor individer og grupper av mennesker vi ikke kjenner personlig, noe som gjør at vi er genuint opptatt av fremmedes ve og vel og bekymrer oss for hva som kan skje med dem (Slote, 2007). Dersom vi ikke anerkjenner at vi kan ha omsorg og evne til empati overfor både nære relasjoner så vel som fremmede, vil ikke omsorgsetikk være relevant for å regulere forhold mellom individer i et samfunn. Slote hevder at omsorgsetiske perspektiver kan anvendes på alle typer normative, moralske og politiske spørsmål og ligge til grunn for utforming av rettigheter. Dermed knytter han omsorg (care) og rettferd (justice) tettere sammen gjennom empatibegrepet (Slote, 2007). Perspektivet er relevant for sosialt arbeid og ivaretagelse av sårbare barn gjennom et offentlig barnevern. Det forklarer menneskers engasjement og interesse for fosterhjemsarbeid, med ønske om å gi genuin omsorg til et barn de ennå ikke har møtt. Slote anerkjenner menneskers forkjærlighet for intime relasjoner og at det derfor er en styrkeforskjell i hva man er villig til å gjøre overfor mennesker vi bare kjenner til på avstand. Det er altså en forskjell mellom humanitær omsorg overfor distanserte andre og vår moralske plikt og empatiske evne til å yte personlig omsorg overfor våre nære og kjære, men begge uttrykker like fullt omsorg (Slote, 2007).

OMSORG SOM KJÆRLIGHET

Kjærlighetsbegrepet har fått økt oppmerksomhet i barnevernet de senere årene (Thrana, 2015, 2016). Omsorg og nestekjærlighet er listet opp som forpliktende verdier i grunnlagsdokumentet (Fellesorganisasjonen, 2019, s. 6). Skandinaviske omsorgsyrker har tradisjonelt vært basert på en kristen nestekjærlighetsetikk, motivert ut fra medlidenhet og barmhjertighet (Pettersen, 2012). Her er god omsorg en andre-orientert, uselvsk, spontan, fordomsfri og betingelsesløs handling til den andres beste, der den andres behov står i sentrum, og ikke ens egne.

Nstekjærlighet knytter kjærlighet til hjelperollen i sosialt arbeid, men hva det innebærer i praksis å utøve nestekjærlighet, er lite beskrevet (Thrana, 2013). Hilde Marie Thrana drøfter kjærlighetsbegrepet både ut fra nestekjærligheten som en moralsk kompetanse og kjærlighet som en anerkjennelsesform forankret i Axel Honneths (2008) teori.³² Kjærlighet er en grunnholdning og en sentral verdi i profesjonsutøvelsen. For det første kommer den til uttrykk i medmenneskelighet gjennom ekte og ærlige følelser. En kan altså ikke late som man bryr seg om, eller er glad i, den andre. Troverdigheten er nødvendig for å bygge tillit og danne relasjoner. Kjærlige holdninger vises gjennom synlig glede, et varmt blikk, kroppsspråk, fysisk bekreftelse som omfavning og vennlige ord (Thrana, 2013). Kjærlighet innebærer også en utholdenhet i relasjonen, at en ikke gir hverandre opp, men holder ut med hverandre i krevende situasjoner (Thrana, 2013, 2018).

Vetlesen (2001) skiller mellom omsorg og kjærlighet. I en profesjonell relasjon kan vi kreve at profesjonsutøver yter omsorg ved å ta vare på, bry seg om og gjøre godt for den andre, uavhengig av sine følelser. Kjærlighet, skriver Vetlesen, er selektiv og retter et intenst følelsesmessig engasjement mot noen få unike personer som er uerstattelige for den elskende. Kjærlighet innebærer omsorg, men kjærlighet kan ikke avkreves eller påklages, den er en gave (Vetlesen, 2001, s. 28–29).

Barnevernsbarn har selv vært pådrivere for at kjærlighet skal innføres som en kjerneverdi i barnevernloven (Forandringsfabrikken, 2016, s. 24).³³ De legger vekt på at barn trenger å bli møtt med kjærlighet i profesjonelle relasjoner ved at: «barnevernsarbeidere bryr seg og viser menneskevarme, har et varmt og åpent kroppsspråk, varme øyne og en stemme og ord som gjør at barn kan oppleve trygghet» (Forandringsfabrikken, 2016, s. 25). Med dette knyttes omsorg til kjærlighetsbegrepet.

32 Honneths anerkjennelsesteori er beskrevet senere i kapittelet.

33 Jf. endring av formålsparagrafen, § 1-1, endret ved lov 20. april 2018.

KRITIKKEN MOT EN ALTRUISTISK FORSTÅELSE AV OMSORG

En ukritisk kobling til nestekjærlighet kan lede til at omsorgsgiveren sliter seg ut og mister helhetssynet. Omsorgsetikkens innvendinger mot altruisme som rettesnor for omsorgsarbeid er høyst aktuell i en fosterhjems kontekst. Å sette likhetstegn mellom omsorg og selvpoffrelse er en misoppfatning av hva det vil si å yte omsorg. Ren altruisme i sin ekstreme form er problematisk både praktisk, teoretisk og etisk fordi det undergraver autonomi, integritet og personlig vekst hos både omsorgsgiver og omsorgsmottaker (Pettersen, 2011a).

Total selvpoffrelse eller iver etter å gjøre det gode må ikke gå på bekostning av en selv eller andre. Hvis vi er ensidig opptatt av andres behov, fraskriver vi oss samtidig ansvaret for eget liv. Å dedikere seg selv utelukkende til andre kan bli en måte å dehumanisere seg selv på, fordi vi gir slipp på vår egen frihet og muligheten til å definere egne interesser og vår egen vei (Beauvoir, 2004). En selvpoffrende person står i fare for å bli redusert, eller reduserer seg selv, til et instrument for andre (Pettersen, 2011a, s. 60).

En annen fallgrube ved ubetinget omsorg kan være at man bruker kreftene på «den som roper høyest» eller «førstemann til mølla», på bekostning av andre som også trenger omsorg (Pettersen, 2012). Derfor er det viktig å være bevisst på hvilke stemmer som er stille, og hvem som blir hørt:

If the carer dedicates herself to the first needy person to cross her horizon, she can, because she is focusing so intently on one (or a few) person(s), ignore and neglect others who are suffering. The one-caring can spend all her resources on a single person. The spontaneous care for a needy person can therefore indirectly cause unnecessary harm to other people in need. (Pettersen, 2012, s. 372)

Dette perspektivet er relevant i fosterhjemsomsorg, der omsorgsgiver (her forstått som fosterforeldrene og profesjonelle) kan vie sin oppmerksomhet til det barnet som har størst behov og krever mest omsorg (her forstått som fosterbarnet), noe som kan gå på bekostning av andre barn i hjemmet. Omsorg handler også om ressurser som må fordeles blant de trengende. Favorisering eller overdreven opptatt-
het av en bestemt person, gruppe eller en spesifikk sak, på bekostning av andres velvære, kan gi grobunn for misnøye, uro, konflikter og voldelige relasjoner både i den private sfæren og i samfunnet for øvrig (Pettersen, 2012).

Bunnløs og grenseløs omsorg, der en ikke stiller krav eller setter grenser for seg selv og andre, kan også føre til utbrenthet hos omsorgsgiver (Pettersen, 2012). En sterk emosjonell tilknytning i nære omsorgsrelasjoner innebærer dessuten

en sårbarhet. Omsorgsgiver risikerer å bli utnyttet fordi følelsesmessige forpliktelser overfor omsorgsmottaker øker viljen til selvoppofrelse (Kittay, 2013). Omsorgsgivers selvbilde kan være knyttet til den innsatsen som er lagt ned i omsorgsarbeidet. Omsorgsetikken avviser ikke at foreldre av og til må sette egne behov til side for å ivareta barn. Men fordi foreldre-barn-relasjonen står i en særstilling, der omsorgen foreldre utøver for barn, også er drevet av kjærlighet, hengivenhet, forpliktelser og beskyttelsesinstinkt, er omsorgsgiver særlig sårbar for utnyttelse (Kittay, 2013). Sterke følelsesmessige forpliktelser utspiller seg også mellom fosterforeldre og fosterbarn. Det er når den altoppslukende omsorgen blir en vane som over tid fører til selvutslettelse og utmattelse, at problemene oppstår (Pettersen, 2012, s. 379).

Derfor hevder Eva Feder Kittay (2013) at det profesjonelle nettverket som står rundt, har et etisk ansvar for ikke å ofre omsorgsgiveren. Velferdsstaten som system har en viktig oppgave ved å legge til rette for at den som yter omsorg, også mottar den støtten og omsorgen som trengs for å kunne ivareta seg selv, overleve og trives i oppgaven. Kittay advarer mot å fremstille omsorg som en altruistisk og uselvisk handling, fordi vi da overser de politiske og etiske utfordringene ved omsorgsarbeid (Kittay, 2013). Pettersen argumenterer for at dette ansvaret ikke kan pålegges omsorgsgiver alene:

Care work is a shared responsibility, not only by those who ethically commit to the normative value of care, it is also a matter of justice and fairness and a political responsibility. No person can meet all the warrant needs of another, not even one's own children, students, or patients. In fact, such a comprehension conceals the ethical and political dimensions of care work. (Pettersen, 2012, s. 382)

Barnevernstjenesten og fosterforeldrene har et delt ansvar for å ivareta fosterbarnet. Men det offentlige har også et politisk ansvar for å ivareta omsorgsgiverne, her forstått som fosterfamilien. Interessene og perspektivene til omsorgsgiver, og i noen tilfeller den berørte tredjepart, kan lett bli oversett. Omsorg må derfor avbalanseres opp mot alle berørte parter i omsorgsrelasjonen, ivareta samtlige parters behov for å blomstre og trives, og vurderes opp mot andre kontekstuelle hensyn (Pettersen, 2011a, s. 55).

Omsorgsetikken lanserer en løsning på dette problemet ved å tilstrebe en balansert forståelse av omsorg gjennom begrepet *mature care*.³⁴ Det innbefatter

---

34 Begrepet «mature care» ble først introdusert av Carol Gilligan (1982) i boken *In a different voice*.

modenhet, moralsk kompetanse og avveining av ulike hensyn. *Moralsk kompetanse* innebærer evnen til å «ta andres ståsted» og se saken fra flere perspektiver. Her ligger den fenomenologiske forståelsen av persepsjon til grunn. Profesjonelle må være fullt og helt til stede og ta situasjonen inn over seg, ved å la seg berøre og sansse med hele seg. Empatievnen og følelsesmessig innlevelse spiller en viktig rolle for vår moralske kompetanse og dømmekraft. Det krever en pågående selvrefleksjon over hvordan man omgås og virker inn på andre, hvor godt man forstår og responderer på andre, i tillegg til hvor godt man ivaretar seg selv (Pettersen, 2012).

En moralsk umoden omsorgsgiver mestrer ikke balansen mellom fornuft og følelser når den ene får forrang. Omsorg kan være preget av både overdrivelse og unndragelse, derfor er grenselinjer og gjensidighet essensielle elementer i omsorgspraksisen.

Mature care handler om en balansert avveining mellom de to ytterpunktene egoisme og altruisme, mellom å bry seg for mye eller for lite om både seg selv og andre (Pettersen, 2011a). Det etiske standpunktet i denne formen for omsorgsetikk er at man ikke inngår i noen form for relasjoner, verken private eller profesjonelle, med den oppfatning at egne eller andres interesser er mer eller mindre verdt (Pettersen, 2012, s. 377). Et viktig element er at verken egne eller andres interesser skal være styrende, men snarere et forbilde hvor alle berørte parter i omsorgsrelasjonen gis lik status gjennom innbyrdes gjensidighet. Egenomsorg, og det å ta vare på seg selv, er etisk like viktig som å gi omsorg til andre (Pettersen, 2012).

OMSORG SOM KONFLIKTFOREBYGGING

Relasjonell omsorg er nødvendig for at mennesker skal trives, blomstre og utvikle seg gjennom sunne mellommenneskelige interaksjoner. Omsorgsetikken romantisierer ikke relasjoner, men anerkjenner at de kan være konfliktfylte. I mellommenneskelig interaksjon finner vi forekomster av tvang, vold, misbruk, makt og skjev fordeling av ressurser (Pettersen, 2011a). Strukturell vold, forhold mellom institusjoner og individet, og grad av maktmisbruk i profesjonelle relasjoner er også av interesse for omsorgsetikere. Omsorgsetikken beskjeftiger seg ikke bare med den psykiske volden eller de fysiske skadene som kan oppstå ved overgrep. Den retter også oppmerksomheten mot de emosjonelle skadene som følger av langsiktig neglisjering av omsorg i nære relasjoner. Mennesker inngår i relasjonelle nettverk som består av både frivillige, ufrivillige og familiære bånd, der omkostningene ved å bryte ut av relasjonen kan være store. Sårbarheten i de nære relasjonene er et etisk tema, nettopp fordi vi har makt og mulighet til å skade hverandre (Pettersen, 2006).

Omsorgsetikken har konfliktforebygging og ikke konfliktløsning som sitt hovedansvar. Kjerneverdiene i omsorgsetikken kan sies å være todelte. For det første tilstreber den prinsippet om *ikke-skade*. I dette ligger en fordømmelse av

all form for utnyttning, misbruk og skade overfor andre individer. Det innebærer at man avstår fra å påføre andre smerte og ubehag, i tillegg til at man aktivt arbeider for å redusere og hindre skadelige forhold (Pettersen, 2011a). For det andre fremmer omsorgsetikken prinsippet om *velgjørenhet*. Det innebærer en forpliktelse til å arbeide for det gode, fremme trivsel og velvære og legge til rette for menneskers livsutfoldelse og utvikling (Pettersen, 2011a).

Når etiske dilemmaer og interesser står mot hverandre, styrer den moralske aktøren etter idealet om å ikke påføre skade. Konfliktforebygging innebærer for det første at man søker mer informasjon om den aktuelle problemstillingen. Det krever at vi setter oss inn i situasjonen ved aktiv lytting, dialog og medfølelse. Situasjonsbetinget og kontekstuell kunnskap kan bidra til å belyse saken, slik at løsningen optimaliseres. For det andre må man være villig til å reflektere og skifte synsvinkel ved å se saken fra flere sider. Det innebærer å anstrenge seg for å finne den minst skadelige løsningen for alle involverte parter (Pettersen, 2006).

Dette løses ikke enkelt ved å ta utgangspunkt i rettigheter eller prosedyrer alene. Heller ikke ved å forene rettferdighet og omsorg ved ethvert problem, eller ved å forstå rettighetsetikk og omsorgsetikk som motsetninger. Pettersen tar til orde for at det ene perspektivet ikke må reduseres til det andre. Evnen til å skifte synsvinkel mellom en prinsippbasert og en relasjonsbasert tilnærming kan bidra til å nyanse billedet. For å se saken fra flere sider må den moralske aktøren inneha evnen til kognitiv refleksjon og moralsk kompetanse. Det innebærer å tilegne seg et bredt og nyansert kunnskapsgrunnlag basert på kontekstuell sensitivitet (Pettersen, 2006, s. 159–160). Tankegodset korresponderer med hva jeg tidligere har argumentert for, nemlig at både prinsippbaserte og relasjonsbaserte tilnærminger er nødvendig for å kunne løse komplekse etiske utfordringer i fosterhjemsomsorg.

AXEL HONNETHS ANERKJENNELSESTEORI

I tillegg til omsorgsetikk har jeg supplert med Axel Honneths anerkjennelsesteori,³⁵ da anerkjennelse og krenkelse fremstår som sentrale temaer i det empiriske materialet. Axel Honneth forbindes med en systematisk og konstruktiv kritikk av hvordan systemer, strukturer, politiske prosesser og rettigheter virker inn på menneskers liv. Hans samfunnskritiske teori bygger på prinsipper og rettigheter som har universell gyldighet. Han har også interesse for sosiologiske, filosofiske og psykologiske teorier som studerer relasjoner. Slik jeg leser

---

35 Honneth har et omfattende forfatterskap. Jeg har valgt å avgrense meg til deler av hans teoriutvikling, nærmere bestemt anerkjennelsesbegrepet og hans tredimensjonale forståelse av anerkjennelse.

Honneth, er en av styrkene ved hans teori at den tar opp i seg flere fagdisipliner på en konstruktiv måte. Han er opptatt av menneskelig samhandling, både i nære relasjoner og i det offentlige liv. Anerkjennelsesteorien identifiserer både hva som skal til for at mennesker kan leve et godt liv, og i tillegg hvilke samfunnsstrukturer og kulturelle mønstre som kan hindre mennesker i å leve et godt liv. Teorien er nyttig for å se nærmere på fosterhjemsomsorgens struktur, lovgivning og sosialpolitiske føringer, og igjen hvordan dette får innvirkning på fosterforeldrenes egne barn.

Anerkjennelse i tre dimensjoner

Anerkjennelse er et nøkkelbegrep for å forstå politiske prosesser og det universelle menneskeverdet, hvor mennesket betraktes som et anerkjennessøkende vesen (Honneth, 2008a, s. 52). Her legger Honneth vekt på utviklingspsykologiske teorier (Winnicott, 2006), tilknytningsteori (Bowlby, 1973) og sosialpsykologen George Herbert Meads (1863–1931) teori om at menneskets subjektive identitet skyldes erfaringen av gjensidig anerkjennelse (Honneth, 2008a, s. 79). Mead hevder at selvet (the self) er grunnleggende sosialt. Mennesket danner sitt selv bilde og jeg-identitet gjennom interaksjon med andre. «Jeg» blir til «meg» gjennom min forståelse av hvordan andre ser på meg (Honneth, 2008a, s. 82). Den gjensidige anerkjennelsen er en grunnleggende forutsetning for selvforståelse.

Honneth viser hvordan tre ulike former for anerkjennelse kan ordnes etter de tre ulike nivåene av selvforhold i Meads sosialpsykologi: selvtillit, selvrespekt og selvverdsettelse. Gjennom å motta kjærlighet utvikler barnet «selvtillit». Når barnet vokser opp, internaliserer det normene og forventningene som regulerer fellesskapet, gjennom interaksjon med andre. Barnet lærer hvilke forpliktelser det må oppfylle, og dermed hvilke rettigheter og krav det kan regne med blir innfridd av andre. Mead bruker begrepet verdighet for å beskrive følelsen av sosial trygghet og verdi når mennesket innvilges rettigheter og anerkjennes som medlem av samfunnet. Bevisstheten om denne egenverdien kaller han «selvrespekt». En slik gjensidig respekt for hverandres rettigheter er en forutsetning for at individet fullt ut aksepteres som et fritt medlem av fellesskapet (Honneth, 2008a, s. 87). Gjennom sosial anerkjennelse, der barnet erfarer å bli verdsatt for sine unike evner og egenskaper, utvikler barnet «selvverdsettelse».

Honneth (2008) kobler menneskers selvtillit, selvrespekt og selvverd til anerkjennelse i tre dimensjoner: selvtillit gjennom kjærlighet (i den private sfæren), selvrespekt gjennom rettslig anerkjennelse (i den offentlige sfæren) og selvverd gjennom solidaritet (i den sosiale sfæren). Disse tre formene for anerkjennelse betinger hverandre: kjærlighet, rettigheter og solidaritet.

Sentralt i Honneths teori er betydningen av å bli sett og akseptert som en unik og selvstendig person for utviklingen av barnets selvbylde og identitet. I de primære kjærlighetsrelasjonene, først og fremst i familien, utvikler barnet en grunnleggende trygghet og selvtillit. Gjennom å bli trygg på at det vil motta andres kjærlighet, utvikler barnet tillit til seg selv som egenkjærlighet og selvtillit. Honneths forståelse legger til grunn at behovet for omsorg og kjærlighet er en felles og ufravikelig betingelse for at mennesker skal utvikle kroppslig integritet og positiv selvforståelse. Anerkjennelse gjennom kjærlighet gir en «jeg-bekreftelse». Det er denne selvtilliten, og vissheten om at en er elsket, anerkjent og verdifull i andres øyne, som legger grunnlaget for videre relasjoner til andre i det sosiale fellesskapet.

Honneth er videre opptatt av sosial rettferdighet og hevder at vi ikke oppnår rettferdighet kun gjennom kjærlige og omsorgsfulle relasjoner, eller rettigheter alene. Ifølge Honneth trengs det noe mer, nemlig solidaritet gjennom kultur og verdifellesskap, hvor vi anerkjenner hverandres bidrag og betydning for fellesskapet. For at vi skal ha et solidarisk samfunn, må alle tre formene for anerkjennelse være til stede gjennom kjærlighet, respekt og ytelse. Anerkjennelse gjennom solidaritet regulerer mellommenneskelige relasjoner og skaper et følelsesmessig bånd av identifikasjon og samhørighet (Willig, 2003, s. 17).

På denne måten er Honneths teori flerdimensjonal. Han er opptatt av hvordan vi kan fremme anerkjennelse og unngå krenkelse på flere nivåer i samfunnet. Anerkjennelse virker inn på personens selvrelasjon (selvtillit), relasjon til andre personer (selvrespekt) og relasjon til samfunnet for øvrig (selvverdsettelse). De ulike dimensjonene er en forutsetning for individets identitetsdannelse, sosiale interaksjon og deltakelse i samfunnet.

Krenkelse i tre dimensjoner

For å vite hva som er anerkjennelse, må vi også identifisere hva som er krenkelse. Krenkelser er fravær av anerkjennelse og kan være subjektive opplevelser som må ses i sammenheng med kontekst. I samsvar med de tre formene for anerkjennelse opererer han med tre former for krenkelse: kroppslige overgrep, rettighetstap og sosial nedverdiggelse.

Honneth skiller systematisk mellom ulike former for fornedrelse og ringeakt (Honneth, 2008a, s. 103,141). Det handler ikke utelukkende om å påføre fysisk skade eller innskrenke noens handlefrihet. Krenkelse er en moralsk urett som skader personens positive selvforståelse. Det er ydmykelsen og forakten for personlig integritet som i kraft av en handling eller ytring skaper den situasjonen som utgjør en moralsk krenkelse.

Fysisk mishandling, tortur og voldtekt innebærer at individet fratras muligheten til å disponere over sin egen kropp, og utgjør den mest alvorlige formen for personlig fornedrelse (Honneth, 2008a, s. 141). Ifølge Honneth resulterer dette i en kroppslig krenkelse som frarøver en person tryggheten over å kunne råde over sitt fysiske velvære, noe som skader personens tillit til seg selv og den sosiale verdens pålitelighet. Erfaringen av kroppslig mishandling kan gi varige og grunnleggende skader, til forskjell fra de to andre formene for krenkelser.

Honneth knytter rettslig anerkjennelse an til FNs universelle menneskerettigheter bestående av både politiske (sivile), økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Rettslig anerkjennelse innebærer gjensidig respekt for hverandre som rettssubjekt, der vi anerkjenner hvilke sosiale normer, rettigheter og forpliktelser vi har overfor hverandre. Først når vi lærer å anerkjenne de andre medlemmene av fellesskapet som rettighetsinnehavere, kan vi forstå oss selv som rettspersoner i den forstand at vi kan være sikre på at enkelte av våre krav blir sosialt oppfylt (Honneth, 2008a, s. 117). Individet utsettes for krenkelse når en fratras sine rettigheter og rettsstatus, og derved ikke respekteres som fullverdig og moralsk likeverdig rettssubjekt. Eksempler spenner vidt fra villedning og bedrageri til rettslig diskriminering (Honneth, 2003, s. 88). Rettslig krenkelse kan være brudd på likebehandlingsprinsippet eller at grunnleggende rettsprinsipper ikke blir fulgt, ved at grupper av mennesker eller individer blir sosialt ekskludert på ulike måter. Slik krenkelse skader personens selvrespekt og respekt for andre.

Den tredje formen for anerkjennelse er sosial verdsettelse, der samfunnsmedlemmene anerkjennes for sitt bidrag til fellesskapet (Honneth, 2008a, s. 130–140). Med dette mener Honneth at personers ferdigheter, personegenskaper og prestasjoner bedømmes ut fra hvordan de bidrar til å realisere de målene og verdiene som stadfestes innad i en gruppe. Krenkelse innebærer nedverdiggelse av en persons livsform, individuelle særegenhet og ytelse til samfunnet. Denne formen for ringeakt knyttes til historiske endringsprosesser der ulike former for livssyn og selvrealiseringsmønstre systematisk nedgraderes i samfunnet. Honneth nevner harmløse tilfeller som ikke å bli hilst på til ulike former for stigmatisering, rasisme og sosial utestenging. Mangel på verdsettelse av sin innsats og sitt bidrag til fellesskapet fører til lav verdsettelse av seg selv eller andre. Sosial ekskludering og ydmykelse truer menneskets identitet og gir en opplevelse av sosial skam (Honneth, 2008a, s. 144).

Honneth både redegjør for og kritiserer andre sosiologer og deres syn på sosial kamp i samfunnet.³⁶ Han hevder at andre teorier ikke forklarer de sosiale

---

36 Honneth kritiserer sosiologer som Marx, Sorel, Sartre, Durkheim, Weber og Simmel. Honneth påpeker at andre sosiologer ikke gir de sosiale konfliktene en systematisk rolle i utviklingen

kampenes moralske logikk. I forsøk på å forklare gruppers kamp for sosial rettferdighet, politiske rettigheter, interessekonflikter og fordeling av ressurser i samfunnet overser teoriene menneskets behov for å bli anerkjent. Honneth skiller seg ut ved å utforske den egentlige drivkraften bak sosiale bevegelser, nemlig at ringeaktserfaringer er selve foranledningen til sosiale konflikter. Det er altså en intern sammenheng mellom sosiale bevegelser og erfaringer av krenkelse. Han tar derfor utgangspunkt i «morske følelser av urettferdighet i stedet for eksisterende interessekomplekser» (Honneth, 2008a, s. 168–169).

Mennesket kan ikke reagere følelsesmessig nøytralt på fysisk mishandling, tap av rettigheter og sosiale nedverdigelser – og dette er selve drivkraften bak det han kaller en *morsk motivert anerkjennelseskamp*. Ved å bli bevisst den uretten og mangelen på anerkjennelse som en blir utsatt for, kan mennesker motiveres til å yte sosial motstand. De følelsesmessige skamreaksjonene skaper en spenning som utløses gjennom aktiv handling og kollektiv motstand. Fremveksten av sosiale bevegelser bidrar til å tolke de personlige skuffelsene som noe som berører en hel gruppe, samtidig som anerkjennelseskampen klargjør de sosiale årsakene til individuelle følelser av krenkelse (Honneth, 2008a, s. 172).

For at mennesker skal kunne realisere sine rettigheter og leve et godt liv, må de også bli anerkjent og respektert i et rettferdig og inkluderende fellesskap. Menneskeverdet er fullt ut ivaretatt når alle de tre anerkjennelsesformene er innfridd og individet kan virkeliggjøre seg selv og sitt potensial i et rettferdig samfunn.

---

av sine grunnbegreper. Mens Marx legger vekt på begrepet *verdighet*, legger Sorel mer vekt på begrepet *ære* i arbeiderklassens politiske krav. Videre hevder Honneth at Weber overser menneskers moralske motivasjon i sin teori om hvordan sosiale grupper konkurrerer om ulike former for livsførsel: Poenget her er å fremheve Honneths normative og moralske begrunnelser for sin anerkjennelsesteori.

5. Forberedelser i forkant

Å få fostersøsken starter gjerne med at foreldrene tenker på muligheten for å ta imot et fosterbarn, for deretter å informere egne barn. På hvilke måter fosterforeldres egne barn involveres i denne prosessen, varierer. Mens noen avklarer med egne barn som første steg i prosessen, går andre først på kurs, for å lære mer, før egne barn blir involvert. De som får god tid til å venne seg til tanken på å få et nytt familiemedlem, trekker dette frem som et viktig element: «Vi snakket veldig mye om det før vi fikk han.» Informantene beskriver prosessen som positiv og spennende, hvor de opplever å bli involvert og forberedt på en god måte:

Det jeg husker nesten best, det er når vi var med mamma og pappa på ett av de kursene. Hvor vi også så en film (...) vi ble forklart av både mamma og pappa og de som var der, at hvis vi får et fosterbarn noen gang, så vil det kanskje være et barn som enten er i en vanskelig situasjon eller kunne blitt det hvis ikke de kom til vår familie da. Og da fikk en litt øynene opp for at det er kanskje en som trenger det å ha en ny familie. Og da kan vi være den familien.³⁷

Å bli invitert til en samling som er dedikert til barna, får egne barn til å føle seg viktige og betydningsfulle, ved at de også blir tatt på alvor. Informantene peker tilbake på gode forberedelser i starten som en forklaring på at de håndterte overgangen til å få fostersøsken bra.

De har vært kjempeflinke til å gjøre forarbeid. Det tror jeg har mye å si. Hvis jeg skal bli fostermor en gang, så skal jeg også ta med meg mye av det mamma og de har gjort (...) At vi kan forberede våre barn så godt som mulig på det, snakke om ting og ha dem med i prosessen, på en måte. At ikke plutselig er det et barn der. Det tror jeg er veldig, veldig viktig.

For andre går prosessen for raskt, slik at familiens egne barn får knapt med tid og mulighet til å områ seg, før et nytt barn flytter inn.

³⁷ Alle informantsitater er hentet fra min doktoravhandling *Hva med oss andre som bor her? Profesjonsetiske utfordringer i møte med fosterforeldres egne barn* (2019).

Det gikk jo veldig fort da, vår prosess. Det var sånn; skal vi ha fosterbarn? Og så tre uker senere så hadde vi et. Så det gikk jo veldig fort, så det kan være det også var problemet, at egentlig så skulle vi fått mer informasjon og mer lærdom. Så jeg synes at de kan fokusere litt på søsken også.

Så husker jeg han kom med beredskapsfamilien sin. Og så var det vel ikke så lenge etter, jeg tror bare han var hos oss en gang på besøk før han flyttet inn. Men det kan godt være mamma og de traff han noe utenom, det vet jeg ikke.

Fosterforeldrene kan i forkant av plasseringen ha hatt flere møter med barnevernstjenesten og dermed en bedre forståelse for hva oppdraget innebærer. Å være delaktig i prosessen med å ta imot et nytt familiemedlem er viktig. Dersom prosessen går for fort frem, slik at fosterforeldres egne barn ikke tas hensyn til, kan det virke negativt inn på fostersøskenrelasjonen. Når egne barn involveres på et sent tidspunkt i prosessen, får de heller ikke samme mulighet som de voksne til mentale forberedelser og nødvendige tankeprosesser.

For jeg tenker at for foreldrenes del, som velger å ta den avgjørelsen og ta til seg et fosterbarn, har jo allerede mellom hverandre gått igjennom en tankeprosess. Og har tenkt lenge. Og så bestemmer de seg for å gjøre det. Og så skal de gå på kurs i mange uker eller med jevne mellomrom. At hvis du da også forbereder ungene på det litt tidlig, sånn at de også rekker å tenke over det. Ikke det at de har noe med selve valget å gjøre, nødvendigvis. Men at du nevner det for dem tidlig (...) Så tror jeg det har mye å si, bare det å ha det i bakhodet.

Forberedelser og ventetid er særlig viktig for barn, fordi barn forholder seg til *tiden* på en annen måte enn voksne. Normann er gammel nok til å huske hvordan det var å få både en biologisk lillebror og en fosterbror. Han gjør et poeng ut av at det er viktig for barn å få *tid* til å forberede seg mentalt på å få et nytt familiemedlem, uavhengig av om det er biologiske søsken eller ikke. «For jeg bare tenker sånn som en unge er, så levde jeg veldig i nuet.» Han reflekterer over forskjeller og likheter ved de to ulike måtene å få søsken på. Når du får en biologisk bror, forbereder familien seg gjennom mors graviditet og ventetiden. Sammen med far, søsken og besteforeldre besøkte han mor og lillebror på fødestua og fikk «et inntrykk av den nye babyen».

Så dro vi hjem og ventet på at de skulle komme hjem om et par dager. Og den ventetida der synes jeg egentlig er veldig viktig for hvordan du klarer å takle

barnelivet videre til den babyen. Og da har du et inntrykk av hvordan han er, og så kan du forberede deg i forhold til det. Og det synes jeg er veldig bra. Den der tenkeprosessen har mye å si uansett om det er biologisk bror eller fosterbror. At det har mye å si det å bare få den der lille tida.

Når du får en fosterbror, forbereder du deg tilsvarende gjennom informasjon og samtaler. Sammen med hele familien dro han for å besøke fosterbroren i beredskapshjemmet. På den måten fikk han det han kaller et «førsteinntrykk». Han fikk et navn og et ansikt han kunne visualisere, og lærte litt om hvordan broren var. Normann beskriver hvordan han begynte å forberede seg mentalt:

Når du får være med og besøke ham, og se ham også fysisk da: at dette skal bli din bror, liksom. Så kan en gå hjem i senga og legge seg den kvelden og tenke at det var litt gøy. I dag har jeg fått møte min nye bror, liksom. Selv om det ikke var på fødestua sammen med mamma og pappa. Så var det min bror.

Normann legger vekt på at barn trenger «tenketid», og at det hjelper godt å kunne «tenke over ting ei natt eller to». Uansett om det er små eller store forandringer, så hjelper det for den situasjonen barna står i, at en får ta del i prosessen. Han reflekterer over at barn kanskje i enda større grad enn voksne trenger tid til å forberede seg konkret på det nye familiemedlemmet, fordi «et fosterbarn er en fremmed som skal flytte inn i ditt hjem». Ifølge Normann føler barn seg usikre på alle fremmede, om det er andre barn eller voksne. Å få et fostersøsken som er eldre enn seg, kan være vanskelig og litt skummelt for et barn, fordi en generelt er mer skeptisk til dem som er eldre enn seg. Derfor mener han forberedelser, ventetid og muligheter for å bli litt kjent er viktig i prosessen med å få fostersøsken.

Det tror jeg kan ha mye å si. Førsteinntrykket før de faktisk flytter inn i ditt hjem. Det blir veldig spesielt hvis du skal få første inntrykk og integrere dem inn i familien samme dagen liksom. Siden jeg tror førsteinntrykket har mye å si. Bare å få det på plass først. Og så kan du tenke over det, og så kommer familieprosessen. Så jeg tenker det at bare få inn det der møtet, og så tenketid. Og så møtes igjen, kanskje. Det er mye lettere, tror jeg å få til å integrere inn i familien da.

På samme måte som man forbereder seg på å få biologiske søsken, ved å gjøre i stand og lage plass i hjemmet, forbereder barn og unge seg både mentalt og rent praktisk på å ta imot fostersøsken. Fosterfar forteller nedenfor hvordan egne barn var aktivt med i planleggingen av å få et fostersøsken:

Vi hadde også familieråd i forkant, og vi hadde ei plassering som varte i en time, for en del år siden. Og vi hadde forberedt det fra november og desember ved å kjøpe inn alt, vaske det, reie opp til han skulle komme og alt. Det var julegaver under treet fra naboer og alt, og de hadde fortalt det til alle, for dette var jo helt sikkert. Så var vi og hentet ham. Og så etter en time så snudde nemnda (...) Så da reiste vi hjem uten. Det var jo knalltøft. Egentlig for alle. Det var veldig tøft for barna våre. Og da, ja, da var de sinna og hadde det kjempetøft i tre, fire, fem måneder etterpå. Åh, det gikk vel ut i august, september så fikk vi lov til å begynne prosessen igjen. For det er ungene som har bestemt kjønn og alder. Ja, de har vært med i prosessen. Vi har ikke gjort det uten at de ville.

Når en fosterhjemsplassing likevel ikke blir noe av, kan dette utløse sorgprosesser og dyptgripende emosjonelle konsekvenser for fosterforeldres egne barn. Det skaper også et tillitsbrudd til barnevernstjenesten, ved at en ikke kan stole på avtaler som gjøres.

I en situasjon så hadde vi sagt ja, og så ble det ikke noe likevel. Og så en annen, det husker jeg var en liten gutt. Han kom og bodde hos oss litt, men så ble det også bestemt at han ikke skulle. Jeg syntes det var veldig spennende hver gang vi fikk forespørsel, og hver gang mamma og de sa det til oss, så hadde jeg alltid veldig lyst, og stemte alltid ja.

Prosesen kan trekke ut i tid, og ventetiden kan innebære både spenning, sorg og skuffelse.

DET FØRSTE MØTET

Fosterbarnets inntreden i familien er en viktig del av familiens felles historie og en betydningsfull hendelse for fosterfamiliens barn. De fleste gleder seg, noen er spente og noen «grugleder» seg.

Ja, jeg husker det ganske godt. Jeg husker han flyttet inn på en fredag. Han var på besøk mandagen, tirsdagen, onsdagen og torsdagen, og så flyttet han inn på fredagen. Det var veldig, veldig stas. Ja, så det var veldig gøy, egentlig. Han var jo ikke så stor, jeg husker jeg synes han var noe av det rareste jeg hadde sett. For han var så vill. For alle satt jo rundt bordet og skulle se på når han skulle spise, og han tok bare og kastet maten på veggen og rundt forbi. Han var veldig, veldig aktiv.

Så jeg husker godt den dagen jeg kom hjem fra skolen og vogna stod i ganga og han lå der og sov, og *da* hadde han flyttet hit. Det var veldig gøy! Det var stas, det var det. Veldig god følelse.

Noen møtte fosterbarnet flere ganger i en tilvenningsfase, mens andre møtte fostersøsken for første gang den dagen de flyttet inn, slik som Kaja. Hun hadde ikke sett fotografier og visste ikke hvordan fosterbroren så ut. På forhånd fikk hun vite at «han var en gutt som alle falt for, han var veldig skjønn og hadde masse energi». Kaja synes beskrivelsen passer godt, og at forventningene ble innfridd.

Forsker: Tror du det hadde vært noen forskjell om du hadde visst noe mer om ham eller hadde hilst på ham først, eller sett noe bilde eller noe sånt før han flyttet inn her?

Kaja: Jeg tror egentlig det er best hvis man ikke ser bilde og sånn, for da liksom, for da tenker man ikke så mye på hvordan, da tenker man ikke ok sånn ser han ut. Da er det mer surprise liksom.

Forsker: Da er det surprise, ja, du fikk surprise da han flyttet inn. Hvilke følelser og tanker er det du sitter igjen med etter den opplevelsen når du tenker tilbake?

Kaja: At det har jo vært veldig gøy og veldig lærerikt å oppleve det. Og jeg har jo fått lyst til å begynne å jobbe i barnevernet da, siden liksom jeg forstår hvor viktig det er.

Ellen hadde møtt fostersøsteren sin flere ganger tidligere og gledet seg til å få en lillesøster. Likevel ble ikke innflyttingen slik som familien hadde sett for seg. Den første kvelden ble en vanskelig start for hele fosterfamilien.

Ellen: Jeg husker den første dagen, og hun hadde jo vært på besøk sånn jevnlig sånn hele dager eller en helg, og det hadde gått kjempe greit. Og vi stelte håret og flettet håret og ikke sant sånn, sminket henne og (latter). Jeg syns jo det var litt gøy med en lillesøster på mange måter. Men jeg husker første dagen hun kom, når de liksom, når det var permanent. Så husker jeg planen var å dra på hytta (...) hun hadde aldri vært der så vi skulle liksom ta henne med. Jeg husker hun var helt knust. Og det var jo forståelig, altså, det var så trist å se henne. Hun hylgrein, og mamma grein, og pappa grein og jeg satt og grein og alle vi. Jeg tenkte bare hva har vi gjort? For det var så fælt å se henne, liksom.

Forsker: Hva var det dere, hva var du lei deg for?

Ellen: Bare for henne, hun bare skreik så fælt og var bare helt, ikke sant, hun ville bare til mammaen sin (...) og jeg syns det var så fælt å høre på henne. For vi bestemte oss egentlig for at vi ikke skulle dra til hytta da. Og som sagt, vi alle satt og grein. Da tenkte jeg litt sånn – hva har vi gjort?

Erik fikk under en uke å forberede seg på, fra første forespørsel fra foreldrene til jenta flyttet inn. Erik forteller at han først sa nei, fordi han ikke hadde lyst til å få fostersøsken, men at han så ombestemte seg. Da han sa ja til å få fostersøsken, hadde han sett for seg at han skulle få småsøsken. Han var ikke klar over at foreldrene og barnevernstjenesten allerede hadde ei spesiell jente i tankene, som i tillegg var eldre enn ham:

For jeg visste jo ikke hvor gammel hun var heller. Så jeg trodde det var sånn at jeg skulle få enten ei lillesøster eller en lillebror, at det var liksom sånn en liten baby eller sånn. For det tenkte jeg at det hadde vært litt gøy, samtidig ikke. Så da sa jeg ja. Så tenkte jeg ikke noe mer over det (...)

Ifølge Erik fikk han ingen konkret informasjon eller se bilder som kunne forberede ham på den personen som skulle flytte inn. Han var derfor spent på hvordan den nye jenta så ut, og hvordan hun var:

Jeg husker den siste kvelden før hun kom, så satt jeg og tenkte veldig hvordan det kom til å være i morgen når jeg kommer hjem fra skolen (...) Så det var jo helt motsatt av hva jeg hadde forventet da, men det gjør jo egentlig ingen ting, det brydde meg ikke så veldig.

For Erik var fosterbarnet stikk motsatt av hva han hadde forestilt seg da han sa ja til fosterhjems plassering.

Celina forteller om en prosess som gikk for fort frem, der hun følte seg overkjørt og tilsidesatt av så vel foreldre som barnevernstjenesten. I og med at mor kjente fosterbarnet fra før, ønsket Celina å hjelpe til i en vanskelig fase. Hun var derfor positiv til forespørselen, men forstod først ikke konsekvensene av dette.

Mamma kjente henne, men vi andre hadde ikke møtt henne. Og så hadde mamma vært i et møte med hun her jenta. Så fant hun ut at hun måtte flyttes ut derifra med en gang, ifra det fosterhjemmet hun bodde i før (...) men barnevernet visste jo ikke hva de skulle gjøre med henne. Og mamma hun snakket jo

til meg da om dette her, og jeg tenkte at jeg syntes jo synd på henne. Jeg tenkte jo at jeg har det jo så godt. Vi hadde et ledig rom, og vi kunne dele det med henne. Så jeg var veldig positiv. Så gikk helga, og jeg tenkte ikke så mye på det. Men så hadde mamma snakket med barnevernet, og de (barnevernet) skulle komme og snakke med oss. Det kom veldig plutselig på. Men dagen før hun flyttet inn, da var jeg bortreist, så jeg traff jo ikke henne før etterpå, og da hadde jo hun vært her i flere dager, så da var hun vant med ting, ikke sant.

Plasseringen viste seg å være mer krevende enn hun hadde forventet. Celina ser tilbake på prosessen som en forklaring på hvorfor hun fikk en dårlig start med fostersøsteren. Hun fikk begrenset informasjon fra både mor og barnevernet, og den lille informasjonen hun fikk, viste seg å ikke stemme overens med virkeligheten. Avgjørelsene ble tatt i løpet av få dager slik at hun fikk begrenset mulighet til å forberede seg. Hun gikk også glipp av de første døgnene av fosterhjems plasseringen. I ettertid tenker hun tilbake på dette som svært uheldig.

FORVENTNINGER TIL Å FÅ ET NYTT SØSKEN

Kvaliteten på fostersøskenrelasjonen har også sammenheng med den innstillingen egne barn har i forkant, hvorvidt de er negative eller positive til å få nye søsken, og hvorvidt forventningene viser seg å stemme overens med virkeligheten. De fleste er positive til å få fostersøsken i den forstand at de er ivrige og gleder seg til innflytting.

Og jeg gledet meg veldig og var veldig stolt av det. Så jeg fortalte det på skolen og sånne ting.

Selv om egne barn er stolte over den innsatsen familien gjør som fosterhjem, kan de stille spørsmål ved foreldrenes valg og motivasjon for å bli fosterhjem, og de langsiktige konsekvensene av at et nytt barn flyttet inn.

Forsker: Kan du huske de forventningene du hadde da dere skulle bli fosterfamilie?

Informant: Jeg hadde egentlig ingen. Jeg, vi var jo, alle barna var enige om å få det. Men jeg husker, jeg syns ikke, jeg skjønnte ikke helt hvorfor.

Forsker: Du skjønnte ikke, når du sier at du skjønnte ikke helt hvorfor, er det at du ikke forstår dine foreldres motivasjon?

Informant: Ja, ja.

Forsker: Er det *det* du snakker om eller?

Informant: Eller ja, jeg forstår jo motivasjonen, jeg tror de ville jo hjelpe, de ville bidra til samfunnet med noe de kunne gjøre. For de er ressurssterke, og de kunne liksom ta imot fosterbarn. Så det skjønner jeg. Og jeg er jo glad for at folk stiller for man trenger jo fosterforeldre. Så jeg er kjempeglad for at folk faktisk gjør det. Men jeg skjønnte ikke det når de faktisk hadde begynt å få voksne barn, hvorfor de da ville ha et nytt barn? Og knytte seg til det i mange år til, det forstod jeg ikke helt.

I forkant kan det ha vært diskusjoner. Fosterforeldres barn kan være skeptiske, ha motforestillinger eller uttrykke direkte protester mot fosterhjems plasseringen:

Så ble det bestemt at Marius skulle komme. Og det jeg husker, er at det kom et par damer som skulle snakke med oss. Og da husker jeg mi eldste søster var veldig motvillig og protesterte veldig med dem til stede. Så jeg husker de snakket litt med henne alene og sånn. Og så var det, ja, mere enn det husker jeg ikke (...) Og mi eldste søster var fremdeles litt sånn, jeg vet ikke hvor gammel hun var, hun var sikkert i en typisk periode som var litt vanskelig, så hun var ikke sånn kjempegira.

I en annen familie var to av søsknene negativt innstilt til fosterhjems plasseringen:

For Kari hun, hun var jo veldig negativ, og hun sa at hun ikke ønsket at [fosterbarnet] skulle bo her lenger.

Og spesielt Martin, han var jo veldig, veldig negativ. Men han sa det at hvis det var, hvis det *bare* var et halvt år, så var det greit for ham (...) Så jeg tror ikke han heller er så veldig glad i det hele.

Plasseringen var først tenkt midlertidig, men etter hvert inngikk foreldrene avtale med barnevernstjenesten om langvarig plassering. I den forbindelse uttrykte fosterforeldrenes barn motforestillinger mot at fosterbarnet skulle bli boende.

Forsker: Ja, men så ble det jo ikke sånn da, så flyttet [fosterbarnet] inn likevel?

Informant: Ja. Men hvis Martin hadde sagt ja, så ville det blitt sånn at han bodde her for alltid, men nå skal han bare bo her til han blir atten, og så.

Plasseringen har medført utfordringer for fosterfamiliens barn. Informanten forstår det slik at dersom barna hadde «sagt ja», kunne det tenkes at gutten skulle «være i familien for alltid».

Egentlig så brydde jeg meg ikke hvordan det ble, for jeg visste at han skulle ikke bo her, [fosterbarnet] skal ikke bo her liksom så lenge, så lenge vi lever da. Han skal flytte ut når han er atten, liksom.

Ifølge informantens forståelse skal plasseringen avsluttes og fosterbarnet flytte ut senest når vedkommende blir atten år. I dette eksempelet har fosterforeldrenes barn motvillig gått med på en plassering, med en klar forventning om at fosterbarnet kun bor midlertidig i hjemmet, og ikke skal være en del av familien på lang sikt. Dette perspektivet samsvarer muligens ikke med barnevernstjenesten og fosterforeldrenes innstilling til fosterhjemsopdraget.

Forventninger kan slå begge veier. En negativ forventning om at noe vil bli slit-somt, som i ettertid viste seg å være ubegrunnet, kan også gi en positiv effekt.

Jeg forventa at det ble som Per, jeg. For Per var vill, han var veldig vill. Det første han gjorde når han kom til oss, det var å begynne å springe. Så jeg trodde først at fosterbarn var sånn ville og gale. Men så var hun jo mye roligere enn jeg hadde forventa. Jeg synes det gikk bedre enn jeg trodde.

Noen forteller at foreldrenes forventninger heller ikke ble innfridd.

Pappa har sagt at hadde han visst hva de gikk til, så hadde ikke han gjort det.

Det har de sagt at det var en større utfordring enn de hadde forventa. Men de har også sagt det at de var ikke helt klar for å være ferdige, eller du blir ikke ferdig med å være foreldre, de var ikke klar for å sitte alene enda. Så begynte de liksom å tenke på at vi snart flytta ut. Og så følte de ikke de var helt ferdige. Og så vet jeg jo også det at de ønsket å hjelpe. Men jeg tror nok kanskje ikke de var helt forberedt på de utfordringene som fulgte med (...) så det har nok tæret litt på dem.

At familien er dårlig forberedt, brukes som en forklaring på at en ikke visste hva en gikk til. Dermed kobles feil forventning til feil forberedelse, eller feil kunnskap og opplæring.

Jeg tror bare ikke vi var helt, eller i alle fall ikke jeg var forberedt på alt det som følger med. For man tenker liksom at hun er jo en grei jente. Men det

ligger jo mye sånn i oppdragelse og miljø og det hun har vært igjennom, som gjør at jeg bare synes hun er ufordragelig noen ganger, og at hun ikke vet sitt eget beste, egentlig. Hun bare ødelegger så sykt for seg selv, føler jeg ofte.

Forventninger til fostersøskenrelasjonen og hva den skal innebære, henger sammen med informasjonen man har fått fra foreldre og barnevernstjenesten, som igjen setter i gang en mental forberedelsesprosess.

Det var jo ikke som jeg forventet, jeg hadde veldig, jeg hadde veldig store forventninger til det. Kanskje altfor store (...) Men hun jenta, det de fortalte oss, var jo at hun var veldig stille og rolig og skoleflink, og at jeg og hun hadde mye felles (...) Jeg forventet jo nærmest heller å få mer ei venninne eller ei søster på en måte. Enn bare noen som skulle komme og lage drama og styr og ta veldig mye plass, for det var jo sånn *jeg* opplevde det.

Dersom man selv har vært delaktig i prosessen, med positive og høye forventninger til relasjonen i forkant, kan man sitte igjen med skyldfølelse. Informanten fremstiller «feil forhåpninger», «for høye forventninger» eller «urealistiske forventninger» som forklaring på hvorfor ting er vanskelig:

For jeg var veldig positiv når hun skulle flytte inn. Så ble det jo ikke som jeg trodde. Så derfor føler jeg jo at jeg har litt sånn ansvar selv. Så det er også litt vanskelig (...) Men også litt med forventningene rundt det. For sånn når [fosterbror] kom, så hadde jeg jo ikke noe sånn veldig store forventninger før jeg fikk treffe ham første gang. Men han var jo skjønn. Så jeg husker jo at jeg var kjempestolt og gledet meg veldig. Men det gjorde jeg for så vidt når [fostersøster] også skulle komme. Jeg gledet meg veldig, men der ble ikke forventningene innfridd. Jeg ble veldig skuffet da, egentlig. For jeg hadde ganske feil forventninger på mange måter.

Flere forteller at de i utgangspunktet ønsket et annet kjønn for fostersøsken, og noen reflekterer over om plasseringen muligens ville blitt mer vellykket dersom de hadde fått et barn med den alderen og kjønn som familien på forhånd hadde blitt enige om at passet for dem. Samtidig er det vanskelig å se for seg noen andre enn det konkrete barnet som flytter inn. De legger derfor vekt på at det er selve «personen» som er viktig, ikke alder og kjønn.

Andre forskere trekker også frem forberedelser i forkant som en viktig faktor for hvordan fosterforeldres egne barn senere erfarer fosterhjems plassering (Bloom,

2017; Höjer et al., 2013; Martin, 1993; Roche & Noble-Carr, 2016; Spears & Cross, 2003; Sutton & Stack, 2013; Williams, 2017a). Selv om fosterforeldres egne barn på forhånd har mottatt informasjon som kunne gi dem forhåpninger om en god søskenrelasjon, påtar de seg et personlig ansvar ved å omtale egne forventninger som «*feil*». Følelser innebærer komponenter av tolkning, refleksjon og evaluering (Vetlesen & Nortvedt, 2000, s. 27, 91) og sier noe om opplevelsen av den aktuelle situasjonen. I fortolkningen av det sosiale samspillet rettes selvkritikk mot egne følelser ved å anklage sine egne forventninger til fosterbarnet som feil. Indre konflikter kan oppstå dersom mennesket ikke lytter til egne følelser, men i stedet overkjører eget verdisystem (Grelland, 2008, 2011). Skuffelsen er her et uttrykk for den relasjonelle sårbarheten i forventninger som ikke innfris. Dersom profesjonelle ikke hjelper til med å rydde opp i slike uavklarte forventninger, lykkes de heller ikke i å fange opp eventuelle spenninger og utfordringer som kan utvikle seg mellom fostersøsken. Fosterhjemsomsorg kan være lettere hvis fosterfamilien blir bedre fulgt opp gjennom mer støtte fra sosialarbeiderne, bedre matching av fosterbarn og fosterfamilie, at sosialarbeiderne involverer seg mer i fosterforeldres egne barn og ser hele fosterfamilien som et team (Birch, 2016; Gross, 2007).

6. Fostersøskenrelasjonen – en relasjon med forbehold

Kvaliteten på fostersøskenrelasjonen påvirkes naturlig nok av stabilitet, hvor mange fosterbarn som flytter inn og ut av familien, og hvor lenge fosterbarnet blir boende, noe som varierer i ulike land. De fleste studier viser til en «søskenlignende» relasjon mellom fosterfamiliens egenfødte barn og fosterbarn. Mainpin et al. (2016) drøfter utfordringene ved å sette ord på denne relasjonen. De bruker betegnelsen broderlige erfaringer (*fraternal experiences*) om den horisontale dimensjonen i familien, nemlig det forholdet som utvikler seg mellom barn som bor under samme hustak. Det innebærer både biologiske søsken, adoptivsøsken, stesøsken og fostersøsken og representerer et mangfold av ulike bånd hvor kombinasjonen av alder, kjønn og antall søsken gir unike erfaringer for den enkelte. Min interesse er knyttet til barnelivet i fosterfamilien og hva som utspiller seg i en slik søskenlignende relasjon mellom barn og unge som bor sammen, og som deler ett sett voksne omsorgspersoner.

I en israelsk studie undersøker Atalia Mosek (2013) hvordan dimensjonene varme/nærhet og fiendtlighet/rivalisering mellom fosterforeldrenes egne barn og fostersøsken kan sammenlignes med de samme informantenes forhold til biologiske søsken. Studien baserer seg på en spørreundersøkelse og intervjuer av både egenfødte barn, fosterforeldre og sosialarbeidere, og den viser at fostersøskenrelasjonen er preget av mindre nærhet og varme enn hos biologiske søsken. Forskjellen har direkte sammenheng med opplevelse av mindre likhet, fortrolighet, ømhet, hengivenhet og beundring. Krangling, motstand og konkurranse viste ingen signifikant forskjell mellom de ulike søskenrelasjonene. Analysen presenterer fire typologier av fostersøskendimensjoner: 1) *vennskapelig relasjon* preget av varme og lite fiendtlighet hvor egne barn betrakter den andre som søsken og et familiemedlem, 2) *omsorgsrelasjon* preget av aldersforskjell, sterke emosjoner med høy grad av varme og betydelig fiendtlighet, der eldre egne barn utviser omsorg overfor yngre fosterbarn, som de betrakter som en bror eller søster, 3) *likegyldig relasjon* preget av lite varme og lite fiendtlighet, der ulikhetene er så store at det ikke utvikles et sterkt bånd eller en søskenrelasjon mellom barna, og 4) *forbitret relasjon* preget av lite varme og høy fiendtlighet, der egne barn ikke betrakter fosterbarnet som søsken,

og kan føle seg sjalu eller tilsidesatt på bakgrunn av den fysiske og emosjonelle plassen andre barn tar i familien (Mosek, 2013). De vanligste fostersøskenrelasjonene er *omsorg* og *likegyldig*, fulgt av *bitter* og sjeldnere *vennskapelig*. Forskeren påpeker at funnene skiller seg ut fra andre søskenstudier, der det mest vanlige er *vennskapelig relasjon* mellom biologiske søsken. Det som er utslagsgivende for en *bitter relasjon*, er knyttet til urettferdighet og hvorvidt barna opplever mødrenes partiskhet og forkjærlighet for andre søsken. Den er hyppigst i fostersøskenrelasjoner der egne barn rapporterer at fosterbarnet får mest oppmerksomhet, men forekommer også mellom biologiske søsken. Aldersforskjellen mellom barna viser ingen klar sammenheng mellom de fire typologiene, bortsett fra en økt tendens til *omsorgsrelasjon* når aldersforskjellen er mer enn syv år (Mosek, 2013). Studien er relevant og overførbart til norske forhold fordi fosterhjems plasseringer i Israel er forholdsvis stabile og langvarige. Mosek antyder at trekk ved fosterhjemsomsorgen kan forklare forskjellene, uten å redegjøre nærmere for dette.

På bakgrunn av andre studier som viser at egne barn erfarer separasjonsangst, ensomhet, sorg, savn, tap av privatliv, nærhet, tid og oppmerksomhet fra foreldrene, ønsket franske forskere å utforske hvordan relasjonen til søsken og fostersøsken virker inn på fosterforeldres egne barn (Mainpin et al., 2016). Resultatene viser at søskenrelasjoner innad i fosterfamilien, både biologiske søsken og fostersøsken, utgjør viktige bånd som virker direkte inn på ungdommers psykiske helse, i både positiv og negativ retning. I søskenrelasjoner hadde dimensjonen «closeness», en nær og varm relasjon, størst betydning for ungdommenes følelse av velvære. Fravær av nærhet og sterk rivalisering i søskenrelasjonen gav høyere utslag av tristhet, innesluttethet, pessimisme og depresjon hos informantene. I fostersøskenrelasjoner var dimensjonen «conflict», det vil si grad av rivalisering og konflikter, mer fremtredende. Høy grad av konflikt og rivalisering i fostersøskenrelasjonen var assosiert med apati, sløvhets og lite energi, anspenhet, overfølsomhet eller en følelse av å bli overveldet samt stor grad av bekymring. Kombinasjonen av et distansert og konfliktfylt forhold til søsken, i tillegg til høy grad av rivalisering med fostersøsken, gav aller høyest utslag av angst. Informantene skåret gjennomsnittlig lavere på grad av angst og depresjon enn den generelle populasjonen i samme aldersgruppe. Forskerne hevder at resultatene ikke kan tas til inntekt for at fosterhjems plassering i seg selv ikke er en potensielt utfordrende erfaring (Mainpin et al., 2016, s. 451). Dette forklares ved at fosterfamilier generelt rekrutteres fra ressurssterke familier, og at egne barn har et sterkt indre forsvar som hjelper dem med å utvikle mestingsstrategier (Mainpin et al., 2016; Serbinski, 2015; Younes & Harp, 2007).

I likhet med andre studier finner også jeg at fostersøskenrelasjonen kan være mindre preget av vennskap, nærhet og varme enn hos biologiske søsken. Mine intervjuer gir likevel et mer nyansert bilde av en særskilt kompleksitet. Jeg

har derfor utviklet egne typologier og kjennetegn ved fostersøskenrelasjoner. En svakhet ved Moseks studie er at det ikke fremkommer hva som kjennetegner nærhet og varme, eller hva slags type utfordringer som kan lede til konflikter eller fiendtlige fostersøskenrelasjoner, noe jeg kommer nærmere inn på. Jeg undersøker hva dette betyr, ved å utforske fosterforeldres egne barns erfaringer og forventninger til denne relasjonen.

En rekke ulike forhold kan spille inn på følelsen av familietilhørighet og skape ubalanse eller forstyrrelser i relasjonen. Kjennetegn på fostersøskenrelasjoner kan sammenfattes i fire hovedtrekk:

1. Fosterforeldres egne barn og fosterbarnet utvikler en gjensidig og naturlig søskenrelasjon.
2. Fosterforeldres egne barn og fosterbarnet utvikler en søskenrelasjon, samtidig som fosterbarnet opprettholder en distanse til ett eller flere medlemmer av fosterfamilien.
3. Fosterforeldres egne barn streber mot å utvikle en søskenrelasjon samtidig som fosterbarnet avviser og motarbeider relasjonen.
4. Fosterforeldres barn oppfatter fosterbarnet så fremmed og problemfylt at en søskenrelasjon føles unaturlig.

Inndelingen er ikke ment å være kategorisk, men angir heller tendenser og hovedtrekk. Relasjoner utvikles og endres over tid. Fostersøskenrelasjoner kan være preget av at begge parter beveger seg mellom de fire typene, ved at man i en periode føler det slik, og senere føler det annerledes. Som i enhver familie opplever også fosterforeldres egne barn at familien er i kontinuerlig utvikling. Studien viser hvordan søskenrelasjoner og det indre familielivet endres over tid, i både positiv og negativ retning, alt etter hvilken problematikk som oppstår. Søsken kan ha ulike perspektiver, og i en søskenflokk vil barn forstå og erfare hendelser ulikt. Materialet avslører at søsken kan ha både samsvarende og motstridende oppfatninger av fenomener innad i familien.

Å få ekstra søsken, ved at søskenflokken vokser, beskrives som en berikelse. På spørsmål om hva som er det aller beste ved å være fosterhjem, fanger følgende sitater essensen av svarene:

Det er jo å ha en søster. Å kunne leke med og ha filmkveld med og fikse håret på og finne kjoler og kjøpe tøy og alt det der. Det å på en måte ha en lillesøster, da. Har alltid ønsket meg det.

Man hjelper jo andre i tillegg til at man får søsken.

Fosterforeldres egne barn ønsker i utgangspunktet å hjelpe et barn som trenger å få en ny familie, og anser dette som en viktig oppgave. Av disse erfaringene lærer de både om andre mennesker og hvordan de selv kan takle vanskelige situasjoner i familien.

Det er nok litt det at mamma og de har stått i det og ikke gitt opp. Og det har jo på en måte lært oss også at det går fint. Vi må bare stå sammen og støtte hverandre i det, på en måte. Jeg er veldig stolt av dem.

Både fordi at det er så mange som trenger det, og jeg synes det er kjempe-, kjempe-positivt med de som har mulighet til å være fosterforeldre, og også fordi jeg synes det har vært veldig berikende for min egen del. Og jeg har jo blitt kjempeglad i dem, og føler at det er to ekstra biologiske brødre.

Jeg tenker i det hele tatt det å være fosterfamilie for et helt nytt menneske er positivt og bra. Men spesielt det når en kan være til stede for andre familier og ta inn barn for folk som ikke kan ta vare på sine egne, tror jeg kan være enda mer positivt.

Uttalelsene samsvarer i stor grad med hva vi finner i andre studier. Barn av fosterforeldre rapporterer selv både positive og negative erfaringer, med overvekt av en positiv innstilling til fosterbarn (Sutton & Stack, 2013). En majoritet av barn og unge liker å være en fosterfamilie og er takknemlige og stolte over foreldrenes kompetanse og engasjement. Barn gir uttrykk for glede og stolthet over å kunne hjelpe andre barn som trenger en ny familie (Nuske, 2010; Roche & Noble-Carr, 2016). At søskenflokken vokser, kan innebære at familien blir mer aktiv og utvider sitt sosiale liv (Höjer, 2007; Sutton & Stack, 2013; Youngson, 2016), og at fosterbarnet blir en venn man kan gjøre ting sammen med (Targowska et al., 2016; Watson & Jones, 2002).

Når fosterforeldre uttaler seg om hva som er positivt for egne barn, er det vanligste svaret at egne barn tilegner seg forståelse for andre mennesker, oppøver empatiske evne og har lært seg å være mer tolerante og mindre dømmende. Foreldre opplever at barna får økt innsikt, lærer seg toleranse, ansvar og å dele med andre. Å være fosterforeldre oppfattes som en god metode for barneoppdragelse (Höjer, 2001). Foreldrenes betraktninger samsvarer i stor grad med hva egne barn selv gir uttrykk for, nemlig at de har lært ferdigheter som empati og toleranse overfor andre mennesker, samt at de har blitt mer sensitive, altruistiske, ansvarlige og omsorgsfulle (Anderson, 2012; Birch, 2016; Duffy, 2013; Gross, 2007; Nordenfors, 2006). Fosterhjemserfaring kan lære familiens barn mer om andres følelsesliv og

utfordringer, kommunikasjonsferdigheter, å yte omsorg, å være en god rollemodell og å ta hensyn til andre (Spears & Cross, 2003).

Egne barn er flinke til å vektlegge positive sider, fordeler og egen læring de tilegner seg gjennom prosessen med å bli et fosterhjem. Denne positive tenkningen hjelper dem også med å håndtere de vanskelige utfordringene de står overfor (Adams et al., 2018; Birch, 2016; Sutton & Stack, 2013). Yngre barn viser større tendens til å legge vekt på fordelene med å ha fostersøsken, mens eldre barn reflekterer mer nyansert over sin rolle i familien og beskriver til dels alvorlige og negative erfaringer (Nordenfors, 2006; Sutton & Stack, 2013).

Informantene i min studie uttrykker også stolthet og glede over å være en fosterfamilie, samtidig som de setter ord på spesifikke utfordringer og problemer. At informantene gir uttrykk for både tilfredshet og frustrasjon, viser materialets ambivalens, der motstridende følelser og erfaringer går hånd i hånd. Spenningen mellom ytterpunktene viser kompleksiteten og nyansene i en fostersøskenrelasjon. Å finne situasjonen krevende, og til tider u håndterlig, utelukker ikke en sterk relasjon og dyp kjærlighet overfor fosterbarnet. Idealet synes å være at fosterbarnet blir en fullverdig del av familien. Søskenkjærligheten fremstår som et uttalt ønske og en klar forventning. Problemene tårner seg opp når dette ikke slår til, når familietilhørigheten uteblir, og når søskenrelasjonen ikke utvikler seg slik som forventet.

For at fostersøsken skal utvikle en gjensidig søskenrelasjon, må det ligge noen forutsetninger til grunn. Eller sagt på en annen måte, det foreligger enkelte faktorer som kan forstyrre relasjonen. Kvaliteten på relasjonen har betydning for hvordan fostersøsken omgås i daglig interaksjon med hverandre, og hvordan de håndterer eventuelle utfordringer. I dette kapittelet utdyper jeg de fire hovedtypene og gir en mer inngående beskrivelse av ulike nyanser og dimensjoner som kan virke inn på fostersøskenrelasjonen. I starten vies forskningsmaterialet stor plass, der egne barns fortellinger får en tydelig stemme. Deretter går jeg tettere på utfordringer som utpeker seg, der teori og andre forskningsbidrag trekkes inn i drøftingene.

SOM EN EKTE BROR ELLER SØSTER

I en gjensidig og naturlig søskenrelasjon oppleves fostersøsken som ekte søsken på lik linje med andre barn i familien: «Han er som en bror» eller «det er ikke noen forskjell til de andre søsknene mine». De viktigste kjennetegnene på en slik fostersøskenrelasjon er nærhet, gjensidighet, trygghet og visshet om at begge parter regner med hverandre og definerer hverandre som søsken.

Jeg tror jo det at vi er enda tryggere, og at vi står sammen, og at vi har den relasjonen vi har, på en måte. At vi vet, han vet at jeg alltid vil være der for han. Han vil jo ikke være der på samme måte for meg, for vi skiller så mye i år. Men ja, trenger jeg en klem, så vet jeg hvor jeg finner det (...) Jeg tror vi alle fire føler oss som søsken. Eller jeg kan ikke forestille meg en hverdag uten han. Nei, det hadde vært stille og rart.

Barn som flyttet inn da de var små, oppleves å være en naturlig del av søskenflokkene. Flere informanter var ikke i stand til å huske, og dermed sammenligne, før og etter at fostersøsken flyttet inn i familien. Fostersøsken blir en del av søskenflokkene på den måten at «hun har alltid bare vært der», eller «han er som en av oss». Det kan være som å få søsken på andre måter, et nytt barn i familien som du blir kjent med og glad i.

Siden vi var så små når han kom, så har jeg liksom, han har alltid vært der, han er broren min, og jeg kan ikke huske når han ikke var her. Så han er akkurat som storebroren min. Det er liksom, jeg har alltid hatt han der, og jeg kjenner ikke forskjell.

Han er en del av vår familie. Og jeg har aldri tenkt egentlig noe spesifikt over at han er en fosterbror, utenom når folk spør eller når vi sier det eller noe sånt noe. Siden mange synes jo han ligner mer på meg, enn min genetiske bror (...) Men ellers så er han jo egentlig veldig lik i personligheten som meg. Han er vill og litt gal sånn som alle oss ungene har vært når vi var mindre. Så sånn sett så passet han veldig rett inn i familien. Og jeg tror også det var en fordel at han kom inn så tidlig.

I utviklingen av en naturlig søskenrelasjon finnes en type gjenklang hos den andre. Informanten opplever at fosterbroren passer inn, at de har noen likheter med hverandre, og at han hører til i familien. Både fosterforeldre og deres egne barn vektlegger det å knytte bånd i fosterbarnets tidlige leveår som viktig for relasjonen, tryggheten og tilliten. Fostersøsken som har bodd lenge i familien, venner seg til familiens indre liv, vaner og kommunikasjonsstil.

Det tror jeg også har noe å si. Det at han kom så tidlig. At da blir han jo liksom, han vokste opp i vår familie. Og det har jo mye å si det. Ut ifra hvordan han blir formet etter de måtene vi lever på, så blir han jo veldig lik oss også.

Når fosterforeldre omtaler relasjonen mellom egne barn og fosterbarn som «sterk» og «god», peker de på engasjement, glede og stolthet overfor fostersøsken. Enkelte uttrykte forundring over at fostersøskenrelasjonen var så sterk, til tross for alle utfordringene som fulgte med fosterhjems plasseringen.

Den er like sterk som om vi skulle ha laget ham selv, for å si det sånn.

Spesielt overfor våre egne barn, at de ser på det som ei søster. Og det gjør de jo. De er sånn som ikke liker om noen spør om de har småsøster, så liker de ikke å si at det er fosterbarn. Det er søstera. Det er vår søster. De er også veldig glad i å vise henne fram. De er veldig stolte. Det er veldig godt å se.

All den tid fosterbarnet defineres som en del av familien, virker selve begrepet fostersøsken rart og unaturlig. Derfor uttrykker både fosterforeldre og deres egne barn at de ikke liker å bruke ordet. Betegnelsen fostersøster eller fosterbror krever ofte en forklaring gjennom spørsmål som en ikke har lyst eller anledning til å svare på. I familier der fosterbarnet har utfordringer som virker inn på familielivet, forsøker fosterforeldre å tone ned fosterbarn-stempelet og heller angripe problemene som de ville gjort om det var «vårt» barn. Fosterfamiliens barn kan bli opprørte, sinte og forsvare barnet dersom de opplever at søsken ble stemplet som «et fosterbarn». I situasjoner der fosterbarnet har en atferd som skiller seg ut, kan det derimot oppleves som en lettelse å kunne si: «Det er fostersøstera mi». Avklaringen gir anledning til å gi en forklaring på atferden.

For av og til skulle jeg nesten ønske at han hadde brun hud eller et eller annet sånn at man så at han var adoptert eller fosterbarn. For sånn som det var på ferie, når han lå og hylte og sprellet under bordet, så føles det litt bedre enn at det bare ser ut som at han er bortskjemt og minst. Folk har kalt ham for «The King», ikke sant, sagt at han er bare bortskjemt og sånne ting. For han hadde jo det når vi var på ferie at han ikke ville inn i heisen, og ikke ville ut av heisen på morgenen. Og han skulle i hvert fall ikke spise frokost, og så litt sånn. Der hadde det i hvert fall vært en fordel om han hadde fosterbarn i panna, og ikke bare var bortskjemt og vanskelig.

At man ligner på hverandre og passer sammen, er en fordel, men ingen forutsetning for utviklingen av en sterk søskenrelasjon. Barn med relativt store kulturelle, etniske, sosiale og kognitive forskjeller kan knytte sterke familiebånd.

Hos oss er det sånn at begge våre fostersønner har utenlandsk opprinnelse, og vår gutt er veldig lys, men han legger armen rundt dem og sier: Det her er broren min! Så det er ikke noe sånn fosterbroren min.

Barn kan knytte seg relativt raskt til nye fostersøsken i familien. På spørsmål om hva som er forskjellen mellom biologisk bror og fosterbror, svarer informanten:

Jeg føler at han er en bror. At jeg bare har kjent han litt mindre. [biologisk bror] har jeg på en måte blitt kjent med helt siden han ble født, og [fosterbror] ble jeg jo kjent med for mindre enn ca. et halvt år siden.

Forhold til fostersøsken kan til og med være bedre, sterkere eller enklere enn relasjoner til biologiske søsken. Slik sett har samhold og at man liker å gjøre ting sammen, større betydning for søskenrelasjonen enn genetisk opphav.

Jeg og Anders har et mye sterkere bånd enn jeg har til de andre, egentlig. Men det er jo fordi jeg har brukt mye mer av min tid på han. For jeg og han har hatt så nært forhold, i forhold til hva jeg har hatt til de andre. Men det tror jeg ikke har noen sammenheng med at han er fosterbarn. Det tror jeg bare er fordi at vi har hatt det så bra sammen når vi har vært sammen.

Sitatet nedenfor uttrykker et broderskap og tjener som idealet for fostersøskenrelasjonen:

Han er min bror, og det skal han være. Til han er gammel og voksen han også. Og det skal jo være som i en ekteskapspakt da, at det skal være sammen til døden skiller oss ad, liksom. Det er jo ikke noe som kan splitte et broderskap sånn, liksom. En kan jo være uvenner og venner, og det har det jo vært. Det er det jo uansett (...) Og jeg vil si at det har endt godt for vår del da, og Henrik sin del. At verken han kunne fått noen bedre familie, eller at vi kunne fått noen bedre gutt å ha i familien. Siden han har jo vært nytt blod til familien, kan du trygt si.

Informanten har erfart det flere ønsker seg, nemlig en naturlig og gjensidig søskenrelasjon som en tar for gitt at skal vare livet ut. Biologiske søsken er gitt fra naturens side og kan ikke byttes ut. Dette er ikke like selvfølgelig i en fostersøskenrelasjon, og problemene melder seg først når forventningene til søskenrelasjonen ikke innfris.

Nei, jeg føler ganske fort så fikk jeg litt sånn negative følelser til henne, og rundt hele situasjonen med at hun flyttet inn. Kanskje også noe av det med at vi faktisk hadde valget om hun skulle flytte inn eller ikke. For med andre søsken så er de jo bare der. Men kan ikke godt si at nei, jeg vil ikke ha deg.

Flere studier viser at mange fosterbarn vokser opp som en naturlig og integrert del av fosterfamilien. Særlig de nordiske bidragene rapporterer at fosterforeldres egne barn definerer fosterbarnet som «ekte søsken» på lik linje med biologiske søsken (Heggdalsvik, 2007; Knutsen, 2013; Njøs, 2012; Nordenfors, 2006; Øyre, 2012; Aaøyen, 2014). I en svensk spørreundersøkelse svarte omtrent 50 prosent av deltakerne at de følte fosterbarnet var som et «biologisk søsken», mens tre fjerdedeler oppgav å ha et godt (veldig godt eller ganske godt) forhold til fostersøsken (Höjer & Nordenfors, 2004). Tilsvarende funn finner vi i andre land der fosterhjemmsorg kjennetegnes av langvarige oppvekstplasseringer (Denuwelaere & Bracke, 2007; Mosek, 2013; Nordenfors, 2006; Roche & Noble-Carr, 2016; Youngson, 2016).

Ut fra en fenomenologisk forståelse har det betydning hvordan profesjonelle fortolker og forstår fostersøskenrelasjonen. Gjennom å leve sammen er fostersøsken innvevd i et sosialt fellesskap. Sosiale strukturer i familien gir innhold til barns meningsmønstre og livsfortolkninger om hvordan de forstår seg selv i relasjon til andre, deriblant fostersøsken. Fostersøsken deler en felles livsverden gjennom hjemmemiljøet, samtidig som de har ulike og individuelle livsverdener (Thoresen, 2010). Jeg mener Nordenfors (2006) har et viktig poeng når hun hevder at søskenperspektivet mellom egne barn og fosterbarn ofte overses i fosterhjemmsorgen. At fosterfamiliens barn forholder seg til fosterbarnet som en bror eller søster, er muligens et annet perspektiv enn hva voksne legger til grunn. Barnevernstjenesten er innforstått med at fosterbarnet er noen andres barn, som muligens skal flytte tilbake til sin opprinnelsesfamilie. Nordenfors drøfter om dette perspektivet er så selvfølgelig for voksne, at de tar det for gitt at fosterfamiliens barn inntar samme perspektiv. Hun omtaler fostersøskenrelasjonen som et «reflexivt syskenskap», preget av en rekke forhold som er utenfor barnas kontroll, men som likevel setter sitt preg på relasjonen (Nordenfors, 2006).

Tilnærmingen til søskenperspektivet, om forholdet mellom egne barn og fosterbarn forstås som en søskenlignende relasjon, er i vår sammenheng et sentralt profesjonsetisk spørsmål. Det har betydning for om fosterforeldres egne barn betraktes som søsken, pårørende, medspillere eller statister overfor fosterbarnet, og videre hvordan profesjonelle opptrer overfor fosterforeldres egne barn. På den ene siden kan barna bli påtvunget en relasjon som føles unaturlig og konfliktfylt, men der omgivelsene rundt har forventninger om at barna skal leve sammen som

søsken i en familie. På den annen side kan det «sås tvil» om søskenrelasjonen fordi barna ikke er biologiske søsken. Fosterforeldres egne barn risikerer å ikke bli regnet med, i den forstand at de ikke tildeles noen status som pårørende til fosterbarnet eller en berørt part i fosterhjemsomsorgen. Å overse søskenperspektivet kan innebære en etisk utfordring, ved at profesjonelle underkjenner hvor krevende det kan være å ha søsken med store hjelpebehov, og dermed unngå å bistå barna med nødvendig støtte.

BETYDNING AV ALDER OG KJØNN I FOSTERSØSKENRELASJONEN

Studien har ikke et spesifikt kjønnsperspektiv, men intervjuene gjør det likevel interessant å se nærmere på forhold mellom brødre og søstre. Samtlige jenter i studien ønsket seg i utgangspunktet en fostersøster. Noen av jentene fikk i stedet en fosterbror, som de alle gir uttrykk for å være svært knyttet til, og glad i. Disse reflekterer over at kjønn er uten betydning for fostersøskenrelasjonen. Jentene som fikk en fostersøster, rapporterer derimot om større grad av konflikter.

Ja, for jeg tipper det er jo det jeg har hatt, de forventningene siden hun kom, at jeg skulle få en søster.

Selv om mange ulike faktorer spiller inn, antyder analysen at for jenter knytter det seg særskilte forventninger til det å få en søster. Jentene sammenligner relasjonen til fostersøster med forholdet de selv har til biologiske søstre, som de opplever å ha en nær og varm relasjon til. Jentene omtaler søstre som en viktig støtte i livet, en venn og samtalepartner for nærhet, trøst og betroelser. Informantene ønsker at forholdet til fostersøster skal være preget av samme tillit, hvor de selv kan være en støtteperson for fostersøsteren. Selv om funnene ikke er entydige, rapporterer jentene om dypere og mer relasjonelle konflikter med fostersøstre.

I denne studien deltar flere gutter som alle har en yngre fosterbror med ulike atferdsvansker, mens noen har fostersøster i tillegg. Til tross for at fosterbarna krever mye av familien i form av ekstra tilsyn og oppfølging, beskriver guttene relasjonen som «lettere» eller «bedre» enn til eldre biologiske søsken. Eldre søsken har et naturlig overtak i form av å være fysisk og mentalt sterkere. Derfor oppfatter guttene i større grad å bli plaget eller ertet av eldre biologiske søsken. Ifølge guttene tør ikke fosterbroren å plage eller erte dem på samme måte. I stedet erfarte de at den yngre fosterbroren så opp til dem, ofte ville leke med dem og søkte hjelp til praktiske problemer i hverdagen.

Konflikter og krangling gjennom oppveksten hører naturlig med til det å ha søsken. Elias forteller at han tenkte «det skulle bli litt rart» å få en yngre fosterbror. Ved første samtale la han større vekt på at fosterbroren var irriterende, hadde altfor høy stemme, ødela ting, og at han verken fulgte reglene eller hørte etter. Ved andre samtale hadde det gått en tid, og fosterbroren hadde bodd i underkant av to år i familien. Elias' utsagn viser en dreining over mot en normalisering av søskenforholdet. Da han forsøker å forklare hva som gjør at Petter nå føles som en bror, sier han det slik:

Men i begynnelsen så kranglet vi veldig mye, men nå krangler vi jo litt mindre, veldig mye mindre enn vi gjorde før. For nå vil jeg kalle at på kranglemåten så krangler vi like mye som vanlige søsken. Men hvis det ikke er med Petter, hvis det er Kaja (biologisk storesøster), så er det veldig mye krangel.

Elias forklarer forskjellen med at han «slåss-krangler» med Petter, mens Kaja har en mer «irriterende krangel». Det er vanskeligere å krangle med storesøsteren, i tillegg til at de krangler oftere. Han kommer bedre ut av konfliktene med fosterbroren og synes det kan være lettere å ha søsken som er yngre enn seg, fordi:

De er mer aktive, og de vil leke mer. Og jeg vil veldig mye være på trampolina, og det vil de også. Og særlig når det er gutter, da liker de det samme. Det gjør jeg også. Jeg skulle egentlig ønske at jeg var eldst. Det er verre å være mellomst. Det er ofte at det pleier liksom å være to stykker som krangler, og da er det alltid den mellomste som er med i den krangelen. For jeg føler liksom ikke at Kaja og Petter krangler noe. Men begge to krangler mot meg.

Egne barn kan få en ny posisjon og endrede roller i søskenflokken når et nytt barn flytter inn. Guttene i studien legger mer vekt på at de håndterer konflikter, krangling og slåssing bedre med yngre fosterbror enn med eldre biologiske søsken. Fostersøskenrelasjonen kan være enklere fordi de liker å gjøre ting sammen, som å se på filmer, spille dataspill, leke med biler og bygge Lego. At brødrene «krangler på en vanlig måte», eller har avklarte roller og «forstår hvem som er sjefen», fremstår som viktig for en god relasjon. Fellestrekk ved disse intervjuene er at guttene regner fosterbarnet som en ekte bror, at alle opplever å ha en type kontroll i relasjonen, samtidig som de viser empati, raushet og varme i omsorgsrollen overfor fosterbroren.

Aldersforskjell synes å ha betydning for relasjonen. Studien gir indikasjoner på at de eldste barna i søskenflokken takler best å få fostersøsken. Men alder er kun én av mange faktorer som spiller inn. Studien viser også at de eldste

barna i fosterfamilien kan være negativt innstilt til fosterhjemsplasseringen og bli utsatt for sterkt press. Fenomenet tid kan ha vel så stor betydning for fostersøskenrelasjonen. Hvor i livsløpet fosterbarnet kommer inn i søskenflokket, om fosterhjemsplasseringen kommer tidlig eller sent i barnas liv, og hvor lenge man har bodd sammen, virker inn. Informantene beskriver de positive sidene ved at fostersøsken overtar rollen som «minstemann» i familien. At det nye (foster) barnet blir minstemann, faller også naturlig ved at man er den sist ankomne i rekken av barn.

Siden det er lettere å finne sin plass, kan jeg se for meg. Når man er yngre, og kommer inn liksom utenifra. Enn å komme liksom på toppen. Da skal en liksom allerede ha en plass når en er storebror til noen. Så skal en liksom ha et ansvar i en familie. Alle skal ha en plass i en familie. Det er lettere å finne sin plass når en kommer inn som den yngste, tenker jeg i alle fall.

Det oppstår en helt annen dynamikk når det nye barnet er eldre enn andre barn i familien, fordi den indre orden i søskenflokket trues.

Siden hvis du er allerede storebror til en yngre bror, og så skal det plutselig komme inn en over deg, så tror jeg det kan bli en viss konflikt i sitt eget tanke-sett. Og nesten ødelegge seg selv litt i en periode.

Å få eldre fostersøsken kan skape ekstra stress og en annen type følelsesmessig belastning fordi en som yngre søsken har en svakere posisjon enn dem som er eldre. Når det kommer et eldre barn inn i familien, oppstår en forvirring og usikkerhet med hensyn til barnas definerte plass i familiesystemet. En av ungdommene sammenligner søskenhierarkiet i familielivet med en løvflokk der alle forsøker å finne sin plass.

Det kan jo kanskje sammenlignes litt med en løvflokk. Du har dine plasser. Ikke i et rangsystem, men i familiesystemet. Og det vil jeg si er lettere når du kommer helt fra starten, enn når du kommer midt inn i løpet. Da må en liksom bruke mer energi. Og hvis en da har gjort det fem ganger i forskjellige fosterhjem, så begynner en å miste motet da, kan jeg se for meg. Det er lettere å finne sin plass som ung enn eldre, da. Men jeg kan jo se den vanskelige situasjonen når du er gjerne fjorten, femten år og skal komme inn i en ny familie. At det kan ikke være så lett.

Jo eldre fosterbarnet er, og jo flere familiesystemer han/hun har vært en del av, desto mer utfordrende vil det være å tilkjempe seg en plass i søskenflokket. Jo yngre fosterbarnet er, og jo yngre i forhold til de andre barna, desto enklere er det

å komme inn i en ny familie. Om fosterbarnet oppfattes som et søsken, varierer ut fra barnas historikk, problematikk og hvor lenge barnet har bodd i familien. Kvaliteten på søskenrelasjonen er knyttet til alder og kjønn, hvor mye tid man tilbringer sammen, felles interesser og hva man liker å gjøre sammen, i tillegg til grad av konflikter og krangling.

Funnene understøttes av andre studier, som viser at både kjønn, rekkefølge i søskenflokk og fosterbarnets alder kan ha betydning (Mainpin et al., 2016). Jenter er mer engstelige og pessimistiske enn gutter. Anderson (2012) finner at kjønnsforskjeller kan være en utfordring når fosterbarnet flørter, blir forelsket i og gjør seksuelle tilnærmelser til fosterforeldres egne barn. Twigg (1994, 1995) finner at barn foretrekker fostersøsken av motsatt kjønn fordi det gir færre konflikter. Diepstra (2007) konkluderer med at alder har større betydning enn kjønn. Birch (2012) finner sprikende svar, der gutter foretrekker fosterbrødre, mens jenter er delt i synet på om fosterbrødre eller fostersøstre er best. Hun konkluderer med at svarene er knyttet til spesielle hendelser og erfaringer mer enn kjønn i seg selv.

Yngre barn rapporterer om mer konflikter med sine fostersøsken enn eldre barn, som viser større empati, tålmodighet og forståelse (Ellis, 1972; Höjer, 2007; Kaplan, 1988). Eldre barn gir mer støtte til yngre søsken, både egne søsken og fostersøsken. Når fostersøsken har lik alder, gir egne barn mer støtte til fosterbarn enn vice versa (Denuwelaere & Bracke, 2007). Fosterforeldres egne barn foretrekker å være eldre enn fosterbarnet (Diepstra, 2007; Sutton & Stack, 2013; Twigg & Swan, 2007). Å ha fostersøsken som er eldre enn seg selv, kan oppfattes mer belastende (Birch, 2016). «Barn i midten», som nest eldst eller den mellomste, viser høyere grad av angst og lavere selvtillit enn eldre og yngre søsken. Barn som har fostersøsken med tilnærmet lik alder, rapporterer om flere episoder med konkurranse og rivalisering på forskjellige nivåer (Diepstra, 2007; Heggdalsvik, 2007; Höjer & Nordenfors, 2003). Et problematisk tema kan være konkurranse om venner, eller at privatlivet blir invadert. (Höjer & Nordenfors, 2004). Risikoen for problemer og utilsiktede flyttinger øker dersom fosterbarn og egne barn har tilnærmet lik alder (Thompson et al., 2016). Barn som har betydelig yngre fostersøsken, rapporterer om færre konflikter og har en bedre relasjon til sine fostersøsken enn dem som er tettere i alder (Höjer & Nordenfors, 2003; Höjer et al., 2013).

Å VÆRE SØSKEN – MEN IKKE HELT SOM EN FAMILIE

Å vokse opp sammen skaper en felles familieidentitet. Når man ikke får ta del i de første leveårene til fostersøsken, er det også noe som mangler, slik som å skifte bleie, trille vogn og våkne av barneskrik om natten. Å få nye søsken som allerede har levd i flere år, innebærer at man går glipp av viktige hendelser og

dermed mister en felles livshistorie. Fosterfamiliens barn har en annen relasjon til fosterbarnet enn det fosterforeldrene har. Studien viser hvordan fosterbarn kan knytte seg til fosterforeldrenes barn, eller ett av barna, samtidig som de opprettholder en distanse eller et konfliktfylt forhold til andre medlemmer av fosterfamilien.

Jeg føler jeg kan ha skikkelige samtaler med ham. Og jeg har mye større innpass enn mamma. For hvis mamma spør om noe som er litt dypt, så stenger han seg med en gang og kan bli sinna. Eller det har skjedd noen få ganger nå i det siste at hun også får det til, men veldig ofte så stenger han seg. Men hvis jeg bare går fram på riktig måte, så kan jeg spørre om ganske masse. Og det er jeg veldig takknemlig for.

Siden jeg er kanskje den som er søstera, så har hun et litt annet forhold til meg som den snille søstera, liksom. For mamma og de, når de blir sure, så er det alltid jeg som kommer og trøster henne.

I en krevende hverdag gir bekreftelse på en nær søskenrelasjon en ekstra god følelse. Det beskrives som en tillitserklæring og anerkjennelse av at fosterbarnet regner med dem som søsken. Benevnelsene søster, bror, mamma og pappa oppfattes som et tegn på tilknytning og familietilhørighet, noe som er viktig for både fosterforeldre og barna deres.

Informant: Hun sier jo til vennene at jeg er søstera hennes. Og det er hun stolt over når jeg kommer og henter henne, og der er søstera mi! Og så kommer hun og gir meg klem og sånn (...) Det er annerledes for mamma og pappa, da. De pleier ikke å, men en gang har hun sagt: Har du sett mamma? Det var bare, jeg tenkte, hva? Er Berit her nå, liksom? For mora heter Berit (...) Det er liksom første gangen jeg har opplevd, det var faktisk for ikke så lenge siden.

Forsker: Hvordan synes du det var?

Informant: Det var litt sånn sjokk. For jeg hadde aldri hørt henne si det. Men det er jo bra, eller sånn jeg føler liksom at det, det har liksom ... ja, det kommer seg.

Forsker: Ja, det kommer seg. Du føler at det kan være en god ting at hun knytter seg til dere? At hun tenker på dem som mamma og pappa, føles godt?

Informant: Ja. I alle fall gjør de noe riktig, liksom.

Informanten forteller at det kommer seg, at foreldrene gjør noe riktig, og at relasjonen er i ferd med å styrke seg. Materialet viser også eksempler på fosterbarn som stadig presiserer at «vi er ikke i familie». En annen forteller at hun føler seg trygg på at hun og fosterbroren er gjensidig glad i hverandre som søsken. Likevel, etter ti år kaller fosterbroren fremdeles fosterforeldrene ved navn. For henne opplevs dette som en bevisst markering og avvísning, ettersom fosterbroren har sagt i alle år at han ikke er en del av familien, og at han skal «hjem». All den tid hun er svært glad i ham som lillebror, synes hun dette er trist.

Jeg føler jo det er bare enda et tegn på at han ikke ser på oss som helt familie. Men noen ganger har jeg tenkt at han kanskje føler at jeg er mer ei søster enn mamma og pappa er foreldre. Men det er sikkert lettere å tenke at jeg har ett sett med foreldre, mens søsken kan jeg på en måte ha mange av.

Egne barn reflekterer over at det muligens kan være lettere for fosterbarn å ha en god relasjon til fostersøsken enn til fosterforeldrene. Informanten antar at fosterbroren ikke vil kalle foreldrene for mamma og pappa litt av stahet, for at han ikke vil gi seg, litt fordi han er redd for å gjøre det, og litt av dårlig samvittighet overfor sin biologiske mor. Hun deler sin bekymring over at fosterbroren vil foretrekke sin egen biologiske familie fremfor fosterfamilien når han blir atten år, og at hun derfor risikerer å miste en bror.

Men når han i hvert fall kan velge, og da eventuelt velger bort oss for sin egen familie. Så er jo ikke det et søskenforhold som jeg ønsker å ha, for da føler jeg jo litt at jeg mister ham. Jeg er litt spent på det, egentlig, for jeg skjønner at det må være fryktelig vanskelig for ham også å forholde seg til to familier. Du kan jo ikke feire jul dobbelt og bursdag dobbelt for resten av ditt liv (...) Men det kommer jo til å bli et veldig annerledes søskenforhold enn det jeg har til resten av mine søsken som jeg treffer i familieselskap (...) Jeg tenker jo på ham som lillebroren min. (...) I hvert fall når han blir atten, så kan han velge. Og han har alltid vært veldig tydelig på at når han blir atten, så skal han på en måte bare hjem. Men jeg tror jo egentlig at han også ser på meg som storesøstera si. Og han har jo kalt meg det etter hvert. Men jeg tror nok at han ser den biologiske familien sin som på en måte mer familie. Og det er litt rart, men det føles litt sårt.

Når fosterforeldres egne barn inkluderer fostersøsken som ekte søsken og ønsker at de skal være en del av familien, kan det være vondt og sårende at relasjonen ikke gjengjeldes. I noen fosterfamilier er fosterbarnet mest knyttet til fostermor, mens i andre tilfeller er det fosterfar:

Ja, man hører nesten mamma, mamma, mamma, mamma, han sier nesten aldri, han sier aldri pappa. Han sier Ola. Jeg synes egentlig det er litt rart at han sier Ola og ikke pappa (...) Vi prøvde jo å få ham til å si det, men nei. Han er ikke akkurat så, han gjør det jo aldri.

I og med at Liv har en mor, så kommer mamma aldri til å bli en mor for henne. Mens hun har egentlig aldri hatt en far, eller hun har en far, men han er veldig gammel, og hun har egentlig ikke hatt noe kontakt med ham før hun flyttet til oss (...) Så pappa har nok vært mer pappa for henne.

Fosterfamilien bruker gjerne benevnelser som «mamma Hilde» og «mamma Turid» for å skille mellom biologisk mor og fostermor. Dette forklarer de som fosterbarnets løsning på et praktisk problem. At fostersøsken omtaler fosterforeldre ved egennavn, kan skape ubehagelige situasjoner som krever forklaringer i samvær med andre.

Det hadde vært helt greit om han kaller meg Jan og ferdig med det, for jeg har ikke noe behov for at han må kalle meg pappa. Men selvfølgelig, vi pratet litt om det på veien hit at det er jo litt stas, eller det må jo være litt stas selv om jeg ikke kan innrømme det, at han kaller meg for pappa, det må det jo være.

I fokusgruppeintervjuet skapte tematikken noe humring blant mennene. Kommentarer som «det tok et år før jeg fikk den første klemmen» eller «jeg er ikke inne i varmen enda» viser at fosterfar kan ha en krevende jobb med å skape tillit hos fosterbarnet. Fosterbarn kan også plukke seg ut favoritter i familien og rangere mellom barna.

Han synes jo Lene [familiens eldste datter] er best i familien.

Det var lenge sånn hos oss, jeg tenker nesten sånn i flere år, var det ikke det (fostermor henvender seg til fosterfar) før du var inne i varmen? Jeg husker ikke når det snudde, men det var helt meg på første plass, og helt tydelig jeg var første, yngste sønn var andre, fosterfar var tredje tror jeg, og så ja enda lenger ned med han eldste, som på en måte. Det tok kjempelang tid før, han har måttet kjempe for å. Men nå er de kjempegode venner. For å si det sånn. Nå er det kjempestas med han eldste sønnen. Men det gikk i hvert fall en to, tre år tror jeg før det var helt i gjenge og vi var alle like. (...) Det var kanskje godt det var de to (fosterfar og eldste sønn), for de var best rustet til å takle det. Jeg hadde

nok tatt meg mer nær av det. Jeg tror ikke jeg hadde taklet å bli så avvist. Det hadde ikke vært lett for meg i hvert fall.

Fostermor forteller at hennes yngste sønn er svært omsorgsfull mot fosterbroren, og at de to raskt knyttet et nært bånd. Hun antyder at verken hun selv eller den yngste sønnen ville tålt den avvisningen som den eldste sønnen ble utsatt for. Det kan ta flere år før fosterbarnet utvikler en naturlig og gjensidig relasjon til alle medlemmene av fosterfamilien. Studien viser ambivalens og sårhet over at noen fosterbarn tilsynelatende aldri ser ut til å bli en del av familien, til tross for at fosterfamiliens barn føler en sterk søskenrelasjon. utfordringer knyttet til sosial avvisning kommer vi tilbake til i neste kapittel.

JEG VIL SÅ GJERNE VÆRE STORESØSTER – MEN FÅR IKKE LOV

Et kjennetegn på det informantene beskriver som et godt forhold, er at fostersøsken er åpne og deler personlige ting, at de snakker mye sammen og finner på ting. Særlig de eldste jentene bestreber seg på å ha et nært og fortrolig forhold til fostersøsken. Søsken har en annen rolle overfor hverandre enn foreldre–barnrelasjonen. Å ha omsorg for søsken innebærer å være en god samtalepartner, støttespiller og en å dele hemmeligheter med. Fosterforeldres egne barn ønsker derfor å være en som fostersøsken kan søke hjelp hos, betro seg til og få trøst av i vanskelige situasjoner.

Jeg prøver liksom på en måte at jeg kan være det, at jeg kan være den hun kan komme til hvis hun er lei seg. Og så være den som kan roe henne ned og sånn, mens pappa og de kan få lov til å være litt strenge. Så kan jeg liksom være den snille.

Jeg vet ikke, sånn som hvis hun og mamma krangler, så prøver jeg ofte å snakke med henne og bare si at det hjelper ikke å kalle mamma en stygg dum ku, ikke sant. Du må snakke heller hvis du synes det er urettferdig, så må du, jeg prøver liksom å veilede litt, føler jeg da. At jeg prøver å gi henne litt råd, eller snakke med henne om ting som kan være vanskelig.

Fosterforeldrenes egne barn forsøker å gi tips og råd om hvordan det kan være klokt å oppføre seg eller gå frem overfor familiemedlemmer og venner generelt. Hensikten er gjerne at fostersøsken skal få en lettere hverdag, flere venner, oppnå

mer og krangle mindre med foreldrene. De uttrykker derfor frustrasjon, sårhet og skuffelse når fostersøsken avviser. Som nevnt innledningsvis endres relasjoner over tid. Fosterbarn signaliserer glidende overganger fra en total avvisning av fosterfamiliens egne barn til gradvis utvikling av en fostersøskenrelasjon. At fosterbarnet holder avstand ved å markere at «*vi er ikke søsken*», kan gå i faser eller perioder. Avvisningen kan også være i flere år, noe fosterfamiliens barn oppfatter som svært belastende:

Det har dabbet av nå da, det var mest i begynnelsen, men da var han veldig på at, ja, typisk sånn som har gått igjen hvis jeg presenterer meg som søstera hans, så var det kjempemange år at han sa nei, nei, nei. Så skulle han rette på det.

Fosterforeldre beskriver tematikken som opprivende og sårende for egne barn, som gjerne ønsker å ha en god søskenrelasjon.

Fostermor: Tidligere så sa hun liksom det at det er Julie som er mi storesøster, sa hun, det er ikke du.

Fosterfar: Så det er klart at for vår datter som har lyst til å være storesøster, og hun får ikke lov. Det er sårt.

Fostermor: Ja, det er veldig sårt.

Fosterfar: Vi trodde jo ikke sant i utgangspunktet at hun dattera våres, hun er jo en sånn veldig sånn omsorgsperson, hun er elleve, men hun er veldig sånn.

Fostermor: Nei, hun får ikke lov, og det er veldig sårt for Mari som ikke får lov til å være det.

Foreldrene synes det er vondt å se hvordan Mari fratras muligheten til å være den omsorgsfulle storesøstera hun hadde gledet seg til å være. Fosterbarnet har en god relasjon til deres sønn, men «nekter» ifølge fosterforeldrene å anerkjenne Mari. De beskriver hvordan fosterbarnet «er i krig med våres barn», at Mari «får kjørt seg», og at fosterbarnet «tar henne» gjennom utskjelling og fysiske angrep. Fosterforeldrene reflekterer over at fosterdatteren har en egen biologisk søster, Julie, på samme alder som Mari, og at fosterbarnet muligens ser familiens egen datter som en konkurrent til Julie. Tilsvarende erfaringer kom frem i et annet intervju.

Forsker: Tror du han tenker på deg som søstera si?

Kaja: Ja, eller det vet jeg ikke. Eller han har en bror, da som, og han snakker veldig mye om han liksom, de er veldig glade i hverandre. Og

siden ikke de ser hverandre så mye, så blir de på en måte. Så blir det ekstra gøy å se hverandre når de ser hverandre.

Forsker: Ja. Men du har ikke opplevd det at han sier noen ganger: Nei, du er ikke søstera mi?

Kaja: Han har ikke sagt det til meg, men han har sagt det til Elias. Fordi han har på en måte en bror.

I begynnelsen var fosterbroren avvisende, og de kranglet mye. Etter hvert utviklet de en god søskenrelasjon. Kaja reflekterer over at fosterbroren kanskje savner sin egen bror, og at han derfor avviser Elias som bror. I tillegg er han ganske liten og strever med å finne ut hvem som er i familien. Fosterbroren kommer også med uttalelser som: «du er ikke mammaen min!» til damene i nabolaget og tantene i familien.

Om egne barn får status som søsken, avhenger av situasjoner og om fosterbarnet har en god eller dårlig dag, sier de i intervjuene. Uttalelser som «du er ikke søstera mi!» eller «du er bare en liksombror» kommer gjerne i situasjoner der fosterbarn er emosjonelt opprørte.

Det er veldig forskjellig. Noen ganger så kommer hun når jeg henter henne på skolen og sier det er søstera mi, der er storesøstera mi. Og andre ganger sier hun at det her er bare en falsk søster, eller «fake» søster har hun også sagt, så bare løper hun fra meg og vil ikke ha noe med meg å gjøre. Det kommer veldig an på hvordan dagen hennes har vært.

Og så ble hun liksom, «ja ikke bland deg, og se å dra til helvete» og ikke sant. «Jeg vil ikke ha noe fra deg», og litt sånn.

Selv om fosterforeldrenes egne barn ønsker å inkludere fosterbarnet i familien, risikerer de at fostersøsken veksler mellom å avvise eller inkludere dem i sin familietilhørighet, ved å ta noen «inn i varmen» og «fryse ut» andre. En markering av at fosterbarnet ikke vil være en del av familien, kan være sårende.

Eller hvis jeg sa at jeg var søstera hans, eller et eller annet. Og så sa han det der med at så fort han ble atten så skulle han komme seg langt vekk, og da skulle han flytte til mamma Hilde og sånne ting. Ikke at det er noe angrep, men at det kunne jo være sårende. For jeg ville jo at han skulle ha det greit hos oss. Og at han ikke på en måte, at det eneste ønske han hadde, var å komme seg så langt vekk som mulig.

Ellen forteller hvordan hun i flere år aktivt har jobbet og strevd for å skape en god relasjon til fostersøsteren Liv. De første årene, mens Liv ennå var liten, var kontakten bedre fordi de lettere kunne finne på aktiviteter sammen. Ellen har erfart det motsatte, nemlig at kontakten har utviklet seg til det verre, etter hvert som Liv ble tenårings. I kranglene trekker ofte Liv frem dette at hun ikke vil være søsteren hennes.

For meg så er det nok mer at hun sier sånn her: Ellen, jeg vil aldri være din søster liksom. Eller jeg vil aldri ha noe med deg å gjøre og litt sånn. Det er sykt sånn tøft for meg å høre, litt det der at jeg vil ikke være i din familie engang. Og jeg vil ikke være di søster. Men så vet jeg jo egentlig at hun kanskje ikke mener det alltid.

Ellen forteller at hun har brukt mye tid på Liv og investert mye av seg selv i fostersøsteren gjennom å skape gode minner, reise på turer, invitere på jentekvelder, ta henne med ut for å spise eller gå på kino. Derfor opplever hun fostersøsterens avvising som særlig vanskelig å takle.

Det er nok noe av det største tema når det gjelder Liv. Det er jo det som gjør at det er veldig vanskelig for meg. Ja, og jeg er nok veldig sånn som hele tida trenger bekreftelse, ikke sant. Om det er av kjæresten eller av mamma og de, ikke sant. Og Liv da, så trenger jeg det. Og det å bli avvist hele tida, og det å ikke få noe tilbake, og kjenne på at egentlig så gir hun meg ikke noe tilbake. Det er nok noe av det tyngste med Liv. Og det hadde nok vært, det er det samme tenker jeg med søsken også, da. Hvis man blir avvist av en søsken. Det er jo helt, det er jo grusomt det også. Spesielt hvis man føler at man gir og gir og gir.

Ellen uttrykker en ambivalens hvor hun stadig motsier seg selv. På den ene siden er hun svært glad i Liv og regner henne som en helt ekte søster. I neste øyeblikk uttrykker hun frustrasjon og sorg over situasjonen. Hun sier at det ville være trist hvis fostersøsteren måtte flytte, men at hun sannsynligvis ville kommet over det «siden jeg egentlig ikke har sånn et sterkt bånd til henne». Samtidig beskriver hun dette som en «forferdelig følelse» og «flaut å si», og at hun selv synes hun burde «være mere moden» når det gjelder dette. Til tross for at det «mangler» mye i søskenrelasjonen, innrømmer hun at det føles «skamfullt» at hun på en måte ikke er like glad i Liv som i de andre søsknene sine.

Jeg er veldig glad i henne, men hun gir veldig lite tilbake. Det er jo litt egoistisk, for det første så er jeg ganske voksen, så det at jeg trenger en bekreftelse på det

at hun er glad i meg, det burde jeg egentlig ikke, men jeg gjør det. Noen ganger så trenger jeg en bekreftelse på at jeg er viktig for henne også. Og det får jeg aldri. Så da, da blir det litt vanskelig liksom å bo sammen med henne, hvis du skjønner. Jeg bryr meg om henne, men, men når jeg ikke får noe til gjengjeld, eller får noe, så blir det ikke veldig sterk kjærlighet, merker jeg.

Informanten setter ord på betydningen av anerkjennelse, bekreftelse og gjensidig kjærlighet i en søskenrelasjon. Det er selve bekreftelsen på at den andre er glad i en, og at en regner hverandre for søsken, som er det viktigste for utviklingen av en naturlig fostersøskenrelasjon. At fostersøsken stoler på dem og velger å snakke om vanskelige ting, oppfattes som en tillitserklæring. Betroelser blir et tegn på relasjonenes intimitet og nærhet, og dessuten tilhørighet til familien.

ULIKHETER TIL HINDER FOR UTVIKLING AV EN SØSKENRELASJON

Det forekommer også at egne barn ikke finner det naturlig å kalle fosterbarnet for søsken: «Jeg får meg bare ikke til å kalle henne for søstera mi.» Situasjonen beskrives som rar eller ubehagelig fordi det føles som en gjest som er der hele tiden. Fosterbarn kan oppleves å være veldig annerledes, fordi de har andre tradisjoner, vaner og holdninger enn fosterfamiliens barn.

Han bodde jo ti år med mora, og hun har opptrådt annerledes. Han har en helt annerledes bakgrunn. (...) Men jeg forstår det at han har hatt en annen oppdragelse, han har hatt et annet miljø.

Og så er det nok det at søsknene mine har jeg faktisk vokst opp med hele livet. De har jo vært der alltid, og vi deler veldig, vi har vokst opp med samme verdier og moraler og ikke sant. Et felles grunnlag eller hva jeg skal si, som gjør oss ganske like. Selv om vi har opplevd forskjellige ting og kanskje (...) er på motsatt side av politikken eller hva jeg skal si og sånn. Så har vi, ikke sant, vi har felles med det at vi er veldig medmenneskelige, kanskje og veldig snille og bryr oss veldig om andre. Og så kommer Tuva, og så er hun, bryr hun seg bare om seg selv.

Selv om søsken har forskjellige interesser og meninger, peker informantene på at det er ulikheter i verdier, holdning og menneskesyn som gjør at fosterbarnet skiller seg ut i søskenflokk. Felles forståelse av hva som sømmer seg, hva som

er rett og galt, og hvordan man oppfører seg mot andre, danner en familieidentitet. Når fosterbarnet mangler en slik felles plattform i tillegg til familiehistorie, kan ulikhetene oppfattes som veldig store. På samme måte som utsagnet «han er som en av oss» indikerer en sterk søskenrelasjon, viser utsagnet «hun er totalt forskjellig fra meg» til en avstand som hindrer følelsen av familiær tilhørighet. I tillegg kan fostersøsken ha vokst opp med andre måter å leve på, som annen kultur, religion, matvaner og preferanser, noe som forsterker følelsen av ulikhet. Når fosterbarnet ikke lever i takt med resten av fosterfamilien, forsterkes inntrykket av annerledeshet.

Men det ser jeg jo, altså med for eksempel bare det når vi skal spise og sånne ting. Så vi andre, vi gjør jo mye av det samme. Men hun både spiser andre ting, hun spiser på helt andre tider av døgnet enn det vi er vant med. For eksempel alle oss, vi pleier å spise frokost. Det gjør ikke hun. Hun spiser aller mest på kvelden rett før hun legger seg. Sånne ting gjør jo at det føles litt annerledes. Det er helt andre rutiner enn det jeg har vært vant til.

Fosterfamiliens barn kan ha ulike fostersøskenrelasjoner i samme fosterfamilie.

Det ser jeg jo veldig tydelig, for jeg ser jo på han som en bror, mens hun blir jo mer ei fostersøster da. Jeg merker bare det når jeg skal omtale dem blant andre, så tidligere så har jeg ikke forklart at han er en fosterbror. Mens nå så har jeg mer behov for å si at ikke hun er biologisk søster (...)

Ulike tradisjoner og lengde på plassering kan virke inn på relasjonen. Barn som er svært ulike, med hensyn til både etnisitet, tradisjoner, alder og sosial kompetanse, kan utvikle nære søskenrelasjoner. Det ser ut til at det snarere er fosterbarnets dysfunksjonelle fungering eller avvisning som avgjør hvorvidt fosterbarnet oppfattes å være så fremmed at det vanskeliggjør en søskenrelasjon. Fenomenet understøttes av fosterforeldres erfaringer. Noen fosterbarn ser tilsynelatende ut til å finne sin plass i søskenflokket til tross for ulikheter og utfordringer ved plasseringen. Mens andre barn har en så problematisk atferd at det for familiens egne barn blir både vanskelig å forstå og umulig å relatere seg til. Ulikhetene skaper avstand der det kan oppstå behov for å markere at man ikke er i familie.

For sånn som [fostersøster] hun er veldig på det at hun skal kalle meg for søster, og presenterer meg som søster. Og det synes jeg skaper mest avstand. Men det er jo det at ikke jeg ser på henne som søster. Og jeg har et veldig stort behov

for å kunne si at hun er fostersøster. Og skape den avstanden, for det er en ekstra avstand der.

Når fosterbarnet presenterer seg som søsken, kan det føles uvant, ubehagelig og invaderende for egne barn. Samtidig viser informantene ydmykhet og forståelse for at fostersøsken ikke ønsker å «avsløre» at de er fosterbarn. Av den grunn tar de hensyn når fosterbarnet er til stede, ved ikke å utlevere eller sette fosterbarnet i forlegenhet.

Mens han da han nettopp hadde flyttet inn (...) så presenterte han meg som søster for noen. Og jeg hadde så lyst til å si nei, vi er fostersøsken. Men jeg fikk meg ikke til å gjøre det. Men det var litt sånn etterpå så satt jeg litt og irriterte meg over det. Da hadde jeg sett ham for første gang for kanskje to uker siden, så da var ikke jeg klar for å bli presentert som søster (...) Men der og da så tenkte jeg bare at ja, ja, nå er det noen nye mennesker han er sammen med. Og jeg skjønner jo at ikke han vil legge ut om hele sin bakgrunn. For hvis han hadde presentert meg som fostersøstera si, så måtte jo han forklare noe.

Vi er jo ikke så slemme, sånn hvis noen spør meg om vi er søsken, så sier jeg jo ja. Men hvis jeg er alene og noen spør meg om hvor mange søsken jeg har, så sier jeg en eldre storesøster og en eldre bror, og så har jeg ei fostersøster. Jeg sier liksom ikke at jeg har ei yngre søster, det gjør jeg aldri. Men hvis jeg er med henne og noen spør om vi er søsken, så sier jeg ja.

Informanten setter ord på et savn og en sårhet i dette at man kan miste følelser for fostersøsken når det mangler en naturlig søskenkjærlighet:

Jeg har jo snakket mye med mamma, det er jo sånn noen ganger hvor jeg bare griner fordi at jeg blir så oppgitt over [fostersøster]. Det er veldig vanskelig å forholde seg til, for noen ganger så er jeg bare så sykt lei av henne. Men så er det veldig lett for meg å nesten miste de følelsene, fordi at hun er bare så urimelig, syns jeg, og så vanskelig. Og det er jo sånn jeg føler ikke er helt normalt. Jeg gjør jo ikke det uansett om jeg hadde vært forbannet på søstera mi eller mamma eller noe, så har det ikke vært sånn at jeg mista følelser for dem.

Informanten reflekterer over at hun ikke slutter å være glad i familien sin selv om de krangler og er sinte på hverandre. Med fostersøstera føles dette annerledes, og hun omtaler sine egne følelser som unormale. Selv setter hun det i sammenheng

med at fostersøsteren har en vanskelig atferd. Hun uttrykker også skuffelse over at de kanskje vil være godt voksne før hun muligens oppnår den nærheten til fostersøsteren som hun ønsker seg.

Informant: Men det er mer fordi at jeg håper at hun utvikler seg til at det ikke fortsetter å bli så mye krangling og så mye surhet og så mye, jeg har en tanke om at kanskje jo eldre hun blir, jo bedre blir det.

Forsker: Jo bedre blir det.

Informant: Men samtidig så sitter jeg og tenker at, kanskje det bare er henne, kanskje hun bare ...

Forsker: Kanskje det alltid vil være sånn?

Informant: Ja, uttrykksløs og kald og ikke klarer å vise et takk, eller jeg vet ikke. Og det syns jeg er litt kjipt å tenke på.

Forsker: Men hva tror du vil være, hvis jeg spør, hva vil være den største forskjellen med å ha fostersøsken og vanlige søsken?

Informant: Det er nok den der tilknytninga, tror jeg. At jeg ikke har, jeg har ikke samme tilknytning til henne som jeg har med mine søsken. Og det tror jeg ikke jeg kommer til å få med mindre hun drastisk forandrer seg. Eller at hun blir mer moden når hun blir eldre, og vi kan ha et ordentlig godt forhold, så tror jeg ikke jeg kommer til å få en sånn, et bånd til henne som det jeg har til søsknene mine. Hun vil alltid være fostersøstera mi.

Erik erfarte å få en fostersøster som var svært ulik hva han forventet seg, og med en fremtoning og atferd som han syntes var slitsom å forholde seg til. Ved intervju nummer to har det skjedd en endring. Selv om han fremdeles føler det unaturlig å tenke på henne som en søster, har han blitt mer vant til henne.

I begynnelsen så følte det ikke sånn at jeg liksom, det følte ikke som om hun var søstera mi, liksom. Det var liksom ikke. At hun bare skulle være her for en bitte liten stund, tenkte jeg gjerne. Men så egentlig skal hun være her lenge. Det var akkurat som om vi skulle ha besøk, liksom. Så jeg kunne liksom ikke, jeg var liksom ikke som jeg pleide å være da, før. Men jeg har jo bare begynt å bli mer og mer sånn som jeg var før, når hun er her. Så jeg kjenner jo ikke egentlig forskjell når hun er her og ikke er her. Eller jeg kjenner jo når hun ikke er her, da, for da er det mye stillere.

I begynnelsen følte det som å ha besøk hele tiden, og Erik tenkte at han måtte være høflig og snill og si ja til alt hun spurte om. Etter hvert sluttet han med dette

og ble mer og mer seg selv og gjorde som han pleier uavhengig av hva slags «styr» fostersøsteren fant på. Dermed legger han ikke sånn merke til atferden hennes på samme måte som før.

- Erik: Nå er jeg mer vant til det, så nå merker jeg det ikke så veldig.
- Forsker: Ja, vil det si at du ikke synes det er så veldig styrete lenger?
- Erik: Nei. Siden nå er vi jo vant med at hun spiser og så går hun og legger seg igjen. Så det er ikke så styr lenger nå, egentlig. Jeg er mer vant til det nå.
- Forsker: Ja, det er jo en forandring, at du synes at det ... vil du si at det har blitt bedre, da, eller at du?
- Erik: Vi er liksom mer vant til at hun er sånn som hun er. Så det er ikke så voldsomt lenger, liksom for oss, men hun er helt lik sånn som hun var før. Men vi synes ikke det er så veldig voldsomt lenger.
- Forsker: Ja, så hvis jeg forstår deg riktig, så synes ikke du at hun har forandret seg noe spesielt?
- Erik: Nei, det er vi som har forandret oss.

Selv om fosterbarnet ikke har endret atferd, men fremdeles gjør ting som han kaller «unormalt», har han «liksom blitt mer vant til det». På den måten gjør ikke atferden samme inntrykk på ham som før, slik at han ikke oppfatter det like voldsomt som i starten. Erik reflekterer over at det er han selv som har forandret seg, i hvordan han forholder seg til hennes atferd. Til tross for at han fortsatt irriterer seg over fostersøsteren, bryr han seg i mindre grad om det og lar henne oftere være i fred.

Oppsummert kan vi si at fostersøskenrelasjonen først og fremst må forstås som en søskenlignende relasjon mellom barn som har stor innvirkning på hverandres velbefinnende, fordi de bor under samme hustak. Materialet viser et mangesidig og sammensatt bilde av en relasjon som beveger seg langs et kontinuum, der ytterpunktene er en sterk og kjærlighetsfylt søskenrelasjon, på lik linje med biologiske søsken, over til en svak og konfliktfylt relasjon, der fosterbarnet på bakgrunn av ulike omstendigheter ikke oppfattes som et familiemedlem. Relasjonen kan være mer krevende enn andre søskenforhold, men ikke nødvendigvis. Det motsatte kan også være tilfelle, der fostersøsken kommer bedre overens enn biologiske søsken. Ulike faktorer som gjensidig anerkjennelse, fortrolighet og vennskap, lengde på plassering, at fosterbarnet passer inn og blir plassert i tidlig alder, virker positivt og forsterkende på fostersøskenrelasjonen. Høy grad av konflikter, at fosterbarnet distanserer seg og avviser familiemedlemmer, eller har en problemfylt atferd som skiller seg ut fra familieidentiteten, virker negativt inn på fostersøskenrelasjonen. Fosterforeldres egne barn kan raskt knytte sterke bånd

til fostersøsken, selv om det er store kulturelle, sosiale og kognitive forskjeller mellom barna. Kvaliteten på søskenrelasjonen synes snarere å være påvirket av graden av emosjonell nærhet. Jeg vil derfor rette søkelyset på betydningen av søskenkjærlighet, en dimensjon som ikke er viet oppmerksomhet i andre studier av fostersøskenrelasjonen.

NÅR SØSKENKJÆRLIGHET IKKE GJENGJELDES

Med utgangspunkt i fenomenologisk filosofi forstår vi mennesket som født relasjonelt (Wyller & Heimbrock, 2010). Når et nytt barn flytter inn i familien, vil en naturlig respons være å utvikle en relasjon. Fosterforeldres egne barn forbereder seg og gleder seg til å ta imot et nytt søsken (se kapittel 5). Søskenkjærligheten fremstår som et normativt ideal, et uttalt ønske og en klar forventning. Dette kan forstås som en kjærlighetserklæring med forventning om fortrolighet i en søskenrelasjon.

Jeg mener at Honneths (2008) anerkjennelsesteori kan bidra til å utforske problemer som kan utspille seg i en fostersøskenrelasjon. Den første formen for anerkjennelse i Honneths anerkjennelsesteori er kjærlighet som praktiseres innenfor den private sfæren i familielivet. Han definerer kjærlighetsforhold slik:

Med kjærlighetsforhold skal vi her forstå alle primære relasjoner som består av sterke følelsesmessige bindinger mellom få personer etter mønster av erotiske parforhold, vennskap og relasjonen mellom barn og foreldre. (Honneth, 2008a, s. 104)

Honneth nevner ikke søskenrelasjoner, men legger vekt på at «anerkjennelsesforholdet er knyttet til den konkrete andres kroppslige eksistens og den spesielle følelsesmessige verdsettingen dem imellom» (Honneth, 2008a, s. 104). Jeg mener søskenkjærlighet må forstås som en spesiell følelsesmessig verdsetting. Søskenrelasjoner kan være like dype, sterke og mer komplekse enn vennskap og foreldre–barn–relasjoner. Kjærlighetsdimensjonen har karakter av en betinget og følelsesbunden omsorg for den andres velferd (Willig, 2003, s. 92). Det innebærer alle former for intersubjektive relasjoner forankret i nærhet, intimitet og fortrolighet (Lysaker, 2011, s. 109), noe jeg vil argumentere for at søskenrelasjoner ofte er.

Fostersøskenrelasjonen skapes, begge parter medvirker og påvirkes av en rekke utenforstående forhold som spiller inn. Fostersøsken fortolker og erfarer seg selv i møte med hverandre gjennom en gjensidig vekselvirkning. Omsorgsetikk vektlegger menneskets sårbarhet og den gjensidige avhengigheten som er til stede i de nære relasjonene, der anerkjennelse realiseres innenfor relasjonen (Pettersen, 2008). Familiære relasjoner er ofte asymmetriske og uerstattelige, der individer

ikke nødvendigvis selv står fritt til å velge de moralske forpliktelsene som følger med den tildelte rollen (Held, 2006a; Pettersen, 2011a). Barn og unge voksne viser et sterkt følelsesmessig engasjement (Höjer, 2001) og stor omsorg for fostersøsken (Cross, 2003, Part, 1993, Poland & Groze, 1993, Pugh, 1996, Familieplejen i Danmark, 1998). Egne barn investerer mye av seg selv i søskenrelasjonen og anser seg selv for å være en viktig person i fostersøskens liv. Når innsatsen og omtanken ikke verdsettes, utsettes de for en ringeakt som skader selvfølelsen. Slik jeg tolker materialet, uttrykker fosterforeldrenes egne barn en fordring – et ønske om gjensidighet: «Jeg skulle ønske at *jeg* var like viktig for *deg*, slik som *du* er viktig for *meg*.»

Mennesket er et anerkjennessøkende vesen (Honneth, 2008a, s. 52), hvor gjensidig anerkjennelse er en grunnleggende forutsetning for sosial interaksjon og sosialisering (Honneth, 2008b). Behovet for kjærlighet i våre nære relasjoner er en betingelse for at mennesker skal utvikle en positiv selvforståelse og egenkjærlighet. Det er gjennom den følelsesmessige verdsettingen at fostersøsken bekrefter hverandre gjensidig.

Krenkelse er en moralsk urett som ikke utelukkende handler om å påføre andre fysisk skade. Det er ydmykelsen og forakten for personlig integritet som, i kraft av en handling eller ytring, skaper den situasjonen som utgjør en moralsk krenkelse (Willig, 2003, s. 84–85). *Ringeakt* handler om å se den andre som mindreverdige. Ringeakt betegner menneskets særegne sårbarhet, hvor ethvert menneske er avhengig av å stadfestes av andre for å opprettholde et positivt selvbylde (Honneth, 2008a, s. 140). At den andre «ikke vil ha noe med meg å gjøre», signaliserer «du har ingen verdi for meg» og kan tolkes som en avvisning av den søskenrelasjonen egne barn legger til grunn.

Krenkelse kan forstås som et brudd på forventninger om gjensidig anerkjennelse som ennå ikke er innfridd (Lysaker, 2011, s. 108). Når kjærlighetserklæringen uteblir, oppstår utryggheten, noe som kan føre til en brist i selvtiliten. Honneth trekker frem den sosiale skammen som oppstår når de normative forventningene ikke innfris, og som leder til den dypeste formen for moralsk følelse av manglende egenverdi (Honneth, 2008a, s. 144). Sosial skam er en moralsk følelse som uttrykker tap av selvrespekt. Den moralske uretten gir «et psykisk chok» ettersom subjektet blir skuffet i en forventning knyttet til selvbylde, personlighet og egen identitet (Willig, 2003, s. 85). I skamfølelsen ligger en fortolkning av situasjonen, der egne barn fremstiller seg selv som egoistiske ved å kreve gjensidig anerkjennelse fra fostersøsken.

Relasjonelle forstyrrelser i fostersøskenrelasjonen kan også innebære at egne barn ikke utvikler de forventede følelsene overfor fosterbarnet. Intervjuene viser innslag av skyldfølelse og skam i tilfeller der de avviker fra idealet om «den ekte søskenkjærligheten». Ved å erkjenne at de føler et slags tilbakehold, sier informantene

samtidig at dette gir dem dårlig samvittighet. De forteller at de «burde føle og tenke annerledes», at det er «flaut å føle det sånn», at «følelsene blir feil», og at de ikke er glad i fostersøsken på den «riktige måten». Følelser er ekte og ærlige. De angir ikke i seg selv hva som er rett og galt, men vekkes til live når våre verdier utfordres (Blum, 2010; Grelland, 2008, 2011). Følelsene er her uttrykk for fosterforeldres egne barns verdier, at det riktige ville være en gjensidig søskenkjærlighet. Følelsene er også et uttrykk for hva fostersøsken betyr for fosterforeldrenes egne barn, nemlig at de er rettet mot en betydningsfull person. Følelser har dermed en dobbeltkarakter som er viktig for å forstå deres moralske betydning (Vetlesen & Nortvedt, 2000, s. 92). Skammen er her et uttrykk for den relasjonelle sårbarheten i følelser som ikke gjengjeldes.

Fostersøsken kan ikke late som de er glade i eller bryr seg om hverandre. Kjærlighet kommer til uttrykk i medmenneskelighet gjennom ekte og ærlige følelser, gjennom synlig glede, det varme blikket, kroppsspråk, fysisk bekreftelse som omfavnelse, handling og vennlige ord (Thrana, 2013). Kjærlighet innebærer også en utholdenhet i relasjonen, at en ikke gir hverandre opp, men holder ut med hverandre i krevende situasjoner (Thrana, 2013, 2018). Kjærlighet er en selektiv gave, den kan ikke avkreves eller påklages (Vetlesen, 2001, s. 28–29). Den kan forstås som en etisk fordring om å ivareta den andres beste (Løgstrup, 1956), som anerkjennelse av den andre som unik og betydningsfull (Honneth, 2008a), og som en universell og biologisk kraft som danner fellesskap mellom mennesker (Maturana & Verden-Zöller, 2012).

Thrana (2018) peker på at den romantiske kjærligheten mellom voksne har fått mest oppmerksomhet. I tillegg er kjærlighetsrelasjonen mellom foreldre og barn utforsket i filosofi, psykologi og sosiologi. Med henvisning til Honneth (2008) argumenterer hun for at kjærlighet er helt grunnleggende også i andre personlige relasjoner, slik som mellom barnevernsbarn og deres hjelpere (Thrana, 2018, s. 219). Mitt anliggende er å peke på at barns behov for varme og en kjærlig holdning ikke bare har betydning i relasjon til voksne, men også til andre barn. Mens voksnes kjærlighet til, og omsorg for, barn vies mye plass, har barns kjærlighet og omsorg for andre barn, slik som nære venner og søsken, fått mindre oppmerksomhet.

I neste kapittel skal vi gå tettere på de mer utfordrende sidene ved fostersøskenrelasjonen. Vi skal se nærmere på hvilke fenomener, atferdsmønstre og problemer som kan oppstå, og på hvilke måter krenkelser og avvising kommer til uttrykk overfor fosterforeldres egne barn. Vi starter med fosterbarns erfaring med omsorgssvikt, og hvilken innvirkning dette kan ha for familielivet i fosterhjemmet.

7. Å bli eksponert for omsorgssvikt – innvirkning på familieliv og selvbylde

Fosterbarn som av ulike grunner ikke kan bo hos foreldrene, har ofte erfaring med omsorgssvikt. Barn som flytter i fosterhjem, er ofte dårligere stilt helsemessig enn andre barn, og med høyere forekomster av psykiske vansker (Backe-Hansen et al., 2013) og komorbiditet, det vil si mer enn én diagnose (Lehmann et al., 2013). Disse sårbare barna krever ekstra god omsorg og oppfølging for å kunne tilpasse seg en ny familie og nye leveregler. Tilpasningsprosessen stiller store krav til alle parter, både fosterbarnet, fosterforeldrene og deres egne barn.

Samlet sett rapporterte fosterforeldrene i min studie at deres fosterbarn hadde erfaring med ulike alvorlige livshendelser som å ikke bli møtt følelsesmessig, bli utsatt for vold, være vitne til vold, forsømmelse, rusmisbruk, kriminalitet, brudd eller å bli revet bort fra omsorgspersoner, søsken eller beredskapshjem, miste familiemedlemmer ved drap, være på flukt, manglende regler og rammer, mangel på mat, overlatt til seg selv, seksuelt misbruk, psykisk sykdom hos foreldre, bli utsatt for rusmidler og stress under svangerskapet.

Det varierer hvor mye dokumentasjon, observasjoner og utredninger som foreligger om fosterbarnet, og i hvilken grad denne informasjonen deles med fosterforeldrene. En fosterfar sier:

Det er mange ting vi ikke vet, og det er mange ting en aldri får svar på.

I en familie måtte fosterfar spise middag på stua mens resten av familien satt på kjøkkenet, fordi fosterbarnet ikke tålte å spise sammen med menn på grunn av tidligere seksuelle overgrep. I en annen familie søkte fosterbarnet trøst hos hunden, fordi hun tidligere var vant til å ligge på gulvet og spise sammen med den. Fostermor forteller at jenta ikke tålte uforutsette endringer og fikk «fullstendig panikk» ved synet av en koffert, fordi hun hadde levd så ustabil. Atferden gikk ut over deres egen sønn på elleve år.

Det ble veldig tøft for sønnen vår. Vi kunne ikke være sammen i familien og måtte dele oss. Fosterfar tok sønnen vår, og jeg tok fosterjenta.

I en tredje familie forteller fostermor at hun kjente jenta fra før, men at det ikke ble som hun hadde forventet. Fosterdatteren lå langt tilbake i utvikling og fungerte ikke i lek med andre barn. Samspillsvanskene skapte store utfordringer i hverdagen for hennes egne barn. Derfor angrer hun på at egne barn var så små da de ble fosterhjem, fordi barna har vanskeligheter med å forstå jentas atferd og håndtere alle vanskene som følger med.

Hun utfordrer ikke oss noe særlig, men våres egne barn. Hun kjører dem hardt.

For barna i fosterfamilien kan det være vanskelig å forutse, eller forestille seg, i hvilken grad fostersøskens bakgrunn og tidligere livserfaringer vil virke inn på familielivet.

Nei. Jeg tenkte jo at alt er perfekt, med en lillesøster, det er bare gøy, liksom. Jeg tenkte ikke at hun har hatt en fortid, og det kommer opp og det er vanskelig, og du må liksom fikse det og sånn. Jeg så for meg at det bare var perfekt hele tida, og at det er en snill søster. Jeg tenkte liksom ikke på det som var galt, liksom.

Å vokse opp med fostersøsken som har erfart omsorgssvikt, medfører en ekstra dimensjon i familielivet. Fostersøsken kan av ulike årsaker reagere med voldsom og uforutsigbar respons og følelsesutbrudd på hendelser og situasjoner. For fosterforeldres egne barn fremstår atferden i noen tilfeller som uforståelig. Situasjoner som i utgangspunktet er normale, hyggelige og ufarlige, kan ende opp med uro og konflikter, uten at egne barn forstår fostersøskens reaksjoner og «hva som gikk galt».

Det er litt spesielt, egentlig. Fordi jeg ser på henne som en søster, sånn helt søster nå. Men det er liksom, jeg er på en måte litt redd for å gjøre noe. Når jeg var liten, så broren min og jeg tullet alltid, han hev meg i senga og kilte meg til jeg begynte å grine og sånne ting som på en måte er normalt, da, og som jeg har sett andre gjøre det. Men når jeg gjør det på henne, så bare går det liksom ikke. For liksom det går i tre minutter, og så går det helt galt. Sånne ting som er litt forskjellig, og man vet ikke helt hva man skal gjøre. Jeg vet ikke hvor grensa er på en måte på hva hun tåler. For hvis jeg begynner, så vil ikke hun slutte før det går galt på en måte.

Når en ikke forstår hvor grensene går, slik en vanligvis gjør mellom søsken, oppstår usikkerhet. Følelsesutbrudd og handlinger som går ut over det normale, eller avviker fra hva en kan forvente, er en belastning i hverdagen. Ikke bare forstyrrer det samspillet i familielivet, men det kan også gi uheldige og til dels alvorlige konsekvenser for fosterfamiliens barn. Egne barn kan bli vitne til, eller utsatt for, fostersøskens reaksjonsmønstre, noe som kan oppleves både krenkende, ubehagelig og til tider skremmende.

Basert på tidligere livserfaringer knyttet til familie vold og overgrep kan fosterbarn bli urolige og streve med å forstå «familiesjargongen», ironi, spøk eller grenser mellom lekeslåsning og alvor (Spears & Cross, 2003). Selv om alle barn på ulike vis risikerer å rammes av belastninger, ulykker og livskriser, aktualiseres her en annen type problematikk, fordi settingen er fosterhjemsomsorg som et offentlig velferdstiltak. Fosterfamiliens barn risikerer å utsettes for en type erfaringer som knyttes spesifikt til det faktum at familien har blitt et fosterhjem. Videre vil jeg gå nærmere inn på følgene av å leve sammen med fostersøskens som er utsatt for omsorgssvikt, og hvordan fosterbarnets atferd på ulike vis kan virke inn på fosterfamiliens egne barn.

SELVSKADING OG DESTRUKTIV ATFERD

Fosterforeldres egne barn risikerer å bli vitne til, eller få informasjon om, selvmordsforsøk og påføring av smerte mot egen kropp, hos både ungdommer og relativt små fostersøskens. For fosterfamiliens barn er det emosjonelt belastende og vanskelig å forholde seg til fostersøskens selvskading og selvdestruktive atferd.

Men jeg er jo glad nå at jeg egentlig vet det, men da så var det litt vanskelig, og det gjorde at jeg liksom ikke helt, det jeg fikk vite, det var at hun hadde kuttet seg selv. Og at hun da gjorde det hjemme hos oss også (...) Da tenkte jeg – nå er det noe virkelig galt, fordi at da var hun seks år, og en seksåring gjør ikke det.

Fosterforeldre forteller hvordan fosterbarn kan legge seg i bro, spenne seg og gråte mens det dunker hodet i gulvet eller veggen, eller kaster seg mot vegger, dører, pipeløp eller stanger hodet mot bordkanten. Noen fosterbarn tålte ikke blikkontakt eller fysisk kontakt, det var derfor vanskelig å trøste eller stoppe barnets atferd. En familie tok imot en baby som hadde vært utsatt for stress og kaos i hele svangerskapet. I den første perioden måtte jenta mates mens hun satt i vogna, fordi hun reagerte på å bli holdt. Fosteremor forteller at det gikk åtte måneder før hun fikk den første ordentlige klemmen. Til tross for at jenta stadig avviste fosterforeldrene,

fikk hun panikk så fort fostermor forlot huset. Fosterfar forteller at hun som spedbarn brakk seg og kastet opp så fort hun skjønte at fostermor var i ferd med å gå ut:

Hun ble syk hver gang Turid skulle på trening, handle, gå på besøk eller reise bort. Vi trodde lenge hun reagerte på mat, men fant etter hvert ut at dette var en tillært atferd, for å tilkalle Turid, ikke allergi.

Fosterdatteren har fremdeles problemer med mat og søvn. Hun plager seg selv ved å klore seg til blods på armer og bein, klore opp neglene og klore seg selv i øynene for å unngå innsovning. Siden søvnmønsteret ikke faller på plass, legger mor og far barnet annenhver kveld. Hele kvelden går med til dette ritualer, i tillegg til at hun våkner nesten hver natt. Fostermor har fått utslett og eksem over hele kroppen på grunn av søvnmangel og stress. Fosterforeldrene forteller at familien er utslitt, og at de får lite tid til hverandre og sine egne barn. Konfliktene toppet seg i juleferien, da de andre barna gav uttrykk for hvor vanskelig situasjonen hadde blitt. Legen skrev ut sovemedisiner til fosterdatteren, slik at resten av familien kunne ha et tilnærmet normalt familieliv sammen.

To familier i mitt materiale måtte våke over fosterbarnet på grunn av selvska-
ding og selvmordsforsøk. For egne barn er hendelsene dramatiske fordi selvmordsforsøket foregår i deres eget hjem. Informanten nedenfor forteller at hun i en periode hadde en seks år eldre fostersøster som var «veldig syk i hodet». Selv om foreldrene forsøkte å gjemme unna medisiner og gjenstander hun kunne skade seg på, resulterte det likevel i et selvmordsforsøk der jenta ble lagt inn på sykehus.

Så kom hun i sykebil (..) ja, jeg husker at jeg kom hjem ifra skolen, og så trodde jeg hun skulle være hjemme, og så var hun ikke hjemme i hvert fall. For når mamma og pappa kom hjem, så var hun i kjelleren (...) De sa at hun tok en tablett sånn at de fikk pumpet den ut.

Etter intervjuet bekrefter fostermor de faktiske hendelsene. Fosterbarnets psykiske problemer var av et slikt omfang at hun ikke fant det forsvarlig å la jenta bli boende på grunn av sine yngre barn. På bakgrunn av denne erfaringen valgte de senere å ta imot et fosterbarn som var yngre enn egne barn.

Et annet fosterforeldrepar tok imot ei femten år gammel jente da deres egne barn var ti og tolv år gamle. Jenta forsøkte gjentatte ganger å ta sitt eget liv i fosterhjemmet. Fosterforeldrene fant henne hjemme full av blod, etter at hun hadde forsøkt å kutte seg. Hver eneste natt våket de over henne. Fosterforeldrene forteller at de i denne perioden lærte seg å sove hvor som helst og når som helst, fordi søvnmønsteret ble forstyrret. Legene som fulgte henne opp, gav fosterhjemmet

beskjed om at de måtte være forberedt på å miste henne. Til sist ble hun innlagt på psykiatrisk sykehus og deretter flyttet ut av fosterhjemmet. I ettertid har jenta takket fosterforeldrene fordi hun ikke ville vært i live uten deres innsats. Da jeg spør hvordan deres egne barn opplevde hendelsene, svarer fosterfar:

Det var forferdelig traumatisk. I ettertid kan en jo si at en slik plassering ikke egner seg for en familie.

Fostersøsken kan ha vanskelig for å sette grenser for andre og ivareta seg selv. Benjamin forteller at fosterbroren Per ble ertet av eldre barn i nabolaget og i skolegården. Fordi Per, ifølge Benjamin, var så «vill» og grenseløs, syntes andre det var gøy «å hisse ham opp», få ham til «å gjøre sprø ting» og utsette seg selv for smerte. Benjamin forteller at fosterbroren ikke gav uttrykk for smerte, selv når det var åpenbart at det han ble utsatt for, gjorde vondt.

Når han var liten, kunne en gjøre hva en ville for han sa aldri au. Uansett hvor mye, du kunne erte ham og gjøre ting med ham, og han sa aldri au. Uansett hva du gjorde.

For Benjamin gjorde det vondt å se på at fosterbroren ble pint og plaget, og han forsøkte på ulike måter å beskytte ham. Selv om fosterbroren ikke gav uttrykk for smerte, og verken sa au eller stopp, mener han det var galt av andre å plage Per, påføre ham smerte eller utfordre ham til selvplaging. I dialogen nedenfor reflekterer han over hvordan tidligere livserfaringer kan ha sammenheng med Pers selvdestruktive atferd:

Benjamin: Ja, for Per har alltid vært en morsom liten gutt, for han har alltid vært sånn, han. Når han var liten, så var ikke han vant til at noen passet på ham, da. Så han måtte gjøre alt selv. Med en gang vi våknet på natta når vi var små, så begynte vi å grine på flekken. Men Per, når han våknet på kvelden og hadde bæsjet i bleia, da, så begynte han å fikse det selv. Så han bare krabbet ut av senga, tok av seg bleia, så tok han hånda i bæsjen og så tørket han det av (...) Så da begynte han å skifte selv, da.

Forsker: Tenk det. Hva tenker du om det?

Benjamin: Vi syns jo det var veldig rart.

Forsker: Ja, det er som du sier at han har ikke lært hvordan det var at noen voksne passet på ham?

Benjamin: Nei han, han har lært seg det selv.

Forsker: Ja. Så da må han lære det på nytt?

Benjamin: Han måtte lære det på nytt. For han visste ikke. For jeg var veldig til å kose og gjøre sånne ting, ikke sant. Men det visste ikke han hvordan man gjorde, han. For han var aldri vant med å få kos og sånn.

For fosterforeldres egne barn kan det være særlig belastende å bevitne at et annet barn er direkte slem med seg selv, ved å påføre seg selv smertefulle handlinger og skader. Selvskading og selvmordsforsøk oppleves som traumatiske hendelser for fosterfamiliens barn. Atferden utløser både ubehag, bekymring og redsel over hva som kan skje med fostersøsken, og mobiliserer i tillegg egne barn til å være på vakt, passe på og beskytte fostersøsken.

Kontakten med fostersøsken er for mange barn deres første møte med omsorgssvikt, kriminalitet, rusmisbruk, psykisk sykdom, seksuelle overgrep, vold, selvmord og mennesker som lever under fattigdom (Spears & Cross, 2003). Gjennom å leve med fostersøsken får barn innsyn i utsatte barns situasjon (Ellingsen & Øyre, 2016; Höjer & Nordenfors, 2006; Revheim-Rafaelsen, 2013). Historiene kan være både triste, overveldende, skremmende og hjerteskjærende. Fosterforeldre viser bekymring over at barna deres eksponeres for deler av livet som andre foreldre skåner sine barn for (Part, 1993; Poland & Groze, 1993; Höjer, 2001). Innsyn i omsorgssvikt kan være en overbelastning for barn, fordi barn identifiserer seg med andre barn. De har heller ikke samme modenhet som voksne til å beskytte sitt følelsesliv. Gill Pugh (1996) beskriver fenomenet som «a loss of innocence» (tap av uskyld) og stiller spørsmål ved om barn av fosterforeldre vokser opp med emosjonelle skader der de risikerer å få sin trygge tilknytning og utvikling forstyrret (Pugh, 1996). Höjer og Nordenfors (2003) trekker opp en debatt ved å vise til at disse forholdene er et dilemma i fosterhjemsomsorgen. Samfunnet ønsker å gi barn en beskyttende og trygg oppvekst, som skal lære dem å bli empatiske og tolerante voksne. Samtidig får fosterforeldrenes egne barn livsvisdom og erfaringer som foreldre ellers skåner barn fra. Dette medfører belastninger for barna, som direkte kan knyttes til det faktum at familien er en fosterfamilie.

UTAGERINGER OG FYSISKE ANGREP

Fosterforeldrenes barn risikerer å utsettes for vold, som biting, kloring, spyting, lugging, slag og spark. Også i en slik grad at de får skader som må behandles. I tillegg kan fostersøsken gå fysisk løs på gjenstander eller kjæledyr. Familiens barn synes det er alvorlig at verdifulle ting som inventaret, møbler, interiør, elektronikk, leker og utstyr går i stykker, fordi fostersøsken er hardhendt, uforsiktig eller ødelegger med vilje, som for eksempel å skrape opp lakken på bilen:

Pappa syns jo det er helt forferdelig, han. Hvis noen ødelegger bilen hans, så tar han sin død på det.

Silje skildrer hvordan hennes yngre fostersøster viser manglende evne til å regulere atferd og følelser. Ved en episode løp fostersøsteren over middagsbordet slik at glassene veltet og taklampen ble knust. Hun ler, fordi hun synes det hele blir absurd, og forteller at utageringene kan vare i flere timer:

Og da setter hun seg til på rommet, men så begynner hun å banke sånn konstant. Hun kan sitte i to timer og banke på døra og skrike så høyt hun kan i to timer. Hun stopper aldri. Sånn som vi, vi stopper jo når noen ikke gidder å høre på oss, men hun stopper ikke. Hun kan holde på.

At fostersøsteren skriker så høyt hun kan, stikker av eller raserer ting, er flaut, fordi Silje er bekymret for hva andre vil tro om familien. Hun er redd for at naboene skal komme bort for å sjekke hva som foregår. Derfor ville hun heller ikke ha med venner hjem i begynnelsen:

Fordi at når hun ble så sur, så visste jeg ikke hva jeg kunne si, for jeg kunne jo ikke fortelle alt som hadde skjedd med henne og alt sånn. Når pappa og de blir sure og skriker og sånn, så skriker hun enda høyere, og det går liksom ikke an å lukke døra. For du hører det igjennom. Men så vet jeg liksom ikke hva jeg skal si, og så blir det flaut og så, ja. Det var en periode der jeg ikke hadde folk med hjem. Og mamma og de ble jo litt sånn at hvorfor har du aldri med folk hjem? Og så ville jeg ikke si at det var på grunn av det.

Silje har lært seg å ta hensyn, være ekstra snill eller forsiktig når venner kommer på besøk, for å unngå at ting skal komme ut av kontroll. Det kan være vanskelig å vite hva man skal gjøre for å stoppe eller håndtere fostersøskens raserianfall:

Men det er liksom når hun blir sur og så begynner hun å ødelegge ting, og da må jeg selvfølgelig ta henne liksom vekk. Og da må jeg liksom løfte henne vekk og så holde henne litt igjen. Og da, hvis jeg holder armen hennes da, så tar hun tak og så biter hun. Ja. Og så vet jeg ikke helt hva jeg kan gjøre liksom for å stoppe henne.

Både fosterforeldre og deres egne barn utfordres til å håndtere vanskelige situasjoner i hverdagen. Silje har opplevd at fostersøsteren går løs på henne med å slå, kaste ting eller bite henne til blods. Aller verst synes hun det er når fostersøsteren

plager katten med vilje, som for eksempel å løfte katten opp og hive den bortover, kaste ting på den eller skremme den.

Det er noe av det verste, synes jeg, det er det eneste som virkelig gjør meg sur. For eksempel med en gang jeg sier stopp, når hun begynner å hive ting på den, puter og sånn. Katten er veldig gammel så hun tåler ikke det der. Og så blir hun veldig sur, og så sier hun skal jeg ta og finne en kniv og stikke i hjertet ditt, for det fortjener du, og kutte deg i biter. Og sånne ting som er helt. Helt sånn som du bare, å være åtte år liksom det er bare! Og hun høres liksom syk ut når hun sier mange sånne ting.

Ofte oppstår episoder når barna er alene hjemme. Dette gjør det vanskelig for foreldrene å planlegge aktiviteter på kveldene, fordi de må være i beredskap.

Det går ikke an å roe henne ned når hun er sånn, har jeg merket. Det er liksom bare å sette henne inn på rommet og bare la henne sitte og hive ting på meg, og så bare ringe mamma og si at hun må komme hjem.

Til tross for at Silje uttrykker frustrasjon over at hun ikke vet hva hun skal gjøre, forteller hun også om ulike måter hun har lært seg å trøste, roe ned og hjelpe fostersøsteren ut av fastlåste situasjoner. Hennes eldre søster, som ikke bor hjemme lenger, er imponert over hvordan hun håndterer det hele.

Hun skjønner ikke hvordan jeg klarer det. Fordi det sa hun til meg, at hun ikke skjønte hvordan jeg i huleste klarer det hver dag.

Til tross for at Silje er ung, viser hun evne til å gi omsorg og trøst, gjøre fostersøsteren trygg, beholde roen i krevende situasjoner, utvise tålmodighet, sensitivitet og autoritet. Samtidig setter hun ord på hvor belastende dette er, og at hun savner mer informasjon for å vite hva som er riktig å gjøre når slike situasjoner oppstår.

Egne barn kan også bli involvert i, eller vitne til, at foreldrene må holde fostersøsken fysisk fast, for å stoppe ekstrem og utagerende atferd. For barna i fosterfamilien kan det være emosjonelt belastende å se at foreldrene ikke har kontroll. Episodene kan fremstå som voldsomme.

Emma: Mamma og pappa holdt ham mye fast. Hvis det var mye sånn, kaller du det utagering? For jeg vet ikke helt hva jeg skal si.

Forsker: Ja, når de måtte holde ham fast, og husker du om du tenkte noe da, eller følte noe rundt det eller?

Emma: Jeg tror nok i hvert fall at jeg tenkte at jeg følte meg på en måte flink. Som ikke måtte bli holdt. Og så husker jeg også at mamma forklarte det med holding, at det kunne være godt for Sander å kjenne nærhet på en måte og kroppskontakt, så jeg tenkte jo at, eller jeg skjønte at de gjorde det for å hjelpe ham på en måte, og ikke for å være voldelige eller noe sånn (...) ja, nei, men jeg vet ikke. Det er veldig rart, for jeg tenkte egentlig ikke så veldig mye over det. Det var sånn det var med Sander. Sander trengte å bli holdt, og jeg trengte ikke å bli holdt.

Tårene triller mens Emma forteller om de utagerende episodene med fosterbroren. Som ung voksen tenker hun tilbake på følelsene som fulgte med holdingen. Hun opplevde også selv flere ganger at hun måtte holde fosterbroren fast når han veivet med armene, sprellet og slo. Dette forekom oftest når de var alene, eller når hun satt barnevakt. En typisk situasjon kunne være på badet når Sander nektet å stille seg og pusse tennene. Raserianfallene endte opp med at Emma satte seg oppå fosterbroren, for å klare å håndtere ham og roe ned situasjonen. Dette husker hun som vonde episoder.

Og så husker jeg veldig godt følelsen av at jeg ble så sinna at jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre. Og da satte jeg meg som regel på ham, for ikke å slå. Men jeg husker ikke sånn konkret hva han gjorde, men i hvert fall så ble jeg veldig sinna. Ja, så jeg vil jo tro det var litt likt for mamma og pappa, da.

Emma reflekterer over de frustrerende følelsene som oppstår når en blir så sint at en ikke vet hva en skal gjøre, og at det kan være smertefullt å gjenkjenne den følelsen i foreldrenes ansikt. Som ung voksen setter hun seg inn i foreldrenes ståsted, ved å kjenne på maktesløshet og mangel på gode handlingsalternativer. Selv om det gjorde vondt å se på, tror Emma at hun som barn skjønte at holdingen var nødvendig.

Nei, det så ikke veldig ut, men man kan på en måte se på fjesene til, det er mest på en måte mamma og pappa sine fjes jeg ser da, at det er på en måte sinne og frustrasjon kanskje da heller. Frustrasjon over at det på en måte er sånn som det er. Og så kjenner jeg det veldig igjen, så når jeg satt på ham, så var jeg så sinna og så frustrert. Og så satt jeg på ham for ikke å klappe til ham. Og at det på en måte er en vond følelse for den som holder, eller for den som satt på ham. Men, jeg tror nok at for Sander at jeg tenkte at han trengte det. Og så endte det jo alltid med at han roet seg til slutt. Og så satt der litt, før det på en måte slapp. Så jeg tror jeg skjønte at det var nyttig og at det var en god ting.

Negativ atferd kan ha en tendens til å øke i styrke når fosterbarn har samvær med sin opprinnelige biologiske familie. Følelsesmessige reaksjoner hos fosterbarnet kan utløse en aggressiv atferd overfor fosterforeldrenes egne barn. Av den grunn fortalte flere fosterforeldre at de skjermet sine egne barn når fosterbarn kom hjem etter samvær. Tre familier kunne ikke ha fosterbarn og egne barn i samme etasje i huset etter samværene, på grunn av fosterbarnets reaksjonsmønstre. Nedenfor forteller fostermor om fosterbarnets fysiske angrep på familiens eldste datter.

Fostermor: Vi ser det veldig mye etter samvær, etter at hun har vært sammen med sin (biologiske) søster. Og når hun da kommer inn døra hos oss, så er vi veldig bevisste hvilken etasje barna er i. For vi kan ikke ha vår eldste datter og June (fosterdatter) i samme etasje, uten at det er en voksen der. For da tar hun henne.

Forsker: Hva skjer da?

Fostermor: Hun er veldig fysisk. Eller hun har vært veldig fysisk. Hun er mye, mye bedre nå, men tidligere så føk hun jo rett på henne og skal ta henne (...) Det var veldig tøft i begynnelsen. Hvis hun bare så henne når hun kom inn av døra, så fyker hun rett på henne.

Kontakt med fostersøskens biologiske familie kan på ulike vis virke inn på fosterforeldres egne barn. Hvilke reaksjoner fosterbarn kan få etter samvær, var eget tema på TBO-kurset. Fosterforeldrene fortalte at fosterbarnet kan bli urolig, stresset og aggressivt etter samværene. Følelsesmessige reaksjoner og negativ atferd kan tiltre i styrke både før og etter samværene. Dette virker igjen inn på familielivet og hverdagen i fosterhjemmet. Jeg gjengir her utdrag fra feltnotatene som viser kompleksiteten i det som kan oppstå, som igjen får følger for fosterforeldres egne barn:

Paret har ei fosterdatter på fire år og to egne biologiske døtre på syv og ni år. Mor er bekymret for jentene sine, fordi fosterbarnet har utsatt dem for mye vold. Hun har tårer i øynene når hun forteller at fosterdatteren skader seg selv og andre barn. Jenta slår, biter, spytter og klorer dem. Hun forteller at døtrene er svært glade i fostersøsteren, men hun har skyldfølelse for hva hun har utsatt sine egne barn for, og sier: «Hvorfor tåler de så mye? De sier de ikke er bitre, men hva vil de si seinere når de blir eldre?» Fostermor søker råd i gruppen om hva hun bør gjøre når fosterbarnet mishandler alle dukkene sine. Hun synes det gjør vondt å se på at jenta repeterer et mishandlingsmønster, og de andre barna blir opprørte og lei seg over at hun gir dukkene så mye juling. Selv om fosterbarnet er for stor til å bruke smokk, velger fostermor bevisst å gi henne

smokken for å få fred, slik at de andre barna i huset kan ha besøk av venner. Etter samvær med biologisk mor har jenta sterke reaksjoner. Fosteremor ramser opp symptomer som forstoppelse, diaré og feber. Jenta hyperventilerte og begynte å fryse når hun så biologisk mor. Etterpå tålte hun ikke fysisk kontakt eller blikkontakt med fosteremor. Jenta stod i bro og skrek. Hun slo seg selv og slo de andre barna i familien. Hun ble urolig når hun ble holdt rundt, klarte ikke å falle til ro i sin egen seng og måtte derfor sove i vogn med kalesje. Etter samværene kunne ikke fosterdatteren og egne barn oppholde seg i samme rom fordi hun gikk til angrep på dem. Atferden var så voldsom og skremmende at de andre døtrene måtte passe på seg selv, til fosterfar kom hjem fra jobb og kunne ta seg av barna. Etter siste samvær var fosterdatteren ifølge fosteremor «helt borte» i flere timer. Fosteremor forteller at hun ikke fikk blikkontakt, det var ingen fysiske reaksjoner eller mimikk i ansiktet. «Hun bare satt som en sekk, det var helt svart.» Fosteremor forteller hva som skjedde da eldste datter kom hjem fra skolen: «Hun kom inn i rommet og sa hei, hvordan har du hatt det i dag? Da fløy hun (fosterdatter) rett på henne, hun røk rett i fjeset på henne og angrep henne med vold. Hun klorte henne i øynene. Det var helt vilt!» Fosteremor uttrykker ambivalente følelser, hvor hun på den ene siden ble svært bekymret for datteren sin, som ble utsatt for vold, samtidig som hun ble lettet over endelig å få en respons fra fosterdatteren. Samværene ble stoppet etter rettssak.

Angrep på fosterforeldrenes egne barn knyttes gjerne opp til bestemte hendelser eller en kontekst, og kan endre seg over tid. Utsagn som: «nå er det bare verbalt, før så var det jo biting» eller «nei, det er ei stund sida, det har blitt veldig mye bedre nå, liksom» eksemplifiserer at angrepene kan avta i styrke, endre karakter eller få et mer psykisk og verbalt preg. Fysiske angrep kan være alvorlige og utsette egne barn for skader. I utdraget nedenfor forteller fosteremor om en alvorlig voldsepisode som nesten endte med fosterhjemsbrudd. Fostersønnen på seksten år hadde bodd i familien i nesten ett år da han gikk til angrep på fosterforeldrenes yngre sønn. Etter slag og spark mot lysken og hodet løsnet to tenner slik at sønnen trengte legebehandling.

Fosteremor: Så vi fikk jo helt, vi fikk helt sjokk. Og da sa vi det at dette her går ikke. Vi slutter! Det kan ikke, det er ingen ting som skal gå ut over ungene på den måten. Så vi var egentlig der. Vi var klare til å kaste inn håndkleet.

Forsker: Tenkte du på å si opp fosterhjemsavtalen? Det er det du snakker om da?

Fostermor: Ja. Ja. Fordi at da var det liksom så prekært, at vi kjente alle pigene slo ut. Og så setter jeg meg med [egen gutt] på den ene sida og [fostergutt] på den andre sida, og så skal jeg ha dem til å fortelle hva de har opplevd av den situasjonen. Og så setter sønnen vår seg, og så sier han: «Jeg kan ikke skjønne hvorfor du gjorde dette her mot meg. Jeg har tatt imot deg som en bror, og jeg har elsket deg som en bror», sa han. Og da var han jo ikke gamle skrotten. Og da begynte jeg å grine. Og han sa det at: «Du har skuffet meg. Og jeg har tilgitt deg», sa han. Og da hadde ikke jeg snakket med dem hver for seg, jeg bare ville at de skulle uttrykke seg. Og da knakk rett og slett han fostersønnen vår totalt sammen (...) Så han, den dag i dag, så virker det som at han kan tåle alt fra gutten vår. Det snudde og ble en helt utrolig situasjon. Men hadde det ikke vært for gutten vår, så hadde ikke vi vært her i dag. Det hadde vi ikke.

Fostermor beskriver hvordan hennes egen sønn snudde situasjonen ved å tilgi fosterbroren. I ettertid har guttene fått en god relasjon og viser veldig omsorg for hverandre. Raushet og toleranse fra egne barn kan være avgjørende for at fosterfamilien kommer seg igjennom vanskelige faser.

Andre studier rapporterer også at omsorgssvikt og utviklingsforstyrrelser kan gi seg utslag i fostersøskens voldsomme raserianfall og vansker med å regulere atferd og følelser. Fosterforeldre kan føle at de kommer til kort, fordi foreldreferdigheter, sanksjoner eller trøst som fungerer overfor egne barn, kan slå feil ut for fosterbarnet. Foreldrene må gjerne finne andre strategier enn de har vært vant med, noe som medfører forandringer i hjemmets omsorgsmiljø (Watson & Jones, 2002). Noen synes foreldrene, og særlig mor, endrer personlighet fra å være en «vanlig mamma» til å bli en fulltidsarbeidende omsorgsperson som forsøker å være den perfekte mor (Younes & Harp, 2007). Twigg og Swan (2007) viser til at egne barn risikerer å bli utsatt for sterk sjalusi, aggressiv atferd og trusler. Gjennom ansente situasjoner blir de vitne til fostersøskens sinne, humørsvingninger, banning, ekstreme holdninger, mobbing, rus, slåssing og selvskading (Birch, 2016; Moslehuddin, 1999; Serbinski, 2014; Targowska et al., 2016). Fosterbarn kan føle seg utrygge i den nye familiesettingen og kjempe en innbitt kamp for «å heve seg over» og vinne plass og posisjon i fosterfamilien, ved å gå fysisk løs på, bite, lugge, klore, spytte på, slå og sparke familiens biologiske barn (Höjer, 2007; Watson & Jones, 2002), eller utsette dem for utfrysing, utestenging, latterliggjøring, sårende kommentarer, kjefting, kallenavn og negative blikk. Fostersøsken kan fremsette løgner og sjikane, følge etter dem overalt, gå inn på rommet og ødelegge eller

stjele personlige eiendeler (Höjer, 2001; Spears & Cross, 2003; Targowska et al., 2016). Bekymringer og stress øker ved å være vitne til at foreldre eller søsken utsettes for vold (Anderson, 2012; Birch, 2016), eller at kjæledyr blir plaget og skadet (Targowska et al., 2016). Sjalousi og sinne retter seg også fra egne barn mot fosterbarnet (Höjer & Nordenfors, 2003; Younes & Harp, 2007).

Flere studier peker på de særskilte belastningene og risikoen ved å vokse opp sammen med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep (Anderson, 2012; Moslehuddin, 1999; Part, 1993; Pugh, 1996; Swan, 2002). Barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, har en økt tendens til å forgripe seg på andre barn, eller opprettholde en negativ seksuell atferd overfor andre barn, noe som forårsaker store belastninger for dem som har omsorgen for barna (Macaskill, 1991). Videre kan egne barn oppleve at fostersøsken betror seg til dem om fysisk eller seksuelt misbruk, fordi de ikke har tillit til andre voksne (Moslehuddin, 1999; Williams, 2017b).

Å vokse opp med fostersøsken som har atferdsvansker, funksjonshemninger, barnepsykiatriske diagnoser, psykososiale problemer og voldsproblematikk kan være særlig krevende for fosterfamiliens barn (Ellingsen & Øyre, 2016). Paula Gross (2007) intervjuet egenfødte barn i terapeutiske fosterfamilier som tar imot barn med særlige utfordringer. Hun fant at fosterforeldrenes egne barn følte utrygghet og fryktet for familiemedlemmers sikkerhet, et «kaotisk» familiesystem, forhøyet stressnivå, følelse av å bli avvist, uro, forvirring, sinne og stigende frustrasjon som utviklet seg over år med fosterhjemsomsorg. En voksen informant beskrev terapeutiske fosterhjem som bra for fosterbarn, men skadelig for fosterforeldres egne barn (Gross, 2007).

Flere viser til at egne barn ikke lenger kan ha så mange venner på besøk på grunn av fosterbarnets atferd (Spears & Cross, 2003). Egne barn kan trekke seg unna familielivet, tilbringe mer tid alene på rommet sitt eller oppholde seg mer hos venner (Birch, 2016; Gross, 2007; Höjer, 2007; Nuske, 2010; Part, 1993; Pugh, 1996; Watson & Jones, 2002; Younes & Harp, 2007). Targowska et al. (2015) påpeker at den hyppige rapporteringen av egne barns fysiske, emosjonelle og sosiale tilbaketrekning fra familien er bekymringsfull og bør gis økt oppmerksomhet i praksisfeltet.

SOSIAL AVVISNING OG PSYKISKE ANGREP

At barn som tidligere har vært utsatt for omsorgssvikt, kan avvise nye omsorgspersoner, er kjent problematikk og derfor et eget tema i TBO-kurset. Selv om kurset ikke setter søkelys på hvordan sosial avvisning virker inn på fosterfamiliens barn, viser empirien en rekke eksempler på dette. Avvisning kan få dyptgripende

innvirkning på fostersøskenrelasjonen. For informantene er signalet om at «du betyr ingen ting for meg», det som gjør aller mest vondt.

Ja, når hun blir sånn sur. Og hun kan godt kalle meg hore eller stygg eller sånne ting, det går ikke så inn på meg som kanskje det gjør når hun bare sier at hun vil ikke ha noe med meg å gjøre. Det er nok det som er det verste. Det tror jeg.

Både fosterforeldre og deres egne barn gir uttrykk for at avvisning er noe av det vanskeligste å forholde seg til. Informantene finner det krevende å sette ord på fenomenet fordi det handler om stemning, ansiktsuttrykk, kroppsspråk og ord som gir følelsen av å bli krenket. For det første kan fosterbarnet demonstrere en total mangel på følelsesmessig respons. En type reaksjon som innebærer at man ikke gir noe tilbake, verken verbalt eller non-verbalt. Fosteremor beskriver nedenfor hvordan fosterdatteren setter opp et likegyldig ansikt, snur seg sakte bort og bevisst lar være å svare hver gang hennes eget barn snakker til henne.

Det er jo blitt mye bedre, men hun er jo mer på dette her nå at hun bare overser henne. Ja, nå har hun den der (viser kroppsspråket) og gidder ikke svare. Og det er jo like vondt, fordi at det er jo egentlig bedre med verbalt enn at du bare liksom ikke gidder å svare når du blir snakket til og sånt noe. Veldig vondt.

For det andre kan fostersøsken håne, latterliggjøre og kritisere familiens egne barn, ofte ved nedsettende kommentarer om utseende, kropp, personlighet og væremåte.

Mamma og de har sagt det sånn hele tida, for de hører jo hva hun sier til meg noen ganger. Og hun har jo sagt veldig mye brutalt. De sier jo på en måte at hun mener det ikke, det er bare liksom, ja, hun tenker ikke over hva hun sier. Men det er hardt å høre noen ganger. Jeg har blitt veldig såret mange ganger.

For det tredje hva informantene kaller «stoneface», der fostersøsken setter opp et mimikkløst ansikt for å vise at «de ikke bryr seg». Reaksjonen er særlig sårende i situasjoner hvor man ønsker sympati eller oppmerksomhet for noe viktig eller personlig. Eksempelvis kan fostersøsken dra på stemmen og svare på en monoton måte slik at alt høres uinteressant og kjedelig ut. Hånlig fnysing, himling med øynene, å trekke på skuldrene eller «å late som du ikke er der» er andre eksempler.

Og så kan hun noen ganger være sånn, ha sånn latter, ikke sant sånn (fnys) sånn veldig sånn spydig.

For noen har personangrep og utskjelling vært en del av hverdagen gjennom flere år. Egne barn forteller hvordan de har lært seg å håndtere ustabil atferd og slemme uttalelser, ved å tenke at fostersøsken beskytter seg eller kanskje mener det motsatte.

Det bare er en sånn isolering for henne. At det bare er greiest å bare tenke på meg selv, liksom og drite i. Så det er sikkert en sånn forsvarsmekanisme og sånn (...) Men hun er sikkert redd for å bli hva heter det, rejected, da, avvist. Ja. Så derfor så har hun en sånn isfront.

Samtidig gjør atferden vondt, det sårer og er vanskelig å takle. Avvisningen kommer ofte overraskende på barn og unge fordi det gjerne skjer i et øyeblikk hvor de har det fint sammen, som en koselig middag eller familiekveld.

Så er det så veldig ofte hun trekker seg unna også og bare hater oss, ikke sant.

Men det var kanskje verre i sånne situasjoner der en bøy på seg selv eller prøvde å, typisk at man prøver å gjøre noe fint. Og så er han redd for å bli avvist så da ødelegger han det.

Ungdommene reflekterer over at krenkelsene kan være uttrykk for at fostersøsken selv er redd for å bli avvist. Særlig sårende kan det være når en byr på seg selv, strekker ut en hånd og tar initiativ til å gjøre noe hyggelig sammen. Avvisning i en slik kontekst oppleves verre fordi responsen kommer uanmeldt i situasjoner der en tenker at «nå går alt bra».

Nei, det er jo sånn hvis vi har en veldig koselig kveld eller sånn, alt går skikkelig bra, og plutselig så bare innser hun at kanskje ikke, at jeg er kanskje ikke søstera hennes. Så på en måte dytter hun meg vekk. Og sånn, det er litt spesielt. Det er en knapp på en måte (...) Ja, uten en grunn. Eller liksom ingen ting negativt skjedde, men det blir på en måte for bra for henne. Eller når hun har bursdag og det blir for bra, så gjør hun alt vondt på en måte. Prøver å ødelegge det. For liksom, hun vil ikke. Det virker som hun ikke vil ha det så bra, for da innser hun at dette her er bedre enn det hun hadde før.

Informantene beskriver hvordan fostersøsken «river ned» eller «ødelegger» gode opplevelser. Atferden skaper utrygghet og forstyrrer det sosiale samværet slik at det blir vanskelig å kose seg sammen i familien, dra på turer eller gjøre aktiviteter. Både fosterforeldre og egne barn rapporterte at de var slitne etter ferier.

Hun bare klikker og vil ikke være med på noe, og ikke sant sånn, og skjeller ut alle. Det gjør jo at ikke vi klarer å kose oss så veldig. Eller at hun ignorerer oss og setter seg på mobilen, ikke sant. Hvis vi er ute og spiser, så går hun bare.

Flere var skuffet og forvirret over hvordan en tilsynelatende hyggelig situasjon kunne snus på hodet. Når fostersøsken «klikker» eller «ignorerer» fosterforeldres egne barn, bryter samspillet og kommunikasjonen sammen. Noen hevder at fostersøsken bruker sosial avvisning og negativ atferd bevisst for å «oppnå noe», «unngå ting» eller «kontrollere familien».

Og det var da hun sa det der med at nå må ikke du glemme at jeg er kjempeflink til å ødelegge koselige turer.

For det første så truer hun veldig, altså ikke sånn alvorlig, hun truer ikke med kniv eller noe sånt, men hun truer ikke sant sånn (...) hvis ikke du gjør det, så vil jeg aldri bo hos dere igjen, jeg vil aldri se deg, jeg vil aldri ha noe mer med deg å gjøre. Ikke sant, så sier hun sånn.

Fosterforeldre brukte ord som «utpsyking», «utfrysing» og «mobbing» om den atferden fosterbarnet kan utvise overfor egne barn, der enkelte barn i familien blir «hakkekylling». Eksempelvis kan fosterbarn kommentere utseende, størrelse, væremåte og egenskaper for å degradere eller såre fosterforeldrenes egne barn.

Tidligere, det har ikke gått så veldig ut over meg, men Per var veldig sånn på Martin. Det virket som at han hadde plukket seg ut Martin for å være ekstra stygg med ham, og plage ham. Sånn som når han tok nøklene hans og kastet dem i skråninga så de aldri fant dem igjen (...) Og han var innom og tok penger ifra ham, og ja, han var rett og slett ikke grei med ham.

Vedvarende personangrep får konsekvenser for barn og unges psykiske helse. Et fosterforeldrepar beskrev relasjonen mellom eget barn og fosterbarnet som en kjempekonflikt som brakte familien ut i krise. I en annen fosterfamilie endte det med brudd fordi parets egen sønn gradvis endret atferd. Han gråt mye og hadde ofte vondt i hodet. Problemene toppet seg ved en episode der fosterbarnet låste ham ute av huset i flere timer. Foreldrene oppdaget at sønnen hadde blitt trakassert i lang tid, og at de for sent hadde forstått hvor mye problemene hadde gått ut over ham. Fosteremor fortalte at hun selv tålte fosterbarnets avvisning dårlig, i tillegg til at hun hadde blitt slått av fosterbarnet.

Et annet fenomen kan være at fosterbarnet forsøker å splitte søskenflokket eller sette familiemedlemmer opp mot hverandre ved alltid å ha en favoritt, veksle på å fryse ut noen og ta andre inn i varmen. Fostermodre forteller:

Men det er i mange settinger, også når de leker sammen, eller når de sitter og tegner, så er det alltid: Du tegner ikke noe fint. Mathilde tegner mye finere enn deg.

Hun avviste dem. Brukte kroppsspråk og liksom kritiserte dem. For forskjellige ting. Det behøvde ikke å være noe reelt i det hele tatt (...) Det var utpsyking, faktisk. Litt sånn, litt hver dag. Det var veldig tydelig overfor dattera vår. Men hun brukte på en måte sønnen vår mot dattera vår. For å splitte der også. Så det var veldig spesielt, egentlig.

Fosterforeldrene forteller at det tok tid før de oppdaget det destruktive samspillet mellom barna. Avvisning kan også rettes mot andre barn i storfamilien, som barnebarn, nevøer og nieser. Slik sett får atferden konsekvenser for familiens sosiale nettverk. Eksempler var at barnebarn eller andre slektninger ikke ville være hos dem, fordi de var utrygge på fosterbarnet. Egne barn reagerer med sorg og sinne over at fostersøsken skyver bort andre familiemedlemmer de er glad i.

Fosterbarn kan avvise omsorgsgivere så vel som omsorgsgivernes egne barn. Reaksjonsmønsteret får innvirkning på fostersøskenrelasjonen. Personangrep, sårende kommentarer, utskjelling og sosial avvisning fremstår som det mest problematiske for egne barn. Avvisning er særlig smertefullt når egne barn føler at de byr på seg selv og er snille. Samspillmønsteret virker destruktivt inn på aktiviteter som ferier, hjemme-alone-kvelder og familiekos, der situasjoner som i utgangspunktet er hyggelige og bidrar til samhold og gode minner i en familie, snus til å bli en negativ erfaring.

Som vi har sett til nå i dette kapitlet, viser både min og andre studier at barna til fosterforeldrene risikerer å bli utsatt for både fysiske, verbale og emosjonelle angrep. Krenkelsene er alvorlige. Informantene legger selv størst vekt på den psykiske påkjenningen ved spydige kommentarer og non-verbal kritikk gjennom kroppsspråket.

Honneth skriver om menneskers kroppslige sone eller rom for integritet som ikke skal invaderes eller krenkes. Anerkjennelse har et ekspressivt uttrykk der kroppsspråk, mimikk, blick, betoning, gester og kroppslige uttrykk har avgjørende betydning for følelsen av sosial bekreftelse (Honneth, 2003). Kroppen er et følsomt instrument, og kroppsspråket er en måte å snakke til andre på. Honneth setter ikke likhetstegn mellom fornærmelser og psykisk skade, men emosjonell

mishandling kan gi grunnleggende mistillit til seg selv og den sosiale verdens pålitelighet (Honneth, 2008a, s. 142). Å bli hånet, kritisert og nedverdiget for eget utseende og personlighet er et angrep på selverdet.

Legen Anna Luise Kirkengen forsker på hvordan krenkelser av vår integritet også skader kroppen vår. Med vekt på Merleau-Pontys filosofi hevder hun at alle krenkelser som berører følelser, identitet og selvforståelse, også berører kroppen (Kirkengen, 2007, 2009). Det å bli invadert er en krenkelse, som igjen innebærer en skade. Å bli såret gjennom ord og handlinger innebærer et kroppslig avtrykk, gjennom fysiske, psykologiske og emosjonelle reaksjoner (Kirkengen, 2009). Krenkelser kan handle om å bli avvist, ydmyket og gjort til latter, men også å bli diskriminert, skjøvet til side og forbigått (Kirkengen, 2007).

Angrepene er også vanskelige å beskytte seg mot, siden de foregår i det private hjemmet og rammer så personlig. I den private sfæren lærer barnet det fine samspillet med andre mennesker. Ved at andre respekterer barnet, lærer barnet om ivaretagelse og respekt for seg selv og andre (Honneth, 2008a). Hjemmet utgjør grensen mellom det offentlige og det private, der barnet gjennom muligheter for selvtutfoldelse og personlig utvikling lærer om sine egne grenser og egenverdi. Hjemmet er et orienteringspunkt i tilværelsen og utgjør en privat sone eller buffer mot omverdenen, en trygg base for sosialisering, lek, nærhet og positivt samspill. Derfor rokker det også ved trygghetsfølelsen dersom krenkelser og invadering av grenser foregår i barnets eget hjem. At invadering av grenser forekommer i den private sfæren, er av sentral betydning. Familien og det private hjemmet er et sted hvor barnet skal kjenne seg ivaretatt og beskyttet mot ytre farer som kan skade og utnytte det (Schrumpf, 2007).

Dersom barn opplever at hjemmet ikke lenger er et trygt sted hvor de bare kan slappe av, hente seg inn og trekke seg tilbake for restitusjon og hvile, kan dette forstås som en krenkelse av barnets rett til privatliv. Når privatlivets fred trues, ved at hjemmet blir en offentlig arena for barnevernsarbeid, fratras fosterforeldrenes barn den beskyttende sfæren som et familieliv gir. Watson og Jones (2002) konkluderer med at barnevernstjenesten overser og diskriminerer fosterforeldres egne barn for å sikre fosterhjemsoppdraget. Dersom fosterbarnet hadde blitt utsatt for tilsvarende forhold, gjennom mangelfull tid og oppfølging fra fosterforeldrene, tap av privatliv, stress og ulike typer vold, ville barnevernstjenesten sannsynligvis iverksatt tiltak for å beskytte fosterbarnet (Watson & Jones, 2002). Andre finner også at fosterforeldres barn er redde og føler seg ukomfortable i sitt eget hjem (Heggdalsvik, 2007; Younes & Harp, 2007). Alt i alt trenger fosterforeldres egne barn informasjon og hjelp til å håndtere disse forholdene, slik at de kan beskytte seg mot krenkelser, voldelig og uønsket seksuell atferd (Farmer & Pollock, 1999; Macaskill, 1991; Martin, 1993). Kjennskap til overgrep og mishandling utsetter

egne barn for stress (Younes & Harp, 2007), vikarierende traumer (Anderson, 2012; Targowska et al., 2016), følelse av hjelpeløshet (Birch, 2016; Gross, 2007) og rokker ved barnas trygghetsfølelse i familielivet (Spears & Cross, 2003; Walsh & Campbell, 2010; Watson & Jones, 2002).

I analysearbeidet strevde jeg med å finne relevant teori som kunne hjelpe meg å forstå slike utfordringer. Inspirert av fosterforeldrenes betegnelser som «mobbing» leste jeg først litteratur og forskningsresultater knyttet til mobbing. De personlige omkostningene ved å bli utsatt for mobbing er overførbare til mine funn, men treffer likevel ikke helt, siden mobbebegrepet oftest er knyttet til barn og unges skolesituasjon og forhold på fritiden. Krenkelser i fostersøskenrelasjonen handler om tilfeller der barn som lever under samme tak, utsetter hverandre for krenkende handlinger, ulike typer vold og sosial avvising. Brikkene falt på plass da jeg kom over en studie om søskenmishandling, et forskningsfelt som var ukjent for meg. Litteratur om søskenmishandling sammenfaller i stor grad med hva vi finner i forskning på fosterforeldres egne barn, uten at dette hittil er koblet sammen.

SØSKENMISHANDLING – FYSISK OG EMOSJONELL KRENKELSE I FOSTERSØSKENRELASJONER

Selv om voldelige handlinger og konflikter mellom fostersøsken nevnes implisitt som en utfordring i flere studier (Anderson, 2012; Birch, 2016; Targowska et al., 2016; Watson & Jones, 2002), har ingen satt seg fore å utforske søskenaggresjon i en fosterhjemskontekst. Ut fra forskningsresultater som viser at fosterforeldre avslutter fosterhjemsplassering for å hindre at egne barn utsettes for skade og fare (Anderson, 2012), kan vi anta at det finnes mørketall. Dette utpeker seg som et område det er behov for å forske videre på.

Vernon Wiehe (1997) regnes som en pioner innen forskning på søskenmishandling. Han beskriver fysisk søskenmishandling som en villet handling som resulterer i fysisk skade, slik som å slå, daske, bite, sparke, dytte, knuffe, lugge, spytte, klore og klype, eller mer voldelig atferd som innebærer bruk, eller trusler om bruk, av gjenstander. Videre lister Wiehe opp ulike måter søsken beskriver å ha blitt emosjonelt mishandlet på: 1) kallenavn og nedsettende kommentarer om eget utseende, intelligens, personlige karakteristikk og ferdigheter, 2) latterliggjøring gjennom ord og handlinger som uttrykker forakt og hån, 3) degradering ved at søsken fratrar dem følelsen av verdighet, 4) trusler som har til hensikt å kontrollere eller få søsken til å gjøre ting, 5) ødelegge personlige eiendeler som har spesiell verdi eller mening for søsken, og 6) plaging eller avlivning av kjæledyr for å påføre søsken emosjonell smerte (Wiehe, 1997).

Stutey og Clemens (2014) beskriver *søskenaggresjon* som et kontinuum mellom ikke-voldelig konkurranse og konflikter på den ene siden, over til voldelige handlinger og misbruk på den andre siden. Under paraplyen søskenaggresjon kommer søskenrivalisering, søskenkonflikt, søskenvold og søskenmishandling. Søskenmishandling, som er den mest alvorlige formen, kjennetegnes ved en intensjonalitet der den ene parten utøver fiendtlighet og makt for å overmanne den andre (Caspi, 2012). Stutey og Clemens tar utgangspunkt i begrepet barnemishandling (child abuse) og definerer søskenmishandling som:

Any type of intentional, unidirectional, emotional, physical, sexual or relational act of aggression or violence inflicted on a child by a sibling or step-sibling, ranging from mild to extreme that is inconsistent with typical development. (Stutey & Clemens, 2014, s. 209)

Ut fra forståelsen av søskenlignende relasjoner mellom barn som bor under samme tak, kan vi innlemme fostersøsken på lik linje med søsken og stesøsken. En tydelig definisjon er nyttig for å skille mellom hvilke konflikter som er utviklingsmessig formålstjenlig i en søskenrelasjon, og når dette bikker over til å påføre barn fysisk og emosjonell skade (Stutey & Clemens, 2014).

Psykolog Elfrid Amlund (2015) skriver at vold i søskenrelasjoner er et forsømt og underkommunisert problemområde. Hun fant i samtalerapi at fysisk, emosjonell og seksuell mishandling eller sårende ord, fra et søsken mot et annet, virker inn på barns psykiske helse (Amlund, 2015). Innenfor familievold er søskenmishandling minst forsket på (Eriksen & Jensen, 2009). En årsak til at søskenmishandling ikke stoppes, er at foreldre ikke har tilstrekkelig kunnskap om fenomenet, de er usikre på hva de skal gjøre, og hvordan de skal gripe inn (Amlund, 2015; Wiehe, 1997). Wiehe sammenligner tendensen til å bortforklare og overse vold i søskenrelasjoner med hvordan samfunnet tidligere overså mishandling og seksuelt misbruk av barn generelt, og at både foreldre og fagpersoner har vanskelig med å ta inn over seg at barn mishandler andre barn, og særlig søsken (Wiehe, 1997).

Dette fenomenet er i liten grad utforsket og drøftet i barnevernslitteraturen. En mulig forklaring er at søskenperspektivet i fosterhjemsomsorg ikke anerkjennes i tilstrekkelig grad, slik som tidligere nevnt. En annen forklaring er at fosterbarnets atferd ofte forstås og forklares ut fra tidligere erfaringer med omsorgssvikt.³⁸

38 Jeg har ikke satt meg fore å utforske eller forklare hvorfor fosterbarn oppfører seg slik de gjør, men snarere å rette blikket mot hva dette innebærer for fostersøsken. Krenkende atferd må forstås og fortolkes i henhold til relasjoner og kontekst. Omsorgssvikt kan skade barnets evne til å knytte gjensidige og tillitsfulle relasjoner til andre, noe som får følger for fosterfamilien, se: Bunkholdt, V. (2017). *Fosterhjemsarbeid: fra rekruttering til tilbakeføring* (4. utg.). Gyldendal

Fordi fosterbarnet har en spesiell historikk, dreies oppmerksomheten rundt fosterbarnets behov for særskilt omsorg, som for eksempel i traumebevisst omsorg. På bakgrunn av dette kan profesjonelle stå i fare for å miste et etisk blikk for berørt tredjepart, i denne sammenheng å overse hvilke mulige konsekvenser de valdelige handlingene kan få for andre barn i fosterhjemmet. Fosterforeldres egne barn synes å være overlatt til seg selv for å håndtere den utfordrende situasjonen.

En tredje årsak kan være, som beskrevet ovenfor, at søskenmishandling generelt er underkommunisert og profesjonelle mangler kunnskap om fenomenet. Søskenmishandling anses ofte ikke som et problem i familielivet fordi aggressiv atferd mellom søsken normaliseres som søskenrivalisering og erting (Caspi, 2012; Wiehe, 1997). Søskenrelasjoner generelt er kontinuerlig i endring og preges av både gnissing, konflikter og krangling, så vel som omsorg, lojalitet, ømhet og vennskap (Gulløv et al., 2015). Relasjoner innbyrdes i en søskenflokk er ulike i enhver familie, og rivalisering og sjalusi er vanlig blant søsken (Gulløv et al., 2015). Informantene i min studie beskriver heller ikke krangling mellom fostersøsken som et problem. Tvert imot oppfattes krangling som et tegn på relasjonens normalitet ved at barna forholder seg til hverandre som søsken: «På kranglemanen så krangler vi like mye som vanlige søsken.» Den høflige distansen, der man går på tå hev overfor hverandre som en gjest, kan føles mer belastende i lengden. Hva som etisk står på spill i fostersøskenrelasjonen, dreier seg ikke om søskenrivalisering, men tilfeller der fosterforeldres egne barn opplever å bli degradert som person, gjennom krenkelser av mer alvorlig karakter.

I barnevernslitteraturen er fosterbarns avvisende tilknytningsmønster tematisert. Omsorgssvikt kan virke inn på fosterbarnets evne til å regulere følelser og koble seg på nye omsorgspersoner (Bath, 2008; Perry, 2006). For fosterforeldre kan det være tungt dersom man over tid ikke ser positive resultater av omsorgen, når fosterbarnet motsetter seg nærhet og varme (Bunkholdt, 2017). I svært liten grad har praksis vært oppmerksom på hvilke omkostninger dette også kan ha for fosterfamiliens barn. Å ta barna på alvor innebærer å anerkjenne betydningen av

---

akademisk. Utviklingsforstyrrelser kan gi seg utslag i fosterbarns voldsomme raserianfall og vansker med å regulere atferd og følelser, se: Bath, H. (2008). The three pillars of trauma-informed care. *Reclaiming children and youth*, 17(3), 17–21. Perry, B. (2006). Applying principles of neurodevelopment to clinical work with maltreated and traumatized children. I N. B. E. Webb (red.), *Working with traumatized youth in child welfare* (s. 27–52). Guilford Press. En traumebevisst tilnærming vil kunne fortolke atferden som fosterbarnets smerteuttrykk og respons på tidligere traumer og egenerfart omsorgssvikt, se: Søftestad, S. & Andersen, I. L. (2014). *Seksuelle overgrep mot barn: traumebevisst tilnærming*. Universitetsforlaget. Kunnskap om hvordan profesjonelle hjelpere og omsorgspersoner kan hjelpe barnet til et mer konstruktivt samspill med andre er økende, se: Jørgensen, T. W. & Steinkopf, H. (2013). Traumebevisst omsorg, teori og praksis. *Fosterhjemskontakt*, 1/13, 10–17.

deres følelsesmessige investering, og hvordan de opplever den virkeligheten de er en del av.

Fostersøskenrelasjonen er ikke etisk nøytral. Fenomener og verdier som anerkjennelse, autonomi og verdighet eksisterer ikke i og for seg, men finnes og realiseres alltid innenfor en relasjon. Nære relasjoner til andre er det vitale som konstituerer vår identitet. Fordi vi har mulighet til å skade hverandre fysisk og emosjonelt, er de mellommenneskelige relasjonene et etisk anliggende (Pettersen, 2006). I nære relasjoner i familie og hjem blir dette ekstra tydelig. Neglisjering og krenkelse fra søsken rammer dypere fordi det påføres av betydningsfulle mennesker man er psykologisk forbundet med. Tristhet, pessimisme, anspenhet og stressreaksjoner kan kobles til lav grad av varme og nærhet og høy grad av rivalisering og konflikt mellom (foster)søsken (Mainpin et al., 2016). Å bli avvist av familiemedlemmer innebærer en krenkelse av de mest grunnleggende og relasjonelle sidene ved barnas hverdagsliv.

Som jeg skriver om i kapittel seks, er søskenkjærligheten et sterkt følelsesmessig bånd, en intim fortrolighet og gjensidig avhengighet til hverandre, som innebærer en tillit til at den andre møter meg med omsorg, og vil meg vel. Når en ikke kan stole på at den andre dypest sett er glad i meg, eller vil stille opp for meg når jeg trenger det, uteblir den beskyttende bufferen som søskenkjærlighet kan ha ved kranling og konflikter.

Kjærlighetsbegrepet har også fått økt oppmerksomhet i barnevernet de senere årene (Thrana, 2013, 2015, 2016). Omsorg og nestekjærlighet er listet opp som forpliktende verdier i grunnlagsdokumentet (Fellesorganisasjonen, 2019, s. 6) og i barnevernlovens formålsparagraf. Omsorg som kjærlighet handler om vår måte å være på, og selve ansvaret som ligger i vårt møte med andre. Barnevernsbarn krever å bli møtt med trygghet, kjærlighet og forståelse i hjelpeapparatet og fra dem som skal gi omsorg, her forstått som fosterfamilien (Forandringsfabrikken, 2016, 2017). Det motsatte, at fosterbarnet skal være glad i fosterfamilien og vise kjærlighet i relasjonen, har ikke vært tematisert. Dette fremstår som et komplisert og sårt tema for fosterfamilien.

Bekreftelse, medfølelse og utholdenhet er grunnplattformen i utøvelsen av kjærlighetsbasert omsorg (Thrana, 2015). Kjærlighet er en forutsetning for å oppleve seg anerkjent og verdifull (Honneth, 2008a) og er derfor nødvendig i arbeid med mennesker (Thrana, 2018). Behovet for å bli møtt med anerkjennelse i form av menneskevarme, et åpent kroppsspråk og trygge øyne som viser forståelse, er viktig for alle barna i fosterfamilien, ikke bare fosterbarnet. Det fordrer at barnevernsarbeideren utvider kjærlighetsbegrepet til en grunnleggende kjerneoppgave i menneskemøter. Ifølge Thrana er kjærlighet som profesjonell kompetanse i mindre grad målbart enn andre programmer og behandlingsmetoder i barnevernsfeltet og

taper lett oppmerksomhet i praksisfeltet. Derfor er det god grunn til å ta kjærlighet på alvor, som et etisk anliggende og som moralsk kompetanse i sosialarbeiderprofesjonen (Thrana, 2013).

Det etiske er å ta det alvorlige på alvor og se når andre har det vondt (Vetlesen, 2007). Det vil kanskje aldri være mulig fullt ut å hindre voldsepisoder mellom fostersøsken. Men ved å erkjenne og ta problemet på alvor kan profesjonelle bidra til å redusere forekomsten. Samarbeidet mellom fosterforeldre og profesjonelle vil være avgjørende for hvordan voksne tar tak i problemene og hjelper barna til et mer konstruktivt samspill.

Dersom barn opplever utrygghet som følge av en fosterhjemsplassering, har sosialarbeideren et profesjonsmoralisk ansvar for å ivareta og beskytte barnet. Ut fra omsorgsetikkens ideal om konfliktforebygging (Pettersen, 2006, 2011a) har profesjonelle en viktig rolle i å avdekke, stanse og forebygge ulike former for fysisk og emosjonell vold i fostersøskenrelasjonen. Kjerneverdier som *kjærlighetsbasert omsorg*, *ikke-skade* og *velgjørenhet* fordrer at barnevernsarbeideren arbeider for det gode og hindrer all form for skade, utnyttning og misbruk av andre individer (Pettersen, 2011a). Det innebærer å fremme trivsel og livsutfoldelse for alle berørte parter i fosterhjemmet, og en forpliktelse til å aktivt redusere, gripe inn og forhindre skadelige forhold. Det fordrer at sosialarbeideren fortolker den aktuelle situasjonen og gjennom moralsk kompetanse og dømmekraft kommer frem til riktig respons og rett handlemåte (Vetlesen et al., 1996). Her er det viktig at sosialarbeidere har både empatievne og kontekstuell kunnskap, slik at de ikke overser eller bagatelliserer omkostningene ved søskenaggresjon. For ytterligere å forstå søskenmishandling mellom fostersøsken vil jeg i neste punkt se nærmere på barnas rolle og posisjon overfor hverandre.

Å VÆRE BARNET TIL FOSTERFORELDRENE – EN SÆRLIG UTSATT POSISJON

Søskenmishandling fremstilles ofte som en asymmetrisk relasjon, der den som mishandler, er eldre og sterkere enn den som mishandles (Amlund, 2015; Caspi, 2012; Stutey & Clemens, 2014; Wiehe, 1997). I en fostersøskenrelasjon tegner det seg et langt mer komplekst bilde fordi en rekke ulike faktorer spiller inn. Min studie viser at egne barn kan være utsatt for både fysiske og verbale angrep, til tross for at de er betydelig eldre enn fosterbarnet. Dette synes å henge sammen med hvilken plass og posisjon egne barn har i familien, og hvorvidt fosterbarnet oppfatter denne statusen som en trussel.

La oss først se på hva vi vet om alder og barnas posisjon i søskenflokket. Som jeg har beskrevet i kapittel seks under betydningen av alder og kjønn, synes det å

være enighet i forskningsfeltet om at fosterfamilier fungerer best når egne barn er eldre enn fosterbarnet (Berridge & Cleaver, 1987; Birch, 2016; Höjer et al., 2013; Pugh, 1996; Sutton & Stack, 2013; Twigg, 1994, 1995; Younes & Harp, 2007). Alder i seg selv kan være en viktig faktor for hvordan fosterforeldrenes barn tilpasser seg den nye situasjonen, men aldersforskjell mellom barna synes å ha størst innvirkning på relasjonen. Beskyttende faktorer som god aldersavstand, der egne barn har rollen som et betydelig eldre og mer kompetent barn, kan tjene som buffer mot konflikter og brudd (Havik, 2007; Sutton & Stack, 2013). Aldersforskjellen virker forebyggende fordi eldre barn har større mentalt overskudd, selvtillit, empati og tålmodighet til å håndtere fosterbarnets utfordringer (Höjer, 2007; Kaplan, 1988; Sutton & Stack, 2013).

Hvilken posisjon egne barn har i familiesystemet, som eldste eller yngste barn, og hvordan dette endres av det nye barnet som flytter inn, har ikke bare betydning for fostersøskenrelasjonen, men også foreldre-barn-relasjonen (Thompson et al., 2016). Sutton og Stack (2013) argumenterer for nødvendigheten av en trygg og sterk tilknytning mellom fosterforeldre og egne barn, der det eldste barnets rolle som det mest kompetente barnet aktivt styrkes og anerkjennes. Det eldste barnet har allerede rollen som den flinkeste og sterkeste i søskenflokket og oppfattes oftest som det mest modne og ansvarsfulle barnet. Dersom det nye (foster)barnet er eldre, eller tilnærmet lik i alder som de andre barna, forrykkes den plassen og posisjonen i søskenflokket som allerede er etablert. Når fosterbarnet er yngst, trues ikke den indre orden i søskenflokket og familiesystemet på samme måte (Sutton & Stack, 2013). Lik alder mellom barna kan bidra til at egne barn føler forholdet til foreldrene som truet, ved at deres plass og posisjon i familien endres. Barn som er trygge på sin egen plass i familien, står bedre rustet til å håndtere endringer som følger med.

Bildet nyanseres i en nyere studie som konkluderer med at verken aldersforskjell eller kjønn kan forutsi hvilket forhold fosterforeldres egne barn har til fostersøsken (Bloom, 2017). Basert på en gjennomgang av tidligere studier ønsket Katherine Bloom å teste hypotesen om at fosterforeldres egne barn har mer positiv erfaring når fosterbarnet er yngre. Resultatene gav ingen holdepunkter for å konkludere med at alder og kjønn har nevneverdig innvirkning på fostersøskenrelasjonen. Derimot fant hun at andre faktorer spilte en større rolle for kvaliteten på fostersøskenrelasjonen; slik som gode forberedelser, høy følelse av emosjonell og fysisk trygghet, familietilhørighet, nærhet og tid sammen med foreldrene, rettferdighet og lik behandling mellom barna, informasjon om fosterbarnets fortid, intimitet og fortrolighet med fostersøsken, nåværende kontakt med fostersøsken og savn av fostersøsken (Bloom, 2017). Studien står i kontrast til andre forskningsresultater og er interessant idet den stiller spørsmål ved tidligere antakelser og peker på behovet for mer differensiert kunnskap.

Studien min bringer en ny dimensjon inn i debatten og antyder at det ikke kan trekkes bastante konklusjoner med hensyn til aldersforskjell i en fostersøskenrelasjon. Også jeg finner at egne barn viser modenhet og raushet overfor yngre fostersøsken. Det mentale overskuddet kan føre til at egne barn er mer rustet til å tåle fostersøskens utfordrende atferd. For eksempel har vi sett at fostersøsken ikke tør å erte eller plage fosterfamiliens barn på samme måte som biologiske søsken gjør. Egne barn kan være eldre og sterkere både mentalt, sosialt, verbalt og fysisk, slik at fosterbarnet kommer til kort i en søskenkrangel. Det kan også tenkes at fosterbarn ikke våger å utfordre fosterforeldrenes barn, som har en mer selvskreven plass i familien.

Men dette bildet trenger å nyanseres. Jeg finner også det motsatte: Nemlig at fosterbarnet utpeker fosterforeldres egne barn som hovedfiende eller hakkekylling. Målrettet aggresjon kan rette seg mot ett av flere barn i søskenflokket. Mine intervjuer tilfører noe nytt ved å vise til at det ikke nødvendigvis er eldre fosterbarn som utøver krenkende atferd overfor yngre fostersøsken, slik det oftest fremstilles i litteratur om søskenmishandling. Studien gir eksempler på at relativt små barn utøver voldelige og sårende handlinger overfor betydelig eldre fostersøsken.

En mulig fortolkning kan være at fosterforeldrenes egne barn har en særstilling i hjemmet, og at det er nettopp denne posisjonen som trigger fosterbarnet. Hatefulle kommentarer kan komme når fosterforeldrenes egne barn minst forventer det, og i situasjoner som innbyr til nærhet og hyggelig samvær. Negativ atferd ser ut til å tilta i styrke og alvorlighetsgrad når fosterbarnet har samvær med sin biologiske familie, eller når fosterforeldrene gir ekstra oppmerksomhet til sine egne barn. I en slik sammenheng gir aldersforskjell ingen beskyttelse. Å bli såret og degradert oppleves ikke mindre vondt, selv om fostersøsken er betydelig yngre. Dermed kan vi ikke konkludere med at det alltid vil være bedre for fosterfamiliens barn å være eldre enn fostersøsken, slik det ofte fremstilles i forskningslitteraturen. Å være barnet til fosterforeldrene kan i seg selv være en utsatt posisjon, i kraft av den rollen man har i familien.

Fosterforeldre forteller at det tok tid før de forstod hva som foregikk. En av mødrene spør: «Hvorfor tåler de så mye?» At fosterfamiliens barn skjuler og tilbakeholder informasjon om problemene sine, understøttes av flere studier (Adams et al., 2018; Diepstra, 2007; Höjer, 2001; Part, 1993; Poland & Groze, 1993). Fosterforeldres barn er ofte innforstått med at fostersøskens krevende atferd skyldes omsorgssvikt og en vanskelig livssituasjon. Derfor kan det være vanskelig å gi uttrykk for de negative følelsene som fosterhjemsoppdraget vekker (Ellis, 1972). Det forekommer også at barn forstår at det er svært viktig at foreldrene lykkes i fosterhjemsoppdraget, derfor våger ikke barna å fortelle om sine egne vanskeligheter, i frykt for at foreldrene skal avbryte plasseringen (Höjer, 2001; Part, 1993; Poland & Groze, 1993; Twigg, 1994). Fosterforeldres egne barn har en tendens til å holde

sine erfaringer for seg selv, fordi de opplever at deres egne problemer blir sekundære og oppfattes mindre viktige enn fostersøskenens (Swan, 2002). Fosterforeldres egne barn, som i utgangspunktet er den «sterkeste part», blir her den «svake part» og unngår å hevde seg eller ta igjen overfor den krenkende atferden, for å skåne både foreldre og fostersøsken. Løsningen kan være å tre til side og «gi fostersøsken plass», noe som drøftes nærmere i kapittel åtte.

For at voksne skal forstå det komplekse samspillet mellom barna i fosterfamilien, må de erkjenne at krenkende atferd kan forekomme, selv blant små barn. Med utgangspunkt i Vetlesens forståelse av krenkelse vekkes det etiske engasjementet når andres ve og vel står på spill, og når andre utsettes for noe som en ikke burde utsettes for (Vetlesen, 2007). For at barnevernsarbeideren skal kunne hjelpe og reagere mot urett, må hun evne å se og oppfatte det etiske i situasjonen. Slik moralsk kompetanse er en forutsetning for å ha tilgang til egne barns livsverden, og på den måten forstå hva som foregår. Hvor belastende situasjonen oppleves, vil være i stadig endring og avhengig av hvilken støtte de får, og om behovene blir sett og anerkjent av så vel foreldre som profesjonelle hjelpere.

Jeg vil advare mot normative holdninger i praksisfeltet, hvor det stilles høye krav til hva fosterforeldre og deres egne barn skal håndtere av utfordringer, uten at det i tilstrekkelig grad stilles spørsmål ved hva det er tilregnelig å utsette barn for, i profesjonens tjeneste. Nettopp fordi de er barn, kreves en særlig aktsomhet og stor grad av etisk refleksjon over profesjonenes handlinger overfor dem. Et viktig profesjonsetisk spørsmål er hvor grensene går for når, eller hvordan, sosialarbeideren skal gripe inn. Hva kan en forvente at egne barn skal kunne forstå, håndtere eller finne seg i? Hva er alvorlighetsgraden, og hvor ofte må en handling opptre før den defineres som problematisk? Hva regnes som akseptabelt eller uakseptabelt, og hvilken atferd er det som skal stoppes?

Begrepsdefinisjoner og et tydeligere skille mellom søskenaggresjon og søskenmishandling kan være til hjelp. Vi trenger i praksis fenomenforståelse som ikke tåkelegger, begrenser eller bagatelliserer virkningene av krenkende atferd i fostersøskenrelasjonen; en dypere innsikt i relasjonelle og etiske konsekvenser av søskenmishandling. Uten kunnskap og en tydelig bevisstgjøring av hvilke emosjonelle skader som kan oppstå, blir det vanskelig å komme til enighet om hvor grensene går. Barnas plass og posisjon i fosterhjemmet kan forsterke problemene og øke faren for søskenmishandling. Utfordringen oppstår dersom profesjonelle overser at barn trenger beskyttelse og hjelp. Profesjonelle må derfor ha kunnskap om dette, og evne til å skille mellom normal søskenrivalisering og konflikter som kan løses, og tilfeller der barn som lever under samme tak, utsetter hverandre for emosjonell, fysisk, seksuell og verbal mishandling.

8. Når fostersøsken trenger ekstra oppmerksomhet

Fosterforeldres omsorgsoppgaver kan i perioder føre til at mye av deres kapasitet retter seg mot fosterbarnet. At egne barn taper tid og oppmerksomhet fra foreldrene, er det mest gjentakende og fremtredende temaet i forskningslitteraturen (Adams et al., 2018; Anderson, 2012; Duffy, 2013; Falch-Eriksen, 2018; Höjer, 2007; Höjer et al., 2013; Nordenfors, 2006; Thompson & McPherson, 2011; Twigg & Swan, 2007; Younes & Harp, 2007). Dette fremstår som et sårbart og vanskelig tema for fosterfamilien. Flere studier rapporterer at arbeidet med å ivareta fosterbarnets behov er så krevende at fosterforeldrene opplever å «miste sine egne barn av syne» (Twigg 1995, Pugh 1996, Talbot 1997, Höjer 2001). Höjer (2001) finner i sin studie at flere fosterforeldre opplever at de ikke strekker til overfor alle barna i familien. Noen føler at de forsømmer egne barn, noe de opplever som et problem. Blir omsorgsoppgavene ekstra krevende, kan fosterforeldre gi uttrykk for utmattelse og stress, at de aldri har «fri», at de mister et sosialt liv, og at de får mindre overskudd til hverandre som partnere og til egne barn (Thompson & McPherson, 2011, s. 12). Innsatsen de gjør for fosterbarnet, medfører at de ofrer nærhet og tid sammen med egne barn. I oppgaven med å sjonglere mellom egne barn og fosterbarn kan fosterforeldre føle at de «forstrekker seg» (Thompson et al., 2016). Flere fostermødre enn fosterfedre beskriver at de ikke har nok overskudd til barna sine, og at dette gir dem dårlig samvittighet (Höjer, 2001; Thompson et al., 2016).

Barn som vokser opp med fosterbarn som har en utfordrende atferd, kan oppleve at fostersøsken tar mye plass i familien (Ellingsen & Øyre, 2016). I tillegg til å dele på omsorgen fra foreldrene kan det å dele eiendeler, leker og plass i hjemmet være utfordrende ved at barna mister noe av sitt privatliv (Nordenfors, 2006; Pugh, 1996; Watson & Jones, 2002; Youngson, 2016). Poland og Groze (1993) fant i sin studie at noen barn følte seg utenfor og tilsidesatt i egen familie, fordi barna ikke fikk mulighet til å sitte ned og snakke med foreldrene sine slik som tidligere. I Robert Twiggs (1994/1995) studie går begrepet «tap» igjen på flere områder, sammen med fenomenet «å måtte dele». I tillegg til tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet beskrives tap av nærhet og tap av plass og posisjon i familien. Twigg omtaler dette som et «*narcissistic loss*» og konkluderer med at både

barnevernstjenesten og foreldrene benekter og overser betydningen av slike tapsopplevelser. Elaine Nuske (2010) gjør et poeng ut av at fenomenet «å dele» må ses i forhold til motsatsen «å tape». Å dele familien, foreldrenes tid og kjærighet med det nye barnet innebærer også at samvær og emosjonell støtte fra foreldrene reduseres. Eksempelvis blir det mindre tid og anledning til familieaktiviteter, familiesamhold og «*working together as a family*». Som et resultat lærer fosterforeldres egne barn seg å bli mer selvstendige, løse problemer på egen hånd og beskytte eget følelsesliv ved å distansere seg fra familien (Nuske, 2010).

I dette kapitlet beskriver jeg hvordan fostersøsken kan ta plass i fosterfamilien. Jeg forsøker å komme tettere på en forståelse av hvordan dette arter seg i hverdagen, og hva det betyr for barna selv. På ulike måter oppfatter fosterforeldres barn at fostersøsken *tar* plass, *får* plass og *gis* plass gjennom å dreie oppmerksomhet over på seg selv.

- Informant: Jeg kan nesten ikke huske hvordan det var før, men det var mye mer rolig før.
- Forsker: Det har blitt mindre rolig etter at hun kom?
- Informant: Ja, det har blitt litt sånn at hele tida mamma og de må gjøre noe.
- Forsker: Ja. Så hvis du skulle ønske deg at ting skulle vært annerledes, hva kunne du sagt da?
- Informant: At hun var litt sånn, ikke trengte den oppmerksomheten hele tida. Bare det egentlig.

For det første kan fosterbarnet ta *fysisk plass* ved at det kommer en ekstra person inn i husholdet. Både fosterforeldre og deres barn gir uttrykk for at støynivået øker etter at fosterbarnet flyttet inn, ved at barnet bruker både stemmen og kroppen til å lage mye lyd og bevegelse. På den måten kan fostersøsken skape uro og «*virvle*» opp stemningen i familielivet ved stadig å være i bevegelse, aldri falle til ro og kontinuerlig lage lyd.

Jeg tror lydnivået er nok mye høyere fordi han er der. For han går og synger, og han går og snakker med seg selv, og han roper og skriker, og han blir veldig fort sinna.

Bare det med på en måte volum, at Marius er veldig, at han snakker så mye og snakker for så vidt ganske høyt eller sånn tydelig røst. Og også beveger seg mye og på en måte er rastløs og sånne ting. Og så de kranglene da, med spesielt mamma.

Videre kan fostersøsken ta fysisk plass ved å bruke rommet og posisjonere seg fysisk på måter som oppfattes å fortrenge egne barns plass og posisjon.

Men noen ganger kan jeg bli litt sånn irritert hvis hun setter seg på min plass rundt bordet og sånne ting.

Samtaler mellom foreldre og fostersøsken foregår gjerne på kjøkkenet eller i stua. Ofte bes egne barn om å holde seg utenfor samtalen, eller samtalen foregår bak lukkede dører. På den måten tar oppmerksomheten rettet mot fosterbarnet en fysisk form, ved at egne barn ekskluderes fra husets fellesarealer. Når egne barn trenger hjelp, har lyst til å fortelle om noe eller gi en beskjed, kan de møte en stengt dør.

Ofte kan det være ganske plagsomt egentlig, for jeg trenger hjelp med ting som jeg holder på med. Men så snakker mamma med henne, og så må jeg vente hele tida. Det kan være irriterende ofte (...) hvis jeg går inn, så sier de bare at jeg må gå ut igjen.

For det andre kan fostersøsken ha behov for ekstra hjelp og oppfølging. Som en naturlig konsekvens bruker foreldrene mye *tid* på fosterbarnet. For noen er dette uproblematisk. Egne barn som får dekket sine behov ut ifra alder og modenhet, gjennom tilstrekkelig samhandling med foreldrene, opplever ikke økt oppmerksomhet til fostersøsken som et problem.

Mamma og pappa har vært veldig, veldig flinke til å liksom ha tid til alle. Og selv om de har brukt mye tid på ham, så har på en måte ikke det gjort meg noe. For jeg har ikke trengt det på en måte. Jeg har ikke hatt noe behov for det. Jeg har fått alt det jeg trenger, og mere til.

Hvorvidt fosterforeldrenes økte oppmerksomhet til fosterbarnet går på bekostning av oppmerksomhet til egne barn, henger sammen med barnas alder og problematikk. Når et nytt barn flytter inn i familien, må barna tilpasse seg gjennom endrede roller og posisjoner i søskenflokket. Dersom fosterbarn og egne barn er tilnærmet lik i alder, kan det oppstå en konkurranse om den samme plassen eller den samme *typen oppmerksomhet* i hjemmet.

Så i tillegg til alt det der hverdagslige, så har hun kommet i tillegg og skal ta sin plass. For jeg føler også det hadde vært lettere om hun hadde vært mye mindre. For da tror jeg ikke hun ville tatt like stor plass, og ikke på en måte, litt av det samme som jeg gjør, da.

Barn generelt har ulikt behov for foreldres tid og oppmerksomhet, ut ifra egen alder og modenhet. Jo yngre fosterforeldres egne barn er ved plasseringstidspunktet,

desto mer sårbare vil de være overfor fostersøskens oppmerksomhetsbehov, fordi de selv har stort behov for foreldrenes omsorg.

Og det tror jeg igjen er vanskeligere når du er yngre, for jeg tror at hvis jeg hadde vært yngre, så hadde jeg følt meg veldig, nesten litt sånn forlatt av mine foreldre, fordi at Liv tok så mye fokus.

Det å få fostersøsken kan også være en fordel, ved at foreldrene blir opptatt med det nye barnet, og dermed avleder noe av oppmerksomhet bort fra en selv.

Jeg forventet nok at det ville ta tiden til mamma og dem, for det vil det jo alltid med et barn uansett hva det krever. Så krever det jo oppmerksomhet. Men at det egentlig bare var litt deilig, for da slapp jeg å få all oppmerksomheten hele tida.

Informantene bruker ord som «det er gøy å ikke være minst lenger», og at en kan føle seg «stor», «flink» og «ansvarsfull» ved å få yngre fostersøsken.

Det som er litt bra, er at når de sier at noen skal legge seg. Så er det ikke jeg som skal legge meg først. Nå er det Petter som skal gjøre det.

Jeg var glad for at jeg ikke var minst lenger. For det føltes som at pappa på en måte trengte en minstemann, og det var meg. Og så var jeg litt lei av å bli lest for på senga og synge nattasanger og sånn. Men jeg turte ikke å si det, for jeg var redd for at han skulle bli lei seg (...) Da syntes jeg det var greit når fosterbarnet kom, som han kunne dulle med istedenfor meg (...) at jeg kunne bli større uten å måtte såre pappa.

Når foreldrene gir økt oppmerksomhet til fosterbarnet, får de samtidig mindre kapasitet og anledning til å følge opp egne barn. For noen oppleves dette som et frirom der en får muligheter til å være i fred og gjøre sine egne ting, som å spille dataspill eller være med venner. Andre kan føle sjalusi fordi foreldrene er mer sammen med fosterbarnet. På spørsmål om han har gode tips til hva man kan forberede seg på når man skal få fostersøsken, svarer Elias:

Elias: Noe de kan grue seg til, er at det kan være at noen ganger så blir de ganske lei seg.

Forsker: Ja, så det må man kanskje være litt forberedt på, at fostersøsken kan bli litt fort lei seg?

Elias: Og så kan de ta veldig mye av oppmerksomheten.

- Forsker: Ja, det kan de. Hvordan føles det da, når de tar all den oppmerksomheten?
- Elias: Veldig leit.
- Forsker: Ja, går det an å si litt hvordan det er for deg?
- Elias: Altså mamma hun gir jo litt mer, hun gir meg like mye som Petter, da. Men pappa tar jo med Petter på masse turer. Men jeg får jo bare noen ganger.

At foreldrene finner på flere ting sammen med fostersøsken, kan medføre at egne barn føler de går glipp av attraktive aktiviteter og samvær med foreldrene. Selv om mor oppfattes å bruke like mye tid på barna, drar far på flere turer med fosterbroren, som dermed oppfattes å få mer oppmerksomhet. Bruk av foreldrenes *tid* er et gjentakende funn som kobles opp til at fostersøsken får økt oppmerksomhet. Egne barn beskriver ikke bare hvordan foreldrene *setter av tid*, men også hvordan fostersøsken finner på ting for å *skaffe seg tid*, gjennom samtaler og trøst.

Hun trenger fortsatt veldig mye, men det er spesielt når hun er lei seg eller sånn, så trenger hun veldig, veldig, veldig mye oppmerksomhet. Da må mamma og hun ofte sitte i flere timer og bare snakke.

Behovet for ekstra oppfølging kan være vanskelig å forstå, slik som at fostersøsken legger beslag på foreldrenes tid i timevis. Prioriteringen kan virke urimelig, særlig når mengden tid går ut over det samværet de selv får med foreldrene. De reagerer også på manglende hensyn og respekt overfor foreldrenes tid og overskudd.

- Informant: Jeg føler jo at Anna tar veldig mye plass, hun tar veldig mye av mi tid med mamma (...) Ja, for sånn som når Anna skal komme og snakke med mamma, så kommer hun på kvelden og spør om hun kan snakke med henne. Og så går de ut på kjøkkenet og lukker døra. Og da sitter vi igjen. For da hadde hun noe hemmelig hun skulle si.
- Forsker: Akkurat. Ja, og hvordan føles det, da?
- Informant: For å være helt ærlig så til å begynne med så ble jeg veldig irritert hver gang. For det var gjerne sånn når hun egentlig skulle ha lagt seg, og så kom hun ned og hadde noe hun skulle si. Og mamma hadde akkurat sagt at hun var sliten og nå skulle hun snart gå og legge seg. Så kommer Anna og henter henne, og så sitter de der i to timer liksom til langt ut på natta, ikke sant. Så en del irritasjon, egentlig.

Fosterforeldrenes egne barn beskriver også hvordan fostersøsken *får* oppmerksomhet eller *skaffer* seg oppmerksomhet gjennom å finne på ting, iscenesette eller jobbe aktivt for å ta plass og dreie oppmerksomheten over på seg selv.

Hun var kjempesint, så tok hun og ødela sekken sin, da. Litt sånne ting. Det virker som hun gjør det bare for å få oppmerksomhet.

For eksempel hvis hun ikke får så mye oppmerksomhet, så begynner hun å jobbe for å få det, liksom.

Også når vi ser på TV. Så sitter han av og til om kveldene når vi ser på noe gøy noe, så vil ikke han. Da snakker vi ikke med han, for da er det alltid, da begynner han å snakke til mamma når vi ser på TV. Og pappa sier bare hysj!

Oppmerksomhetsbehov kan forstyrre samspill og familieaktiviteter. Det kan være frustrerende når også eldre fosterbarn ikke forstår de sosiale spillereglene i familielivet. Fosterforeldres egne barn forteller at foreldrene bruker mye tid på møter med barnevernet, skolen eller andre etater. Av den grunn får de selv mindre oppmerksomhet og oppfølging av fritidsaktiviteter og skolearbeid. Særlig synes informantene det kan være forstyrrende når møtene foregår i hjemmet. Møtevirksomhet kan forstyrre hverdagsrytmen i den forstand at egne barn ikke får sluppet av hjemme eller får ro. De bekymrer seg også over at oppmerksomhetsbehovet går ut over foreldrenes overskudd og fritid, og synes synd på foreldrene som sjelden får hvile.

HAN VIL ALDRI LEGGE SEG OM KVELDEN

Uro og støy kan forsterke seg rundt leggerutiner om kveldene, der fostersøsken kan lage bråk. Egne barn viser stor forståelse for fostersøskens behov for ekstra trygghet som å sove med lys og åpen dør, selv om man egentlig er «for stor» til det. Om behovet for ekstra oppmerksomhet blir en belastning for egne barn, kommer an på barnas alder og problematikk. Eldre informanter som ikke selv har behov for hjelp til kveldsstellet, legger mest vekt på at støy og uro kan forstyrre familielivet på kveldene, og at foreldrene får ekstra mye å gjøre.

Han vil aldri legge seg. Så det har alltid liksom vært kjempemasse styr på kveldene for å få han i seng. Da protesterte han alltid.

Ja, det er nok den tøffeste tida på dagen. Liksom, går det greit, eller går det ikke greit? Kan vi gå når hun har lagt seg, eller kan vi ikke? Mamma og de kan

liksom ikke lage planer på kvelden, før de har lagt henne. Fordi hvis det går galt, så får de ikke lagt henne før tolv liksom (...) Nei, da vil hun på en måte ikke legge seg og begynner å skrike og ødelegge ting.

Yngre informanter legger mer vekt på urettferdighet ved at fostersøsken tøyer reglene for leggetid, og at de derfor får være lenger oppe fordi de ikke hører etter eller er umulige. I tillegg bruker gjerne foreldrene mer krefter på å legge fostersøsken og blir mer slepphendte ved at fostersøsken får lov til mer, som å ligge lenger med Ipad i senga.

For han ville ikke legge seg. Og jeg gikk fint inn og pusset tennene og la meg. Og så etter hvert så kunne de ikke, så vekket de meg og spurte hvor Per lå? Så sa jeg at sist gang jeg så ham, så var han oppe på lekeplassen, for da ropte de at vi måtte komme inn og legge oss, da. Og det ville jo ikke Per, så han sprang hen og gjemte seg i en busk. Vi hadde hele, det var jo seint på kvelden, og vi hadde hele nabolaget rundt her som hjalp å lete og sånn og noen nede fra sentrum. Og mamma hadde ringt til politiet, og vi kunne ikke finne ham. Så det kom folk ifra oppi der, og så var det alle naboene rundt her som var rundt og lette. Han satt i en busk. Han satt der oppe i hagen, for han ville ikke inn og legge seg.

Bråk og uro om kveldene går ut over den tiden foreldrene har til å legge egne barn. Fosterforeldre legger også vekt på at den tiden som går med til å legge fosterbarnet på kveldene, kan gå ut over samvær og familietid med egne barn.

Det å aldri være oss fire uten [fosterdatter] for hvis hun ikke er der, så er det en av oss som driver og legger henne. Og når vi kommer ned, så er vi slitne. Og da må de gå og legge seg. Ja, for da er egentlig klokka altfor mye, de skulle ha lagt seg for lenge siden, og så blir de slitne og trøtte, og så sier vi nå må dere gå og legge dere.

For noen er tiden etter at fosterbarnet har sovnet, en verdifull tid som fosterforeldre benytter spesielt til å være sammen med egne barn, slik at de får et «frirom».

Vi er såpass heldige at hun er bare fem år. Så bank i bordet at hun trenger mye søvn noen år til (...) Så vi er veldig bevisste på leggetid. Så vi har på en måte fredagskvelden, og lørdagskvelden med de tre andre barna. Så da gjør vi, altså da er vi hjemme. Da har vi sjelden besøk, for da vil vi være oss. (...) Det er kanskje bare to år til, så er hun våken sammen med oss. Og det er koselig det også, men de (egne barn) trenger de timene nå. Så vi nyter dem veldig godt, så lenge

vi kan. Vi vet at det er ikke for alltid (...) Ja, for hun tar såpass mye av vår tid hele dagen, spesielt i helgene. Hele dagen og hele ettermiddagen, at jeg tenker de få timene vi kan ha sammen med dem på kvelden etter at hun har lagt seg, de er gull verdt. Ja. Så vi er veldig bevisste på å bruke de timene.

Særlig i begynnelsen av fosterhjems plasseringen vurderte fosterforeldre at tiden de satte av til egne barn, var viktig. Derfor uttalte noen at de bevisst prioriterte å gjøre hyggelige ting sammen på kveldene, etter at fosterbarnet hadde lagt seg.

Til å begynne med så sklei det jo helt ut. Det var is på kveldene. Vi spiste liter på liter med is med de to andre, altså, og koste oss skikkelig foran et eller annet TV-program. For da fikk vi liksom samlet dem, ikke sant, hvis vi hadde noe å lokke med.

Tilsvarende fortellinger finner vi i andre studier. Fosterbarn har gjerne et annet mestringsnivå, slik at familieaktiviteter må legges om og aktivitetsnivået reduseres for å imøtekomme fosterbarnets behov (Gross, 2007; Nordenfors, 2006). I tillegg hender det at fostersøsken har et lavere fungeringsnivå og atferdsvansker i forhold til aldersadekvat utvikling, noe som kan by på ekstra utfordringer for barna i familien. I andre tilfeller trenger fostersøsken strengere rammer, noe som medfører at familielivet kan bli stivere og mindre spontant, og at familiens egne barn også får mer rigide regler enn de hadde tidligere. Husregler og kommunikasjon må gjerne endres for at det nye barnet skal klare å passe inn (Spears & Cross, 2003). Egne barn, som er vokst opp i et roligere og stabilt familieliv, kan streve med å håndtere konfliktene og økt støynivå (Ellingsen & Øyre, 2016).

OFTE SÅ BLIR DET LITT ANNERLEDES STEMNING RUNDT BORDET

Mange fosterbarn har erfart liten tilgang på mat, uregelmessige måltider eller dårlig kosthold. Grensesetting for inntak av mat, eller problemer med at barnet ikke får i seg nok næring, er ofte en utfordring i fosterfamilienes hverdag. Noen fosterbarn mangler sultfølelse, mens andre blir aldri mette.

Han har vært utsatt for matmangel. Guttungen kunne spise åtte–ni skiver brød og likevel føle seg sulten. Han ville bare spise mer og mer. Han kunne ta seg på magen og si – jeg tror jeg er litt sulten jeg.

For eksempel før så synes jeg hun spiste helt vanvittig mye. Men nå er jeg vant med at hun spiser mye, så nå bryr jeg meg egentlig ikke så veldig mye lenger.

For at når vi er på ferie og sånn. Så blir, det er akkurat som hun blir helt gal når vi får sånn buffé-greie. Det er akkurat som det ikke er noen bunn.

Han er så tynn, så hele tida må de kjempe for å få i ham mat. Og når ikke han spiser da, så blir mamma sur og så blir pappa sur. Og så blir jo han sur selv.

For fosterforeldre kan bursdag, helg, og fest være ekstra utfordrende fordi det er vanskelig å forstå når festen er over og en må spise sunt og normalt. Uro rundt måltidene dreier ofte oppmerksomheten over mot fosterbarnet. Derfor kan det fort bli en «trykkende stemning» rundt bordet. Noen legger vekt på at fostersøsken spiser annen type mat, spiser på en annen måte, mangler bordskikk eller er urolige og reiser seg fra bordet. Andre fremhever at det ofte oppstår krangling og diskusjoner.

Eller det kunne liksom skje at måltidene var en av plassene som mamma og pappa og [fosterbarnet] begynte å krangle. Å heve stemmen (...) Det var kjedelig å sitte og høre på. Og så kjedelig i hvert fall hvis man har lyst til å fortelle noe, og så bruker de på en måte tiden på å krangle.

Men nå ofte når hun er sur eller sånn, så pleier hun hele tiden å diskutere når vi spiser. Så da går bare alle, så da merker jeg at pappa og de bare går når de er ferdige, for de gidder ikke å høre på når hun skal sitte der og klage.

For å forklare den anstrengte stemningen fortalte flere hvor annerledes det var når fostersøsken *ikke* deltok i måltidet. Da kunne familien sitte samlet i lengre tid rundt bordet og ha en rolig og hyggelig samtale, noe informantene verdsetter. Når fostersøsken ikke forstår ironi eller hva som blir snakket om, ikke deler felles historie eller humor, stopper den gode flyten i samtalen opp.

Jeg synes ofte så blir det litt annerledes stemning rundt bordet. For hvis hun er sur eller hvis vi kommer inn på ting og felles opplevelser fra ting før hun flyttet inn, så blir det enten det at de må begynne å forklare ting til henne, eller bare at hun, det er tydelig at hun er litt irritert og dette liker hun ikke. Så stemningen blir ofte annerledes.

Når vi sitter rundt bordet så, vi bruker veldig mye ironi hjemme. Men hun forstår ikke ironi, ikke i det hele tatt. Så det har jo vært ei utfordring at når vi sitter, så synes jo hun vi er grusomt frekke av og til. Men alle vet jo at vi ikke mener det, bortsett fra henne, for det forstår hun ikke. Det er på en måte vår måte å kommunisere på.

Andre forteller at fostersøsken dominerer samtalen i den forstand at hele oppmerksomheten dreier over på fosterbarnet.

Så snakker han hele måltidet. Ja, så da blir det mer énmannsshow.

Vi har alle måltider sammen. Så ved måltidene så snakker [fosterbarnet] veldig mye, alltid. Så det var et eksempel, at jeg følte ikke jeg fikk sagt så mye av mitt.

Fostersøsken kan også ta plass i familien ved å *ta ordet* og på den måten holde på oppmerksomheten og bestemme hva en skal snakke om. Fosterforeldrenes egne barn får dermed mindre plass til å sette sine saker på agendaen og dele tanker og følelser fra egen hverdag.

Hvis jeg skal være veldig konkret, så kan det være for eksempel når vi spiser mat, så har han veldig masse han vil fortelle. Og snakker veldig mye. I ett sett. Og da føler jeg, eller tenker jeg noen ganger at: men jeg har jo også ting jeg vil fortelle. Så kan ikke du være stille litt. Det er han jo ikke. Av og til så sa jeg at nå vil jeg si noe. Så sa jeg det, og så fikk jeg oppmerksomheten fra mamma og pappa, og så var det på en måte greit, og så tilbake til han. Men da hadde jeg fått sagt det jeg ville. Jeg må på en måte alltid si veldig tydelig ifra for å få plass i en samtale.

I Kajas familie hadde foreldrene innført en regel om at barna skulle snakke etter tur. For at hun i det hele tatt skulle komme til orde, måtte foreldrene stoppe fosterbroren og si: «Nå var det Kaja som skulle si noe.» I begynnelsen syntes hun dette var stressende, men i oppfølgings samtalen forteller hun at dette har fungert. Fosterbroren har blitt flinkere til å vente på tur, og situasjonen rundt måltidene har blitt mer naturlig og hyggelig ved at alle gis plass i samtalen.

Egne barn foreslår at foreldre kan stoppe fostersøskens talestrøm og atferd oftere og bevisst rette oppmerksomheten direkte mot andre barn i familien, for på den måten å gi alle rom og plass i det sosiale fellesskapet rundt måltider.

HUN TÅLER IKKE AT ANDRE ER I SENTRUM

Fostersøsken kan bli urolige og finne på ting for å rette oppmerksomheten over på seg selv, særlig hvis fostermor er opptatt av noe annet. Når fostermor begynner å bli sliten, er travel eller snakker med andre familiemedlemmer, kan fostersøsken på ulike måter mobilisere for å *holde på* hennes oppmerksomhet.

Jeg vet at pappa synes ofte at det blir mye. Også det at hun er veldig god til å «time» sånne ting føler jeg, når mamma er mest sliten. Og gjerne når det er

noen andre som har fått mye oppmerksomhet, så blir det noen større problemer med henne. Hun må ha litt oppmerksomhet hele tida. Hvis fokuset blir stort på noen andre, så blir det desto mer med henne, da. Så derfor blir jeg, ja irritert litt over «timingene».

Hun trenger så mye oppmerksomhet. Det er liksom, hun tåler ikke at andre er i fokus, det er hun som må være i fokus hele tida, og det er litt sånn, det er egentlig litt rart.

Fostersøsken evner ikke alltid å lese familiemedlemmenes signaler, som for eksempel at fostermor trenger hvile, eller at andre barn også trenger omsorg. Informantene oppfatter at fosterbarnet planlegger eller «timer» tiden, ved at de bevisst finner på ting, for «å sette seg selv i fokus» og «skaffe seg oppmerksomhet», dersom de ikke får det. Noen føler seg spesielt utsatt ved at fostersøsteren reagerer sterkere når fosterforeldrene tilbringer tid sammen med egne barn.

Når vi var på ferie, så delte mamma og jeg det ene soverommet. Så kom hun stadig inn og skulle bare vise at hun var der (...) Det føler jeg på, at hun ikke, hun takler ikke like godt når jeg og mamma er alene. Så når for eksempel vi var på stranda, så begynte jeg og mamma å spille beachball. Det går ikke an å være mer enn to stykker. Men da kom hun og hadde så veldig vondt i magen at vi måtte gå fra stranda med en gang (...). For et par uker siden, da var hun veldig sur både før og etterpå for at, ja, jeg følte at det var fordi jeg og mamma hadde vært sammen den dagen.

For det første er fostersøsken «alltid rundt mamma», ved at de klenger seg fysisk til fostermor, klemmer på henne hele tiden, legger hodet på skulderen, holder henne i hånden, setter seg inntil henne og legger hodet i fanget hennes. På den måten legger fostersøsken fysisk og psykisk beslag på mor store deler av døgnet. For det andre kan fostersøsken være fysisk til stede hele tiden: «Hun er der når jeg våkner, og hun er der når jeg legger meg.» Egne barn beskriver hvordan fostersøsken er rundt dem hele tiden og slik tar både det fysiske, emosjonelle og sosiale rommet.

Han skal ha mye oppmerksomhet, og hvis en for eksempel skal snakke med mamma selv, så er han alltid der. Han hører alt. Jeg kan ikke snakke med venninner i telefonen hjemme, for da plutselig står han utenfor døra. Man vet ikke, og så er det ganske lytt i huset, så jeg vet aldri hvor jeg har han heller (...) hvor han er i huset og om han er rundt og hører, eller om jeg kan snakke om han,

for det trengs (...) At han hele tiden er rundt meg, han er aldri på rommet sitt eller noe, han er alltid på kjøkkenet eller i stua. Og når man er på kjøkkenet, så hører man jo det man sier i stua og motsatt. Så da begynte det at jeg følte at jeg aldri fikk mamma for meg selv, og kunne si i fra at jeg ikke var så fornøyd med situasjonen.

For noen har fostersøskens konstante tilstedeværelse blitt et problem i hverdagen. Egne barn savner muligheten til å snakke fritt, både med foreldre og venner, om eget hverdagsliv uten at fostersøsken skal delta i samtalen. Når fostersøsken har en krevende atferd, kan egne barn også ha et stort behov for å snakke *om* fostersøsken. De trenger derfor alenetid med foreldrene. En informant forteller at hun forsøker å «snike seg til» shopping med mor uten at fostersøsteren oppdager det. Muligheten til fortrolige samtaler forsvinner dersom fosterbarnet alltid er i nærheten. Situasjonen kan føre til at egne barn blir slitne og føler at de ikke lenger kan slappe av hjemme på samme måte som før.

Så jeg har alltid vært veldig glad i, veldig hjemmekjær og mye hjemme. For det har vært min plass å slappe av. Så det må jo være litt det samme som å være på jobb hele tida, på en måte. Alle mine våkne timer som jeg var hjemme, da var hun også våken og rundt. Så det var nok det som slet mest, at jeg aldri fikk snakket med henne (mor) alene.

Inger forteller at hun kunne sitte i bilen og grue seg til å gå inn i huset. Hun føler at hun må ta hensyn, gå på tå hev, ta seg sammen for å smile og være høflig hele tiden, og at hun derfor ikke kan være seg selv når hun er sliten. Nylig var hun i behandling hos fysioterapeut fordi hun har en låsing i kjeven. Inger mener selv det har sammenheng med at situasjonen stresser henne slik at hun stadig biter tennene sammen:

Ei stund så irriterte det meg så, at bare jeg så henne, så beit jeg kjeven i sammen (gråter) for jeg tenkte sånn at nå skal ikke jeg si noe dumt, nå skal jeg bare gå gjennom rommet og smile fint. Og det kan man gjøre med kjeven sånn sammenbitt (ler). Men, når jeg sa det til mamma, hva jeg trodde var grunnen, så ... hun ville ikke tro på det da.

Inger opplever at foreldrene bare til en viss grad forstår hvor krevende situasjonen har blitt for henne, og at de finner andre forklaringer, som skolearbeid og annet press, for hvorfor hun er så anspent, stresset og har vondt i kjeven.

HAN TRENGTE DEN PLASSEN MYE MER ENN DET JEG TRENGTE

Fosterforeldres egne barn kan tape kampen om oppmerksomhet, men studien viser også at de *gir fra seg* oppmerksomheten, ved at de *trer til side*, holder seg selv tilbake og *gir plass* til fostersøsken. I dette avsnittet beskriver jeg informantenes egen forståelse av dette fenomenet: «Kanskje når fosterbarnet fikk mere plass, så fikk jeg litt mindre plass.» Først og fremst roser fosterforeldre sine egne barns tålmodighet og raushet overfor fostersøsken. De er opptatt av å beskytte egne barn ved å gi dem tid og oppmerksomhet. Samtidig undrer de seg over at egne barn gir fostersøsken forholdsmessig stor plass når situasjonen krever det:

De skal kjenne på eget behov, og det er ikke egoistisk å kjenne på det at en vil ha mamma og pappa for seg selv heller. Fordi at de deler jo hele livet, og i mange perioder så gir de jo fosterbarna enda større rom enn det de tar selv. I de kritiske situasjonene og sånn som oppstår.

Foreldrenes uro kommer til uttrykk ved bekymringer over at egne barn krever mindre enn fosterbarn, og tvil om barna er ærlige og snakker ut om sine utfordringer.

Ja, jeg ser jo på våre jenter at de gir også [fosterbarnet] veldig mye plass, og det ser jo tilsynelatende veldig greit ut, ikke sant, at de har rom for henne. Men noen ganger så tenker jeg, er de ærlige overfor oss? De gir henne rom, men hva tenker de noen ganger? Når hun på en måte spiser oss opp og de ikke har oss på kveldene for eksempel. De hadde jo et utbrudd her (...) at det er veldig tøft for dem også det der. Da gikk det virkelig opp for dem at vi var lite til stede.

Fosterforeldrene stiller seg spørsmålet hva det gjør med barna deres å se at foreldrene er så slitne. Barn og unge i denne studien bekrefter at det kan være vanskelig å dele sine erfaringer med foreldrene fordi en ikke ønsker å såre, belaste eller bekymre dem.

Så det å se også at mamma og de blir jo veldig slitne. Det er jo veldig tungt. Så derfor føler jeg ikke jeg kan si til dem alltid at jeg synes det er en pest og en plage.

Tidligere så har jeg alltid snakket veldig mye med mamma. Og det gjør jeg til en viss grad enda, men samtidig så. I hvert fall at jeg syns dette her er så vanskelig, det kan jeg ikke si til henne rett ut.

Mette har opplevd at fosterbroren tok ekstra mye plass i oppveksten. Her forsøker hun å reflektere over hvilke konsekvenser dette fikk for henne selv, og på hvilke måter hun lot ham få det rommet han krevde:

Og så kanskje også det med oppmerksomhet i forhold til oppfølging på skole og hobbyer og aktiviteter og sånn. At jeg tror jeg var ganske flink på en måte og klarte det meste selv. Og Daniel sleit med masse forskjellig. Så da fikk han mye mer oppfølging.

Mette forklarer dette med at hun var ganske flink og derfor klarte det meste selv. Siden Daniel hadde større problemer og trengte mer hjelp, fikk hun mindre oppfølging av egne interesser. Mette tar på seg noe av ansvaret selv for at hun ikke fikk den positive oppmerksomheten hun kunne ønske seg.

Men samtidig så er ikke jeg en person som sier ifra så fort. Eller, det skal veldig mye til. Så det var sikkert situasjoner der jeg gjerne ønska å få litt plass.

Hun forstod intuitivt at fosterbroren hadde behov for ekstra oppfølging. Som en naturlig konsekvens var det et mindre rom for henne å spille på når foreldrene hadde overskudd. Mette undrer seg over at det på en måte føles sårt å tenke tilbake på nå, som ung voksen:

Jeg er jo en introvert person, så jeg tror jeg bare syntes det var greit å få være for meg selv, hvis jeg gikk på rommet. Og syntes det var greit å finne på ting alene. På en måte glad for å slippe maset, for med Daniel da, oppmerksomheten han fikk, var veldig mye mas og mye kjeft. Og kanskje vel mye negativ oppmerksomhet da som jeg var glad jeg slapp (...) At ikke det var så farlig å ikke få så mye oppmerksomhet, når jeg så den oppmerksomheten som Daniel fikk var mye negativ.

For å slippe konfliktene, bråket og maset i fellesarealene trakk hun seg tilbake til rommet sitt. Foreldrene forstod at situasjonen var vanskelig for henne, og Mette forteller at familien i en periode fikk profesjonell hjelp. Til tross for at både terapeut og foreldrene oppfordret henne til å snakke ut, syntes hun det var strevsomt: «Kanskje også fordi jeg var ikke helt klar over det.» Det gikk lang tid før hun lærte seg å si tydelig ifra hjemme og selv ta mer plass. I intervjuene forsøker hun å sette ord på hvorfor det var så vanskelig for henne å kreve oppmerksomhet, selv om foreldrene oppmuntret henne til det:

Fordi jeg ville ikke ødelegge for Daniel, og fordi jeg ikke ville gjøre det tungvint for mamma og pappa, og spesielt siden de var så greie og sa at jeg bare skulle si ifra (...) Jeg tror nok fremdeles at det hadde å gjøre med at jeg var redd for at det skulle... Hvis, for hvis jeg tok plass, så fikk Daniel mindre plass, og Daniel trengte den plassen mye mer enn det jeg trengte. Og så tror jeg nok også det at jeg ønsket ikke at mamma og pappa skulle være bekymret for meg i tillegg.

Etter hvert som hun ble eldre, fikk hun større mot til å ta hensyn til egne følelser. På spørsmål om hva foreldrene kunne gjort annerledes, forteller hun at de noen ganger spurte henne direkte om hun hadde noe hun ville fortelle, og at dette hjalp henne til å ta ordet når familien var samlet. All den tid det var vanskelig for henne å ta oppmerksomheten, var hun avhengig av å bli *gitt* oppmerksomhet, ved at foreldrene satte grenser for fosterbroren.

EMOSJONELT FORSVAR

Det er en kjent problematikk i forskningslitteraturen at fosterforeldres egne barn kan være tilbakeholdne om sine egne problemer av hensyn til både foreldre og fostersøsken (Swan, 2002). Intuitivt forstår egne barn at fostersøsken har store omsorgsbehov, og at de derfor trenger foreldrenes tid og oppmerksomhet mer enn de selv gjør (Höjer & Nordenfors, 2006). Det emosjonelle ansvaret innebærer å beskytte både fostersøsken og foreldrene, ved å la være å dele bekymringer med foreldrene, av frykt for å belaste dem enda mer (Höjer & Nordenfors, 2004, 2006). En årvåkenhet overfor andre familiemedlemmers følelser og behov (Adams et al., 2018; Sutton & Stack, 2013) gjør at de setter egne behov til side i større grad enn hva barn på samme alder gjør (Knutsen, 2014; Younes & Harp, 2007). Egne barn risikerer å tape konkurransen om foreldrenes oppmerksomhet og kan reagere med både sjalusi, sinne, lavt selvbilde og sosial tilbaketrekning fra familielivet. Noen uttrykker frustrasjon over alltid å komme i andre rekke. Andre føler at fosterbarnet stjeler kreftene fra foreldrene, at særlig mødre blir utslitte. De våger derfor ikke å ta mer av foreldrenes tid ved å uroe dem med sine egne problemer (Höjer & Nordenfors, 2006; Pugh, 1996).

Tilsvarende funn finner vi i litteratur om barn som pårørende i familier med omfattende omsorgsoppgaver. Barn oppfatter at foreldre har mye å gjøre, og ønsker å lette byrden for resten av familien. De kan derfor være ekstra snille, undertrykke egne følelser og reaksjoner og strekke seg langt for å unngå at deres oppførsel skal føre til ekstra bekymringer for foreldrene (Bøckmann et al., 2021).

Likevel rapporterer fosterforeldres egne barn en positiv innstilling til fostersøsken. Forskere antyder at denne positive tenkningen hjelper dem å håndtere de

vanskelige utfordringene de står overfor (Adams et al., 2018; Birch, 2016; Sutton & Stack, 2013). Barna kommer også fra ressurssterke hjem og kan av den grunn ha en særlig evne til å utvikle indre forsvar og mestringsstrategier (Mainpin et al., 2016; Serbinski, 2014; Younes & Harp, 2007). Flere studier drøfter hvordan de positive svarene kan forstås opp imot de problemene og belastningene barna rapporterer. Watson og Jones (2002) antyder at en overvekt av barna gav altruistiske svar som hentyder til voksnes formuleringer og motivasjon for å gi omsorg. Tilsvarende tendenser finner Twigg (1994), som drøfter om de positive svarene kan være uttrykk for at barna gir sosialt akseptable responser på foreldrenes valg om å være fosterhjem. Foreldrene kan føle et press for å lykkes med plasseringen. Som en konsekvens fornekter de negative konsekvenser for egne barn. Barna selv ønsker heller ikke å stille spørsmål ved fostermødrenes sterke engasjement og ønske om å hjelpe andre barn. I stedet forsøker de å støtte mødrene sine og ønsker at foreldrene får mer avlastning og hjelp for bedre å kunne ivareta seg selv (Höjer & Nordenfors, 2006; Pugh, 1996). Barn og unge synes å streve med ambivalente følelser, og den tydelige positive holdningen kan være et forsøk på å forsvare seg selv og foreldrene, og særlig mors følelser (Twigg & Swan, 2007).

Til tross for at fosterforeldrenes barn er ansvarlige, omsorgsfulle og deler sine hjem og familier, erfarer de ulike tap og tabubelagte følelser som gjør det vanskelig for dem å uttrykke egne behov overfor foreldrene (Nuske, 2010). Selv om de rapporterer om åpenhet, nærhet og varme i foreldre–barn-relasjonen, avslører fosterforeldres barn at de tilbakeholder informasjon om egne følelser, for å skåne både fostersøsken og foreldrene (Adams et al., 2018; Diepstra, 2007). På den måten kommer egne barn i bakgrunnen og taper kampen om foreldrenes oppmerksomhet.

Å FINNE SIN Plass OG KOMME I POSISJON

For både fosterbarn og fosterforeldres egne barn kan den nye familiesituasjonen handle om å verne om sin egen integritet, kjempe for sin plass i familien og streve med å komme i posisjon i forhold til hverandre. Honneth skriver at den som ønsker å bli sett, kan gjøre mange praktiske anstrengelser for å tiltrekke seg oppmerksomhet (Honneth, 2003). Fosterbarns atferd kan tolkes som en kamp for å oppnå sosial bekreftelse i fosterhjemmet ved å gjøre seg synlig. Mellom fostersøsken kan det oppstå en konkurranse om den samme *fysiske plassen* (place) og den samme *typen omsorg* (care), gjennom en kamp om fosterforeldrenes tid og oppmerksomhet (space) i henhold til den aldersmessige utviklingen barna er i. Når fosterbarnet i tillegg krever stor grad av omsorg og tilrettelegging, kan det innebære at egne barn må redefinere sine roller på nytt, ikke bare overfor fosterbarnet, men også innad i familien.

Fosterforeldres barn forstår seg selv i relasjon til andre. Gjennom å se, høre, føle og forstå gjennom tid, rom (space og place), berøring, språk og situasjoner tilpasser de seg omgivelsene. En fenomenologisk forståelse orienterer menneskers *væren-i-verden* rundt menneskers subjektive erfaringer. Maurice Merleau-Ponty (1962) fremhever sansene og vår kroppslige erfaring som en forutsetning for all sosial interaksjon, og for å begripe verden rundt oss. Vi gjør alt med kroppen, og persepsjonsevnen er en betingelse for at vi kan ha et meningsfullt forhold til omgivelsene og til andre mennesker (Karlsen, 2011; Merleau-Ponty, 1962). Merleau-Ponty retter søkelyset mot en egen sansemodalitet – *proprioepsjon* – som er menneskers sensibilitet og evne til å være bevisst hvordan vi kroppslig er posisjonert i rommet og i forhold til omgivelsene. Denne sansemodaliteten gir en fornemmelse av egen og andres kroppslige posisjon i forhold til hverandre (Merleau-Ponty, 1962). Kropper påvirkes av andre tilstedeværende kropper, og fosterbarnets kroppslige tilstedeværelse i hjemmet virker inn på egne barn.

At «stemningen blir annerledes», at fostersøsken «krever stor plass», eller at foreldrene «ikke er så til stede», innebærer en fininnstilt fortolkning og sansing av de emosjonelle, fysiske og romlige endringene i familielivet. Gjennom lyd, bevegelse og handlinger sikrer fosterbarnet at andres blikk, bevissthet og intensjonalitet er rettet mot seg selv. Ved å holde på oppmerksomheten, okkupere rommet og dominere samtalen forhindrer fosterbarnet samtidig at fosterforeldrenes egne barn får oppmerksomhet. At fostersøsken «tar min plass rundt bordet», «tar oppmerksomheten», «tar ordet» eller «tar min tid med mamma», innebærer at man blir fratatt et rom – et fysisk, emosjonelt og kommunikativt rom – for interaksjon i familien. På ulike vis fortreges fosterforeldrenes egne barns plass: «Så kanskje når fosterbarnet fikk mere plass, så fikk jeg litt mindre plass.» Et interessant spørsmål å stille i denne sammenheng er: Hva kan det innebære at fosterfamiliens barn mister denne plassen?

De profesjonsetiske utfordringene som reises her, er del av et bredere samfunnmessig tema fordi det handler om hvordan profesjonelle gjennom offentlige barnevernstiltak griper inn i barns oppvekst og familieliv. Møtevirksomhet som legger beslag på foreldrenes tid, og lukkede dører i hjemmet, medfører at fosterforeldres egne barn ekskluderes fra fellesareal og sosialt nærvær i familien. Når fostersøsken *tar rommet* ved rent fysisk å være til stede hele tiden, slik at egne barn mister muligheten til å ha fortrolige samtaler med venner og foreldre, innebærer det en invadering av det psykiske og emosjonelle rommet. Informanter forteller at de blir slitne og ansente, at de må ta hensyn, ta seg sammen, være høflige eller gå på tå hev. Blir belastningene så store at stresset setter seg i kroppen, er barnet utsatt for en overbelastning.

Invadering av privatlivet korresponderer med Løgstrups begrep om sonekrenking (Løgstrup, 1996). Menneskers urørlighetssone innebærer vår porøse grense og vårt vern overfor hvor langt vi er villige til å slippe andre mennesker inn på oss. Dette innebærer våre private livsområder, både de fysiologiske, psykiske og åndelige, der hjemmet er vår viktigste arena for å slappe av.

Når fostersøsken legger beslag på fostermors fysiske kropp, hennes tid, mentale overskudd og energi, kan det bety at egne barn får mindre fysisk og emosjonell omsorg. Mangel på foreldrenes tid og oppmerksomhet er det mest gjentakende og fremtredende forskningsfunnet. Dette reiser en profesjonsetisk problemstilling fordi fosterhjems plassering implisitt kan føre til at barn taper nærhet og omsorg fra sine foreldre, og dermed ikke blir sett og ivaretatt slik de har behov for.

Intervjuene gir oss et glimt inn i en tilværelse der fosterforeldres barn risikerer ulike former for tap. Informanter viser følelser som savn, sjalusi og irritasjon over å miste verdifull egentid med foreldrene. Følelser er kognitive, i den forstand at vi tolker verden gjennom våre følelser (Blum, 2010). Følelser refererer til en moralsk realitet og sier noe om den situasjonen fosterforeldres egne barn befinner seg i. Når man føler seg tilsidesatt og oversett – ja, så er man nettopp det. Å *miste* tid og oppmerksomhet fra foreldrene uttrykker et tap. Slike tap kan betegnes som sorg over et tapt gode, eller brutte forhåpninger, noe som mangler, og som skulle ha vært der (Grelland, 2011, s. 117). Sorgen over et tapt gode, i denne sammenhengen nærhet og samvær med foreldrene, berører barnets eksistens og identitet, fordi det knyttes til verdien av det som gikk tapt. I henhold til Honneth er dette alvorlig, fordi det å bli sett innebærer å bli synliggjort ved å bli fremhevet og anerkjent som unik og betydningsfull, noe barn først og fremst erfarer i sosial interaksjon med foreldrene (Honneth, 2003).

9. Når fostersøsken må forlate familien

Det finnes ingen systematisk registrering av utilsiktede flyttinger i fosterhjem. Bufdir har derfor i samarbeid med Statistisk sentralbyrå utviklet ny statistikk over barn i fosterhjem som flytter. Fra 2019 og 2020 viser denne at halvparten av barna flyttet minst én gang, etter at de flyttet i fosterhjem for første gang (Bufdir, 2022, s. 39). Ustabilitet i fosterhjemsomsorg fører til at opp mot halvparten av fosterhjemsplasseringer ender med brudd (Kjelsaas et al., 2020). Dette skaper store utfordringer for alle parter, både ustabilitet og nye relasjonsbrudd for fosterbarnet, uro og samarbeidskonflikter for fosterbarnets biologiske foreldre, tillitsbrudd og sorgprosesser i fosterfamilien, og utfordringer med å rekruttere og beholde fosterhjemmene for praksisfeltet.

Når et familiemedlem flytter inn eller ut av familien, skaper det ubalanse og endringer i familielivet. At fostersøsken må forlate familien, kan være en stor belastning og gi negative ettervirkninger for fosterfamiliens egne barn (Birch, 2016; Bloom, 2017; Poland & Groze, 1993; Williams, 2017a; Youngson, 2016). Flyttinger rapporteres som det aller vanskeligste ved å være fosterfamilie (Diepstra, 2007). Forskerne antyder at dette er et topp-punkt (*peak*) for stress, fordi det gir tap, savn, sorg, separasjonsangst, bekymring og skyldfølelse hos fosterforeldrenes barn (Sutton & Stack, 2013; Younes & Harp, 2007).

I dette kapitlet skal vi se nærmere på hvilke belastninger fosterhjemsbrudd kan medføre for fosterfamiliens barn, og synliggjøre forskningsfeltets relevans for praksis. Jeg presenterer først aktuelle forskningsbidrag, for deretter å se nærmere på egne barns bekymringer og uro rundt temaet. Min studie gir eksempler på fosterhjemsbrudd av hensyn til fosterfamiliens egne barn. I noen fosterfamilier har spørsmålet om fosterbarnet skal flytte ut eller ikke, vært oppe til diskusjon, der egne barn er informert og involvert i prosessen. På dette området viser intervjuene et komplekst bilde, der egne barn synes å bli utsatt for et stort press. Informantene veksler mellom hensynet til familiens ve og vel på den ene siden, og på den andre siden frykten for at foreldrene skal gi opp. Samtidig kan utfordringene bli så store at egne barn føler seg presset til å holde ut en ellers uholdbar situasjon. Egne barn balanser mellom ulike forventninger, hensyn og dype bekymringer.

For det første oppleves det vanskelig å knytte seg til et fostersøsken som man senere «mister» (Diepstra, 2007; Duffy, 2013; Ellingsen & Øyre, 2016; Part, 1993; Pugh, 1996). Særlig å miste spedbarn som har bodd i hjemmet siden fødselen, og barn plassert i mer enn to år oppleves som et stort tap for hele fosterfamilien (Youngson, 2016). Egne barn kan oppleve skuffelse, sorg og savn av «søsken» som de var innstilt på at skulle bli boende, noe de opplever at fosterhjemssystemet ikke tar hensyn til. Barn og unge kan sitte igjen med ubesvarte spørsmål og forvirring. Flyttinger kan forekomme uten forvarsel der fostersøsken ikke gis anledning til å ta avskjed eller sikre videre kontakt i ettertid (Serbinski, 2015; Targowska et al., 2016). Fosterhjemsbrudd kan gi separasjonsangst og redsel for at foreldrene skal forlate dem, slik fostersøsken har erfart (Kaplan, 1988; Raineri et al., 2018).

For det andre bærer mange barn på alvorlige bekymringer for hvordan det går med fostersøsken etter flytting, og dessuten skyldfølelse for at plasseringen ikke lyktes (Sutton & Stack, 2013; Watson & Jones, 2002; Younes & Harp, 2007).

For det tredje kan utilsiktede flyttinger også være preget av store konflikter mellom fosterhjemmet og barnevernstjenesten. Nordenfors og Höjer (2003) hevder at barn er utsatt for foreldrenes suksess eller fiasko ved å lykkes som fosterhjem. Barn er i stor grad stolte av familien sin, og det å gjøre en viktig innsats som fosterhjem er knyttet til familiens selvbilde. At foreldrene ikke klarte de nye omsorgsoppgavene, kan gi barna nederlagsfølelse, fordi barn ønsker å se opp til foreldrene sine (Höjer & Nordenfors, 2003). Nederlaget skaper også et tillitsbrudd til profesjonelle og en følelse av at barnevernstjenesten sviktet familien.

For det fjerde kan både fosterforeldre og deres egne barn risikere å utsettes for aggresjon fra fosterbarn som ikke ønsker å bli boende. Egne barn kan også oppleve reell frykt for fosterbarnet (Heggdalsvik, 2007) og frykte for egen sikkerhet (Anderson, 2012). Fosterhjemsbrudd kan være en lettelse når trusler og vold oppleves som et personlig angrep på familien (Birch, 2016; Watson & Jones, 2002; Youngson, 2016). Problemene er særlig vanskelige der familien trues av fosterbarnets opprinnelige familie, og der foreldrene lider under konflikter, aggressivitet og negativ kontakt med fosterbarnets øvrige nettverk (Höjer, 2001). Videre føler barna det urettferdig, skremmende og krenkende dersom familien utsettes for negativ omtale, løgn og sjikanering (Birch, 2016).

Sarah Serbinski (2014) har studert voksne døtre av fosterforeldre som har vokst opp med hyppige plasseringer,³⁹ tilsvarende norske beredskapshjem. På grunn av at barn stadig flytter inn og ut av hjemmet, skapes et atypisk familieliv der relasjoner kontinuerlig er i endring. Døtrene viste mest positive relasjoner knyttet til

---

39 Tolv informanter oppgav å ha hatt til sammen 689 fostersøsken, med et gjennomsnitt på 57 fostersøsken hver.

de første fostersøsknene, og mer nøytrale eller negative følelser overfor de siste plasseringene. Studien konkluderer med at fosterhjemsbrudd lærer egne barn å beskytte sine følelser ved å unngå for nære relasjoner til fostersøsken. Denne reservasjonen fikk innvirkning på deres evne til å utvikle nære vennskapsbånd og intime relasjoner til en partner senere i livet, og dermed følger for deres sosiale liv som voksne (Serbinski, 2015).

Susan Youngson finner tilsvarende funn. Informanter som hadde mistet fostersøsken, unngikk å knytte seg for mye, bli kjent med og glad i nye fosterbarn, for å dempe smerten når barnet siden skulle flytte (Youngson, 2016). Forskere påpeker at kjernefamilien trenger ro og hvile for å bearbeide og hente seg inn igjen etter vanskelige plasseringer. Når barn kommer og går, er den private tiden hvor kjernefamilien kan være alene, viktig for helingsprosessen og styrking av familiebandene (Swan, 2002; Watson & Jones, 2002; Williams, 2017b).

DET GJELDER Å HOLDE UT

Totalbelastningen rundt fostersøskens atferd og emosjonelle vansker kan i noen tilfeller bli så stor at spørsmålet om fosterfamilien vil klare oppgaven, melder seg. I de videre avsnittene forsøker jeg å utforske hva som står på spill, og komme tettere på informantenes egen forståelse av situasjonen, når spenningen blir så alarmerende at tanken på et fosterhjemsbrudd melder seg.

Tre særskilte utfordringer peker seg ut: For det første kan atferd hos fosterbarnet, som psykisk sykdom, selvmordsforsøk, vold og konflikter med fosterforeldrenes egne barn, føre til at fosterforeldrene velger å avbryte fosterhjems plasseringen. Slike utfordringer er utdypet nærmere i kapittel syv. For det andre kan fosterbarnet være i konstant konflikt med fosterhjemmet, noe som fører til tretthet og en fare for at fosterfamilien gir opp. For det tredje kan fosterforeldres egne barn ha et sterkt ønske om at fosterbarnet skal flytte ut, noe som kan skape skyldfølelse dersom det er i konflikt med foreldrenes ønske om at fosterbarnet skal bli boende. I de følgende avsnittene går jeg nærmere inn på de to siste problemstillingene.

Intervjuene tar pulsen på informantenes erfaringer, følelser og refleksjoner i øyeblikket. Ved å gjennomføre intervjuer på to ulike tidspunkter får jeg også frem hvordan situasjonen har endret seg mellom første og andre intervju. I første samtale reflekterer Elise over hvordan de store utfordringene har virket inn på familielivet, skapt uro og intriger innad i familien, og konflikter mellom foreldrene.

Og det har skapt veldig mye intriger mellom dem. Og så føler jeg det har påvirket meg igjen, at de ikke er så gode venner. Og så føler jeg igjen at det kan nesten være hennes skyld, ikke sant. Noen ganger hvor jeg har hatt litt

sånn – Ok, du ødelegger familien min – til henne. Jeg har ikke sagt det, men (...) Og det synes jeg ikke har vært så greit, det er en veldig rar følelse, fordi at jeg har tenkt litt sånn at hun er ikke verdt å ødelegge familien for.

I oppfølgingssamtalen forteller Elise at situasjonen har forverret seg. Fostersøsteren har midlertidig flyttet til noen andre, for at foreldrene skal få en pause. I samråd med barnevernstjenesten forsøker fosterfamilien å finne en løsning, gjennom ulike forsterkningstiltak som kurs, veiledning og avlastning.

For det blei rett og slett for ille. Og så har mamma og de vært litt sånn fram og tilbake med hva skal vi gjøre og alt sånn. Men vi har vel kommet fram til at vi kan ikke, vi kan ikke gi slipp på henne nå. Vi har hatt henne i fem og et halvt år, og så er det to år igjen på en måte. At vi kan ikke la henne gå, det ville ødelegge livet hennes.

Gjennom samtalen veksler Elise mellom hensynet til fostersøsteren og hensynet til familiens ve og vel.

Jeg er nok litt sånn veldig beskyttende for min egen familie. Og derfor så har jeg følt på det at hun skal ikke få lov til å ødelegge den. Så kan det jo godt være at mamma og pappa hadde kranglet selv om ikke hun var der. Men det har vært mye mer dårlig humør og mye mer sånn stressede middager og kjempedårlig stemning rundt middagsbordet. Og da blir jeg litt sånn, åh! Skal vi virkelig liksom, skal mamma og pappa bli skilt fordi de har valgt å ta et fosterbarn? Så tenker jeg litt sånn. Ja, er hun verdt mer enn vår kjernefamilie? Så tenker jeg hun er jo egentlig, hun burde jo være en del av den.

Informanten uttrykker dårlig samvittighet fordi hun tenker som hun gjør. Hun setter ord på hva hun synes at hun *burde* tenke, nemlig at fostersøsteren er en del av familien, ikke en som ødelegger den. Derfor bekymrer hun seg også for fostersøsterens fremtid.

Men hun stakkars, hva skal vi gjøre da? Ikke sant, skal hun i et nytt fosterhjem, eller skal hun, hun kan jo ikke være hos foreldrene sine, så hvilke valg har hun? Og hvilke valg har vi? Jeg føler jo når du får et fosterbarn, så er du jo veldig knytta. Jeg tror for det første så hadde det vært veldig, det hadde vært flaut å innse at vet du hva, dette her klarer vi ikke. Altså dette her går ikke. Det hadde vært veldig sånn nederlag. Og så er det jo det også, at hvordan kommer hun til å, hvis hun skulle begynt på nytt igjen? Det hadde jo ødelagt henne helt, stakkars.

Mens Elise i første samtale frykter at familien ikke skal klare oppgaven, er frykten i ferd med å realiseres i andre samtale. Oppfølgingssamtalen avslører en sterkere uro for at foreldrene skal gi opp. På en måte har foreldrene fått det noe bedre: «De er ikke på høygir lenger og ikke så konstant stressa og i dårlig stemning.» Samtidig bekymrer hun seg for hvordan det skal gå med fostersøsteren fremover. Refleksjonene viser en ambivalens hvor hun veksler fra det ene perspektivet til det andre, noe som gjenspeiler de motstridende følelsene og den komplekse situasjonen fosterforeldrenes egne barn kan befinne seg i. For det første tenker hun at det skal mye til før foreldrene gir opp, at situasjonen over tid har vært ganske ille, og at det sitter veldig langt inne for dem at fostersøsteren flyttet ut. For det andre synes hun det er ganske rart at foreldrene egentlig vil gi henne fra seg, siden det føles som en lillesøster.

Man mister litt sånn håp nesten, eller man blir litt sånn ok, da får man bare klare to år til, liksom. Eller man blir litt sånn (...) Jeg tror hun skjønner at vi er glade i henne, og liksom at jeg bryr meg om henne. Og at jeg (...) Jeg vet ikke. Det er litt vanskelig, fordi at noen dager er hun lillesøsteren min som jeg er kjempeglad i, og så noen andre dager så snakker vi om at vi må bare komme oss igjennom dette, ikke sant. Sånn bare holde ut til hun er atten, i alle fall. Det høres ikke ut som vi snakker om et søsken, liksom (...) Det høres veldig rart ut å si det om ei som egentlig er lillesøstera mi, liksom. Å holde ut til hun er atten.

Selv om fostersøsteren har flyttet midlertidig ut, fortsetter fosterfamilien å ha kontakt. Elise forsøker å vise fostersøsteren at hun er glad i henne, ved å bruke tid sammen med henne og invitere henne med ut. Men hun får ikke lov av barnevernstjenesten å ha fostersøsteren på overnatting på hybelen sin, noe hun synes er leit og vanskelig å forstå, ettersom dette tidligere har vært en selvfølge.

Så får vi ikke lov, for jeg har spurt barnevernet om hun kan komme og sove hos meg for eksempel eller noe sånt. Men hun får ikke lov til det. Det er veldig rart, hvis man har et sånt søskenforhold. Jeg tenkte kanskje det kunne vise henne at vi brydde oss veldig og ville hennes beste og sånn. Men jeg tror hun har skjønt det på mange måter, når jeg inviterer henne på kino og sånn. Men det er veldig rart.

I eksempelet ovenfor opplever informanten at hennes innsats overfor fostersøsteren verken blir verdsatt eller regnet med. Å invitere søsteren på overnatting kan forstås som en investering i relasjonen, et signal om at fostersøsteren er en betydningsfull person. I informantens øyne kan det knytte dem enda tettere sammen

som søsken, noe hun anser som svært viktig siden hun antar at fostersøsteren mest sannsynlig er redd og forvirret med hensyn til den uavklarte situasjonen. Hennes intensjon er å gi positive opplevelser som kan trøste og lindre angsten for å bli utstøtt fra fosterfamilien. Nå ønsker hun å bidra med sin kompetanse og omsorg som storesøster. Elise mener hun har «noe å komme med». Derfor er hun både forundret, skuffet og såret over at barnevernstjenesten ikke inviterer henne inn i samarbeidet, eller lytter til hennes tanker om hva hun har å tilby. Ifølge Honneth (2008) har vi en forventning om at den kompetansen vi besitter og den rollen vi har påtatt oss å spille, blir verdsatt. Anerkjennelse handler om å bli synliggjort gjennom å oppnå en sosial anseelse (Honneth, 2008a). Men å bli tatt på alvor forutsetter også at profesjonelle oppfatter søsken som et anerkjennelsesobjekt (Mesel, 2013). For å bli sett må man være synlig og fremstå som en aktør. I denne sammenhengen blir informanten usynlig fordi rollen som storesøster ikke tillegges betydning. Anerkjenneshandlingen bekrefter den andres verdi gjennom handling, fakter og mimikk, ved at personen tas til etterretning på måter som passer til omstendighetene (Honneth, 2003, s. 103). Reell anerkjennelse av fosterfamiliens egne barn innebærer både aktelse og verdsettelse, der deres meninger og standpunkt tas seriøst og settes høyt, som noe man kan lære av (Ikäheimo & Laitinen, 2007). Når fosterforeldrenes egne barn fratras muligheten til å vise omsorg, kan det tolkes som en nedvurdering av det relasjonelle perspektivet og det moralske ansvaret i en søskenlignende relasjon.

Elise opplever at barnevernstjenesten setter henne på sidelinjen, hvor hun ikke blir regnet med. I hennes øyne rokker det ved fostersøsterens status i familien. At profesjonelle regulerer deres mulighet til å treffes gjennom kontrakter, blir en påminnelse om at hun er fosterbarn, ikke familiens eget barn. Tilsynelatende vektlegger barnevernstjenesten prosedyrer og det formelle ansvaret der oppdraget får forrang foran søskenrelasjonen. Retningslinjer er viktig for å regulere fosterhjemsomsorgen. Løsningen er derfor ikke å se bort ifra formaliteter. Men dersom prinsippene får forrang foran dialogen, kan det slå feil ut fordi man ikke jobber ut fra et søskenperspektiv. Hvis målet er at fosterbarnet blir et fullverdig familiemedlem, vil det være hensiktsmessig å styrke relasjoner i fosterfamilien, også fostersøskenrelasjonen. Når fosterfamilien fratras autonomi gjennom formaliteter som regulerer familielivet, blir fostersøskenrelasjonen kunstig, og det bekrefter at de ikke er vanlige søsken. Elise er svært berørt av fostersøsterens situasjon og mener at konfliktene med foreldrene kan ha sammenheng med usikkerhet og frykt knyttet til familietilhørighet.

Så går det jo noe galt, og så er det sånn hun vil aldri ha noe mer med dem å gjøre. De er bare noen folk hun har bodd hos. Men så vet man jo antakeligvis at det stemmer jo ikke. Det er jo bare noe hun sier, for å, det kan være en redsel,

ikke sant. Det at man kan sende henne vekk i tre måneder, beviser jo bare overfor henne at hun er faktisk ikke deres barn, hvis du skjønner. Det bekrefter jo bare for henne også, at hun ikke har den samme, ja. De hadde jo aldri sendt meg bare vekk. Eller, det kunne godt være at de hadde satt meg på sånn der avlastning hver tredje helg. Men jeg føler at hun får nok en bekreftelse i det at ja, det er ikke sikkert du kan bo her, liksom.

Elise reflekterer over at fostersøsteren ikke har samme status i familien som henne selv. Hun tror at familien muligens ville tålt mer, strukket seg lenger, godtatt mer og ikke gitt henne opp. Hun ville heller ikke tillatt seg å tenke på samme måte om sine søsken. Samtidig slites hun med kompliserte følelser, nettopp fordi hun er fosterbarn.

Jeg synes det er veldig fælt når hun for eksempel skjeller ut mamma og pappa. Men hadde det vært mi søster, så hadde hun på en måte hatt rett til det. Om en kan si det. Og så føler jeg kanskje ikke alltid at hun har så rett på det. At jeg reagerer. Altså, det er jo noen ganger jeg er på hennes lag også, altså. Det er ikke sånn at hun ikke skal få lov til å kjeft på mamma og pappa, fordi de er så fine og flotte. Men det er nok det at mye av det synes jeg er uten grunn. Og når de ikke er hennes ordentlige foreldre engang, så synes jeg ikke de fortjener det.

Ifølge Elise forbereder familien seg på det verste fremover, ved at de «sikkert kommer til å være i kontakt med politiet». Hun synes foreldrene må lære å «la noen kamper bare gå», og «tåle sterke reaksjoner» ved å akseptere at fostersøsteren distanserer seg og utfordrer dem. Siden foreldrene har sagt at «de egentlig ikke har sagt ja til å få noe sånn skikkelig problembarn», er hun redd for at de ikke vil klare å stå løpet ut. Hun bekymrer seg over hvordan det i så fall vil gå med fostersøsteren.

For det første så tenker jeg veldig på hennes liv, at jeg har ikke lyst til å ødelegge hennes liv. Og det hadde det nok gjort hvis hun, fordi hun kommer nok inn på en institusjon for eksempel (...) Da tenker jeg at hvis hun må på institusjon, hvor det er flere som kanskje er litt trøblete eller hva jeg skal si, så kommer det til å, da går alt til helvete. Da blir alt bare mye verre. Så jeg tenker først og fremst på hennes liv, at jeg vil ikke ødelegge det. For det tror jeg, det å bli flyttet rundt til en helt ny plass igjen. Det tror jeg virkelig hadde ødelagt henne. Og det vil jeg ikke. Om det så betyr at vi må bare prøve vårt beste og ta de kampene som er verdt å ta.

Fosterhjems plassering kan være utfordrende og krevende for fosterforeldrenes barn. For noen er situasjonen så vanskelig at de innerst inne ønsker at fosterbarnet skal flytte ut. Dette kan være vanskelig å formidle til foreldrene. Selma slites

mellom ulike hensyn og dårlig samvittighet. Siden hun var positiv til at fostersøsteren skulle flytte inn, føler hun seg medansvarlig for sin egen situasjon, noe som gjør det vanskelig i ettertid å være kritisk til fosterhjems plasseringen.

Og så følte jeg at jeg var med på å ta den avgjørelsen, og da har man litt sånn, ja, litt ansvar rundt det, da. For ja, jeg var veldig positiv. For det blir ikke helt det samme å snakke med mamma og pappa. For dette er jo noe de har bestemt, men jeg har vært med på å bestemme det. Man føler seg litt ansvarlig. Ikke bare litt, men veldig (...). Jeg vet jo at når hun flyttet inn, så var jo jeg en av dem som var mest positive. Og det henger jo litt igjen i ettertid, at sånn sett ikke jeg kan klage så mye, for jeg var jo med på det.

I tillegg til å føle ansvar for at hun er i en vanskelig situasjon, gir Selma uttrykk for å ha blitt feilinformert underveis i prosessen. Hun trodde fosterbarnet skulle bo hos dem en kort periode. Å vite at situasjonen var midlertidig, hjalp informantene «å holde ut» og skjule hvor krevende hun egentlig syntes fosterhjems plasseringen var.

Til å begynne med så var mamma veldig sånn forståelsesfull. Og hun sa at hvis dette blir for mye, ja, så blir det det. Og da må hun flytte. For det var jo bare midlertidig, de sa maks et halvt år. Så når jeg syns det var veldig tungt, så hadde jeg nedtelling. Tenkte ja, ja, nå er vi ferdig med tre måneder, nå er vi halvveis. Men så hadde de jo ingen andre plasser å sende henne.

Etter hvert forstod Selma at fostersøsteren ville bli boende fordi det ikke fantes andre gode alternativer. Særlig tungt syntes hun det var når fostersøsteren planla langt frem i tid.

Og det var det som var litt tøft ei stund, for da, da gikk jeg jo hele tiden rundt og håpet at hun skulle flytte ut. Men så planla jo de hele tiden så mye lenger fram.

Selma synes det er vanskelig å formidle sin motstand og frustrasjon til foreldrene av flere årsaker. For det første opplever hun at foreldrene bare til en viss grad forstår hvor ille hun har det. For det andre tenker hun at hun heller ikke er i posisjon til å «klage», og at det er «for seint» å si ifra, fordi mor har blitt for engasjert og glad i fosterbarnet.

Men etter hvert som Eva har funnet sin plass og hun er blitt veldig glad i henne, så er det vanskeligere. Da føler jeg mer at jeg får den der at ja, (gråter) at jeg på en måte må gjøre det beste ut av det (...). Så det handler litt om å holde ut. Jeg

synes egentlig ikke det er helt rettferdig (...) Men nå har de på en måte blitt for glad i henne. Og de vet at jeg flytter ut om noen år. Jeg tror det eneste jeg oppnår, er at de blir bekymret og får dårlig samvittighet. Og det vil jeg jo ikke.

For det tredje holder Selma tilbake av hensyn til sin mor. Hun forstår at dette er mors jobb, at mor synes arbeidet er spennende og viktig, og at mor får ros for arbeidet hun gjør.

Og også nå når Eva flyttet inn, så er det jo en måte for henne å utvikle seg på. Ja, så det betyr jo veldig mye for henne. Så det er det man heller ikke vil ødelegge. Hvis jeg hadde sagt at enten så flytter jeg eller så flytter Eva ut, det føles ikke rettferdig mot noen.

For det fjerde veier også hensynet til fostersøsterens ve og vel tungt. Informanten har kjennskap til at barnevernstjenesten ikke har andre alternativer eller steder Eva kan bo. Derfor tror hun at det vil gi dårlig samvittighet eller skyldfølelse dersom hun setter hensyn til seg selv fremfor fostersøsteren.

Hadde det vært opp til meg, bare meg, så hadde hun ikke vært her. Men så er det jo det at hadde hun blitt plassert på en institusjon, så hadde det jo sannsynligvis ikke gått bra med henne (...) Jeg ønsker jo at hun skal få det godt, og det sa jeg til mamma at jeg skulle ønske at hun kunne ha det godt, et sted der det ikke påvirket meg.

For det femte forsterkes denne følelsen av et press fra mor. Selma føler at dersom hun sier ifra om hvordan hun egentlig har det, eller stiller krav om at Eva må flytte ut, vil hun bli stilt ansvarlig for at fostersøsteren går til grunne. Derfor føler hun på mange måter at hun ikke har et valg:

Men da spiller jo mamma litt på min samvittighet. For hvis Eva skal flytte, så er det jo underforstått at hun går til grunne, på en måte. Så det har jeg fått høre i flere sammenhenger, at ja, hvis du mener det, så skal vi gjøre det. Men er du sikker på at du mener det? Og selvfølgelig vil jeg ikke at det skal gå galt med henne. Hun fortjener å få det godt, men jeg skulle bare ønske det var et annet sted enn hjemme hos meg.

Selma sitter igjen med følelsen av at hun burde «ta seg sammen». Selv føler hun at det ikke finnes gode løsninger eller andre alternativer, og at hun derfor må forsøke å holde ut situasjonen som best hun kan.

Jeg har jo sagt til mamma at jeg hater situasjonen, at jeg ikke skulle ønske den var her, men at jeg ikke hater henne. Men stort sett så ender det jo med at jeg skal gjøre mitt beste, prøve enda hardere. Men så føler jeg at det er ikke mer å gi (...) Men samtidig så er det ikke noen gode alternativer. Hadde de hatt en annen familie hun kunne flytte til, så tror jeg kanskje de hadde vurdert det.

Informanten har kunnskap om fostersøsterens vanskelige situasjon og bakgrunn: «Hun er jo bare et barn som har hatt det veldig vanskelig.» I tillegg har hun kjennskap til at barnevernet mangler plasseringsalternativer. Et sjette element som virker inn, er derfor forholdet til barnevernstjenesten og opplevelsen av at hensynet til fostersøsteren kommer i første rekke.

Så har jeg også tenkt på det noen ganger at når barnevernet plasserte henne her, så er det jo for at hun skal ha det godt. Men hva med vi andre som bor her? Hvorfor skal hun være så veldig mye viktigere enn oss, på en måte?

Barn og unge har forståelse for at både fostersøsken og foreldre er i en vanskelig og presset situasjon. Samtidig er det ikke like lett å være forståelsesfull i hverdagen. At fosterforeldrenes egne barn intuitivt forstår at fosterbarnet har udekkede behov og trenger ekstra omsorg, og at de derfor trekker seg selv tilbake og gir fosterbarnet plass, understøttes av en annen fostermors fortelling:

Fostermor: Hun jenta vi hadde som kom som femtenåring, hun regredierte ned til babystadiet. Så hun hang omtrent i puppen på meg, altså, hvis du kan tenke deg, hun klamret seg til liksom området her (viser hjertet). Hun hang på meg uansett hva det var. Og satte jeg meg ned, så hev hun seg i fanget som en sånn liten baby. Hun regredierte skikkelig og lå og nesten tygde på tommelfestet (viser på hånden sin). Så de andre barna bare gav henne kjempemasse plass. Det var kjempesnodig fordi at ikke sant, for hun var eldre enn våre barn. Så det var veldig spesielt.

Forsker: Ja. Hva tenker dere om det?

Fostermor: Altså, de ser jo det at andre mennesker har et behov som ikke har blitt dekket. Jeg vet ikke hva det er som gjør at de ser det.

Fostermor bruker terminologi fra traumeperspektivet og beskriver ei sårbar, psykisk syk og suicidal jente på femten år. Etter at jenta flyttet i fosterhjem, regredierte hun i utvikling ned til babystadiet, hvor hun «sugde på tommelen», «hang i puppen» og «klamret seg» til fostermor. Fosterhjems plasseringen ble særlig

utfordrende for egne barn. Jentas atferd krevde fostermors fulle oppmerksomhet de timene hun var våken. Store deler av døgnet la hun beslag på fostermors tid, og i helgene krevde hun oppmerksomhet til langt på natt slik at det ble lite tid til de andre barna. Gjentatte selvmordsforsøk førte til at fosterforeldrene byttet på å våke over henne. Ifølge fostermor forsøkte jenta å «skyve» bort familiens egne barn gjennom «avvisning», «kritikk» og «utpsyking»:

Hun ble som en gjøkunge på en måte. Hun prøvde å skyve ut de andre fullstendig. I helger og sånn, så var det litt sånn, det var litt sånn mareritt. For det at da hang hun på meg fra morgen og til seine natta. Og de andre fikk ikke tid (...) Men grunnen til at jeg sa gjøkunge, var på grunn av at hun brukte det uttrykket mot våre biologiske. At de var gjøkunger. Men det var faktisk hun som var det. Ja, det var hun som fikk, eller det var hun som gav meg ordet. Og så tenkte jeg oi! Tenkte jeg. Men det er faktisk sånn du gjør med dem, tenkte jeg. Men hun var så sårbar, på veldig mange nivåer.

Fosterforeldrene forteller at de var bevisste på å følge med på egne barn. Fordi barna holdt tilbake overfor foreldrene hva som egentlig foregikk, tok det en stund før de oppdaget i hvor stor grad fosterhjems plasseringen gikk ut over dem. Ifølge fostermor brukte jenta «splitt og hersk» overfor hennes egne barn.

Det kunne bare være sånt hun kastet ut bare for å gi dem noen stikk så de skulle trekke seg tilbake. Veldig spesielt (...) Men vi så jo plutselig at han [biologisk sønn] tok veldig lett til tårer. Og så kom det.

Fosterforeldrenes egne barn reagerte med å «gi henne masse plass», «trekke seg tilbake» og «ta lett til tårene». I dette tilfellet ble totalbelastningen for egne barn for stor. Fordi fosterbarnet krevde mer omsorg og oppfølging enn det fosterforeldrene var i stand til å gi, endte plasseringen med brudd.

Fortellingene viser motsetninger og press, der barn og unge balanserer hensyn som spriker i ulike retninger, og dermed går på akkord med seg selv og egne behov.

Å BLI SKJØVET UT PÅ SIDELINJEN

Fostermoren som introduserte metaforen om gjøkungen, forteller at det først gikk opp for henne hva som utspant seg mellom barna, da fosterbarnet brukte begrepet *gjøkunger* om hennes egne biologiske barn. Metaforer kan være et virkemiddel for å forstå dybden i et fenomen (Honneth, 2003; Van Manen, 2002).

Metaforen om gjøkungen kan virke provoserende idet den kan gi negative assosiasjoner. *Gjøkunge* er i overført betydning betegnelsen på en snylter eller person som trenger seg frem på bekostning av hjelperne. Sammenligningen mellom fosterbarn og gjøkunge er vågal i den forstand at den fremstiller fosterbarnet i et dårlig lys. Det er ikke hensikten her, og en presisering er derfor nødvendig. I dyreverdenen er vi ikke opptatt av moral, men forstår gjøkungen som et sårbart individ som kjemper for tilværelsen og utvikler strategier for å overleve gitt de forutsetningene den er tildelt. Kritikkk av gjøkungen, her forstått som fosterbarnet, er verken hensiktsmessig eller relevant. Metaforen må derfor ikke misbrukes til å fremstille fosterbarnet som en som trenger seg på i familien. Snarere tjener *gjøkunge* som metafor på omsorgsoppgavene, nemlig den oppmerksomheten og hjelpen fosterbarnet krever for å dekke sine behov.

Gjøkegget (omsorgsoppgavene) vokser fortere og blir langt større enn vertsfamilien (fosterfamilien) i utgangspunktet er tilpasset for å håndtere. Fosterforeldrene må i likhet med de flittige fuglene arbeide utrettelig dag og natt med de store omsorgsoppgavene. Gjøkungen (fosterbarnet) vil i sin kamp for å overleve forsøke å skyve de andre barna ut på sidelinjen for å sikre seg nok mat (omsorg) fra omsorgsgiverne.

Fosterbarnets behov for omsorg kan være mer omfattende enn hva fosterforeldre er i stand til å tilby, og arbeidsmengden kan føre til at de sliter seg ut. At foreldrene er slitne og trenger avlastning, er uttrykk for en mismatch mellom hva fosterbarnet trenger, og hva fosterforeldrene har kapasitet til å gi. Fordi fosterbarnet legger beslag på foreldrene, forandres omsorgssituasjonen i hjemmet slik at fosterfamilien risikerer å bli utarmet. Den innsatsen som kreves for å komme i mål med omsorgsoppgavene, kan føre til at ikke alle barna i fosterfamilien får dekket sine behov. Som et resultat rapporterer fosterforeldre at de opplever å «miste sine egne barn av syne» (Pugh, 1996; Twigg, 1995) eller forsømme nærhet og omsorg for egne barn (Höjer, 2001; Thompson et al., 2016).

Før fosterhjems plasseringen kan ting gå greit i den forstand at egne barn er selvstendige og ikke trenger så tett oppfølging av foreldrene i hverdagen. Etter fosterhjems plasseringen kan egne barn ha et større behov for samtaler fordi økte problemer og utfordringer gjør at de trenger foreldrenes støtte i større grad enn tidligere. Samtidig reduseres foreldrenes kapasitet til å beskytte og ivareta egne barn fordi de har mindre tid nå enn før.

Men mamma og de er veldig flinke også, for de bruker vanvittig mye tid på oss. Men det blir jo ikke noe mere enn før, men jeg har mye større behov for det nå enn før. Før så gikk det jo greit, jeg hadde jo ikke sant, alle ting. Men jeg hadde ikke samme behov for å snakke med dem. Men muligheten var der.

Nå er behovet mye større, men muligheten er der ikke store deler av tida (...) Og de har jo mindre tid nå enn før. For de gjør jo samme jobben som før, men nå har de [fosterbarnet] i tillegg.

Forandringene øker behovet for foreldrekontakt fordi egne barn trenger hjelp til å forstå hva som foregår. At fosterbarnet krever ekstra oppmerksomhet, medfører også at de andre barna i fosterfamilien får økt behov for omsorg, samtidig som mulighetene for nærhet fra foreldrene reduseres.

På mange måter oppstår et dobbelt problem fordi gapet mellom hva barna har behov for, og hva foreldrene er i stand til å gi, blir større. Fosterfamilien er i utgangspunktet vurdert til å ha særlig god omsorgsevne og kapasitet. Men når barnevernstjenesten gir familien omsorgsoppgaver som over tid vokser utover det fosterforeldrene har mulighet til å yte, så forsvinner overskuddet. Som en utilsiktet konsekvens blir det ikke rom for at alle barna får tilstrekkelig omsorg.

Omsorgsetikken vektlegger det relasjonelle perspektivet og foreldres tvingende moralske ansvar for å yte omsorg for sine barn.⁴⁰ Den må likevel ikke tas til inntekt for en kynisk favorisering av våre egne på bekostning av andre. Dette er særlig relevant i fosterhjemsomsorg hvor det å favorisere egne barn på bekostning av fosterbarn kan oppfattes upassende. Våre relasjonelle forbindelser består av både familieband og mer eller mindre frivillige kontraktsinngåelser (Pettersen, 2006). I slike relasjoner har vi makt til å fremme eller hemme andres ve og vel, noe som gjør det mulig å skade hverandre emosjonelt og relasjonelt.

Dersom en fosterhjemsplassing fører til at foreldre mister sine egne barn av syne i sitt strev med å ivareta fosterbarnet, oppstår et profesjonsetisk problem. Basert på sosialt arbeids verdigrunnlag påhviler det profesjonelle et kollektivt ansvar for å legge til rette for sosiale miljøer der barn kan utvikle sunne og omsorgsstøttende relasjoner. Dette må naturlig nok også gjelde fosterforeldrenes egne barn. Uttalelsen «hvorforskal hun være så veldig mye viktigere enn oss, på en måte» avslører opplevelsen av å utsettes for noe urettmessig, nemlig at fosterbarnets velferd betyr mer, eller at en selv reduseres til å bli mindre viktig i profesjonelles øyne. Vetlesen (2007) skriver at den grunnleggende følelsen av urettferdighet kommer til uttrykk i barnets opprørthet når noe fordeles ulikt: «Krenkelse er en fellesbetegnelse for en persons opplevelse av å være gjenstand for urett, av å utsettes for noe som en ikke burde utsettes for. Det handler om ydmykelse, om at ens verd misaktes i stedet for å anerkjennes, slik at selvfølelsen trues» (Vetlesen, 2007, s. 14). En praksis der barnevernstjenesten risikerer å bidra til å svekke eller

---

40 Se kapittel 4 under overskriften: Omsorg som etisk verdi.

forykke den nære bindingen mellom foreldre og barn, vil være i strid med profesjonsetikkens grunnlag.

Med fosterhjemsoppdraget følger likevel noen særegne etiske problemstillinger. Fosterhjemsavtalen er regulert i en kontrakt med oppsigelse på tre måneder. Blir presset for stort, kan fosterforeldrene si opp avtalen, og fosterbarnet må flytte ut. Spørsmål om familietilhørighet aktualiserer seg når belastningene blir så store at det vokser seg utover det fosterfamilien har kapasitet til å tåle.

Søsken til barn med funksjonshemninger, sykdommer, store hjelpebehov og psykososiale utfordringer (Dyregrov & Hordvik, 1986; Lycke, 2010; Thorn, 2008) erfarer noe av de samme belastningene som fosterforeldrenes barn. Likevel er problemstillingen forskjellig fordi fostersøskenrelasjonen innebærer elementer av valg, et valg som ikke kan velges bort ved biologiske søsken: «For med andre søsken så er de jo bare der. Man kan ikke godt si at nei, jeg vil ikke ha deg.» Valgmulighetene er annerledes i en fosterfamilie og reiser derfor noen moralske spørsmål.

Når spørsmålet melder seg om fosterbarnet skal bli boende eller ikke, reiser det samtidig et spørsmål om hvem som skal ta avgjørelsen. Dette vanskelige valget vekker en rekke konfliktfylte og ambivalente følelser. Skyldfølelse, sorg og bekymringer for hvordan fostersøsken skal klare seg, medfører høy grad av stress for fosterfamiliens barn (Birch, 2016; Sutton & Stack, 2013; Younes & Harp, 2007). Utsiktede flyttinger kan dessuten påføre fosterfamilien et nederlag: «Det hadde vært flaut å innse at vet du hva, dette her klarer vi ikke.» For å unngå nederlaget kan barna være villige til å strekke seg langt, og i en slik grad at de forstrekker seg.

Fosterforeldrenes egne barn betrakter seg selv som moralsk medansvarlige for fostersøskens ve og vel: «Så jeg tenker først og fremst på hennes liv, at jeg vil ikke ødelegge det.» Å foreta et valg om å gi opp og nærmest «sette barnet på gata» synes umulig. Resultatene kan være at fosterfamiliens barn viker plassen, fordi de intuitivt forstår at fosterbarnet har større hjelpebehov og dermed vinner kampen om omsorg (se kapittel 8). I stedet handler det for noen om «å holde ut» og «bare la noen kamper gå», frem til de selv blir gamle nok til å forlate familien og flytte for seg selv.

Det kan være vanskelig for foreldre og profesjonsutøver å ta inn over seg hvor belastende situasjonen oppleves for de andre barna i fosterhjemmet. I en presset situasjon, der omsorgsoppgavene sprenger omsorgsgivers kapasitet, kan det være krevende å ha blick for alle berørte parter (Pettersen, 2011a, 2012). Når det å «gi fra seg» fosterbarnet ikke fremstår som et godt alternativ, kan fosterforeldre kreve mer samarbeid fra egne barn og forvente større modenhet enn de i virkeligheten er kapable til å vise. Går vi tilbake til metaforen om gjøkungen, kan vi forstå fosterbarns forsøk på å fortrenge de andre barnas plass i fosterhjemmet som strategier utviklet for å overleve og sikre sine behov. I ytterste konsekvens

kan fosterhjemsplassing bli en invadering som forstyrrer relasjonelle prosesser innad i familien, slik at fosterforeldres egne barn skyves ut på sidelinjen. Nettopp fordi egne barn kan være tilbakeholdne om sine problemer (Adams et al., 2018), kan sosialarbeideren ha en viktig forebyggende funksjon ved å komme problemene i forkant gjennom veiledning.

Å OFRE SEG FOR ANDRE

Egne barn kan synes synd på foreldrene, bekymre seg for foreldrenes samliv og helse og frykte at foreldrene skal bli skilt som følge av en presset situasjon. At fostermor ender opp med utslett og eksem over hele kroppen på grunn av søvnmangel og stress, tyder på at belastningene kan gå ut over fosterforeldres helse. Med utgangspunkt i omsorgsetikkens kritikk av den betingelsesløse og uselviske omsorgen (Pettersen, 2011a, 2012) ønsker jeg å komme tettere på en forståelse av hva som kan lede fosterforeldre til nærmest å drive seg selv til bristepunktet.

Foreldre er vanligvis villige til å strekke seg langt og sette egne behov til side for å tilfredsstille barnet. Et omsorgsetisk perspektiv fordrer at fosterforeldres omsorg for både egne barn, og fosterbarn, er drevet av verdier som kjærlighet, hengivenhet og moralske forpliktelser. Å ofre seg fullt ut for en person kan være riktig i noen tilfeller. Slik omsorg er til tider nødvendig, men bør likevel ha en tidsbegrensning og være velbegrunnet (Pettersen, 2012). En sterk følelsesmessig tilknytning kan også gjøre omsorgsgiver særlig sårbar for utnyttelse (Kittay, 2013). Omsorgsrelasjoner i fosterfamilien kan være kompliserte, og fosterforeldre kan trenge hjelp til å sette grenser. Fra et normativt etisk perspektiv er det ikke forsvarlig å la andres behov gå på bekostning av sitt eget ve og vel. Grenseløs omsorg uten å ta hensyn til seg selv vil i det lange løp være negativt for de involverte. Faren er at utbrenthet og utmattelse kan gjøre fosterforeldre ute av stand til å ivareta alle berørte parter.

Fosterhjemsomsorg innebærer både politiske og etiske dimensjoner hvor barnevernstjenesten har delt ansvar for fosterhjemsoppdraget. Med henvisning til Kittay (2013) hevder Pettersen at de som står rundt (det offentlig system), har både et politisk og et etisk ansvar for ikke å ofre omsorgsgiveren (Pettersen, 2012, s. 382). Den som yter store omsorgsoppgaver, har selv behov for støtte og omsorg for å overleve og trives. Omsorg må derfor ses i et større nettverk av sosiale relasjoner, der omsorgsgivers egne behov og hensynet til andre berørte parter også tas med i betraktning. Å hjelpe omsorgsgiver til å se omsorg i en utvidet kontekst vil gjøre det lettere å se de strukturelle betingelsene og problemene som er relatert til omsorgen, og som ikke vil forsvinne selv om man ofrer alt for den konkrete andre (Pettersen, 2012, s. 379). Selv om fosterforeldre sliter seg ut, er det ikke sikkert at

problemene løses, eller at omsorgsrelasjonen til fosterbarnet blir slik som ønsket. For at ikke omsorgsgiver skal bli utnyttet, er det nødvendig å avvise omsorg som en fullstendig selvoppofrende og altruistisk handling der en stadig forstrekker seg for å hjelpe andre (Pettersen, 2011a, 2012). Omsorgsetikkens bidrag er et større søkelys på omsorgsgiver, nødvendigheten av egenomsorg og prinsippet om å balansere alle berørte parter behov.

En ureflektert omsorg kan føre til at foreldrene bruker mest krefter på det barnet som krever mest: «Hun kan sitte i to timer og banke på døra og skrike så høyt hun kan. Hun stopper aldri.» Omsorgsetikken advarer mot «førstemann til mølla»-prinsippet (Pettersen, 2012), der omsorgen for den ene kan gå på bekostning av andre berørte parter. Å bruke alle sine krefter på den mest hjelpetrengende kan føre til at andre, som også har behov for omsorg, kommer lenger bak i køen og frarøves sin rettmessige andel av omsorgen (Pettersen, 2008).

Barnevernet har en bestilling til fosterforeldre om å ivareta fosterbarnet. Men dersom oppmerksomheten utelukkende rettes mot å hjelpe det *ene* barnet, kan barnevernsarbeideren bli blind for at det også er *andre* barn i fosterhjemmet som trenger hjelp og støtte, og muligens *mer* omsorg enn de gjorde før plasseringen. På samme måte som fosterforeldre trenger støtte for å sette grenser og ivareta seg selv, trenger barna deres tilsvarende hjelp. For å unngå at fosterforeldres egne barn faller i skyggen, kan profesjonelle løfte blikket og se fosterfamilien i en større sammenheng. I familielivet vil alle berørte parter være påkoblet situasjonen i et utvidet sosialt nettverk. Fosterforeldres egne barn må derfor tas med i regnestykket når fosterforeldre skal fordele sine krefter og sin energi.

Ut fra prinsippet om at en selv og andre er likeverdige, fordeles omsorgskapasiteten jevnt mellom alle relevante parter (Pettersen, 2012), i denne sammenheng alle fosterfamiliens medlemmer. At omsorgen skal være likeverdig, handler ikke om mengde og innhold, der alt måles likt og gjennomføres rettferdig til punkt og prikke, men snarere at alles interesser er like mye verdt og derfor skal tillegges betydning. Det innebærer at fosterforeldrene selv, og andre barn i husholdet, også har behov som må dekkes for at alle skal trives og ha det bra.

Egne barn kan føle at verken foreldre eller profesjonelle forstår når de forsøker å si ifra om at «grensen er nådd». Foreldres intensjoner om at fosterhjemserfaring kan oppdra barna deres til å bli mer tolerante, empatiske og forståelsesfulle overfor andre mennesker (*a lesson of empathy*) (Höjer, 2001), er ikke et etisk holdbart argument dersom barnets integritet krenkes på veien. I prosessen med å lære å ivareta seg selv trenger barna støtte og hjelp. Fosterforeldre er rollemodeller for sine egne barn. Dersom barnas behov for å sette grenser ikke ivaretas, lærer de en selvoppofrende innstilling hvor det å drive rovdrift på seg selv kan fremstå som et ideal. I stedet for å ta situasjonen på alvor sender foreldrene signaler om at

«vi må gjøre vårt beste» og «prøve enda hardere». Resultatet kan være at egne barn settes under et utilbørlig press. Forskning viser at fosterforeldres egne barn har en tendens til å sette andres behov foran sine egne (Adams et al., 2018; Knutsen, 2014; Nordenfors, 2015; Sutton & Stack, 2013) og fremstå som mer modne, ansvarlige, altruistiske og omsorgsfulle enn andre barn (Anderson, 2012; Birch, 2016; Duffy, 2013; Gross, 2007; Nordenfors, 2006; Watson & Jones, 2002; Younes & Harp, 2007). Det kan være grunn til bekymring hvis barns vilje til uselvisk å ofre seg for andre ukritisk tolkes som en positiv egenskap.

I forskningslitteraturen er denne problemstillingen bare til en viss grad drøftet som et problem. Det kan ha sammenheng med at fenomenet heller ikke er viet stor plass i profesjonsetikken (Pettersen, 2012, s. 368). Verken ren altruisme, emosjonelle motiver eller ønsket om å være snill kan begrunne omsorg som etisk teori (Pettersen, 2006). Derimot gir kunnskap om og innsikt i hvilke skader og lidelser som kan oppstå ved daglig og langsiktig neglisjering av omsorgsrelasjoner, legitimitet for omsorg som en etisk handling. Idealet om å fremme det gode gjennom velgjørenhet må likevel holdes i sjakk, slik at en unngår systematisk selvoppofrelse, eller å ignorere behovene til betydningsfulle andre (Pettersen, 2008, s. 40–46).

Med utgangspunkt i «mature care» kan omsorg fordeles på en god måte. Det innebærer å ta hensyn til kontekstuelle forhold og asymmetriske relasjoner, som også innbefatter profesjonelle relasjoner. Den modne omsorgen kan forstås som en gyllen middelvei mellom fornuft og følelser, mellom for mye eller for lite omsorg overfor seg selv og andre, der en verken driver rovdrift på seg selv eller neglisjerer behovene til en berørt tredjepart (Pettersen, 2011a, s. 55–56). Moden omsorg fordrer grenser og rammer, der både sosialt nettverk og politisk rammeverk virker inn.⁴¹

Profesjonelle kan være på vakt overfor altruistiske holdninger og fange opp faresignaler, som i ytterste konsekvens kan lede til at fosterforeldres egne barn tilsidesettes eller blir et instrument for andre. Særlig i tilfeller der fosterforeldre blir altoppslukende opptatt av fosterhjemsoppdraget, eller selvoppofrende i sin omsorg, bør veileder være oppmerksom på kjernefamiliens ve og vel og ivareta-kelse av andre barn i hjemmet.

AVLASTNING – Å FÅ ET PUSTEROM

Avlastning er et hyppig brukt tiltak der barnevernstjenesten inngår avtale om godtgjøring, slik at fosterbarnet jevnlig er på besøk hos andre, gjerne med overnatting. Avlastning kan være et forebyggende tiltak mot konflikter og fosterhjemsbrudd.

41 Se kapittel 4 under overskriften: Kritikken mot en altruistisk forståelse av omsorg.

Det finnes ulike typer ordninger, både formelle og uformelle avtaler. Fosterfamiliens slekt og nettverk, i tillegg til fosterbarnets egen biologiske familie benyttes som avlastningshjem hvis mulig. Når fosterbarnet har avlastning hos slekt og nettverk, unngår noen fosterfamilier å bruke ordet avlastning, men heller si at fosterbarnet skal på besøk. Fosterforeldrenes egne voksne barn kan også være avlastningshjem for fostersøsken:

Broren min, hun har nok et veldig godt forhold til han. Og samboeren hans, for hun er jo veldig pedagogisk av seg. Og han er litt sånn tullete, og de prøver å finne på noe.

Fosterforeldres egne barn kan ha en særlig god kontakt, de kjenner til historie og bakgrunn og kan ha et godt lag med fostersøsken. Dessuten har de en annen rolle enn fosterforeldre. Egne barn kan trå til og avhjelpe foreldrene og forebygge fosterhemsbrudd. De er noen fosterforeldrene stoler på og kan spille på lag med.

Avlastning fremstår som en viktig ordning for fosterfamilien. Fosterforeldre legger vekt på at avlastningen kan være nødvendig for å hente seg inn som familie. Tiden uten fosterbarnet blir brukt til å hvile ut, «bare være oss» og gjøre familieaktiviteter som ikke lar seg gjennomføre når fosterbarnet er hjemme. Fosterforeldrene benytter anledningen til bevisst å ha tid til samvær med egne barn:

Og vi har veldig godt av det. Ikke minst de tre biologiske barna. De trenger det veldig (...) Men vi er veldig bevisste på den helga vi har med dem. Da gjør vi noe, altså da sitter vi ikke med Ipaden for å si det sånn. Da blir det veldig at vi gjør noe vi fem.

At fosterfamilien trenger å være sammen som familie, er også viktig for å kunne yte god omsorg overfor fosterbarnet.

Vi har vært veldig nøye på det med å ha tid med dem (egne barn) utenom. Finne på ting med dem. I det tilfellet så var vi nødt til å ha avlastning. Vi benyttet tida veldig når vi hadde avlastningen. Vi hadde veldig dårlig samvittighet når vi hadde avlastning i begynnelsen, men vi fant ut at vi trengte virkelig å få ladet som familie. Og da stod vi jo sterkere rundt henne (fosterbarn) når vi hadde henne hjemme.

Egne barn legger vekt på at det er godt for foreldrene å få en pause, fordi foreldrene slapper litt mer av de helgene fosterbarnet er på avlastning. Når en har en helg fri, eller en kveld for seg selv, kan en bare gjøre det en har lyst til, uten å bli avbrutt.

Det føles litt frekt å si det, men det er ganske deilig. Men det er jo ikke sånn at jeg vil ha ham bort, men at man får litt pauser inni mellom.

Avlastning kan være godt fordi det blir en «roligere helg», «det blir mindre snakking», «det blir ikke så mye stress», og «det føles litt mer komfortabelt». Familielivet kan oppleves mer forutsigbart ved at det blir roligere middager, mer hyggelig på kveldene og en mer avslappet stemning i huset, noe som gjør det lettere å ha venner på besøk, eller overnattingsgjester.

Eller jeg kjenner jo når hun ikke er her da, for da er det mye stillere. Ja, vi får liksom fri fra maset, holdt jeg på å si. En kjenner det blir mye mer rolig i huset.

Det var en helt annen stemning, det var en helt annen sånn ro ved bordet. Ingen ble irriterte (...) Det var ingen som trengte på en måte å hisse seg opp (...) ikke sant, da var det bare oss, nå bare koser vi oss, liksom.

Det er på en måte litt lettere, eller man vet mer hva som venter. Han kommer ikke plutselig springende ned trappa, nå har han funnet på noe nytt. For sånn er det ganske ofte, det er et eller annet dramatisk som har oppstått. Så det blir mer fredelig og mer ro over det når man vet at han ikke kommer stormende og plutselig har funnet på noe.

Noen sa de ikke tenkte så mye over det i hverdagen, men når fosterbarnet først var borte en helg, merket man forskjell. Andre merket forskjell når fosterbarnet kom tilbake etter avlastning, ved at de da kjente stresset bygge seg opp. Derfor kan søndag ettermiddag etter en avlastningshelg være særlig strevsom for fosterforeldrenes barn.

For det begynte våre i høst å spørre: Det er søndag i dag, når skal du hente henne, mamma? Og det er litt godt for dem å kjenne på, at hun kan være borte litt. For hun kan faktisk komme opp i halsen på dem av og til.

En la vekt på at hun selv ikke hadde behov for avlastning, men at hun så hvor viktig det var for yngre søsken.

Benjamin har nok fått litt flere fredager og lørdagskvelder med mamma og pappa alene (...) Kanskje han egentlig ikke vet det selv engang, men jeg tror det har hatt mye å si for ham. At han og pappa har kunnet gå på butikken og

kjøpe inn middag til kvelden, og så kan han bestemme alt selv hva han vil ha. Velge hvilken film vi skal se, uten at [fosterbror] skal blande seg inn på en måte.

Noen fosterfamilier har fast avtale, andre lar fosterbarnet bestemme selv. Informantene ønsker seg mer forutsigbare og hyppige avtaler, slik at familielivet lettere kan planlegges:

Altså barnevernet sier at de kan ikke tvinge henne til noe, hun må selv bestemme og ha kontrollen på når tid hun skal av sted. Så noen ganger sier hun tidlig i uka at hun skal til bestemor, og så ombestemmer hun seg. Det synes jeg er ganske slitsomt, egentlig. Når hun da plutselig finner på noe annet, så føles ikke det alltid like bra. Når man gleder seg til noe, og så blir det ikke noe. Det er litt kjipt. Men barnevernet vil ikke presse henne til noe. Så derfor blir det ikke noe fast.

Når det er opp til fostersøsken selv å velge om og når de skal reise bort, blir det vanskelig for fosterfamiliens barn å planlegge sine egne aktiviteter. «Frihelgene» kan være viktige for «å få de der pusterommene innimellom». Faste avtaler skaper forutsigbarhet for fosterforeldres egne barn og en forventning om at planlagte besøk og aktiviteter faktisk blir noe av. Ting går også mye lettere når fostersøsken er borte fra hverandre noen dager, fordi man «får ting litt på avstand».

Det er når man går seg fast i dette her hverdagslige, da blir det tungt. Og når man ikke kan få det litt på avstand av og til, så kan disse her små tingene man irriterer seg over, bli så store. Det å ha avstand fra hverandre kan gi overskudd til å takle ting bedre.

En pause eller et pusterom gjør at en ikke blir så fort lei, og at en lettere kan være mer overbærende med hensyn til fostersøskens lek, lyd og aktivitetsnivå. Fosterforeldrene vektlegger også at å være borte fra hverandre kan være positivt, i den forstand at barna får kjenne litt på savnet og er glad for å se hverandre igjen etterpå:

Det er det som er litt godt med avlastning. For da får de tid til å savne litt. Det er litt godt at de kan kjenne på savn også.

Ikke alle fosterfamilier kan benytte seg av barnevakt eller avlastning, slik en normalt ville brukt familie og venner. Noen fosterbarn håndterer endringer, reiser eller uforutsette hendelser dårlig. Derfor kan det være utfordrende å dra på helgeturer eller ferier.

Hun er på avlastning hos min søster, og det er det som er dumt, for hun kan ikke sove mer enn ei natt borte, det blir for mye for henne. Og det er sånn at vi har tre netter i måneden, så vi kommer oss liksom aldri av sted, på en måte.

Både fosterforeldre og barna deres ønsker mulighet for avlastning i ferier, slik at familien kan dra på turer. Hvorvidt det er «riktig» å reise på ferie uten fosterbarnet, avstedkom en diskusjon i fokusgruppen. Noen hadde erfart at fosterbarnets uro kunne ødelegge ferien for de andre barna i familien, mens andre fortalte at egne barn var solidariske og nektet å bli med hvis ikke fostersøsken også fikk være med på reisen. Fosterforeldre kan ha kvaler for avgjørelsen:

Men det sitter litt langt inne å skulle forsvare at jeg skal reise av sted og ikke tar henne med meg, på grunn av at de andre trenger det. For jeg vet jo hvordan hverdagen vår er når hun ikke får rutinene sine, så skal de (andre barna) få turen sin ødelagt på grunn av det? Men jeg har enda ikke turt og sagt til min saksbehandler at vi vurderer det.

Å prioritere tid sammen som kjernefamilie, uten fosterbarnet, kan gi dårlig samvittighet. Samtidig kan forutsigbare og gode avlastningsordninger gi pusterom og avstand, noe som gir overskudd og mulighet til å forebygge konflikter.

10. Ressurssterke og stolte bidragsyttere

Selv om forskningslitteraturen er dominert av hvilke belastninger, press og forventninger fosterforeldres egne barn utsettes for, skrives det også om egne barns ressurser og positive erfaringer. Fosterfamiliens barn ser seg selv som viktige og aktive omsorgspersoner (Knutsen, 2014; Thompson & McPherson, 2011), ikke som passive medlemmer i en familie der foreldrene yter fosterhjemmsomsorg (Diepstra, 2007). Mine informanter ser også på seg selv som stolte deltakere i et fosterhjems-team, der hele familien «er med på laget» og gjør en jobb for å ta vare på fosterbarnet.

- Informant: Mamma og de har jo vært veldig sann at dette her, det gjør vi sammen, så det.
- Forsker: Ja, at hele familien gjør det sammen?
- Informant: Ja. Så jeg føler jo at vi også gjør en stor oppgave. For vi deler foreldrene våre, vi deler hjemmet vårt, vi må jo hele tiden ta hensyn til en til. Og i hvert fall ei stund så følte det jo aldri som å ha fri, på en måte.

Fosterforeldres egne barn viser raushet, omtanke og forståelse, samtidig som de hjelper foreldrene ut av vanskelige situasjoner, korrigerer foreldrenes oppdragerstil og forsvarer fostersøsken. Fortellingene viser at barn tar mye ansvar og viser sensitivitet, forståelse og tålmodighet overfor fostersøsken. Konkret kan omsorgen bestå av lek, tilsyn og ansvar for barnepass, stell av yngre søsken, leksehjelp, beskytte i skolegården, inkludere og være en støtte i barnets sosiale nettverk. Informantene uttrykker stolthet over å kunne være en viktig person i fostersøskens liv. I dette kapittelet vil jeg gi en mer inngående beskrivelse av barn og unges innsats.

Fosterforeldre beskriver egne barn som en viktig ressurs overfor fostersøsken. Særlig eldre barn er til god hjelp og avlastning for foreldrene.

Så er jo det å ha eldre barn en kjemperessurs for fosterbarnet, for vi er jo fire til å oppdra. For det er jo ikke vi som er strengest. Det er jo de to andre. Og de syns jo at vi må sette foten litt ned av og til, og sier: «Det skulle ha vært meg!»

(...) Og de var jo noen storebrødre begge to. Og jeg tenker litt sånn (...) at hvordan hadde det gått om ikke de to hadde hjulpet oss litt? At de også var litt sånn flinke til å hjelpe til.

Barna tar del i oppdragelsen av fostersøsken og trår til når situasjonen krever det. Også relativt unge barn viser sensitivitet og tålmodighet overfor fostersøsken og kan på eget initiativ ta ansvar for å roe ned eller løse vanskelige konflikter. I sitatet nedenfor beskriver fosterforeldrene hvordan deres ni år gamle sønn er den eneste i familien som klarer å nå inn til fosterdatteren når hun får raserianfall:

Og de forstår hverandre. På en helt spesiell måte. Det er helt utrolig for et samspill de har. Om de tenker likt, eller om de har mye likt, jeg vet ikke. Så hun har jo veldig mye sinne, fryktelig sinna, og da klarer han som den eneste å snu henne rundt. Han tar henne ut av det. Og så ligger de på gulvet og holder på å le seg i hjel. Ja, det er et eller annet der.

Egne barn påtar seg et ansvar for å hjelpe både foreldre og fostersøsken ut av fastlåste situasjoner og følelsesutbrudd. De viser evne til å lese situasjonen og tar rollen som både mekler og avlaster når foreldrene er slitne.

Ja, han mellomste hos oss, han var veldig sånn til å begynne med når han merket at nå, nå røyner det på, så kunne han komme og si til fostersønnen vår: Kom igjen! Og så bare hentet han ham ut av situasjonen, og så gikk han og lekte med ham og sånn, for han så jo veldig at nå er det nok. Nå presser han oss.

Det er typisk hvis jeg har sett at mamma lager mat og så står hun med Anders på armen, og så har jeg gått bort og sagt at nå tar jeg han med opp og leker litt. Og da har ikke mamma spurt om jeg kan gjøre det, men jeg har bare villet gjøre det. Fordi at jeg har sett det. Og da har hun liksom sagt så deilig at du gjorde det. Det var fint gjort.

Å sitte barnevakt kan være en krevende oppgave hvor det oppstår vanskelige situasjoner. Men det kan også være en frikveld fra foreldrene, hvor egne barn opplever det gøy å være alene hjemme med ansvaret for fostersøsken. Barnevernstjenesten engasjerer i noen tilfeller egne barn, både hjemmeboende og utflyttede ungdommer, for å avlaste fosterforeldrene.

Det er jo sånn som at jeg har hjulpet til hvis mamma og pappa var vekke. Og så var det også når jeg ble litt eldre, så spurte mamma om ikke jeg ville få lønn av

kommunen og barnevernet for avlastning. Det var så himla greit, for da kunne jeg både få timebetalt og betalt for sånn kjøring eller busspenger eller sånne ting. At det var så veldig greit for dem, for hvis de skulle på noe, så kunne de spørre meg. Og så at jeg fikk lønn ifra barnevernet. Og det gjorde jeg et par ganger. Men jeg protesterte på det i begynnelsen, for jeg syntes det var veldig rart at jeg skulle være ansatt, eller i hvert fall få lønn av kommunen, for å passe på min bror. Så syntes jeg det var veldig rart, så da gjorde jeg ikke det mer (...) Jeg fikk dårlig samvittighet for det. Men nå i etterkant så synes jeg jo egentlig at, ja, jeg ser jo egentlig ikke noe uetisk i det. For jeg fikk jo lønn for å passe på ham uansett om det var fra mamma eller fra barnevernet. Og at det er et godt tilbud ifra barnevernet. Men likevel så er det bare rart å få lønn fra kommunen for å være med broren sin. Så følte jeg nok også litt dårlig samvittighet for at jeg ikke ville være med ham frivillig uten å få betalt. At det måtte barnepass til for at jeg skulle finne på noe med ham en hel dag, eller ei hel helg. Jeg syntes jeg burde ha ønsket det av fri vilje.

Informanten forteller om et ubehag ved å formalisere samværet til broren gjennom et lønnet engasjement. Fosterforeldre får gjerne hjelp av egne barn, både fordi egne barn kan ha en god relasjon og håndtere fosterbarnet bedre enn andre voksne, og fordi det kan være vanskelig å finne andre alternativer.

Før når han var mindre og var med andre folk, så var det ofte som om han hørte bedre på meg enn på mamma og dem. For han ville mer trasse til mamma og dem, enn han ville til meg. For vi var liksom kompiser, mens mamma er mamma.

Dersom fosterbarnet ikke kan være alene hjemme, er egne barn en viktig ressurs som kan steppe inn og overta ansvaret når foreldrene er borte. De påtar seg også rollen som oppdrager ved å påse at fostersøsken følger foreldrenes regler, og går foran som gode rollemodeller.

De grensene som mamma og pappa satte for Einar, tok jeg også, på en måte. Men det er sikkert vanlig. Og hvis jeg så noe Einar gjorde som jeg visste at mamma og pappa ikke syntes at var greit, så enten sa jeg det til ham, eller sa det til mamma og pappa. Men det er sikkert sånn storesøsterrolle (...) For eksempel med TV-spilling, hvis vi var kommet hjem fra skolen alene og han satt lenger enn en time, da sa jeg at nå får du ikke lov til mer, for det har mamma sagt.

De eldste informantene gir uttrykk for at foreldrene trenger litt drahjelp og korrigering av oppdragerstil. Særlig mødrene oppfattes å være for ettergivende ved at de ikke klarer å sette grenser for fostersøsken.

Mamma trenger ofte hjelp, for hun klarer liksom ikke å være streng, sånn ordentlig streng. Hun prøver jo, men hun skriker, liksom. Nei, hun klarer det liksom ikke. Mens pappa, eller med en gang, for pappa kommer alltid hjem litt seinere og han er sånn bom! Nå! Sara er litt sånn at når pappa kommer hjem, da er det greit.

Egne barn forsøker gjerne å gi tilbakemeldinger der de synes foreldrene er for slepphendte eller inkonsekvente. Videre forsvarer de fostersøsken der de synes foreldrene er urimelige eller for strenge.

Noen ganger så kan jeg tenke at det var jo ikke nødvendig, mamma, du trengte ikke å bli så sinna, og så kan jeg få litt sympati for Marius. Og av og til så får jeg sympati for mamma for jeg ser at hun blir så sliten, og så skjønner jeg ikke hvorfor ikke Marius bare kan gjøre det han får beskjed om.

Egne barn kan stå i kryssilden som mekler mellom foreldre og fostersøsken, der stadige konfrontasjoner blir en belastning. I tillegg reflekterer noen over at foreldrene ser ut til å ha ulike forventninger til fosterbarn og egne barn.

De har veldig tomme trusler mot henne. Hun kan skjelle dem ut for eksempel. Og da er det sånn, vet du hva da får ikke du lov å gå på klubben i kveld. Og så går hun jo på klubben likevel. De har ikke noe, jeg føler at de har ikke vært veldig sånn systematiske, kanskje (...) Det har vært noen ganger der jeg har sagt at de godtar veldig mye mer av Tuva, da, enn det de hadde godtatt av oss. Men så ser jeg også at de er mye strengere med henne på enkelte områder enn det de var med oss. Og det har nok igjen litt med det at, ja, de har ikke så mye tillit til henne, for eksempel.

Det å hjelpe til med plikter og husarbeid i familien oppfattes som vanlig, og som noe en skal gjøre. Derfor blir egne barn irriterte dersom fostersøsken ikke bidrar, eller dersom foreldrene ikke stiller fostersøsken til ansvar på samme måte.

Og vi var sammen etter skolen og skulle liksom lage middag og rydde ut av oppvaskmaskinen og gjøre litt sånn plikter. Men Liv har aldri forstått egentlig det samholdet i en familie og bidra sånn. Hun kan ikke forstå at hun skal være med på å støvsuge kjøkkenet engang, eller sånn. Det er ikke hennes jobb. Det er jo ikke sånn jeg er oppvokst, ikke sant, jeg er jo oppvokst til at alle bidrar (...) for huset er jo vårt, og oppvaskmaskinen må tømmes. Men det har hun aldri forstått. (...) Jeg kunne jo bli litt oppgitt av at hun syns det var urettferdig at hun måtte hente posten, liksom, når hun kom hjem fra skolen.

Informanten oppfatter det å lære seg å ta ansvar for fellesskapet, hus og hjem som en måte å bli inkludert i familien på gjennom samhold og felles innsats. Hun anser det som viktig at foreldrene stiller samme krav til fosterbarnet om å hjelpe til. Dersom foreldrene er inkonsekvente og kjører forskjellig oppdragerstil, kan det skape problemer mellom barna i fosterfamilien.

Et gjentakende funn i annen forskning er at det knytter seg ulike forventninger, regler og oppdragerstil til fosterbarnet, enn til egne barn. I tillegg kan foreldre praktisere forskjellige konsekvenser forbundet med brudd på reglene, der egne barn vurderes strengere (Anderson, 2012), eller at fostersøsken får lov til mer, bidrar mindre med husarbeid og slipper lettere unna med ting (Spears & Cross, 2003). Barn og unge er opptatt av at alle skal behandles rettferdig, og kan reagere på foreldrenes særbehandling av fostersøsken (Höjer, 2001; Höjer & Nordenfors, 2003). De korrigerer og avlaster fosterforeldrene, tilrettelegger, mekler, inkluderer og forsvarer fosterbarnet i familien og i det øvrige sosiale nettverket (Raineri et al., 2018). Noen strekker seg også langt for å være et godt forbilde eller mentor for fosterbarnet, ved å lære dem sosiale ferdigheter, sportslige aktiviteter og skolearbeid (Anderson, 2012; Gross, 2007; Noble-Carr et al., 2014; Targowska et al., 2016). Utfordringer oppstår når barna opplever at offentlige myndigheter og foreldrene stiller høye forventninger og krav om at de skal forstå og håndtere at fosterbarnet har spesielle behov (Gross, 2007; Younes & Harp, 2007). Jo høyere press og stress barna oppfatter at familien settes under, desto mer urimelig finner de forventningene om å tilpasse seg, være gode rollemodeller eller oppføre seg mer ordentlig enn fostersøsken (Ellis, 1972; Watson & Jones, 2002).

DEN GODE HJELPER

Å yte omsorg kan bidra til å styrke søskenrelasjonen. Hvorvidt informantene har en god følelse rundt det å hjelpe til, er knyttet til mestring og anerkjennelse. Ofte kan fosterfamiliens egne barn ha en spesiell kontakt med fosterbarnet.

Hvis jeg har lagt ham, så har det ofte gått bedre enn når mamma og de har lagt ham. Men så kan ikke jeg legge ham hver kveld, fordi det er ikke alltid jeg er hjemme. Og så er det jo mamma og de som har ansvaret for ham, det er jo ikke meg (...) Kanskje ikke helt fra begynnelsen, men veldig fort så fikk vi et veldig nært bånd. Jeg var veldig, veldig mye med ham og lekte med ham, passet ham og var alltid rundt ham. Hele tida.

Informanten forteller at hun har brukt mye tid på fosterbroren som har ekstra hjelpebehov, forstyrret utvikling og behov for tilrettelagt omsorg. Da han var liten,

likte hun å passe ham, trille turer, skifte bleie, mate ham og bære ham rundt. Fordi fosterbroren hadde et lavere funksjonsnivå, følte hun i oppveksten mestring ved å være sammen med ham, i den forstand at hun ikke trengte å prestere noe overfor ham. Til tross for at han lærte å snakke sent, utviklet de en egen kommunikasjon. Hun lærte seg å tolke hvordan fosterbroren uttrykte sine behov, slik at hun kunne formidle dette til omgivelsene. Videre trengte han tilsyn og var avhengig av hjelp til mange ting. Det gav henne følelsen av å være flink når foreldrene stolte på at hun mestret oppgaven. Gjennom å gi omsorg opplevde hun å få hengivenhet og positiv respons tilbake.

Når jeg har vært så mye med ham som jeg har, hatt ham med på så mye, og alltid vært med ham, så har jo det gjort at vi har et spesielt forhold. Og ofte hvis han slår seg, så kommer han heller til meg og spør om plaster, enn å komme til mamma.

At fosterbroren søker til henne for trøst, beskriver hun som «gøy, veldig kose- lig og veldig stas», som en bekreftelse på at hun betyr noe spesielt for ham. Tilbakemeldingene gir henne følelsen av tilfredshet og mestringsfølelse, som igjen fører til at hun har lyst til å være sammen med fosterbroren. Derfor hender det at hun på eget initiativ ber om å være barnevakt, slik at foreldrene kan få en frikveld.

Ofte så hvis jeg, særlig hvis jeg legger ham, så sier han: Åh! Jeg er glad i deg helt herfra og til månen og tilbake igjen!

Fosterbroren gir kjærlighetserklæringer og anerkjenner henne som søster og omsorgsperson. Responsen har vært viktig for utviklingen av det hun kaller en sterk søskenrelasjon. I tillegg legger hun vekt på frivillighet, at hun bidrar så mye fordi hun har lyst, og fordi det føles godt, ikke fordi foreldrene ber om hjelp.

Og så var det aldri noe tvang, på en måte. Jeg måtte aldri hjelpe dem med noe, ikke sant. Det var jo bare når jeg hadde lyst. Jeg *måtte* aldri skifte bleie, jeg *måtte* aldri bade ham, jeg *måtte* aldri gi ham mat, jeg *måtte* aldri noen ting. Det var når jeg spurte om jeg kunne, så fikk jeg lov. Men det var aldri at jeg *måtte* gjøre det.

Fordi informanten opplevde at foreldrene hadde kontroll over situasjonen, opplevde hun heller ikke at omsorgsoppgavene ble for overveldende. I stedet hadde hun lyst til å hjelpe til fordi hun følte glede ved å få det til. Videre påpeker hun at foreldrene viste takknemlighet og var flinke til å gi tilbakemeldinger på at hun

gjorde en god jobb. Dette gav henne følelsen av «å være god nok», og at innsatsen hennes ble verdsatt. Betydningen av å få skryt og anerkjennelse støttes av flere informanter.

Hvis jeg skal tenke på anerkjennelse på noen måte, må det jo være i forhold til at jeg har jo fått litt skryt i forhold til at jeg har tatt godt vare på Peder når han har hatt litt problemer psykisk, da. At han har hatt sine utfordringer, og at det har vært problemer med skole og sosialt (...) Og jeg får liksom hele tida den der så flink du var med ham i dag, og det tror jeg har mye å si. Det trenger ikke å være så mye, liksom. De trenger ikke å holde en tale til deg en gang i uka, liksom. Men en gang innimellom bare si så flink du var, eller så bra du var i dag.

Gode tilbakemeldinger og anerkjennelse kan gis fra så vel besteforeldre, foreldre og storfamilien, som offentlig hjelpeapparat og fostersøsken selv. En bekreftelse på at «det du gjorde der var bra», skaper en trygghet på at en utøver omsorg for søsken på en god måte. Noen uttrykker et sterkt ønske om å hjelpe foreldrene:

Så jeg prøver jo å hjelpe mamma og pappa så mye som mulig. Jeg gjør det jo mest for dem, da.

Behovet for å bidra kommer også til uttrykk ved at det er vanskelig å la være å involvere seg i pågående konflikter og problemer, eller når en oppfatter at foreldrene trenger hjelp.

Noen ganger så er det bare at jeg velger, når jeg hører at hun skriker nede, så velger jeg å bare lukke døra og ta på musikk og bare late som jeg ikke hører det. Det er noen ganger det at jeg gidder ikke. Men, det er ofte at jeg, ja, det er ofte jeg løper ned og prøver å hjelpe eller at [fostersøster] kommer opp. Og da går jeg ut, og så snakker jeg liksom med henne, hva er det som er galt? Jeg pleier egentlig å gå ned ofte, men så blir mamma og de litt sure, for de vil egentlig ikke at jeg skal blande meg inn, for at de vil gjøre det selv. De vil helst at jeg ikke blander meg inn, så de sier bare gå opp, og så sier jeg nei, men jeg vil. Ja, men mamma og de vil egentlig ikke at jeg skal blande meg inn.

At fosterforeldres egne barn «blander seg inn» i oppdragelsen av fostersøsken, kan by på mer komplekse utfordringer innad i familien. For noen barn kan det oppleves vanskelig ikke å få lov til å involvere seg når de oppfatter at både foreldre og søsken har det vanskelig. Informanten nedenfor setter ord på at det føles godt å hjelpe til når en ser at foreldrene er slitne og trenger det:

Jeg synes jo det er deilig å hjelpe til. Eller jeg er veldig sånn, mamma sier at jeg er, hun kaller meg for en «pleaser». Eller jeg har litt vanskelig for å si nei eller sånn, at jeg vil gjøre alle bare fornøyde. Så jeg synes jo det er deilig å vite at jeg hjelper mamma og de (...) Jeg synes jo det er bra å prøve «å please» alle. Men det går av og til litt på bekostning av meg selv, da. At jeg kan bli litt sliten.

Hun reflekterer over at uttrykket «pleaser» nok ikke er ment som et kompliment. I stedet ønsker mor at hun skal la være å påta seg et så stort ansvar at hun sliter seg ut på familiens vegne. Informanten setter ord på at det føles vondt når hun ikke møter forståelse eller støtte for den omsorgen hun gir. I tillegg føler hun at heller ikke fostersøsteren verdsetter innsatsen.

Jeg tror nok hun ser på oss som sin familie, og det er jo litt bekreftelse at ok (...) men jeg bare føler ofte at hun ikke ser alt jeg gjør for henne (...) Det er jo litt teit å si, fordi at da virker det jo som at man bare gjør dette for sitt eget ego, hvis du skjønner. Men man skulle ønske at hun satte litt pris på det vi gjør for henne. Og det at vi har stilt opp nå i flere år, og vil virkelig. Vi legger aldri skjul på at vi vil virkelig at hun skal være en del av familien vår. Men, det går ikke hvis ikke man samarbeider litt, så er det veldig vanskelig. Og det har vi prøvd å si til henne sånn, ikke sant.

Fosterforeldres egne barn legger ned en betydelig innsats for å ivareta og yte omsorg for fostersøsken. Hvorvidt innsatsen gir en positiv mestringsfølelse, avhenger av tilbakemeldinger og anerkjennelse fra både fostersøsken og omgivelsene rundt.

BUFFER – Å VÆRE EN BESKYTTER

En omsorgsfull innstilling innebærer ofte å ta ansvar for fostersøskens ve og vel. En høy andel av egne barn gir emosjonell støtte, trøst og beskyttelse til fostersøsken (Höjer et al., 2013; Knutsen, 2014; Thompson & McPherson, 2011). Betroelser og gode samtaler kan føre til at egne barn får informasjon om fostersøsken som gir bekymring og uro. Studier viser kategorier av bekymring som er ganske spesifikke for fosterfamilier, og som i så måte skiller seg ut fra vanlig bekymring barn kan ha for sine søsken. Eksempler kan være at fostersøsken må flytte tilbake til sin opprinnelige familie mot sin vilje, og hva som foregår under samvær. Videre bekymrer de seg for fremtiden og fostersøskens atferd, at de blir behandlet dårlig og utsettes for ting som ikke er bra for dem, at de kan begynne med narkotika, alkoholmisbruk eller bli utnyttet av upassende venner (Höjer & Nordenfors, 2004; Nordenfors, 2006).

Mine intervjuer avslører frykt for at ting kan utvikle seg riktig galt. Noen føler på dilemmaet mellom å holde på hemmeligheter eller sladre til foreldrene. På den ene siden kan man synes foreldrene er for strenge, og at de burde gi fostersøsken litt mer spillerom. På den andre siden bekymrer de seg for fostersøskens liv og helse og føler trang til å beskytte både fostersøsken og foreldre.

Jeg er redd for at hun er litt sånn, ikke sant, hvis noen røyker hasj da, at hun også kommer til å etter hvert gi seg litt. Og det føler jeg at nå som jeg vet i alle fall at hun sniker seg ut og er med eldre gutter som drikker og er fulle, så føler jeg et ansvar (...) Men det er mer det at jeg er redd for at hun skal gjøre noe hun kommer til å angre på, for det er drit kjedelig (...) For mamma og pappa sin del så er det ganske tøft om noen andre voksne ser henne, for eksempel, eller finner ut hvis hun gjør det igjen. Finner ut at hun sniker seg ut om natta (...) Jeg skal ikke sladre på henne, men jeg har lyst til liksom å dele litt erfaringer med henne, så da tenkte jeg at kanskje det kunne knytta oss litt nærmere, hvis jeg pratet litt alvorlig med henne.

Informantene bekymrer seg for at fostersøsken skal utsettes for gruppepress, bli seksuelt utnyttet, bruke rusmidler eller henge ute med feil venner. De forsøker å være en god støttespiller og involvere seg i fostersøskens sosiale liv. Flere har et langsiktig perspektiv hvor de også ser for seg å være en viktig støttespiller som voksen.

Akkurat nå for tida går det jo veldig bra for ham sosialt, og han har mye venner og et stort felles nett der. Men jeg kan se for meg på seinere tidspunkt, når han begynner å henge lenger bak, at det kan være vanskelig for ham å henge sammen med vennene sine. Og bare da å være liksom den der uoffisielle støttekontakten for ham hele veien. Selv om jeg skulle være 30 år og han 22, liksom.

Fosterfamiliens barn får gjerne innblikk i fostersøskens bakgrunn, problemområder og indre følelsesliv. De har derfor en annen innsikt og forutsetning for å forstå fostersøskens atferd og fungering enn andre. Fosterbarn kan opptre på måter som virker uforståelige eller u håndgripelige for andre. Egne barn inntar da rollen som buffer, hvor de forsøker å beskytte og forsvare fostersøsken overfor omgivelsene.

Jeg sier at hun har hatt en vanskelig tid før hun kom her, og at hun tenker på mye mer som ikke vi tenker på, liksom. At hun har ting i hodet.

Men det kan hende at jeg synes det er vanskelig å føle jeg må forsvare ham på en måte. Hvis han oppleves intens eller irriterende. Og så på den ene sida så

føler jeg egentlig at jeg ikke kan forsvare ham, fordi at jeg ikke kan si noe om det, eller at han hadde synes det var dumt at jeg hadde fortalt dem om litt av grunnene som gjør det, eller hvorfor han oppleves så vanskelig.

Taushetsplikten innebærer ofte begrensninger på hva de kan si til andre, og dermed blir det vanskelig å forklare atferden. Dersom omgivelsene i tillegg stiller familiens egne barn til ansvar for fosterbarnets handlinger, føles oppgaven som beskytter ekstra tyngende. Informanten nedenfor forteller hvordan han stadig måtte hjelpe fosterbroren ut av vanskelige situasjoner i skolegården. Det hendte at han fikk skylden for problemer som oppstod i kjølvannet av fosterbrorens handlinger. I tillegg opplevde han at både voksne og barn hadde forventninger om at han skulle ordne opp i konfliktene. På en måte følte han behov for å beskytte og hjelpe fosterbroren, som ble plaget av eldre elever og presset til å gjøre ugagn.

Ja, for at når de skulle få han til å gjøre dumme ting, når jeg så det, så gikk jeg inn og sa at de skulle slutte med det. Selv om de var mange år eldre enn meg (...) For sånn har det ofte vært. Når folk har, når de liksom skulle erte på ham hele tida. Så gikk jeg dit og sa at de skulle slutte med det. Så sluttet de jo med det.

Samtidig opplevde han oppgaven som beskytter krevende og slitsom. Han syntes det var vanskelig å se på hvordan fosterbroren led. Han søkte derfor hjelp hos lærerne. I stedet for at voksne hjalp ham å løse situasjonen, erfarte han flere ganger å bli overlatt til seg selv, med beskjed om at han måtte ordne opp og passe på fosterbroren sin.

Ja, for ofte så var det sånn at jeg måtte gå og si det til ham at han måtte roe seg ned, og sånne ting. Hele tiden sånn at det var broren min, og de i klassen min sa når han gjorde noe, så skyldte de på meg. På grunn av at han var broren min og sånne ting.

Informanten viser en nærhet til fosterbroren, preget av omsorg, tålmodighet og forståelse. På skolen hadde han en egen evne til å roe ned, trøste og hjelpe broren ut av fastlåste situasjoner. Etter hvert begynte lærerne å utnytte denne evnen. Han ble ofte hentet ut av undervisning eller lek for å hjelpe til, fordi lærerne selv ikke greide å håndtere gutten. Foreldrene oppdaget hvilket stort press han følte. Dette resulterte i et møte med skolens ledelse, hvor fosterforeldrene gav tydelig beskjed om at det ikke var sønnen som hadde ansvaret for fosterbarnet i skoletiden.

For jeg skjønnte jo ikke det når jeg var så liten, så jeg gjorde jo det (tok ansvar). Men så når mamma og de sa hjemme at jeg ikke skulle gjøre det, når de sa det, så slutta jeg med det. Så gadd jeg ikke gjøre det (...) Ja, jeg følte jo at det var litt sånn ekstra press av og til. For jeg vil jo ikke at han skal bli sånn, få vondt og sånne ting.

Gjennom omsorgsoppgavene lærer fosterforeldres barn å forstå fostersøskens funksjonsnivå og behov. Det å bidra og hjelpe til kan være både emosjonelt givende og slitsomt, alt ettersom hvordan samspeilet med fostersøsken er. For noen kan presset og ansvaret føles tyngende. Andre føler at innsatsen ikke verdsettes, eller at foreldrene bekymrer seg for at de involverer seg for mye. Hvorvidt fosterforeldres egne barn føler glede, stolthet og mestringsfølelse knyttet til egen innsats, avhenger av om de mottar støtte, anerkjennelse og positiv respons fra både fostersøsken, foreldre og omgivelsene rundt.

Å BLI SETT OG VERDSATT I FOSTERHJEMSOMSORGEN

I likhet med voksne trenger også barn og unge å motta respons på at omsorg, godhet, bekymring og engstelse overfor våre kjære tillegges betydning. Det er når responsen uteblir, at utfordringer oppstår: «Jeg føler ofte at hun ikke ser alt jeg gjør for henne.» Manglende anerkjennelse i nære relasjoner innebærer en sosial nedverdiggelse og kan forstås som en moralsk urettferdighet. Vi erfarer å bli ydmyket og misaktet når våre evner og ferdigheter ikke nyter anseelse eller verdsettes i et gitt sosialt fellesskap.

Honneth bruker kategorien «solidaritet» om den sosiale verdsettelsen som stadfestes innad i en gruppe (Honneth, 2008a, s. 137–138). Individet anerkjennes for sine prestasjoner og ferdigheter som har sosial verdi i gruppen. Han definerer verdifellesskapet som storsamfunnet, arbeidsplassen, interessefellesskap, frivillige organisasjoner og lignende. Jeg vil argumentere for at Honneths teorier også kan anvendes på *fosterhjemsomsorg* som et verdifellesskap. Sosial anerkjennelse forutsetter en intersubjektiv verdihorisont, det vil si en felles orientering mot verdier og mål (Honneth, 2008a, s. 130). Fosterhjemsomsorg er preget av profesjonens målsettinger, hvor særskilte egenskaper, individuelle ferdigheter og prestasjoner verdsettes i utøvelsen av god fosterhjemsomsorg.

Å gjøre nytte for seg og bidra på måter som andre setter pris på, gir mestringsfølelse. Positiv respons gir glede, stolthet og lyst til å utøve *mer* omsorg. I anerkjennelsen finnes en kraft som har direkte innvirkning på selvbildet. Rosende ord gir trygghet på at en er god nok, og at det en gjør, er riktig og viktig. Det å bli verdsatt for våre spesielle egenskaper gjør at vi fremstår som unike individer og betydningsfulle i andres liv (Honneth, 2008a). Det er heller ikke så mye som skal til.

Informanter påpeker at det ikke trenger å være store taler eller vidløftige ord. Det handler om å bli sett, at innsatsen blir lagt merke til og verdsatt. Ifølge Honneth innebærer solidaritet innslag av både emosjonelle og fornuftsbaserte komponenter. Mennesket har behov for både følelsesmessig støtte, kognitiv aktelse eller respekt og sosial verdsettelse for å utvikle et positivt forhold til seg selv (Willig, 2003, s. 18). Det er altså en intern sammenheng mellom utvikling av et normativt selvbilde («meg») og sosial anerkjennelse (Honneth, 2008a, s. 140).

Ethvert menneske er avhengig av å stadfestes av andre for å opprettholde et positivt selvbilde. Vår opplevelse av egenverd er sosialt skapt og avhenger av at andre anerkjenner oss. Nettopp fordi vi ikke kan gi oss selv dette verdet, kan den positive selvfølelsen og vår moralske status bare bekreftes av andre (Vetlesen, 2007, s. 37). Vetlesens poeng er at andre også kan *avkrefte* opplevelsen av egenverd, fordi andre utgjør et verdigivende eller verdiavkreftepublikum (Vetlesen, 2007).

Fosterforeldres egne barn søker ikke bare anerkjennelse for den jobben de gjør fra familien, men også fra samfunnet og profesjonelle aktører. Mangelen på et slikt verdigivende publikum kan skape usikkerhet og forvirring om egen rolle og verdi. I samhörighet med det sosiale fellesskapet utvikler fosterforeldrenes egne barn sin selvverdsettelse gjennom å bli anerkjent for sine særegne kvaliteter, handlinger, prestasjoner, deltakelse og positive engasjement i det situerte fellesskapet, her forstått som fosterhjemsomsorgen. Bortfallet av slik bekreftelse er en krenkelse og kommer til uttrykk gjennom usynliggjøring.

Honneths (2003) forståelse av anerkjennelse innebærer elementer av *anseelse* i betydningen *anbefaling*, der en ekspressivt artikulere verdsettelse av barnas innsats og betydning i fosterhjemsomsorgen. Men en ureflektert anerkjennelse av fosterfamiliens barn som omsorgsfulle bidragsytere er likevel ikke problemfritt.

For å forstå deres perspektiver må vi se nærmere på fosterhjemmet som en moralsk arena der egne barn lærer empati og forstår seg selv som en omsorgsperson. Informantene synes å ha internalisert et krav om å være omtensksomme, hensynsfulle og forståelsesfulle, og at de selv verdsetter slike moralske egenskaper. Egenskapene gjenspeiler i stor grad de forventningene som stilles til fosterforeldre, og en implisitt forventning om at også barna deres skal innfri et krav om god oppførsel, uten at dette er eksplisitt uttalt i politiske dokumenter. Både fosterforeldre og systemet har forventninger om at egne barn skal oppføre seg til det beste for fosterbarnet. Fosterfamilien tilhører et bestemt verdifelleskap (Pettersen, 2011b), hvor særskilte ønsker og målsettinger legger føringer for det indre familielivet.

Når familien får status som fosterfamilie, medfører det endringer som også trekker barna inn i det profesjonelle arbeidet. Fosterforeldres egne barn foreslår selv at de får en sentral rolle i fosterhjemsomsorgen (Serbinski & Brown, 2016; Williams, 2017b). Et slikt aktørperspektiv kan også brukes på en destruktiv måte.

Barndomssosiologiens forståelse av det «kompetente barnet» kan bidra til at barn forstås som medansvarlige eller medskyldige i sin situasjon, der vi risikerer å pålegge dem et ansvar vi samtidig argumenterer for at de ikke har (Øverlien, 2012, s. 118). I kapittel 3 har jeg drøftet det vanskelige dilemmaet mellom barns rett til deltakelse og retten til beskyttelse. Å gi fosterforeldrenes barn aktørstatus som *klienter* kan føre til at vi mister av syne at de er barn som vokser opp i sin egen familie. Fordi de er omsorgsgivernes barn, kreves en særlig årvåkenhet og bevissthet om deres rolle i familien. Aktørperspektivet er relevant, men må også veies opp mot barns rett til beskyttelse og krav på omsorg. Derfor reises noen profesjonsetiske problemstillinger i tilfeller der fosterforeldres egne barn blir overbelastet. Å forstå barn som handlende og kompetente aktører i utsatte situasjoner innebærer å oppfatte det som skjer, og forstå barns handlinger og strategier. Slik adaptiv støtte (Haugland, 2006) er i tråd med Honneths anerkjennelsesteori, som innebærer å lytte til barnet og hjelpe det ut av en vanskelig situasjon. Ved å innrømme egne barns rett til deltakelse kan vi sikre at de får oppfølging på samme måte som fosterforeldrene. Dette kan hindre at de påtar seg et for tungt ansvar, eller hjelpe dem til et mer passelig ansvar.

FOSTERHJEMSOMSORG OG PARENTIFISERTE FAMILIEMØNSTRE

Den aktive omsorgsrollen består i stor grad av emosjonell støtte, trøst, råd og oppmuntring, i tillegg til å være en konfliktløser og brobygger mellom familiemedlemmer for å skape stabilitet i familien. Det sterke engasjementet kan gi seg utslag i at egne barn er mer modne, forståelsesfulle og ansvarsfulle enn hva alderen skulle tilsi (Knutsen, 2014; Nordenfors, 2006; Sutton & Stack, 2013), og utvikler evnen til å ivareta seg selv raskere enn andre barn på samme alder (Younes & Harp, 2007). Dette innebærer et selvpålagt ansvar om å være oppmerksom på familiemedlemmers behov, en tendens til å sette andres behov foran sine egne (Adams et al., 2018) og selv tre til side (Nordenfors, 2015; Sutton & Stack, 2013). De eldste (voksne barn) tar en aktiv rolle i fosterhjemsprosessen ved å stille krav til systemet, beskytte og forsvare både foreldre og søsken, i tillegg til å ta et stort ansvar for fosterbarnet. Ansvarsfølelsen varer også etter at fosterforeldres barn har flyttet ut av hjemmet (Williams, 2017b). Egne barn bekymrer seg for familiemedlemmers ve og vel, overfor både nåværende og fremtidige utfordringer, og de bekymrer seg for foreldrenes helse (Höjer & Nordenfors, 2006; Sutton & Stack, 2013). Grad av ansvar og bekymring øker med alderen (Höjer & Nordenfors, 2004). Jenter bekymrer seg mer enn gutter, og særlig de eldste jentene tar et stort ansvar i familien (Höjer & Nordenfors, 2003; Twigg, 1995).

Selv om fosterforeldre vurderes å være særlig gode omsorgspersoner, har barna deres en tendens til å bli involvert i fosterhjemsoppdraget på måter som kan gi grunn til bekymring. Forskningsbidragene problematiserer i noen grad om den tidlige modningen kan forstås som en forstyrret utvikling, men drøfter ikke inngående hva dette betyr for barna, eller på hvilke måter det emosjonelle ansvaret kan bli en overbelastning. Twigg (1995) omtaler barna som «children who foster» og påpeker at egne barn i fosterhjem påtar seg omsorgsroller som i utgangspunktet er voksnes ansvar. Gross (2007) fant at informantene presenterte seg selv som en betydelig omsorgsgiver for fostersøsken, mens Targowska et al. (2015) går lenger og omtaler fenomenet som «parentifisering». Det er grunn til å ta kritikken på alvor.

Parentifisering er et begrep som beskriver hvordan barn trekkes inn i en voksenverden og gjør omsorgsoppgaver som gir større belastning enn det som er forsvarlig ut fra alder og modenhet (Kvello, 2015). Fenomenet finner vi også i familier som rammes av store omsorgsoppgaver. Vi snakker da om barn som pårørende til foreldre eller søsken med psykisk sykdom, rusmiddelavhengighet, funksjonsnedsettelse eller andre former for somatisk sykdom. Barn som pårørende omfatter både biologiske barn, adoptivbarn, stebarn og fosterbarn (Bøckmann et al., 2021). Når foreldre i gitte tilfeller ikke mestrer sine oppgaver, kan barn få rollen som *unge omsorgsgivere*⁴² og trå til ved å ta ansvar for seg selv og yte praktisk hjelp og følelsesmessig støtte til både foreldrene og søsken. Blir ansvaret for omfattende og vedvarende, kan det få negative langsiktige konsekvenser for barnet (Bøckmann et al., 2021).

I vår vestlige kultur er vi opptatt av at barn først og fremst skal være omsorgsmottakere og ikke overbelastes med omsorgsoppgaver (Haugland, 2006). Barn er ikke lenger arbeidskraft for familien, men et stykke arbeid i seg selv (Ericsson, 1996). Barn har i dag en symbolsk verdi, hvor familien investerer i barnet. Det å lykkes med sine barn gjennom foreldreskapet er en viktig status for både menn og kvinner (Clifford et al., 2015, s. 16). Derfor kan det reises noen profesjonsetiske problemstillinger dersom barn har omsorgsoppgaver som i gitte tilfeller kan ha likhetstrekk med parentifisering. Parentifisering er et relasjonsfenomen. I så måte er det interessant å forsøke å avdekke fenomener i fosterhjemsomsorgen som kan bidra til en familieinteraksjon der barn tar for stort ansvar.

Fosterforeldrene bekrefter at egne barn gjør en viktig innsats: «Hvordan hadde det gått om ikke de to hadde hjulpet oss litt?» Ansvarsutøvelsen er knyttet til identitet og selvfølelse, hvor informantene fremtrer som et moralsk subjekt. Å kjenne seg moralsk ansvarlig henger sammen med å være moralsk berørt. Berørthet – å

---

42 Internasjonalt brukes betegnelsen *young carers* om barn som påtar seg store omsorgsoppgaver.

røre ved og bli berørt av – er et grunnfenomen ved menneskers væremåte (Vetlesen & Nortvedt, 2000). Å være moralsk ansvarlig innebærer aktiv deltakelse i familielivet ved å melde seg på banen når en værder at noe står på spill: «Det er ofte jeg løper ned og prøver å hjelpe til.» Det å hjelpe, yte og bidra er viktig for selvfølelsen. Ikke bare for å dempe konflikter i familien, og dermed redusere stressnivået, men også fordi det føles godt å være god. Spørsmålet er hvorvidt det emosjonelle ansvaret blir en overbelastning.

Fosterforeldres barn kan yte stor grad av omsorg uten at oppgaver og ansvar blir en overbelastning. Nøkkelen synes å være anerkjennelse, der barnas behov blir sett og tatt på alvor, og der barna føler seg verdsatt av så vel fosterbarnet (mottaker) som foreldre og profesjonelle (sosiale omgivelser). I hvilken grad barnet selv mottar omsorg, støtte og anerkjennelse, er viktige kjennetegn som skiller adaptiv fra destruktiv parentifisering (Haugland, 2006).

I eksempelet med «den gode hjelper» uttrykker informanten glede, stolthet og mestring knyttet til omsorgsoppgavene for fosterbroren. Det som kjennetegner fortellingen, er at omsorgen er preget av frivillighet og lyst. Slik jeg fortolker innsatsen overfor fosterbroren, er den preget av genuin og spontan omsorg, ikke en handling som har som formål å avhjelpe utslitte foreldre. Belønningen synes å være den uforbeholdne kjærligheten og positive responsen hun får fra fosterbroren når han sier: «Åh! Jeg er glad i deg helt herfra og til månen og tilbake igjen!» Samværet med broren har en egenverdi, hvor hun opplever å være en god omsorgsperson. Å bruke tid og energi på fostersøsken bidrar også til å styrke relasjonen ved at en knytter et nært bånd. Søskenkjærlighet kommer til uttrykk gjennom behovet for å ta vare på et menneske hun er glad i og bryr seg om. I tillegg mottar hun anerkjennelse, ros og takknemlighet fra foreldrene, noe som øker motivasjonen for å yte mer omsorg.

Å identifisere seg med voksenrollen og ta ansvar for familiemedlemmer kan utvikle barns modenhet og kompetanse (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973). Omsorgsoppgaver kan gi mestring, personlig vekst og bidra til et positivt selvbylde, forutsatt at omsorgsoppgavene er av begrenset varighet, med tydelig rolleavklaring mellom foreldre og barn, hvor barnet selv mottar god omsorg og anerkjennelse for sin innsats (Haugland, 2006). Omsorg i nære relasjoner er ikke bare arbeid, det kan også bidra til at en utvikler seg selv som menneske og gi en tilfredsstillende følelse av dyp mening (Held, 2006b).

Parentifiserte familiemønstre kjennetegnes gjerne av familier med store belastninger, mange barn eller barn med store hjelpebehov (Kvillo, 2015), slik at foreldrene har behov for hjelp og avlastning med de krevende omsorgsoppgavene (Haugland, 2006). Med utgangspunkt i egen og andres forskning er det rimelig grunn til å anta at fosterfamilier periodevis er i faresonen for store belastninger.

Emosjonell omsorg kan være vanskelig å avdekke både for familiemedlemmene selv og for utenforstående (Haugland, 2006, s. 212). Emosjonelle oppgaver kan være utydelige og indirekte, som å innlemme barnet i en voksenverden av temaer som barnet ikke er kognitivt, emosjonelt eller sosialt modent for (Kvelling 2011, 2015), eller kreve større evne til å ivareta andres behov enn barnas psykologiske utviklingsnivå (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973).

Noen ganger når mamma snakker om bekymringene sine, så tenker jeg jo på dem. De fester seg jo i hukommelsen, og jeg ser jo at hun blir sliten. Veldig sliten. Men ellers så er jeg også glad for at de snakker til meg som om jeg skulle være voksen.

Selv om informanten i sitatet ovenfor er myndig, og i lovens forstand voksen, mener jeg det er grunn til å være på vakt. I det gitte tilfellet opplever informanten seg som medansvarlig for den krevende situasjonen, et ansvar som tidvis er svært tungt å bære. Mitt poeng er at fosterforeldres egne barn har en annen rolle enn fosterforeldrene.⁴³ Når foreldre blir presset, kan de forholde seg til egne barn som voksne og trekke dem inn i vanskelige forhold knyttet til fostersøskens liv. Egne barn kan i noen tilfeller oppleve å bli stilt overfor dilemmaer som de ikke har et ansvar for: Ved å fremme sine egne interesser og behov setter de samtidig fostersøskene i en umulig situasjon, noe de ikke ønsker å bære ansvaret for.

Men da spiller jo hun (mor) litt på min samvittighet. For hvis hun (fosterbarnet) skal flytte, så er det jo underforstått at hun går til grunne, på en måte.

Bekymring for fostersøskens omsorgssituasjon, fremtid og psykiske helse er i utgangspunktet profesjonelle aktørers og fosterforeldres ansvar. Med dette utgangspunktet kan det være interessant å se med et kritisk blikk på den typen informasjon som gis til fosterforeldres egne barn. Kvelling (2008) advarer mot voksnes behov for å betro seg til, forklare og informere barnet. Ofte begrunnes informasjonen med at barnet krevde å vite, at barnet vurderes å være særlig klokt og modent, eller at det var mer skadelig å ikke fortelle noe (Kvelling, 2008, s. 117). I fosterhjemmsorgen blir dette ofte et dilemma, fordi egne barn trenger informasjon for å forstå hva som foregår. Informantene selv etterspør mer informasjon, og behovet for informasjon øker med alderen (se kapittel 12).

Profesjonelle kan ikke ukritisk imøtekomme dette behovet uten samtidig å vurdere den aktuelle situasjonen og risikoen for emosjonell overbelastning. Jo

---

43 Drøftes nærmere i kapittel 12 under overskriften: Søskenrelasjoner og det moralske ansvaret.

mer informasjon egne barn får, desto mer involvert vil de bli. En profesjonsetisk utfordring vil være at man ikke i tilstrekkelig grad reflekterer over hvor grensene går for hva slags type informasjon man bør skåne dem for. Dersom informasjonsutveksling blir viktigere enn å ivareta barnets grunnleggende behov, står barnet i fare for å trekkes inn i et parentifisert mønster. Ubetenksomhet fra barnevernets side kan føre til en overvurdering av egne barns evne til å takle den innsikten man får i fostersøskens problematikk.

Gjennom å leve med fostersøsken risikerer fosterforeldres egne barn å «miste sin uskyld» (Pugh, 1996), ved å bli eksponert for ulike typer omsorgssvikt som vi ellers skåner barn fra. Å være vitne til voldsutøvelse, selvmordsforsøk, selvskading eller motta skremmende opplysninger kan være en overbelastning for barn og skape reell frykt. Barn har ikke voksnes distanserte perspektiv og identifiserer seg i større grad med hva de hører og ser. Det foreligger derfor noen etiske hensyn, der den som ønsker å informere barnet, bør veie behovet for å vite opp mot behovet for beskyttelse.

Det kan være vanskelig for voksne å ta inn over seg hvilken omsorgsrolle barn har. Parentifiserte barn mottar ofte ikke anerkjennelse for den innsatsen de gjør, fordi profesjonelle heller ikke forstår eller tar barnas situasjon på alvor (Aldridge & Becker, 1993). Mangel på anerkjennelse og legitimitet, der voksne ofte ikke er klar over barnas internaliserte rolleforventninger, er viktige kjennetegn på et destruktivt rollemønster.

I noen tilfeller vil både foreldrene og barnevernstjenesten observere og bekymre seg over at barna påtar seg et for stort ansvar, men stå rådville overfor hva de kan gjøre for å hjelpe barnet. Haugland (2006) gjør oppmerksom på at profesjonelle bør være varsomme med å endre rollemønstre for raskt, og på den måten true barnets identitet og trygghet. Sitatene «jeg prøver å hjelpe mamma og pappa så mye som mulig» og «det er deilig å hjelpe til» kan tolkes som at informanter ønsker å bidra, fordi de ser at foreldrene trenger hjelp. Å hjelpe til eller opptre som mekler kan gi barnet en følelse av nærhet til foreldrene og kontroll over situasjonen (Haugland, 2006). Derfor kan det være sårende når foreldrene ikke forstår eller verdsetter innsatsen. Når «mamma kaller meg en pleaser», oppfattes det som manglende støtte og indirekte kritikk, fordi foreldrene forventer at egne barn skal sette grenser og først og fremst ta vare på seg selv.

Profesjonelle kan spille en viktig rolle ved å hjelpe fosterfamiliens barn til å «gi fra seg» den ansvarsfulle omsorgsrollen. Dette løses enklest ved å redusere omfanget og graden av belastningene (Haugland, 2006), noe som betyr at støtte og avlastningstiltak rettet mot fosterforeldrene også vil kunne virke forebyggende på parentifiserte familiemønstre. Når egne barn føler seg forstått og trygge på at foreldrene får den hjelpen de har behov for, vil de i større grad kunne «slippe taket».

Profesjonelle kan støtte barnet i å støtte seg selv, ved å øve dem opp til å sette grenser for seg selv og fraskrive seg ansvaret: «Når jeg hører at hun skriker nede, så velger jeg å bare lukke døra og ta på musikk og bare late som jeg ikke hører det.»

Informantene fremstår som ressurssterke, reflekterte og handlekraftige unge mennesker. Fortellingene tjener like fullt som eksempler for profesjonsetiske drøftinger om hvilke utfordrende situasjoner egne barn kan stå overfor. Ved å være oppmerksom på faresignaler kan profesjonelle raskere oppdage familiemønstre der fosterforeldres egne barn påtar seg roller som normalt er voksnes ansvar. Omsorgsetikken setter særlig søkelys på den moralske aktøren, ikke bare som individer, men også grupper i samfunnet og institusjoner (Pettersen, 2011a). Derfor er det interessant å se nærmere på hvordan fosterhjemsomsorgen som system fremstår som en moralsk aktør overfor fosterforeldres egne barn.⁴⁴ Det er relasjonsaspekter i familien som er avgjørende for hvorvidt barn blir overbelastet. Barnevernets profesjonelle ansvar i møte med fosterforeldres egne barn innebærer å vurdere om omsorgsoppgavene barna tar på seg, grenser til parentifisering, og dernest om parentifiseringen er av adaptiv eller destruktiv karakter.

BARN SOM VIRKEMIDDEL I PROFESJONELT ARBEID

Barnevernstjenesten kan engasjere fosterforeldres egne barn til innsats for fosterbarnet gjennom formaliserte kontrakter og et lønnet engasjement. Ved første øyekast kan det synes fornuftig å engasjere fosterforeldres barn. De kan ha en særlig sensitivitet, evne til å lese situasjonen, roe ned og hjelpe fostersøsken ut av fastlåste situasjoner. For foreldrene kan det synes enklere å benytte seg av egne barn fremfor fremmede som ikke kjenner fosterbarnet, til fast avlastning eller sosiale aktiviteter: «Det var så veldig greit for dem, for hvis de skulle på noe, så kunne de spørre meg. Og så at jeg fikk lønn fra barnevernet.»

I et retrospektivt lys tenker informanten at «det ikke er noe uetisk i å motta lønn», siden hun også mottok penger fra foreldrene for å passe broren. Slik sett er det ett fett hvor pengene kom fra. Det er likevel vesensforskjellig, noe hennes følelse av ubehag og dårlige samvittighet antyder. At barn hjelper til i hjemmet, er del av den vanlige barneoppdragelsen (Haugland, 2006). I vårt samfunn er det vanlig å belønne eller godtgjøre barna for innsatsen gjennom lommepenger. Tanken er at barn skal yte for å nyte, og lære seg å ta ansvar for seg selv og eget liv. Å motta lommepenger fra foreldrene for å passe (foster)søsken anses som en tjeneste for foreldrene, et forventet bidrag til fellesskapet, ikke en jobb. Omsorgsoppgaver og huslige plikter hører naturlig med til det å vokse opp i en familie. Derfor forventer

---

44 Drøftes videre i kapittel 12 og 13.

fosterforeldrenes barn det samme av fostersøsken: «Liv (fosterbarn) har aldri forstått egentlig det samholdet i en familie med å bidra sånn. Jeg er jo oppvokst med at alle bidrar.» Fosterforeldres egne barn reagerer dersom det ikke stilles samme krav til fosterbarnet (Höjer & Nordenfors, 2006). Dersom fostersøsken får andre oppgaver, eller det stilles andre forventninger til deres innsats i familien, får de også en annen rolle og skiller seg ut i søskenflokk.

Når det å hjelpe til og vise omsorg blir et oppdrag, gjør det noe med relasjonen som virker forstyrrende på barns forståelse av familielivet: «Men jeg protesterte på det, for jeg syntes det var veldig rart at jeg skulle være ansatt for å passe på min bror.» Som tidligere beskrevet oppfattes fostersøsken først og fremst som et familiemedlem. Å avtalefeste samværet gjennom å motta lønn fra kommunen innebærer en inngripen i privatlivet på måter som forstyrrer den naturlige søskenrelasjonen. Formaliserte kontrakter blir en påminnelse om det motsatte, nettopp at fosterbroren ikke er et naturlig søsken, men et fosterbarn. All den tid hun selv er opptatt av å knytte nære familieband, får hun dårlig samvittighet av å få betalt for å være sammen med fosterbroren: «Jeg syntes jeg burde ha ønsket det av fri vilje.»

Njøs og Seim (2018) gjør tilsvarende funn og problematiserer hvordan barnevernstjenesten gir fosterforeldres egne barn en dobbeltrolle. En av informantene ble tilbudt penger av barnevernstjenesten for å være ressursperson for en yngre fosterbror, som han i utgangpunktet hadde stor omsorg for. Med tiden ble det betalte oppdraget en belastning fordi han følte seg tvunget til å finne på noe med fosterbroren. En annen informant ble tilbudt penger for å rapportere om bekymringsfulle forhold ved fostersøsteren som hun fikk kjennskap til, penger hun siden ikke så noe til. Ordningen skapte problemer mellom jentene fordi hun fikk rollen som både søster og kontrollør, ved å røpe ting som var sagt i fortrolighet (Njøs & Seim, 2018).

Ved å lønne fosterforeldres egne barn på oppdrag dreies oppmerksomheten bort ifra søskenrelasjonen og over på omsorgsrelasjonen, der det å være fostersøsken fremstilles som en «jobb». Det reiser et annet viktig spørsmål, nemlig om fostersøskenrelasjonen i seg selv skal forstås som noe mer og noe annet enn en omsorgsrelasjon? Er det rimelig å forvente at omsorgsgivernes barn skal ta på seg det samme engasjementet som foreldrene, eller skal de først og fremst ha rollen som søsken i familien?

Fostersøskenrelasjoner kan være komplekse. Mine informanter forteller om avvisning og fostersøsken som tar mye plass og oppmerksomhet. Det er altså ikke snakk om et enkelt «barnepassoppdrag», men en relasjon som innebærer spesielle utfordringer. Uten tilstrekkelig innsikt i fostersøskenrelasjonen kan barnevernstjenesten overse den emosjonelle belastningen som følger med oppdraget. Når omsorg og forpliktelser overfor fostersøsken reguleres gjennom arbeidskontrakter, står systemet i fare for å fortrenge livsverdenen.

Å avlønne fosterforeldres egne barn i fosterhjemsoppdraget aktualiserer en etisk utfordring. Dersom sosialarbeideren ikke er på vakt, kan det føre til utilsiktede konsekvenser som utvikling av parentifiserte familiemønstre. Barn som i utgangspunktet påtar seg et stort ansvar for fostersøsken, trenger hjelp og støtte til å overlate ansvaret til de voksne. For å avlaste fosterforeldres egne barn kan barnevernstjenesten styrke foreldrene mest mulig. Ved å engasjere barna for sterkt i fosterhjemsoppdraget står man i fare for å gjøre det motsatte, nemlig å sende et signal om at foreldrene trenger hjelp. En forpliktende avtale kan bidra til å forsterke problemet og legge stein til byrden. Istedenfor å hjelpe barna til å gi slipp på ansvaret drar barnevernstjenesten nytte av barnas sterke engasjement og omsorg. Det kan derfor være gode argumenter for at profesjonelle bør være tilbakeholdne med å tenke på fosterforeldrenes egne barn som en ressurs de kan bruke i barnevernstjenestens arbeid.

Barndommen er et mål i seg selv, og barnet kan ikke brukes for å oppnå et overordnet mål om å hjelpe andre barn. I en etisk sammenheng er det problematisk om fosterforeldres egne barn fratas sin grunnleggende subjektstatus og betraktes som et middel for fellesskapets nytte. Det innebærer en risiko for krenking av menneskeverdet dersom profesjonen begir seg inn på et instrumentelt syn der subjektet gjøres til gjenstand for andres menneskearbeid, for å oppnå profesjonens instrumentelle mål (Christoffersen et al., 2011). Barn har en egenverdi – i kraft av å være barn – og skal ikke gjøres til et objekt eller materiale som kan styres og formes. Profesjonelle bør derfor rette sin oppmerksomhet mot relasjonelle prosesser i selve søskenrelasjonen, fremfor å la fosterforeldres egne barn brukes til offentlige omsorgsoppgaver.

Like viktig er det at barnevernstjenesten er varsomme med å avfeie eller overse deres omsorgsarbeid. Fosterfamiliens barn anser seg selv for å være omsorgsfulle og ansvarlige aktører i fosterhjemsomsorgen. Ifølge Honneth (2008) er sosial anerkjennelse av personers ferdigheter og prestasjoner avgjørende for den enkeltes utvikling og selvrealisering. Fosterforeldres egne barn har ikke noe formelt ansvar for fosterhjemsoppdraget. Men å overse strevet, innsatsen og omkostningene av barnas omsorgsarbeid kan tolkes som en krenkelse der barna oppfatter seg selv som ikke-eksisterende i sosial betydning. Anerkjennelse innebærer nettopp anseelse der en bekrefter den andres sosiale status og betydning i fellesskapet og det offentlige rom (Honneth, 2003, s. 104). Mangelen på en artikulert anerkjennelse fra barnevernstjenesten innebærer at fosterforeldrenes egne barn ikke innrømmes en moralsk likeverdig status i verdifellesskapet. Dermed avfeies de også som kompetente bidragsytere. Resultatet er tap av sosial anseelse som både søsken og omsorgspersoner.

11. Taushetsplikten – hvem kan jeg snakke med?

Gjennom fosterhjemsoppdraget mottar fosterforeldres egne barn sensitive opplysninger om fostersøskens bakgrunn og personlige forhold. For å forstå hva som foregår, trenger barna informasjon. Dermed risikerer de å få vite ting om fostersøsken som de ikke har lov til å fortelle videre til andre, eller som de ikke kan snakke direkte med fosterbarnet om. Slik informasjon kan komme fra både foreldrene og barnevernstjenesten (Höjer & Nordenfors, 2003, 2004; Williams, 2017b).

Barn opplever det hemmende ikke å kunne fortelle, forklare eller snakke med venner om problemer knyttet til fostersøsken, og det er vanskelig å vite «hvor grensene går» for hva man kan snakke med andre om (Nordenfors, 2006). Noen unngår å søke støtte hos venner fordi de frykter negative konsekvenser av at andre får vite om «hva som foregår» (Birch, 2016; Noble-Carr et al., 2014). En annen utfordring er at fostersøsken forteller hemmeligheter som de må love å ikke fortelle videre (Höjer & Nordenfors, 2004, 2006; Williams, 2017b). For eksempel kan egne barn oppleve at fostersøsken betror seg til dem om fysisk eller seksuelt misbruk, fordi de ikke har tillit til andre voksne (Moslehuddin, 1999; Williams, 2017b). Egne barn kan føle at de kommer i en skvis hvor de må velge mellom å holde tett om bekymringsfulle forhold, eller sladre til foreldrene, som ofte videreformidler opplysningene til barnevernstjenesten (Njøs & Seim, 2018). All den tid sosialarbeidere ikke tar en aktiv rolle som samtalepartner overfor fosterfamiliens egne barn, får de heller ikke den hjelpen og støtten de trenger for å overlevere sensitiv informasjon til voksne (Williams, 2017b).

I dette kapitlet går jeg nærmere inn på hvordan fosterforeldres egne barn forholder seg til taushetsplikt, hvilke regler som gjelder i fosterhjemmet, og hvilke begrensninger disse gir fosterfamiliens barn. Videre drøfter jeg hvilke etiske utfordringer slike problemstillinger reiser i praksis, og stiller spørsmål ved om lovgiver begår en juridisk og moralsk svikt overfor fosterfamiliens egne barn.

Informantene forstår taushetsplikt som et prinsipp eller en regel familien er pliktig å følge. De har liten innsikt i hva regelen går ut på, og er usikre på hvilke følger dette får for dem selv. Fosterforeldres barn får i liten grad hjelp til å forstå

hva taushetsplikten innebærer for dem, hva som forventes av dem, og hva de har lov å si til andre. Dette henger igjen sammen med hvordan de mottar informasjon om fosterbarnet, og hva slags type opplysninger de får.

Jeg vet liksom ikke hvor mye jeg kan si, fordi at mamma og de har jo ikke sagt noe til meg, det er søstera mi som har sagt det. Og så føler jeg at jeg må si noe, for hvis ikke så tror de jo sikkert at vi er en sånn dårlig familie for henne og sånn. Så jeg vet liksom ikke, for jeg kan jo ikke si noe, men så vil jeg si noe fordi. Så, det er vanskelig.

I dette eksempelet har informantene mottatt en del informasjon om barnevernssaken av en eldre søster, som er en viktig samtalepartner og støtteperson. All den tid informantene er usikker på om hun er berettiget til å ha denne informasjonen, vet hun heller ikke *om* det er greit, eventuelt *hva* som er greit, å fortelle videre. Hun har behov for å dele sine erfaringer med andre og føler det nødvendig både å forklare og å forsvare fosterbarnets atferd og reaksjonsmønster overfor venner. Hun *vil* gjerne si noe, men *kan* altså ikke, og må derfor legge bånd på seg selv.

Utenforstående kan være nysgjerrige på fosterbarnets bakgrunn. Noen føler at de blir satt i en vanskelig situasjon dersom folk som kjenner fosterbarnet fra før, spør hvordan det går. Å flagge taushetsplikten kan være til hjelp, en regel man kan skjule seg bak, for å slippe unna vanskelige spørsmål, både fordi en «ikke har lyst til å snakke om det», og fordi andre «ikke har noe med det».

Ja, men litt også med den taushetsplikten, for det var ei venninne som spurte rett ut, ja, hva er det [fosterbarnet] har opplevd før? Så da sa jeg til henne at det har ikke jeg lov til å snakke om. Og det var veldig godt, å bare kunne si det. For da sa jeg at jeg har taushetsplikt, så det har jeg ikke lov å si. Så da spurte hun ikke mer. Så sa hun ok, beklager at jeg spurte. Og så var vi ferdig med det og kunne snakke om noe annet. Så det er jo fordeler og ulemper med det.

Taushet omkring fosterbarnets bakgrunn og familieforhold synes noe lettere å overholde. Informantene var påpasselige med ikke å røpe personopplysninger. Dette kan dreie seg om forhold som har skjedd før fostersøsken flyttet inn i familien, noe informantene er innforstått med at man ikke forteller til andre.

Men sånn som foreldrene til Einar, for eksempel, hvilke problemer de har hatt. Det har jeg jo ikke sagt til folk. Men det har jeg sikkert ikke lov å si til noen, vil jeg tro. Det er taushetsbelagt.

Noen hadde fått opplysninger som de spesifikt hadde fått beskjed om *ikke* å snakke med andre om, eksempelvis om kriminelle forhold og psykisk sykdom. Slike konkrete beskjeder kan være enklere å forholde seg til. Jeg velger å trekke frem et eksempel som illustrerer alvorlighetsgraden rundt taushetsbelagte opplysninger.

Det er bare en ting jeg har fått vite som jeg ikke har fått lov til å si til noen, tror jeg. Eller som jeg har fått klar beskjed, da om at jeg ikke har lov til å si til noen. Og det er det med kidnappingen og alt det der. Det var det eneste som de sa jeg på en måte ikke fikk si.

Jeg vurderer temaet «kidnapping» å være av en slik karakter at det ikke er unikt for denne fosterfamilien. Medier har omtalt flere saker der foreldre som er fratatt omsorgen, har kidnappet egne barn, også barn plassert i fosterhjem. De forskningsetiske hensynene består her i å unngå å røpe opplysninger som kan identifisere spesifikke personer i studien. Informanten forteller at fosterfamilien ble advart av politiet om at fosterbarnets biologiske far var løslatt fra fengsel, med mistanke om at han ville dukke opp for å hente fosterbarnet. Av sikkerhetsmessige årsaker ble også fosterforeldrenes barn informert. Barna ble i en periode kjørt til og fra skolen og fikk ikke gå ut alene. Situasjonen skapte bekymring og engstelse:

Fordi hele den natta der så følte jeg at nå er det noen nede, nå hører jeg noen nede. Og han er jo helt gal, jeg vet jo ikke helt hva han kunne finne på. Og det å gå rundt på skolen og vite det at [fosterbarnet] er på skolen alene eller sånn, og uten å si det til noen. Det var vanskelig! (...) Så jeg følte liksom at han kom til å komme på natta. Opp til rommet hans, og når jeg gikk ut på do, så følte jeg at nå står han utenfor og ser på han. Jeg hadde sånne små mareritt i hodet, liksom.

Fosterforeldres barn risikerer å involveres i sikkerhetstiltak som gjelder fosterbarnet, noe som også får følger for deres egen hverdag og trygghetsfølelse. Taushet om forhold innad i fosterfamilien er vanskeligere å overholde. Også fordi det kan være mindre spesifikt, mer uklart og ullent å vurdere hva som er taushetsbelagt eller ikke.

Jeg har sikkert fått noen opplysninger som jeg ikke har lov til å fortelle noen, men så har jeg ikke fått beskjed om at det måtte jeg ikke si til noen.

Jeg vet egentlig ikke helt hva jeg kan si eller ikke. For å være helt ærlig. Kan jeg si det videre? Det vet jeg ikke.

All den tid egne barn ikke får hjelp til å avklare *hva* man kan si, og til *hvem*, føler de seg overlatt til seg selv å finne ut av det. Flere av de eldste informantene hadde lært mer om taushetsplikt gjennom jobb og studier og reflekterte over hva taushetsplikten egentlig innebærer.

Noen ganger så er det jo litt vanskelig, det er litt sånn press, tenker jeg, eller sånn, hva kan jeg si og hva kan jeg ikke si? Og det tenker jeg er sånn generelt. Jeg jobber som lærervikar. Og jeg visste nok at det var taushetsplikt, men jeg visste ikke hvor seriøst det var eller hva jeg skal si. På det nivået (...) Det er kanskje litt sånn verre enn det jeg tenker over noen ganger. Sånn som når jeg sitter her og prater, ikke sant, og så begynner jeg å snakke plutselig om XX, og det er jo også ting jeg egentlig ikke kan si.

Tidligere forholdt de seg til taushetsplikt som at man «ikke sprer negative opplysninger om fostersøsken som det kan være dumt for dem at folk vet». En generell forståelse av at man ikke utleverer familiemedlemmer eller deler ufordelaktig informasjon med andre. Etter hvert som de lærte mer om hva taushetsplikt i realiteten betyr, ble de også usikre på om de hadde opptrådt klanderverdig eller gjort noe galt. Flere bekymret seg for om de hadde gått for langt, «utlevert» fostersøsken eller «sagt mer enn de burde» i samtaler med venner.

Så til mine nærmeste venner så har jeg nok sagt ting som sikkert, som jeg vil tro at han ikke hadde likt at jeg hadde fortalt. Men som, ja, som jeg kan ha hatt behov for å snakke om med mine nærmeste venner.

Egne barn tar for gitt at fosterfamilien er underlagt taushetsplikten, og at dette også gjelder for barna. Andre er mer usikre på om regelen gjelder spesifikt for dem, og har snakket med foreldrene om dette.

Så tenkte jeg oi, har jeg sagt noe jeg ikke kan nå? Det var første gang jeg hadde tenkt det. Så da gikk jeg hjem og spurte mamma, og så sa hun at vi hadde jo taushetsplikt. Men at jeg har jo aldri skrevet under på noe, så hun trodde ikke at jeg hadde taushetsplikt i den forstand.

En av informantene hadde skrevet under på en taushetserklæring. I forbindelse med at familien ble statlig fosterhjem, måtte husholdets myndige hjemmeboende familiemedlemmer levere politiattest og skrive under på taushetserklæring. Dokumentene kom tilsendt i posten uten forberedelser.

Jeg skrev jo under, men jeg visste jo ikke helt hva jeg skrev under på. Jeg prøvde, jeg las igjennom det. Først så stod det bare at dette skulle vi skrive under på, ei kort side med jeg samtykker og dette her. Og så har de lagt med fire–fem sider med noen sånne lovtekster. Der stod det litt om det var ikke spesielt relevant for oss, for det var litt om helsepersonell om hva man skulle si og ikke si. Og om noen unntak og litt forskjellig. Så jeg las det, men jeg følte ikke selv at jeg forstod all verdens. Så jeg vet ikke hvor mye jeg har lov til å si til vennene mine. Og vi hadde bestilt politiattest og dette her, men ingen sa at det skulle komme noe, at jeg måtte skrive under på noe.

Samvittighetsfullt hadde hun lest dokumentene for å sette seg inn i hva det innebar å skrive under på en taushetserklæring. Gjennomlesningen gav ingen innsikt i eller forståelse av hva dette i praksis betyr, og hun hadde heller ikke gjennomført samtaler med barnevernstjenesten der dette ble forklart for henne. Videre opplevde hun ikke å ha et reelt valg om hvorvidt hun ville samtykke eller ei, fordi det lå en forventning om at hun skulle gjøre det.

Jeg tenkte jo tanken på hva om jeg ikke skriver under her? Betyr det at [fosterbarnet] ikke skal flytte inn, eller? For de kan jo ikke tvinge meg? Så det tenkte jeg. Men jeg skrev jo under uten å lage mer styr enn det. Men jeg tenkte jo tanken.

I ettertid plaget det henne en del at hun hadde skrevet under på dokumentene. Siden plasseringen var krevende, hadde hun snakket om fosterbarnet til venner. Nå meldte spørsmålet seg om hun hadde gjort noe ulovlig.

Nei, noe av det første jeg tenkte, det var om jeg alt hadde brutt den (...) Allikevel så føler man jo et ansvar, man har skrevet under på det, og man kan bli straffet for det. Og det stod jo i den her taushetserklæringa at, altså for å oppsummere det så skulle man ikke kunne krenke noen andre. Men jeg hadde jo ikke likt om noen sa alt det jeg har fortalt om [fosterbarnet], hvis du skjønner? Så det var jo noe av det første jeg tenkte, da. Og det som stod på det papiret, det var jo stort sett det at jeg hadde skrevet under på dette, og nå kunne de straffe meg hvis jeg gjorde det som stod der, ikke sant?

Informanten var usikker på konkret *hva* det er greit å snakke med venner om, og hvor mye en har lov å si. Periodevis, når hun syntes det var tøft, snakket hun med venninner fordi: «noen må jeg snakke med». Derfor ble taushetsplikten som plutselig dukket opp, et problem.

Jeg vet ikke om de forventer at siden jeg er myndig, så har jeg møtt på taushetsplikt før. Men det blir ikke det samme. For det er jo hjemme, og det er hele døgnet. Og man har ikke kollegaer og andre som man kan snakke med det om.

Hun reflekterer seg frem til at taushetsplikten ikke kan hindre henne i å snakke om sine egne tanker og følelser knyttet til plasseringen: «Jeg stoler jo på disse her venninnene mine, så jeg kommer til å si hvordan *jeg* har det, for det sier ikke den der taushetsplikten noe om uansett.» På spørsmål om hun hadde noen klar formening om hva som var forventet av henne etter at hun skrev under, svarer hun:

I grunnen ikke, men jeg tenker jo i forhold til normal folkeskikk at jeg ikke skal gå rundt og snakke drit om [fosterbarnets] bakgrunn, det trenger man ikke å si noe om.

Fosterforeldres barn kan bevisst velge å snakke med bestevenner om ting som er vanskelig, selv om de har fått eksplisitt beskjed om forhold de ikke har lov å fortelle videre. Slik sett trosser de foreldrenes formaninger, noe som skaper usikkerhet og dårlig samvittighet. Barn og unge mangler konkret informasjon om hva taushetsplikten innebærer, og hvordan de skal forholde seg til den. De har behov for å snakke om sin egen situasjon både med foreldre og med profesjonelle, men først og fremst med venner. De trenger derfor hjelp og støtte til å vurdere hva en kan snakke med andre om.

HVA SIER REGLENE?

Ved å undertegne fosterhjemsavtalen forplikter fosterforeldre seg til å holde taust om fosterbarnets personlige forhold, familie og hjemmeforhold, fysisk og psykisk helse, karakter og følelsesliv (Barne- og familiedepartementet, 2005, s. 9). Taushetsplikten omhandles i forvaltningsloven⁴⁵ kapittel III om almindelige regler om saksbehandling § 13:

Enhver som utfører tjeneste eller arbeid for et forvaltningsorgan, plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om noens personlig forhold. (forvaltningsloven, 1967)

Rundskriv om *taushetsplikt, opplysningsrett og opplysningsplikt* (Barne- og familiedepartementet, 2005) regulerer hvem som er underlagt taushetsplikten, hvilke

45 Lov om behandlingsmåter i forvaltningssaker (forvaltningsloven), 1967.

opplysninger som er taushetsbelagte, og hvilke opplysninger man har lov å gå videre med. Ifølge punkt 3.1 gjelder taushetsplikten:

private personer som tar oppdrag for barnevernet, herunder blant annet fosterforeldre, tilsynsførere og støttekontakter.

Fosterforeldres taushetsplikt er videre nedfelt i Fosterhjemsavtalen punkt 5.6:

Fosterforeldrene skal bevare taushet om de forhold de får kjennskap til om barnet og dets familie, jf. barnevernloven § 6–7. Taushetsplikten gjelder også etter at barnets opphold i fosterfamilien er avsluttet.

Taushetsplikten er ikke til hinder for at fosterforeldrene i samråd med barneverntjenesten gir nødvendig informasjon til barnehage, skole, helsepersonell og lignende offentlige etater dersom dette anses å være til det beste for barnet.

Taushetsplikten gjelder både i arbeidstiden og i fritiden. Den er ikke tidsavgrenset og gjelder for alltid. Brudd på taushetsplikten er straffbart.⁴⁶ Ved overtredelse kan det idømmes straff i form av bøter eller fengsel.

For at andre skal settes i stand til å følge opp fosterbarnet, skal barnevernstjenesten ifølge Fosterhjemsavtalen punkt 4.1.1 gi nødvendig og vesentlig informasjon til fosterforeldrene. Barnevernstjenestens forplikter også å vurdere hvilken informasjon som kan gis til fosterforeldres familie og nettverk:

Barneverntjenesten skal avklare hvilke opplysninger om fosterbarnet som kan gis til fosterforeldrenes familie og nettverk. Dersom fosterforeldrene har egne barn og fosterforeldrene ønsker det, skal barneverntjenesten ha egne samtaler med barna og fosterforeldrene. (Fosterhjemsavtalen 4.1.3)

Barnevernstjenesten er ikke pliktig å gi fosterforeldrenes egne barn tilpasset informasjon ut fra alder og modenhet, men gis anledning til å føre samtaler med barna dersom fosterforeldrene ønsker det.

Fosterhjemshåndbokens kapittel 24 *Fosterfamilien og taushetsplikten* omhandler fosterforeldrenes taushetsplikt (Sundt, 2016a), uten at det presiseres eller defineres hvordan andre medlemmer av husstanden berøres av taushetsplikten. Implisitt forventes at egne barn holder taust om personlige og sensitive opplysninger de får kjennskap til:

46 Jf. barnevernloven § 6-7 første ledd, som viser til straffeloven § 121. Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902 nr. 10.

Fosterforeldrene må informere egne barn og eventuelt øvrig familie om taushetsplikten, formålet med denne og hva den innebærer. Det kan hende at fosterbarnet forteller om seg selv og familien til disse, men dette er opplysninger som ikke bør spres videre. (Sundt, 2016a, s. 309)

Fosterhjemsavtalene for kommunale fosterhjem, statlige familiehjem og beredskapshjem inneholder ingen formuleringer om hva slags type informasjon fosterforeldres barn kan eller bør få. Rundskriv, retningslinjer og forskrifter gir heller ingen føringer om taushetsbelagt informasjon til fosterfamiliens barn, eller bestemmelser som pålegger andre som bor i husholdet, taushetsplikt, herunder fosterforeldrenes barn eller andre fosterbarn.

Et viktig spørsmål å avklare, både juridisk og etisk, er hvorvidt omsorgsgivernes barn regnes som oppdragstakere, og dermed ansvarlige for fosterhjemsoppdraget, eller som private personer. NOU 2016: 16 skriver om taushetsplikt for private:

Private personer, for eksempel naboer, venner og familie, er ikke bundet av regler om taushetsplikt. Private personer står derfor i utgangspunktet fritt til å videreformidle opplysninger så lenge dette skjer innen rammen av straffelovens regler om blant annet uriktig forklaring og krenkelser av privatlivets fred. (NOU 2016: 16, s. 125)

Utvalget drøfter ikke problemstillinger særskilt for fosterhjemmet der private parter får kjennskap til sensitiv informasjon (NOU 2016: 16, s. 132–133). Dermed har lovgivende myndighet ikke tatt stilling til hvordan barna til oppdragstakerne, og andre som bor i husstanden, skal forholde seg til taushetsbelagte opplysninger om fosterbarnet som de får kjennskap til. Nedenfor vil jeg drøfte om fosterfamiliens barn kan pålegges en taushetsplikt, og hvilke implikasjoner dette kan få for dem.

Å BRINGE BARN TIL TAUSHET

Reglene om taushetsplikt er lovregulert for fosterforeldre, men diffuse med hensyn til fosterfamiliens barn og andre. Dette reiser en profesjonsetisk drøfting av hvordan regelverk utviklet på systemnivå slår ut i fosterfamiliens livsverden. Jeg stiller spørsmålet: Kan fosterforeldres barn pålegges taushetsplikt, og, i så fall, hva innebærer det? Spørsmålet krever at en tar stilling til fosterforeldrenes egne barns aktørstatus i fosterhjemsomsorgen, noe som reiser en rekke nye spørsmål. Er omsorgsgivernes barn omsorgspersoner og medansvarlige for fosterhjemsoppdraget? Hvilke juridiske forpliktelser har fosterforeldrenes egne barn, og hvordan skal dette forstås opp mot barnas rettssikkerhet og vern av privatliv?

Å skrive under på et offentlig dokument omfattes av forvaltningsretten. Det knytter seg særskilte instruksjoner til taushetsplikten. Lovverket tilsier at det kun er opplysninger mottatt i forbindelse med tjeneste eller arbeid som er omfattet av taushetsplikten (NOU 2016: 16, s. 124). Det er altså selve fosterhjemsoppdraget og fosterhjemsavtalen som utløser denne bestemmelsen.

I det aktuelle tilfellet er vedkommende datter til omsorgsgiverne. I denne sammenheng er hun oppdragstakerens slektning, som deler hushold med omsorgsgiverne og derfor blir en berørte tredjepart. En annen tilnærming er å vurdere omsorgsgivernes barn ut fra et pårørendeperspektiv, noe som betyr at hun er berørt og involvert i sitt fostersøsken, men uten å ha juridiske forpliktelser. Hun er altså ikke formell oppdragstaker for barnevernstjenesten og utfører ikke arbeid ut fra forvaltningsloven. Egne barn har med andre ord ikke lovbestemt taushetsplikt. Lovgiver påpeker nettopp at «private personer, for eksempel naboer, venner og familie, er ikke bundet av regler om taushetsplikt» (NOU 2016: 16, s. 125). Dersom fosterforeldrenes egne barn engasjeres i et selvstendig oppdrag som avlastningshjem, eller annet omsorgsarbeid overfor fosterbarnet, stiller saken seg annerledes.

Profesjonelle har ikke etter loven anledning til å gi taushetsbelagte opplysninger til fosterforeldres barn med pålegg om taushetsplikt. Spørsmålet er om offentlig forvaltning kan pålegge fosterforeldres barn å holde taust om forhold de får kjennskap til, og innsyn i, gjennom fosterhjems plasseringen. Det blir i så fall et privat taushetsløfte som skiller seg markant ut fra den rettslige taushetsplikten.

Informanten er bekymret for at hun har gjort noe ulovlig: «Man har skrevet under på det, og man kan bli straffet for det.» Ut ifra lovverket kan ikke barnevernstjenesten legitimere sanksjonsmuligheter overfor fosterforeldres egne barn dersom de bryter et slikt taushetsløfte. Informanten pålegger seg selv en streng selvjustis av frykt for å bli straffet – en straff hun ut fra juridiske prinsipper ikke kan utsettes for. En kan spørre hva som er hensikten med å be informanten skrive under på et slikt dokument. Foruten å påføre fosterforeldres barn et emosjonelt ansvar utløses her en type stress som ikke er rotfestet i faktisk ansvar. De kan oppleve at de ikke har et reelt valg, og at noen tar et valg på deres vegne.

Det reiser også en annen prinsipiell debatt, nemlig hvorvidt barnevernstjenesten har anledning til å be noen undertegne en taushetserklæring uten at vedkommendes rettssikkerhet ivaretas ved å sørge for et informert samtykke. Det er en inngripende handling hvor barnevernstjenesten må sikre at fosterforeldres barn forstår hva de skriver under på, og hvilke følger det får for dem. Retningslinjene tilsier at: «Barnevernet har plikt til å sørge for at taushetsplikten blir kjent for dem den

gjelder, jf. fvl. § 13 c første ledd.⁴⁷ Det bør informeres om hva taushetsplikten innebærer» (Barne- og familiedepartementet, 2005, s. 32). I vårt tilfelle hadde barnevernstjenesten ingen samtaler med informanten hvor taushetsplikten ble forklart for henne. På egen hånd forsøkte hun å sette seg inn i reglene: «Så jeg las det, men jeg følte ikke selv at jeg forstod all verdens.» Her har barnevernstjenesten ikke sørget for å gi nødvendig informasjon, slik at vedkommende kjenner og vil respektere reglene, slik de har plikt til etter loven. Grunnleggende retningslinjer om det informerte samtykket er ikke fulgt.

Implisitt medvirker barnevernstjenesten til å pålegge privatpersoner taushet om personlige erfaringer og forhold i sitt private hjem uten å ha hjemmel i lovverket. Taushetsløftet sender signal om at barn av fosterforeldre forventes å være lojale mot fosterhjemsoppdraget, gjennom en restriksjon av hva de har lov til å snakke om, som er mye strengere enn for andre barn. Det kan være grunn til å stille spørsmål ved om dette er i strid med Barnekonvensjonens artikkel 13, som omhandler barnets rett til ytringsfrihet. Utøvelsen av denne retten kan undergis visse begrensninger, men bare dersom det er fastsatt ved lov som er nødvendig av hensyn til andres rettigheter eller omdømme (Barnekonvensjonen, 1989). Så vidt jeg kjenner til, er ikke dette drøftet: om hensynet til fostersøskens rettigheter og omdømme er et tungtveiende hensyn som utløser begrensninger for egne barns rett til å motta og meddele opplysninger og ideer av ethvert slag uten hensyn til grenser, og på hvilken måte barnet måtte velge, slik Barnekonvensjonen sier.

Vanligvis kan unge mennesker snakke fritt med andre om private forhold, også om søsken og nær familie. Fosterforeldres barn har, i likhet med alle barn og unge, behov for å kunne dele personlige erfaringer om ting som opptar dem, og betro seg til nære venner. På alle andre områder i samfunnet oppfordres barn og unge til å snakke ut om vanskelige forhold som plager dem. Å måtte avklare med foreldre og profesjonelle hva man har lov å snakke med andre om, er en inngripen i menneskers privatliv. I fosterfamilien skjer en form for institusjonalisering av det private hjemmet, hvor omsorgsgivernes familiemedlemmer pålegges å følge avtaleverk utformet for profesjonelle og oppdragstakere. En slik praksis kan bidra til at fosterfamiliens barn legger bånd på seg, der de i motsetning til andre privatpersoner ikke er fristilt til å velge *hvem* de vil snakke med om *hva*.

Løsningen er ikke at fosterfamiliens barn skal snakke fritt og uhemmet til alle og enhver om fostersøskens personlige forhold. Intervjuene tyder ikke på at dette er et problem. Å kunne betro seg til hverandre, holde på hemmeligheter og stille opp

---

47 Forvaltningsloven § 13 c (informasjon om taushetsplikt, oppbevaring av opplysninger undergitt taushetsplikt). Vedkommende forvaltningsorgan skal sørge for at taushetsplikten blir kjent for dem den gjelder, og kan kreve skriftlig erklæring om at de kjenner og vil respektere reglene.

for hverandre er viktige kvaliteter i fostersøsknerelasjonen. Egne barn vektlegger samholdet i en familie, der en ikke fremstiller familiemedlemmer i et dårlig lys.

Fremfor å stille krav om taushetsplikt kan sosialarbeidere være gode støttespillere. Barnevernsarbeiderens innsats handler ikke bare om å ta avgjørelser og fatte vedtak, men også om å være en god samtalepartner ved å reflektere og hjelpe til med å nøste opp i vanskelige tanker og følelser. Informantene etterlyser å bli lyttet til og tatt på alvor om sine erfaringer. Fosterfamiliens barn har ikke egne partsrettigheter og gis ikke samme anledning til å «bestille time» hos kontaktperson eller annen tillitsperson som kan ivareta deres interesser. For at egne barn skal kunne bringe til torgs sine utfordringer med fosterhjemomsorg, må det avsettes tid. Problemer kan være lettere å leve med hvis de anerkjennes og kommuniseres. Profesjonelle kan bidra til at fosterforeldres barn får mer adekvat hjelp, fordi jevnaldrende ofte ikke har samme mulighet til å møte dem med forståelse og innsikt i problematikken. Profesjonelle samtaler kan demme opp for behovet for å snakke med andre om sensitive forhold rundt fostersøsknen. Slike samtaler kan også være en gylden mulighet til å fange opp faresignaler der egne barn tar et for stort emosjonelt ansvar, og dermed kunne forebygge konflikter og parentifiserte familiemønstre (omtales nærmere i kapittel 10).

Informanten i vårt eksempel måtte også levere politiattest i prosessen med å bli familiehjem, noe som kompliserer situasjonen ytterligere. La oss derfor se nærmere på reglene for politiattest og hvilke implikasjoner det kan få for fosterforeldrenes barn å bli avkrevd en uttømmende politiattest.

KRAV OM UTTØMMENDE POLITIATTEST

Som oppdragstaker for barnevernstjenesten underlegges fosterforeldre en vandelkontroll. Kravet om å avlevere politiattest er regulert i barnevernloven § 6-10⁴⁸ og forskrift om politiattest i barnevernet § 1:⁴⁹

Alle som skal ansettes i kommunens barneverntjeneste eller som skal utføre arbeid på barneverntjenestens vegne, jf. barnevernloven § 2-1, skal legge frem politiattest etter lovens § 6-10 første ledd. Krav om politiattest gjelder bare personer som utfører arbeid etter lovens § 2-1. Den som foretar ansettelsen har ansvaret for at politiattest blir krevet fremlagt.

48 Barnevernlovens regler om politiattester er endret med virkning fra 1. september 2011.

49 *Forskrift om politiattest i henhold til barnevernloven* 15. oktober 1999 nr. 1090.

Videre står det i barnevernloven § 6-10 3. ledd:

Den eller de som skal godkjennes som fosterforeldre, jf. § 4-22, skal legge fram uttømmende og utvidet politiattest i samsvar med politiregisterloven § 41. Tilsvarende gjelder private som tar imot barn som avlastningstiltak. Det kan kreves avgrenset politiattest etter politiregisterloven § 39 første ledd også fra andre som bor i fosterhjemmet eller avlastningshjemmet. (Barnevernloven, 1992)

Lovendringer går i hovedsak ut på at politiattestene er mer omfattende enn før, og at det stilles krav om politiattest i noen flere tilfeller enn tidligere. I *Retningslinjer til forskrift om politiattest i henhold til barnevernloven* (2011) står det innledningsvis: «Formålet med barneomsorgsattester er å gi barn beskyttelse mot overgrep eller alvorlig, skadelig innflytelse samt å bidra til å øke tillit til at mindreårige tas hånd om av skikkede personer.»

I punkt 2.3.1 om retningslinjer til bestemmelsen om uttømmende og utvidet politiattest for fosterforeldre og personer som tar imot barn som heldøgns avlastningstiltak, står det:

Bakgrunnen for kravet om uttømmende attest er å bidra til å sikre at en person som jevnlig eller over tid skal ha heldøgns omsorgsansvar for mindreårige i sitt private hjem, er egnet for oppgaven. I forarbeidene presiseres at kravet gjelder personer som kommer i en særstilling overfor en sårbar gruppe. Mindreårige plasseres i deres private hjem hvor det offentlige mulighet til innsyn og kontroll er begrenset, og hvor muligheten for overgrep/skadelig innflytelse er stor.

Kravet omfatter alle typer fosterhjem og avlastningstiltak i private hjem. Ved de nye endringene gis det anledning til å avkreve politiattest av fosterforeldrenes myndige hjemmeboende barn, men ikke mindreårige barn. Dette er tilført et eget punkt 2.3.2 om husstandsmedlemmer:

Barneverntjenesten skal også vurdere om det er behov for å kreve politiattest fra andre personer som bor i fosterhjemmet, som for eksempel fosterforeldrenes voksne hjemmeboende barn, leieboere og lignende. Dette gjelder også husstandsmedlemmer i avlastningshjem. Skjønnsregelen må tolkes i lys av de strenge kravene til vandelskontroll som gjelder i barnevernet. Bakgrunnen for at krav om politiattest likevel ikke er obligatorisk for husstandsmedlemmer, er at det i praksis vil kunne by på vanskelige avgrensninger å ta stilling til om en person bor i familiens hjem eller bare oppholder seg der mye og ofte. Det åpnes

derfor for en skjønnsmessig vurdering som er knyttet til hvorvidt en person er husstandsmedlem eller ikke. Videre vil det i enkelte tilfelle åpenbart ikke være ønskelig eller behov for å kreve politiattest fra for eksempel mindreårige husstandsmedlemmer.

Krav om å avlevere barneomsorgsattest for alle medlemmer av husstanden over 18 år er del av standardkontrakten for statlige fosterhjem (familiehjem). Ved andre fosterhjems plasseringer skal det foretas en skjønnsmessig vurdering. Uttømmende politiattester viser alle strafferettslige reaksjoner og anmerkninger knyttet til alle typer forbrytelser og forseelser. Kravet om fremleggelse av politiattest skal tas opp i rekrutteringsfasen: «På denne måten unngås at det legges mye arbeid i utredning av fosterforeldre som det senere viser seg ikke er aktuelle på grunn av en vurdering av anmerkninger i politiattesten» (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2011, s. 7–8). I standardkontrakten for statlige fosterhjem (familiehjem) presiseres at politiattest for alle medlemmer av husstanden som er over 18 år, skal legges frem. I punkt 2.7.2.4 står det:

Kravet om politiattest fra husstandsmedlemmer innebærer at i tilfeller der avgrenset politiattest kreves av husstandsmedlem og vedkommende har anmerkninger på slik attest, kan fosterforeldrene eller foreldrene i avlastningshjem ikke godkjennes så lenge vedkommende er del av husstanden.

Dersom fosterforeldres egne barn har anmerkninger, får dette følger for om fosterhjemmet kan godkjennes eller ikke. Selv om fosterforeldres egne barn ikke er oppdragstakere for barnevernstjenesten, underlegges de likevel lovverket som regulerer fosterhjemsomsorgen, fordi oppdraget utføres i det private hjemmet. La oss se nærmere på hvilke etiske dilemmaer dette kan utløse.

NÅR FOSTERBARNES RETTSVERN FÅR FØLGER FOR EGNE BARNES PERSONVERN

På den ene siden er ordningen innført med tanke på å beskytte fosterbarnet. I forarbeidene presiseres det at fosterbarn er en sårbar gruppe som plasseres i private hjem hvor det offentlige mulighet til innsyn og kontroll er begrenset, og hvor muligheten for overgrep og skadelig innflytelse er stor (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2011). Kravet om politiattest er rettet mot alle myndige personer i husholdet, som står i en særstilling overfor mindreårige fosterbarn. Dette er viktig fordi barnevernstjenesten trenger å forsikre seg om at fosterbarnet ikke flytter inn i en familie hvor det er begått lovbrudd.

På den andre siden reiser kravet om uttømmende politiattest en prinsipiell debatt fordi det rokker ved fosterforeldrenes egne barns personvern. Det ligger i foreldreansvaret å støtte og ivareta egne barn i spørsmål som gjelder personlige forhold frem til myndighetsalder.⁵⁰ Samtidig har personer over 18 år rett til, og krav på, personvern og råderett over sine egne personopplysninger, også overfor egne foreldre.⁵¹ Det ligger i barnets integritet, autonomi og råderett over eget liv å velge om en vil dele personlige opplysninger med foreldrene, eller ikke, etter myndighetsalder. Selv om barnet fortsatt bor i hjemmet, har foreldrene ikke innsyn i straffesak dersom egne barn har fylt 18 år. Det er altså ikke en selvfølge at fosterforeldre har innsyn i hvorvidt egne barn har vært innblandet i forhold som kan gi anmerkning i en politiattest.

En uttømmende politiattest er et forvaltningsmessig forhold mellom personen det gjelder, og politiet. Politiet utsteder informasjonen direkte til vedkommende, ikke til barnevernstjenesten. Det er opp til fosterforeldres egne barn selv om de vil viderefremme attesten til foreldre, og til barnevernstjenesten.

Kravet om uttømmende politiattest kan bringe for dagen forhold som fosterforeldres egne barn har holdt skjult for familien. En slik tenkt problemstilling reiser igjen et profesjonsetisk spørsmål: Hva kommer barnevernstjenesten til å gjøre dersom de får innsyn i slike forhold, som igjen gjør det nødvendig å avslå forespørsel om å bli familiehjem? I denne sammenheng vil taushetsplikten, som nettopp har til hensikt å verne om folks personvern og integritet, hindre barnevernstjenesten i å utlevere disse opplysningene til foreldrene.⁵² Fosterforeldres egne barn har etter loven krav på å få sitt privatliv beskyttet, uavhengig av foreldrenes ønske om å utøve fosterhjemsomsorg.

Retningslinjene inneholder ingen instruksjoner om hvordan medlemmer av husstanden skal ivaretas i en slik prosess. Dermed har lovgiver ikke tatt høyde for et profesjonsetisk problem, nemlig at regelverk utformet for å ivareta fosterbarnets rettsvern også kommer i konflikt med prinsipielle rettigheter hos en berørt tredjepart.

Når et privat hjem blir et statlig familiehjem, får det implikasjoner for alle medlemmene i husstanden. Foreldrene er altså avhengige av at egne barn spiller

---

50 Lov om barn og foreldre (barneloven), 1981, se punkt 1.7.

51 Vergemålsloven (2010) § 2, 3. ledd: Med myndige personer menes personer som har fylt 18 år, og som ikke helt eller delvis er fratatt den rettslige handleevnen.

52 Lov om behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten (politiregisterloven) (2010) § 47. Taushetsplikt for mottaker av opplysninger om vandelskontroll. Enhver som mottar opplysninger i vandelskontroll som nevnt i §§ 38 til 45 (§ 39 om barneomsorgsattest, § 41 om uttømmende og utvidet politiattest) skal hindre at uvedkommende får adgang eller kjennskap til opplysninger i vandelskontrollen.

på lag. Det er hele familien som legges under lupen, og uten en plettfri vandelsattest vil ikke fosterhjemmet kunne godkjennes. Ved å avkreve politiattest settes barna til fosterforeldrene under press. Det innebærer også å stille oppdragstakerens barn til ansvar, uten at de samtidig får en tydelig aktørstatus eller oppfølging av profesjonelle. Her finner vi en profesjonsetisk svikt. På den ene siden har ikke fosterforeldres egne barn juridisk ansvar for fosterhjemsoppdraget. På den andre siden pålegges de likevel taushetserklæring og vandelsattest, noe som er forbeholdt profesjonelle og oppdragstakere i barnevernstjenesten. Dette kan fremstilles som en dimensjon hvor fosterfamiliens barn på den ene siden betraktes ut fra et søskenperspektiv og gis status som pårørende, og på den andre siden betraktes som bidragsyttere og samarbeidspartnere der de blir ansvarliggjort gjennom avtaleverk og juridiske forpliktelser. På dette punktet skiller min studie seg fra andre forskningsbidrag ved å vise til en etisk utfordring som ikke så lett lar seg løse. Det kan være gode argumenter for retningslinjer og regelverk som ivaretar fosterbarns interesser. Samtidig har rettsliggjøring av familielivet også problematiske sider, der formaliseringen blir en invasjon av privatlivet, som også svekker egne barns rettsvern.

Jeg vil advare mot en for sterk aktørstatus fordi dette kan medføre at egne barn gis roller som er oppdragstakernes ansvar, der de oppfatter seg selv som medansvarlige for fosterhjemsoppdraget og medskyldige i egen situasjon. Jeg vil argumentere for at fosterforeldrenes egne barn har en annen rolle overfor fosterbarnet, og at det moralske ansvaret i en søskenrelasjon skiller seg markant ut fra profesjonelle omsorgsrelasjoner. Dessuten rokker praksisen ved grunnleggende familieverdier fordi det underkommuniserer og skjuler det asymmetriske maktforholdet mellom foreldre og barn ved å trekke en linje ved myndighetsalder. Det er nettopp denne relasjonens særegenhet, at de er barna til omsorgsgiverne, som utløser den etisk relevante situasjonen.

Foreldre–barn-relasjonen vil endres og utvikle seg gjennom hele livet. Ved fylte 18 år tildeles barn universelle rettigheter og rett til å bestemme over eget liv. I vårt samfunn er det likevel vanlig at barn fortsatt blir boende i hjemmet til fullført videregående utdanning, eller til barnet er i stand til å forsørge seg selv. Gradvis gis barnet økt ansvar og hjelpes i overgangen til voksenlivet gjennom praktisk hjelp og støtte. Dette synet kommer også til uttrykk gjennom barnevernets styrking av ettervern for fosterbarn inntil fylte 25 år (Barne- og familiedepartementet, 2020; BFD, 2021). Behovet for beskyttelse og omsorg innad i familien opphører ikke ved myndighetsalder. Derfor har både fosterbarn og egne barn behov for videre oppfølging, også etter at de selv defineres som voksne ut fra lovens forstand.

Jeg vil argumentere for en praksis som legger til rette for fosterforeldres egne barns aktørskap på måter som ivaretar deres behov for tilhørighet og omsorg i

henhold til alder og modenhet, også etter fylte 18 år. Det innebærer at profesjonelle tilrettelegger og jobber ut fra et familie- og pårørendeperspektiv, fremfor å la myndighetsalder avgrense det profesjonsmoraliske ansvaret for å følge dem opp. Noe annet signaliserer at omsorgsgivernes myndige barn underlegges samme forpliktelser og ansvar som fosterforeldre, ved å være på jobb i eget hjem.

Samtidig som fosterhjemsordningen skal være mest mulig som et normalt hjem, viser denne delen av praksisen at man opererer innenfor institusjonelle rammer, der det utarbeides regelverk for familiemedlemmene. Ved å blande familieliv og forvaltning forstyrres relasjonelle prosesser i livsverdenen. Jeg finner grunn til å stille spørsmål ved om praksisen kommer i konflikt med Menneskerettighetskonvensjonens artikkel 8, som sier at enhver har rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin korrespondanse. Eksempelet synliggjør hvordan omsorgsgivernes barn blir involvert og ansvarliggjort, uten at deres perspektiver tilsvarende tas hensyn til i praksis, eller i utformingen av regelverk som omhandler fosterhjemsomsorg. Det synes å råde en ureflektert praksis hvor omsorgsgivernes barn forventes å følge et regelverk, uten at dette er drøftet ut fra universelle prinsipper, profesjonsetikken eller berørte parters rettssikkerhet.

12. Støtte og oppfølging fra profesjonelle

Egne barn ønsker ikke bare anerkjennelse for den innsatsen de gjør for sine fostersøsken, men også å bli regnet med som viktige aktører i fosterhjem-systemet (Williams, 2017b). De ønsker å bli inkludert i alle ledd fra rekruttering til beslutningsprosesser (Moslehuddin, 1999; Pugh, 1996; Younes & Harp, 2007), og de trenger særskilt oppfølging og tilrettelagt informasjon for å kunne forstå, forberede seg og beskytte seg både fysisk, seksuelt og emosjonelt (Anderson, 2012; Mainpin et al., 2016; Nuske, 2010; Watson & Jones, 2002).

I dette kapitlet skal vi se litt nærmere på hvilke erfaringer informantene har med oppfølging fra barnevernstjenesten. Jeg starter med å gå nærmere inn på hva slags type informasjon informantene etterspør. Videre drøfter jeg betydningen av å anerkjenne egne barns sosiale verdi i en fosterhjems kontekst. Også fosterforeldre savner mer støtte fra profesjonelle og hjelp til å hensynte egne barns behov. Jeg kommer med noen kritiske bemerkninger til kursing i traumeteori av fosterforeldres egne barn, der jeg argumenterer for en varsomhet overfor det emosjonelle ansvaret i en søskenrelasjon. Avslutningsvis går jeg nærmere inn på hvilke råd barn og unge har til andre barn i samme situasjon, til vordende fosterforeldre og til offentlige myndigheter.

BEHOV FOR INFORMASJON

Fosterforeldres egne barn etterspør tilrettelagt informasjon tilpasset alder og modenhet, og oppfølging gjennom alle ledd i prosessen. Behovet for å forstå og bli involvert i fostersøskens liv øker med alderen. Det er særlig tre områder fosterforeldres egne barn trenger kunnskap om:

1. Hvorfor fostersøsken må flytte fra sine biologiske foreldre
2. Forklare fosterbarnets atferd og fungering
3. Hvordan de selv kan forholde seg til fostersøskens problemområder

For det første trenger de informasjon om fosterbarnets bakgrunn og historie, om fosterbarnets biologiske familie og hvorfor fosterbarnet ikke kan bo hjemme.

Og det tror jeg er viktig å få fram at det kan være greit for søsken å være klar over det, hvorfor trenger han å være her? Hvorfor kan han ikke være hos sine vanlige foreldre?

De fleste informantene hadde fått en forklaring om at foreldrene ikke var i stand til å ta vare på barnet av ulike årsaker som psykisk sykdom, rusmisbruk og kriminalitet. Andre hadde fått mer vage forklaringer eller gav uttrykk for at de ikke visste hvorfor fostersøsken «ble tatt ifra foreldrene sine».

Og jeg vet liksom ingen ting (...) jeg skulle kanskje ønske jeg visste mer der. Jeg har kanskje litt mer behov enn det man tenker over. Bare prøve å finne ut selv også, hvorfor er hun er? Jeg har litt lyst til å diskutere det. Mamma og de har jo aldri snakket om mora til meg. Så jeg vet ikke, liksom, jeg har bare møtt henne, og jeg synes hun er rar, liksom. Hvis du skjønner. Det er det inntrykket jeg har av henne (...) Men det er fordi jeg ikke kjenner egentlig noe til historien.

Behovet for å vite mer for å forstå helheten i historien øker gjerne med tiden og i takt med at plasseringen blir stadig mer utfordrende for familielivet. Foreldre kan tro at de har gitt en tilpasset forklaring ut fra egne barns alder og modenhet, mens de i realiteten ikke har forstått innholdet i budskapet. Informanten nedenfor forteller at foreldrene gav henne en diffus forklaring som hun ikke helt forstod da hun var yngre.

Det som mamma sa om en av mødrene var at hun, jeg skal bare prøve å finne akkurat de ordene: Hun er syk, hun kan ikke ta vare på ham, og det er hun klar over selv. Og så spurte jeg hva slags syk, og så sa hun at det kan være veldig tungt for henne og vondt, for hun går med tanker eller hun hører at folk sier ting om henne, som de egentlig ikke sier. Jeg vet ikke hvor gammel jeg var da, men det skjønte jeg ikke så veldig mye av (...) Så nå nylig spurte jeg mamma hva egentlig diagnosen var? Og da var hun overrasket over at jeg ikke visste det. Så sa hun at det trodde hun at hun hadde fortalt meg, eller snakket om.

Foreldre kan gi detaljerte og konkrete opplysninger som likevel ikke skaper mening og forståelse, men heller åpner for fantasi og nye spørsmål.

Jeg fikk jo vite at han hadde flyttet flere ganger, og at mens han bodde hjemme, så hadde han funnet mat under aviser. Jeg tror ikke hun sa så veldig mye mer om det, men det husker jeg veldig godt at hun sa, at Marius gikk og fant mat under aviser. Det var sånn han fikk mat. Og det var veldig, veldig rart, og det

skjønnte jeg ikke. Da så jo jeg for meg at han var en baby som krabbet rundt og leita under aviser. Og så skjønnte jeg ikke hvorfor det, og så skjønnte jeg ikke hvor er foreldrene hans? Hva har de gjort? Og hvorfor gir de ham ikke mat? Så i hans tilfelle så kunne jeg nok gjerne hatt mer informasjon, for da fikk jo jeg mange tanker om foreldrene, og veldig mange spørsmål.

I en familie fikk de eldste barna tilstrekkelig informasjon og gode forklaringer på omsorgsovertakelsen, både før fosterbroren flyttet inn og underveis i oppveksten. De har en forståelse av at hans biologiske foreldre ikke kunne ivareta barnet, på grunn av sine mentale begrensninger og sosiale fungering.

Foreldrene klarte ikke å ta vare på ham, og de har veldig mange barn fra før. Så alle er i fosterhjem. Eller mora har mange barn, og faren har mange barn, og så har de fått Anders. Så det at de har ikke sjans til å ta vare på ham, så han ble tatt fra foreldrene rett etter at han ble født.

Men jeg vet jo at det er foreldrenes situasjon som gjorde at, siden begge to har en form for sykdom så de ikke fungerer som foreldre.

Fosterfamiliens yngste sønn var for liten til å huske selve fosterhjems plasseringen. På spørsmålet: «Har du fått noe informasjon om hvorfor han flyttet til dere?» svarer han i første samtale:

Informanten: Nei ... det jeg tror, er jo det at han hadde for mange søsken ... og at de ... ville ikke ha flere.

Forsker: Ja. Du tror at de hadde så mange barn at de ikke ville ha flere?

Informanten: Ja.

Informanten tar pauser og tenker seg litt om, før han kommer frem til at foreldrene ikke ville ha fosterbroren, fordi de allerede hadde så mange barn. I oppfølgingssamtalen spør jeg for andre gang: «Vet du hvorfor Anders kom for å bo hos dere?» Han svarer: «Jeg har ikke fått noe informasjon, men jeg tenker ikke på det.» På slutten av samtalen avslutter jeg ved å spørre om det er noe han lurer på til slutt. Han spør: «Ja, hvorfor gir en familie et barn til en annen familie?» I samtalen kommer det frem at informanten har en annen oppfatning av historien enn sine eldre søsken. Mens de eldste ble forberedt gjennom samtaler og tilvenning, var familiens yngste barn for liten til å delta i en slik prosess. Hans forklaring på at Anders kom i fosterhjem, er at foreldrene ikke ville ha ham. Nå lurer han på hvordan det kan ha seg at en familie ønsker å gi bort barnet sitt til en annen familie. Søsken kan ha ulik forståelse avhengig av hvordan de involveres.

Fosterforeldrenes egne barn har derfor behov for å bli oppdatert og informert i takt med økt alder og modenhet.

Carol Kaplan (1988) fant i sin studie at mer enn halvparten av barna, og spesielt i den yngste gruppen (seks-åtte år), ikke aksepterte de «objektive» årsakene til fosterhjems plasseringen som ble gitt av mødrene, men holdt heller fast på egne ideer om at fosterbarna ble forlatt med vilje. Til tross for at mødrene trodde egne barn hadde fått gode forklaringer, laget barna sine egne fortolkninger om at fosterbarna ble forlatt fordi de var slemme, eller at foreldrene ikke ville ha dem lenger. Studien er en av de første der intensjonen er å undersøke de psykologiske påvirkningene fosterhjems plasseringer kan ha på egne barn. Kaplan konkluderer med at det å bli fosterhjem oppleves mer stressende for barn under åtte år, enn for eldre barn. Fostermodrene var generelt mer positive enn det barna selv rapporterer. Mødrene minimaliserte barnas bekymring og forventet seg større modenhet av barna enn hva de i virkeligheten var kapable til å vise. De så heller ikke separasjonsangsten hos sine barn, som var et resultat av at barna visste at fostersøsken når som helst kunne flytte fra familien. Erfaring med å få fostersøsken, gjennom at barn må forlate sin opprinnelige familie, kan i seg selv skape stress og en frykt for at det samme kunne skje med dem (Kaplan, 1988).

For det andre viser min studie at egne barn trenger å vite hva fostersøsken har opplevd, hva de har vært igjennom eller blitt utsatt for, for lettere å kunne *forstå* dem. Flertallet hadde fått passelig informasjon om det de trengte å vite noe om, hovedsakelig gitt av foreldrene. Behovet for informasjon fremstår likevel som et tveegget sverd. På den ene siden kan *for lite* informasjon føre til at det blir vanskelig å forstå og akseptere fosterbarnets atferd og fungering.

Så har jeg snakket med mamma etterpå. Det med at jeg hadde satt pris på å få litt mer informasjon om hvordan han reagerer, og hvorfor han reagerer som han gjør. Litt sånne ting. Og det var hun veldig enig i, at det kunne ha vært godt for alle oss søsken. For mamma og pappa har jo vært på ganske mange sånne kurs om traumer og sånn forskjellig. At vi også kunne få det, det hadde vært positivt.

De eldste informantene ønsker å vite mest mulig om fosterbarnets bakgrunn og historie. Argumentasjonen er at jo mer en vet, desto mer hensyn kan en ta. Informasjonstilfanget igangsetter også tanker og følelser, som igjen øker behovet for å kunne bearbeide informasjonen og snakke med andre, fortrinnsvis foreldrene.

I grunnen så har jeg fått passelig med tanke på mitt ønske om å forstå bedre hva som foregår. Men samtidig litt, litt for mye i forhold til hvem jeg kan snakke med, antall personer jeg kan snakke med. Men det synes jeg har hjulpet litt nå

som jeg snakker mer med mamma og pappa. Men til å begynne med så var det kanskje litt i overkant.

På den annen side kan *for mye* informasjon føles overveldende, i den forstand at fosterforeldrenes barn får vite ting som de syntes det er vondt å tenke på, og dermed vanskelig å håndtere.

Det er noen ting som jeg hører at hun har opplevd på, en måte, og tenker hvordan er hun sånn som hun er, når hun har opplevd *det*? For hvis det hadde vært *meg*, så vet jeg ikke hvordan jeg hadde klart det, liksom. Hun er jo tøff til å være så liten (...) Jeg lurer veldig på hvordan hun blir når hun blir stor.

En informant unngikk å være i stua når barnevernstjenesten kom på besøk, fordi han ikke orket å høre om det forferdelige som fostersøsteren hadde opplevd.

Nei, altså hun har jo hatt en veldig tøff bakgrunn. Så det er, det blir jo på en måte mange tanker og utfordringer som jeg ellers ikke hadde møtt på. Så det blir litt nytt, og det blir mye på ei gang. Så, så kanskje litt for mye informasjon i begynnelsen, egentlig (...) Men så er det også det at jeg vil vite, og forstå hva som skjer. Sånn sett så måtte jeg nesten ha den informasjonen.

Fosterforeldres egne barn kan få for mye informasjon, i den forstand at de får innsikt i problemområder og involveres i bekymringer som tilhører voksne.

Noen ganger når hun (mor) snakker om bekymringene sine, så tenker jeg jo på dem. De fester seg jo i hukommelsen, og jeg tenker og jeg ser jo at hun blir sliten. Veldig sliten, men samtidig så er både mamma og pappa veldig flinke til å takle det. Jeg ser jo det. Men ja, ellers så er jeg også glad for at de snakker til meg som om jeg skulle være voksen, da.

Behovet for *begrenset* informasjon kan være en beskyttelse, at det er visse former for opplysninger en ikke ønsker å ha.

Sånn som jeg hadde ikke likt hvis jeg hadde fått, hvis vi hadde fått et barn som for eksempel hadde vært et offer for incest eller noe sånn. Det tror jeg hadde vært veldig vanskelig å få informasjon om.

Informasjon som kan hjelpe egne barn til å forstå fostersøskens fungering, er nyttig. Å «få noen gode forklaringer» gjør det lettere å forholde seg til utfordringene:

«At hun gjør som hun gjør for en grunn.» Egne barn ønsker hjelp til å forstå koblingene mellom fosterbarnets bakgrunn og atferd: «Jeg skulle gjerne ønske å se mer sammenhengene i forhold til hverdagen.»

I kapittel syv drøfter jeg utfordringer ved å bli disponert for omsorgssvikt, og at innsikt i fostersøskens historie kan være en belastning. Andre forskere finner også at barn opplever møter i hjemmet som påtrengende og informasjonstilfanget som overveldende (Höjer & Nordenfors, 2003; Twigg, 1995). Yngre informanter legger størst vekt på å bli sett, hørt og anerkjent, mens eldre informanter synes å etterspørre mer kunnskap og innflytelse (Walsh & Campbell, 2010; Watson & Jones, 2002; Youngson, 2016). Selv om ikke alle ønsker å ha samtaler med profesjonelle, legger flertallet av egne barn vekt på betydningen av dette, både fordi de har viktig informasjon å bidra med overfor fosterbarnet, og fordi de selv har behov for veiledning og hjelp til å håndtere utfordringene (Williams, 2017b).

En tredje grunn til at informantene trenger kunnskap om hvorfor fostersøken gjør som de gjør, er nettopp at de ønsker å vite hva de selv kan gjøre, og ikke gjøre, for å hjelpe til. Når man forstår hva som skjer, er det lettere å være en støtte.

Av og til når Per blir lei seg for lillebroren sin og sånn, da er det veldig viktig at vi vet litt, for da kan vi gå og trøste ham. Ja, skjønn hvordan han har det.

Informantene uttrykker behov for tilbakemelding når de gjør noe riktig, fra både foreldre og barnevernstjenesten. Videre etterspør de kunnskap om hva de *ikke* bør gjøre, for å unngå usikkerhet og konflikter, og skåne fostersøken.

Å vite på en måte hva hun har opplevd, det hjelper jo veldig på å vite hva du skal gjøre. Når du kommer i situasjoner og så videre. Men det er jo ikke alt som mamma og de vet, og det er jo ikke alt barnevernet vet, det er liksom bare de (selv) som vet, på en måte.

Også fosterforeldrene mener det kan være vanskelig å gi egne barn tilpasset informasjon, når en ikke vet eller har oversikt over fosterbarnets historie:

Den gutten har opplevd mer enn det vi vet. Vi vet jo ingenting, fordi han sier ingenting.

Fosterfamiliens barn etterlyser direkte kontakt med barnevernstjenesten, eller andre fagfolk, som kommer inn i familien og forklarer barna slik at de kan forstå.

Jeg skjønner liksom veldig godt at det er ikke de andre (biologiske) barna som har sånn veldig mye med barnevernstjenesten å gjøre, egentlig. Men så er det samtidig det at det hadde kanskje vært fint om for eksempel alle vi biologiske søsknene kunne samles, og fått liksom en person som hadde en gang eller to ganger forklart oss om hva som hadde skjedd med ham, eller litt sånn årsak og sånn. At vi kanskje skjønnte litt mer og hadde litt større forståelse for ham og litt mer tålmodighet.

Barnevernstjenesten kan formidle informasjon på en annen måte enn foreldre, opptre som støtte og samtalepartner eller mekle mellom partene. Dersom profesjonelle ikke snakker med barna, blir foreldrene bindeleddet mellom fosterbarnet, egne barn og barnevernstjenesten, og på den måten siler informasjon:

Ingen får noen førstehånds informasjon verken ifra barnevernet og disse her, eller fra [fosterbarnet]. Det er mamma som snakker med henne, alt går igjennom mamma og så ut til oss (...) alt foregår jo gjennom henne. Enten via, altså fra barnevernet via henne og så til oss.

Oppsummert kan vi si at behovet for å forstå helhet og sammenheng i historien vokser over tid. Informasjonsbehovet øker etter hvert som både fosterforeldres egne barn og fosterbarnet blir eldre. Tilstrekkelig og tilpasset informasjon sammen med gode forberedelser og tilvenning virker positivt inn på fostersøskenrelasjonen. Hvordan fosterforeldres barn involveres i prosessen, får innvirkning på fosterbarnets integrering i familien. Lite tid til forberedelser, mangelfull eller feilaktig informasjon og urealistiske forventninger trekkes frem som elementer som kan virke negativt på relasjonen.

FOSTERFAMILIENS MØTE MED BARNEVERNSTJENESTEN

Egne barn ønsker seg engasjerte kontaktpersoner som kan gi dem råd og støtte når problemene dukker opp. Videre ønsker de at saksbehandler skal være mer engasjert i fosterbarnas liv og utvikling. Særlig blir det nevnt at barnevernstjenesten ikke lytter til, forstår eller tar fosterbarnets problemer på alvor i tenårene (Höjer & Nordenfors, 2003, 2006). Barna selv ønsker å få tilført ressurser utenfra familien i form av gruppesamlinger med andre barn i samme situasjon, i tillegg til samtaler og støtte fra andre enn foreldrene (Martin, 1993; Poland & Groze, 1993; Spears & Cross, 2003).

Det finnes eksempler på «gode møter» der profesjonelle er tilgjengelige i kriser og tar seg tid til å bli kjent med og lytte til barna i fosterfamilien (Höjer et al., 2013;

Pugh, 1996; Swan, 2002; Williams, 2017b). Raineri et al. (2018) fant kontraster i svarene mellom foreldre og barna deres. Mens fosterforeldrene opplevde profesjonelle som oppmerksomme overfor deres egne barn, gav barna selv uttrykk for ikke å ha noe forhold til profesjonelle. De oppfattet sosialarbeiderne som distanserte med makt over fosterbarnets liv, og uten engasjement for fosterforeldres egne barn (Raineri et al., 2018). Voksne informanter⁵³ i Williams' studie (2016) uttrykker mistillit til systemet. De følte seg oversett og glemt ved at sosialarbeideren ikke husket navnet deres eller hindret dem i å delta på møter i hjemmet. Noen trodde sosialarbeiderne ikke likte at de stod opp for mødrene og forsvarte familien eller yngre søsken. Deres inntrykk synes å være at sosialarbeiderne var mindre fleksible, hadde for stor saksmengde, for mange rapporter å skrive, for liten tid til å ivareta hele familien, og de trakk i tvil om sosialarbeideren hadde fosterfamiliens ve og vel som prioritet. Andre mente sosialarbeiderne var for opptatt av å følge prosedyrer og få plassert fosterbarnet, uten å vurdere hvor krevende oppdraget kan være for fosterfamilien (Williams, 2017b). Funnene støttes av andre studier som peker på egne barns frustrasjon over å ikke komme til orde med sine synspunkter og erfaringer i fosterhjemsomsorgen (Walsh & Campbell, 2010; Watson & Jones, 2002; Youngson, 2016). Hyppige hjemmebesøk av personer i offentlig forvaltning kan også virke forstyrrende på familielivet. Det at færre sosialarbeidere er involvert, og at fosterfamilien får mer autonomi, kan bidra til at fosterforeldrene får ro til å jobbe i fred (Gross, 2007).

Min studie viser et sprik i erfaringene som spenner vidt ifra gode møter mellom profesjonelle og egne barn, til ingen kontakt eller oppfølging overhodet. Analysen peker på to hovedretninger:

1. Fosterfamilier som har hyppig og god kontakt med barnevernstjenesten, er mer fornøyd med oppfølgingen.
2. Fosterfamilier som har lite kontakt med barnevernstjenesten, er i mindre grad fornøyd med oppfølgingen.

Funnene indikerer en tendens mot at tettere oppfølging av fosterfamilien generelt også gir økt oppmerksomhet på fosterforeldres egne barn spesielt. Tilsvarende gir fosterforeldre som er direkte misfornøyd med kontakten med barnevernet, også uttrykk for manglende støtte og veiledning knyttet til utfordringer for sine egne barn.

---

53 Informantene var 18–28 år gamle.

Følgende sitat fra fostermor, som har hatt flere fosterhjemsplasseringer, illustrerer at det eksisterer et sprik i praksisfeltet, hvor kvaliteten på faglig veiledning varierer:

Hos oss er det veldig forskjell på Bufetat og kommunalt barnevern. Bufetat, de er gode på det. Men det kommer veldig an på hvilken kommune.

Uttalelsen skapte diskusjon i fokusgruppeintervjuet, hvorpå fosterforeldrene navngav kommuner som er gode på oppfølging av fosterfamiliens egne barn, og kommuner som hadde rykte for å være spesielt vanskelige å samarbeide med. Noen uttrykker eksplisitt at barnevernstjenesten gjør en god jobb: «Vår saksbehandler har stått på som en helt for oss!» Barnevernsarbeidere som følger fosterbarn tett opp, får også en nærmere relasjon til fosterfamilien: «Hjemme hos oss har vi ikke barnevern, vi har bare Nina (navnet på saksbehandler).» Andre er frustrert og opplever at saksbehandler mangler engasjement og kunnskap om utfordringer i fosterhjem, er lite involvert i fosterfamiliens hverdagsliv og verken viser forståelse, vilje til å lytte eller evne til å hjelpe:

Nei, det er ABUP som har reddet oss. Det er de som ringer og spør hvordan vi har det, ikke barnevernstjenesten. Det er barnevernet som har symptomer på omsorgstretthet, det har jeg sett flere ganger. Det er takket være ABUP at vi sitter på dette kurset, de tipset oss og hjalp oss å søke.

En fosterfar forteller hvor problematisk det er at fosterbarnet alltid er til stede ved saksbehandlers besøk, fordi dette gjør det vanskelig å ta opp enkelte temaer:

Da får vi ikke kommet inn på noen tema som er vanskelig, for det kan vi ikke ta opp når [fosterdatter] er der, for hun henger rundt oss hele tida. Men saksbehandler vil alltid ha henne hjemme, for da slipper vi alle disse her temaene.

Fosterfar sier de ved flere anledninger har forsøkt å si fra om hvor prekær situasjonen er, men at saksbehandler ikke tar dem på alvor. Til tross for at familien stadig roper om hjelp, overlates de til seg selv med å løse problemene.

Jeg har informert henne om at familien er på bristepunktet, enten ryker fosterbarnet ut, eller forholdet ryker, eller det går ut over våre egne barn. Men ingenting skjer. Når jeg forteller hvordan vi har det, så sier hun bare: «Nei, huff, har det ikke bedret seg, har det ikke blitt bedre, nei. Det er vanskelig dette her, jeg skjønner at det er vanskelig», og så har hun ikke mer å bidra med. Jeg har

bedt om hjelp og henvisninger, men når jeg ringer etter to måneder, har hun ikke foretatt seg noe som helst. Det er lange uker når en er så sliten.

Fosterbarnets fungering har innvirkning på hverdagen til parets egne barn, og foreldrene uttrykker bekymring for hva dette gjør med dem. På spørsmål om hva slags forhold det er mellom barnevernstjenesten og deres egne barn, begynte de intuitivt å le:

Det finnes ikke, nei. Jeg tror at hun vet at vi har barn. Jeg tror det står i journalen en plass. Men det er ikke mer heller. Vi spiste middag med saksbehandler. Jeg tror ikke hun så bort på våre barn engang.

Et annet fosterforeldrepår forteller at deres egne barn aldri er tema i veiledningssamtaler med barnevernstjenesten.

Og da spør hun vel ingenting om våres barn (...) Jeg tror hun aldri har spurt hvordan det er med fosterbarnet og de andre barna. Jeg forteller jo, men hun spør aldri spesifikt hvordan har de tre (biologiske barna) det? Hvordan går det med de tre? Altså, hun spør hvordan fosterbarnet har det med dem, men hun spør ikke hvordan de har det med henne. Hvis du forstår forskjellen.

Fosterforeldrene forteller at de har ekstra oppmerksomhet på sine egne barn, som en direkte konsekvens av at barnevernstjenesten *ikke* har det:

Fostermor: Fordi at barnevernet tar ikke vare på våres barn. Og det sier de, det står svart på hvitt, de tar ikke hensyn til dem. Og vi er de eneste som gjør det. Det må vi ikke glemme.

Forsker: Når du sier det står svart på hvitt, kan du utdype det litt, hva tenker du på da?

Fostermor: Nei, altså ikke at det står på papiret, men det fikk vi beskjed om både på PRIDE-kurs og gjennom saksbehandler at dere må huske på deres barn, vi tar ikke hensyn til det. Veldig sånn. Så det har slått meg mange ganger at det er helt sant, for det er aldri noe spørsmål når vi har besøk av saksbehandler om hvordan har deres barn det?

Forsker: Hva tenker du om det selv?

Fostermor: Nei, at bare så lenge man er bevisst på det selv som fosterforeldre, at det er sånn det funker, så er det greit. Men det er veldig mye fokusering på det ene barnet som har det vanskelig hele

tiden, og som krever så mye både gjennom barnehage og skole og alle disse møtene du skal på og alt det du skal, at de tre andre, som fungerer greit, at det faller litt langt bak. Det gjør fort det.

Andre har erfart at barnevernstjenesten er både oppmerksomme og engasjerte i fosterfamiliens egne barn:

- Fosterfar: Jeg vil si for vår del når barnevernet har vært på besøk hos oss, så har de jo vil jeg si alltid engasjert seg i hvordan det går med våre egne barn. Og når de har kommet hjem kanskje ifra ungdomsskolen eller skolen, så har vi alltid ropt på dem at nå må dere komme og hilse på. Og da har de (barnevernet) alltid engasjert seg.
- Fostermor: Og spurt dem masse hvordan det går, ikke alltid nødvendigvis i forhold til [fostersønn], men i hvert fall vist litt interesse. Jeg føler aldri de har vært oversett.
- Fosterfar: Nei, nei for vår del er det ingen som har vært oversett i det hele tatt. Og da har det heller vært at de to store, da, de har ikke den interessen å sitte og prate med saksbehandler (...), og så har de funnet på noe annet. Vi for vår del, vi er veldig godt fornøyd med dem (barnevernstjenesten).

Støtte, interesse og engasjement fra barnevernstjenesten overfor fosterforeldrenes egne barn fremstår som viktig, også for fosterforeldrene. For noen er hensynet til parets egne barn en del av veiledningen.

Vi er veldig privilegerte, for vi er ungdomshjem gjennom Bufetat, så vi har veileder, og hun er veldig god på det å høre hvordan det går med samspillet mellom dem, og hvordan det går med dem (...) Fordi at hvis en ikke ser sine egne barn, så fungerer en jo ikke som familie for de ungene som kommer inn. Tenker jeg. For en kan ikke holde ut. En blir utholdende hvis en har fokus på behovene til ens biologiske. Altså hvis *de* går tom, hva har vi da å rutte med?

Fosterforeldreparet forteller at de er bevisste på å jobbe frem en sterk og positiv relasjon mellom fosterbarn og egne barn, og at de jobber kontinuerlig med dette. Basert på tidligere erfaringer har de lært at hensyn til egne barn forebygger konflikter, noe som igjen hjelper dem til å bli bedre fosterforeldre. Paret opplever å få støtte og forståelse fra både Bufetat og barnevernstjenesten for en slik innstilling.

Jeg kan ikke trekke konklusjoner om hvordan fosterhjem generelt følges opp i Norge, men empirien viser at det forekommer forskjeller, noe som antyder en sprikende og vilkårlig praksis. Informantenes fortellinger har dermed en overføringsverdi til praksis og indikerer forbedringer som kan gjøres i det profesjonelle arbeidet. Fosterforeldre etterspør kunnskap om hvordan de lettere kan forebygge problemer og bedre ivareta alle barna i fosterhjemmet. Om barnevernstjenesten forstår det komplekse samspillet mellom barna og bidrar med støttesamtaler og mekling, har ifølge fosterforeldrene stor betydning for om fosterhjems plasseringen lykkes eller ei. Mens noen barnevernsarbeidere tar initiativ til samtaler med barna, gir andre eksplisitt uttrykk for at de *ikke* tar ansvar for å følge opp fosterforeldrenes egne barn. Når sosialarbeideren overser dem, kan det tolkes som at denne gruppen barn ikke fremstår som «synlig», ved at den profesjonelle ikke «ser» og oppfatter det særegne ved deres situasjon i de gitte omstendighetene. Jeg vil argumentere for at profesjonelle ikke kan la være å ha en interaksjon med andre gjennom å *ikke-kommunisere*, uten å begå en profesjonsmoralisk svikt: «Vi spiste middag med saksbehandler, jeg tror ikke hun så bort på våre barn engang.» Ifølge Honneth er det ingen grenser for hva som kan oppleves som en sosial krenkelse, det er et kontinuum fra å ikke bli hilst på til ekstreme former for stigma og diskriminering (Willig, 2003). Gjennom kroppsspråk og bevissthet bekrefter vi den andres tilstedeværelse og verdi, som ifølge Honneth utgjør den moralske kjernen i anerkjennelse. Krenkelsen handler ikke bare om å *ikke-bli-sett* rent fysisk, men også om en måte å se igjennom («looking-through») den andre på, der den andre bevisst ikke blir regnet med eller tillagt betydning. Usynliggjøring er en type moralsk forakt og ydmykelse, ved at en forholder seg til folk som om de fysisk ikke er til stede i rommet (Honneth, 2003, s. 100). Når sosialarbeideren fysisk ikke henvender seg til fosterfamiliens barn, er dette også en respons. Svaret innebærer en ydmykelse gjennom å ignorere barnas sosiale verdi, noe som kan oppleves som en kroppslig, åndelig og etisk avvisning.

BARNEVERNSTJENESTEN MÅ VISE AT DE VIRKELIG BRYR SEG

For barna i fosterfamilien er det vanskelig å holde de ulike profesjonelle rollene atskilt. Kontaktperson i kommunal barnevernstjeneste, tilsynsfører, veileder fra Bufetat eller andre profesjonelle som besøker hjemmet, omtales alle som representanter for barnevernet. Informantene hadde god kjennskap til hva barnevernet er. Kunnskapen har de hovedsakelig fått av mor eller lært om på skolen.

Jeg føler, jeg tror jeg vet hva de driver med. Men jeg har ikke noe kontakt med dem.

Til tross for at barnevernstjenesten er pliktig å besøke fosterhjemmene minimum to til fire ganger årlig, hadde flertallet aldri hatt en egen samtale med barnevernstjenesten.

Informant: Og sånn oppfølging når tilsyn, når det har vært folk og snakket med mamma og pappa og dem underveis. Om hvordan det har gått underveis og hva de føler. Så har de aldri, aldri snakket med noen av oss.

Forsker: Nei, aldri noen fra barnevernstjenesten som har spurt hvordan det har vært for deg?

Informant: Nei, det er det ikke. Jeg har aldri, jeg har kommet inn noen ganger når de har sittet i sofaen og snakket, liksom. Men jeg har aldri vært en del av samtalen eller noe sånt.

En informant har hatt fostersøsken hele livet og møtt mange representanter fra barnevernstjenesten. Hun var nesten femten år gammel første gang noen viste henne særskilt interesse og ba om å få en samtale med henne.

Men spesielt hun siste som vi har hatt, har jeg følt at har sett meg veldig. Og det var litt uvant, for jeg var veldig vant til at de bare så fosterbarnet, da, og så foreldrene. Og det skjønner jeg jo at er fokus. Men det har vært veldig positivt med hun siste som på en måte har stilt meg også litt spørsmål. Og spurt om det var noe jeg lurte på. Det har hun spurt om flere ganger. Og det har vært veldig bra. Hun er den som har gitt meg litt informasjon. Hun er egentlig den eneste, utenom mamma og pappa, da, fra barnevernet som har gitt meg noe informasjon.

En annen informant var vant til å snakke med barnevernstjenesten fordi fostermor satte krav om at saksbehandler skulle følge opp egne barn. Selv synes informanten det er greit å snakke med barnevernstjenesten, men at samtalene dreier seg litt for mye om fosterbroren. Hennes ønske er at barnevernstjenesten viser mer interesse for hennes hverdag, at de bryr seg om hvordan *hun* har det, hva hun liker å gjøre på fritiden, og hvem hun er som person.

At når de var her, så kunne de spurt mer om hvordan, kanskje snakka litt mer om meg, på en måte (...) Det blir veldig mye prat om Petter hele tiden.

Besøkene fra barnevernstjenesten kan også gi positive assosiasjoner fordi foreldrene ofte serverer god mat eller kaker hjemme. Andre pekte på at den høye

utskiftingen av saksbehandlere var tungvint for både foreldrene og fostersøsken, som stadig måtte bli kjent med nye personer.

Jeg tror det er viktig at de kan prøve å ha en saksbehandler som følger en i mange, mange år. Istedenfor å bytte ut så mye. For jeg tror både for barnevernets del og for foreldrenes del at det er mye bedre. Og at det blir gjort en mye bedre jobb. For alle sin del.

Silje forteller at barnevernstjenesten har vært oppmerksom på hennes utfordringer. Da foreldrene la merke til endringer, at hun hadde det vanskelig og sluttet å ta med venner hjem, valgte de å ta bekymringene opp med saksbehandler. Dette resulterte i et eget møte mellom Silje og Mari fra barnevernstjenesten.

Informant: Og så snakket vi om, eller hun spurte hva som var greit og vanskelig og liksom alt. Så på en måte skrev hun ned, og så brukte hun sånn der (peker på opptakeren) for å få med seg detaljer og sånn, og så spurte hun da om, eller jeg avtalte det med henne, at jeg fikk liksom være alene når jeg hadde venner og sånn på besøk. Så spurte hun om hun kunne få snakke med mamma og de og sånn at de kunne prøve å fikse det, og så gjorde vi det, og så ble det bedre. Ja. Det var bra.

Forsker: Ja. Flott. Så da tok hun opp de tingene som du synes hadde vært vanskelig, med mamma og pappa?

Informant: Ja.

Forsker: Hvordan synes du mamma og pappa reagerte på det, da?

Informant: Vi har ikke snakket egentlig om det, fordi de bare fikset det, på en måte, så det ordnet seg. Uten å snakke med meg om det, fordi de tenkte kanskje at det var vanskelig for meg å snakke om det. Så de bare fiksa det.

Silje omtaler Mari som ung og lett å prate med. De møtes regelmessig på en kafé for å prate om hennes behov for privatliv og grenser med hensyn til fostersøsteren. I løpet av de to årene fosterhjems plasseringen har vart, anslår Silje at hun har hatt omtrent seks samtaler alene med barnevernstjenesten.

Det er ikke bare å snakke om familien. Det er å snakke om på en måte alt, ja, om reiser og venner og skole og familie, på en måte. Alt. Ja, så bare hvordan alt går, og om jeg vil at noe skal forandre seg, og om jeg angrer eller liksom alt sånn.

Hun opplever at saksbehandler bryr seg om henne og viser oppriktig interesse for henne som person. Derfor kan hun også ta opp vanskelige ting som gjelder fosterhjems plasseringen. Det er ting Silje ikke synes det er like lett å snakke med foreldrene om. Da kan Mari formidle dette til foreldrene: «Så på en måte sier hun det over på en riktig måte som hjelper.» Hun opplever at barnevernstjenesten forstår hennes situasjon, at hun blir sett og hørt, og at problemene tas på alvor. Silje forteller at saksbehandler har mye kunnskap og derfor kommer med gode råd og tips som kan hjelpe på situasjonen:

Jeg merker jo at hun har hørt mye. Altså hun har liksom vært, eller hun har liksom hørt alle sånne sider. Jeg merker det. Hun gir råd. (...) det virker som hun har vært der selv, når jeg vet at hun kanskje ikke har vært i akkurat den situasjonen selv, men hun har sikkert hørt det. Og liksom på en måte hvis man vet mye, så klarer man å gi bedre tips.

Noen har gode erfaringer med å delta på egne samlinger for søsken til fosterbarn, i regi av den lokale barnevernstjenesten.

Og da har vi jo ikke gått veldig i dybden på ting, men bare det å vite at det er andre også som er fostersøsken, liksom (...) Jeg tror egentlig det som gjorde mest inntrykk, var generelt bare det med å høre på hvordan de andre hadde det. Hva slags forhold de hadde til det å være fosterhjem (...) de spurte liksom hver eneste person (...) Så alle fikk sagt noe om hvordan de følte det.

Informantene opplevde at samlingene var lagt opp på barnas premisser, hvor de voksne var deltakende i leken, tålmodig lyttende og gode til å se hver enkelt. De synes også det er viktig at barnevernstjenesten får vite litt mer om hvordan fosterfamiliens barn har det.

Andre synes samtaler med barnevernstjenesten har vært overfladiske og til liten nytte. I forbindelse med fosterhjems plasseringen forteller en ungdom hvordan barnevernstjenesten samlet hele fosterfamilien til en felles samtale.

To dager før han flyttet inn, så satt det jo to stykker her i sofaen som presenterte seg som nummer én og to (...) Nei, så spurte de om hva jeg tenkte, da, og da så satt mamma og pappa i sofaen her. Så sier jo jeg bare kort og høflig til dem at jo, jeg tenker dette blir greit. (...) Vi fikk jo disse her spørsmålene om vi gledet oss, og hvordan vi trodde det skulle komme til å bli, da. Litt sånn mye ja- og nei-spørsmål, følte jo jeg. Litt sånn at man bare svarer at jo da, dette blir fint og alt er greit, man er godt innstilt, og så var de fornøyd med det.

Søskenflokket fikk ingen informasjon som kunne forberede dem på utfordringene som siden dukket opp, eller mulighet til å dele sine motforestillinger. Barnevernstjenesten la heller ikke til rette for å bli kjent med den enkelte eller følge søsknene opp i ettertid. På den måten fikk de ikke fanget opp at barna var skeptiske og hadde mange spørsmål de ikke ville stille når alle var samlet. Informanten opplevde at det ikke ble lagt til rette for en åpen dialog. Samtalen bar preg av høflighetsfraser, hvor barnevernstjenesten ikke gikk i dybden og undersøkte hva barna egentlig mente og følte rundt situasjonen.

Jeg synes det hadde vært lettere hvis de hadde snakket sammen med oss én og én, eller eventuelt uten mamma og pappa. For da blir det jo fort sånn at man er høflig og ja, og tenker mye på hva de andre mener, da. Så det tror jeg ville være en fordel (...) For jeg fikk mer inntrykk at ja, ja, hvis de kunne plassere han her, så var jo problemet deres ute av verden, og da var de fornøyd med det, og nok om det.

Ellen er myndig og har sammen med foreldrene fått veiledning om det hun kaller «traumatiserte hjerner og hva som skjer med traumatiserte barn». På noen områder synes Ellen opplæringen var nyttig for å forstå hvorfor fostersøsteren reagerer som hun gjør, og hvordan man «på en måte kan takle det». Ifølge Ellen sa veilederen at «Liv kommer aldri til å bli noe bedre, hun kommer alltid til å være sånn her». Ellen syntes dette var vanskelig å ta inn over seg, ved at hun nesten mistet håpet. Samtidig hjalp det å få bekreftet at fostersøsteren kan virke kald og avvisende, fordi: «veilederen sa at hun aldri hadde møtt en mer avvisende person enn Liv, og at hun var umulig å komme inn på». Ellen fikk informasjon og forklaringer på atferden, men synes dette er vanskelig å forholde seg til i hverdagen.

Men så har vi for eksempel lært at når hun blir sint, så er det ikke vits å liksom si – åh, hvorfor er du så sint? Men heller bare kjenne seg igjen i den følelsen og heller snakke til henne om at ja, jeg skjønner at du er sint nå. Men det er veldig vanskelig å hele tiden være så pedagogisk oppe i hodet (...) Det er ikke alltid like lett å forstå som det det var når man sitter der på kurset og hører om alt dette her. Og så prøver man å være litt sånn, for eksempel du skal ikke si at noen er sure, du skal bare si at ja, jeg ser på en måte at det er noe galt. Og være veldig sånn pedagogisk i talemåten man snakker på og sånn. Og det høres veldig bra ut, og man skal liksom gå hjem, og nå skal det bli bedre. Og så er egentlig ikke det realiteten på mange måter. At det ikke alltid er bare så lett.

Ellen oppfattet budskapet slik at det ikke nytter å bli sint eller kjefte på fostersøstren, for det reagerer hun ikke på. Hun reflekterer over at dette er lettere å relatere seg til når man sitter på et kurs, men at det i hverdagen blir slitsomt og vanskelig å tenke pedagogisk:

Når hun blir aktivert, eller sånn sint, så er det en annen del av hjernen hennes som blir brukt.

Veiledningen utforsket ikke hvordan det var for henne som søsken å bli angrepet eller avvist. Hun fikk ikke støtte eller gode råd til hvordan hun kunne forsvare seg mot atferden, eller hva hun selv kunne gjøre for å sette grenser. I stedet følte Ellen at søkelyset var rettet mot å forstå og godta fostersøsterens atferd:

Når hun stod og skjelte ut mamma og de da, så blir jeg så irritert, men så vet du jo at OK, det er jo bare sånn hun på en måte reagerer fordi at det er sånn hun har blitt, ikke sant, gjennom det hun har opplevd og sånn. (...) Men uansett så tenker jeg at vanlige søstre, hvis hun hadde skjelt ut liksom mamma og de. Så hadde jeg jo ikke begynt å tenke sånn veldig pedagogisk over det, veldig sånn. Jeg hadde jo bare sagt sånn, kan du drite i liksom. Du oppfører deg drit teit (...) Jeg synes det er veldig vanskelig, jeg, at hun skal få lov til å liksom kalle oss horer og jævlere og alt det der. Og så skal vi bare, liksom la det gå hele tida (...) at hun liksom skal få lov til det, å stå og skjelle oss ut, (...) så skal det være greit, liksom. Det er ikke så lett alltid å godta det, om en kan si det (...) Jeg føler på det kurset så var det sånn at alt må godtas fordi at hun har et traume, hvis du skjønner.

Materialet gir ulike eksempler på positive og negative erfaringer med opplæring og veiledning av fosterforeldres egne barn. I en familie ba fostermor barnevernstjernen om hjelp til støttesamtale med egne barn.

Ja, ganske fort etterpå så kom det en veileder. Så jeg snakket litt med ham først, og så var det jeg og han og mamma som snakket sammen. Og da hadde han med seg, jeg tror han kalte det for trygghetssirkelen. Så den første delen der synes jeg i grunnen var ganske nyttig (...) Så det synes jeg var veldig greit å høre på. For å få forklaringer.

Informanten fikk i denne delen av samtalen forklaring på fosterbarnets atferd som gav mening. Hun kunne nå relatere fosterbarnets behov for kontroll og oppmerksomhet til barndomserfaringer. Ved å få mer kunnskap så hun problemene litt mer fra utsiden.

Men etterpå så gikk mamma vekk, så var det bare jeg og han som skulle snakke sammen. Og da synes jeg. Ja, han sa blant annet det at de hadde, barnevernet hadde ingen forventninger til meg, så jeg trengte ikke føle på noe skyld eller noen ting for henne, for å være frekk eller avvisende overfor henne som jeg av og til føler jeg er, når hun kommer og smiler. Og jeg er sliten og bare sier nei, ikke nå. Og så at ikke de hadde noen forventninger til meg, og derfor trengte ikke jeg å føle på det. Jeg synes han gjorde det altfor lett, på en måte. For det er ikke det, deres forventninger, men det er *mine* forventninger.

Her følte informanten at veilederen ikke helt forstod hva hun mente. Hun bruker mye energi på å ta seg sammen og være høflig, blid og hyggelig, og klarer derfor ikke å slappe av på samme måte som med de andre familiemedlemmene. Når veilederen la vekt på at barnevernstjenesten ikke hadde noen forventninger til hennes innsats, følte hun seg ikke forstått eller tatt på alvor.

Jeg synes ikke han forstod, jeg ble i grunnen litt lei og irritert og oppgitt. Når han sa det at de ikke hadde noen som helst slags forventninger, for det var ikke jeg som skulle gjøre en jobb for dem. Så det er jo ikke helt sant, da.

Veilederen sa også noe nyttig som hjalp henne å sette tydeligere grenser og prioritere sine egne ting og eget skolearbeid. I ettertid hadde hun lært seg oftere å si nei når fosterbarnet ba om leksehjelp.

Det var i grunnen veldig godt å høre, at ikke det på en måte var vits å ta på henne med silkehansker. At jeg måtte behandle henne som en av de andre. For eksempel på skolen, eller når hun er ute blant venner, så gjør ikke de det. Så sånn sett så gjør jeg henne en stor bjørnetjeneste med å være ekstra høflig og hyggelig mot henne. At hun også må bli satt på plass og disse her tingene. Så der har jeg prøvd å skjerpe meg litt. Bare sånn når hun spør om jeg skal hjelpe henne med leksene, så skulle jeg hatt en ganske god grunn for å ha sagt nei, nå har jeg ikke lyst. Men det gjør jeg med henne nå. At nei, nå har jeg mitt eget, så nå får du holde på med ditt, og så gjør jeg mitt. Og så la det være med det, da.

For å få tilgang til fosterforeldrenes egne barns erfaringer er det avgjørende at barnevernstjenesten vier dem oppmerksomhet. Ved å sette av tid til å bli kjent og stille åpne spørsmål signaliserer sosialarbeideren at barnets erfaringer og ståsted er av betydning. Støttende samtaler kan bidra til at fosterforeldres egne barn bedre forstår og verdsetter seg selv og sin rolle i familien. Det motsatte lukker samtalen og

gjør det vanskelig å dele byrden de eventuelt bærer. Dersom profesjonelle ikke har tilstrekkelig kunnskap om fostersøskenrelasjonens kompleksitet, kan de stå i fare for «å ta for lett» på hvor krevende det kan være å stå i en slik relasjon. Når man ikke opplever seg sett, hørt og møtt, blir en presset og vanskelig situasjon verre. Legitimitet fra barnevernstjenesten om at det er greit å ta hensyn til egne behov, kan være nødvendig for å tørre å si nei og lære seg å sette grenser.

KURSING OG OPPLÆRING AV FOSTERFAMILIENS BARN

Barnevernstjenesten har en intensjon om å tilføre fosterfamilien ressurser og kunnskap gjennom kurs og veiledning, økonomisk godtgjørelse, forsterknings-tiltak, avlastning og annen støtte. Ressursene er ment å svare til hvor krevende man forventer at oppgaven skal være. Gjennom å kurse fosterforeldrene i bestemte måter å tenke på rettleder profesjonelle familien i ønsket atferd som korresponderer med forventningene som knyttes til fosterhjemsoppdraget. Økonomisk godtgjørelse kan også forstås som både anerkjennelse og belønning for å utføre et viktig samfunnsoppdrag. Når fosterforeldres egne barn beskriver at mor synes arbeidet er «spennende» og «viktig», at arbeidet «betyr veldig mye for henne», er en måte «å utvikle seg på», samt at hun får «ros av barnevernstjenesten» for innsatsen hun har gjort, ligger det implisitt en forståelse av dette samfunnsoppdraget. Som vi har sett, anser fosterforeldres egne barn seg selv som en viktig aktør, der det å ivareta andre barn som trenger omsorg, er et viktig samfunnsansvar.

I kapittel 2 drøfter jeg at egne barn mangler en sentral plass i kurstilbudet til fosterfamilien, og at deres perspektiver i liten grad løftes frem. Min studie viser eksempler på at fosterforeldres egne barn gis opplæring ut fra teoretiske perspektiver: «Og da hadde han med seg, jeg tror han kalte det for trygghets sirkelen.» Å gi fosterforeldres egne barn innføring i psykologiske teorier kan gi både positive og negative utslag. Muligheten til å stille spørsmål og dele erfaringer kan gi økt kunnskap og forklaringer på fostersøskens atferd. På den annen side kan kurs i traumeteori virke virkelighetsfjernt og til liten nytte for hvordan egne barn skal håndtere de store utfordringene. Slik jeg tolker intervjuene, opplever informanter at det stilles store krav til deres evne til å forstå fostersøskens atferd og reaksjonsmønstre: «Jeg føler på det kurset så var det sånn at alt må godtas fordi at hun har et traume hvis du skjønner.»

Fosterbarnets behov for traumebevisst omsorg kan sprengte seg ut over hva andre barn er i stand til å forstå og tåle. Informantene etterlyser søskenperspektivet. Fremfor hjelp og støtte til å sette grenser og beskytte seg mot personangrep er noen kurs rettet inn mot å gjøre fosterforeldrenes egne barn i stand til å forstå fosterbarnet, og dermed tåle atferden bedre. Opplæringen som ble gitt, fordrer

at informanten forholder seg til fostersøsteren på andre måter enn det som føles naturlig i en søskenrelasjon:

Men uansett så tenker jeg at vanlige søstre, hvis hun hadde skjelt ut liksom mamma og de. Så hadde jeg jo ikke begynt å tenke sånn veldig pedagogisk over det.

I en søskenrelasjon er den naturlige responsen intuitiv, emosjonell og relasjonell, snarere enn å analysere søskens atferd ut fra teoretiske perspektiver. Empirien samsvarer med annen forskning som peker på belastninger når barn opplever at offentlige myndigheter og foreldre stiller krav om at de skal forstå og håndtere fosterbarnets spesielle behov (Twigg, 1994, 1995; Watson & Jones, 2002; Younes & Harp, 2007). Dette peker på et etisk problem i praksis, hvor profesjonelle gjennom samtaler og kursvirksomhet ønsker å drive opplæring slik at fosterforeldres egne barn tilpasser seg fosterbarnet, fremfor hjelp og støtte til å ivareta egne behov.

Dersom barnevernstjenesten svarer med kursing av barna, uten samtidig å myndiggjøre dem, sette dem i stand til å forsvare seg selv mot krenkelser og avlaste dem fra det emosjonelle ansvaret, begås en profesjonsmoralisk svikt. Å myndiggjøre fosterforeldres egne barn innebærer å gjøre dem i stand til å mobilisere og sette grenser, slik at de opplever mestring, innflytelse og kontroll over egen hverdag. Forsøk på å forme egne barns forståelsesmåter, og påvirke hvordan de skal tenke og reagere på krenkelsene, kan tolkes som en form for paternalisme der profesjonelle står i fare for å invadere barnets integritet. Kunnskap og informasjon som ikke er bearbeidet og tilpasset egne barns perspektiv, vil dessuten kunne ha motsatt virkning og dermed øke belastningene.

Når offentlig representasjon i det private hjemmet får stadig større innslag gjennom systematisk opplæring, og der omsorgen reguleres gjennom avtaleverk og tilsyn, står ekspertsystemet i fare for å fortrenge barnets livsverden. Systemverdenens mål og krav om resultatorienterte løsninger vil påvirke kommunikasjon og samhandling innad i livsverdenen (Habermas, 1987, 2015). Profesjonelle relasjoner er preget av utbytting dersom den svakere part tvinges til å innordne seg i systemer og ordninger som er skadelige og destruktive for eget velvære (Pettersen, 2011a, s. 53). Hvis praksis systematisk legger opp til å sette fosterbarnets interesser foran egne barn og fosterfamiliens ve og vel, fører det til en utnyttning som over tid vil påføre fosterfamilien skade og utarming. Kurspakker som retter seg inn mot fosterhjemmsorg, bør etter mitt skjønn balansere alle familiemedlemmenes behov. Med utgangspunkt i omsorgsetikken inkluderer det både egenomsorg, hvor omsorgsgiver lærer å ivareta sine egne interesser, og hensynet til alle berørte parter (Pettersen, 2008, 2012).

SØSKENRELASJONER OG DET MORALSK ANSVARET

Fosterforeldres egne barn *har* ikke et ansvar (forstått som et formelt ansvar), men de *tar* et ansvar (forstått som et moralsk ansvar). Dermed påtar de seg ansvar og forstår seg selv som medansvarlige for fosterhjemsoppdraget: «Man føler seg litt ansvarlig, ikke bare litt, men veldig.»

Terje Mesel (2013) forsker på søsken til psykisk syke og drøfter det asymmetriske maktforholdet som eksisterer mellom profesjonelle og pårørende, med særlig vekt på søskenrelasjoner. Han fremhever et viktig poeng som er overførbart til fostersøskenrelasjonen, ved å vise til at forhandlingen om ansvarsutøvelsen mellom profesjonelle og søsken ikke finner sted mellom likeverdige parter. Det er altså ikke snakk om samme type ansvar overfor fosterbarnet. Barnevernsarbeideren har et profesjonelt ansvar, mens fosterforeldrene har et formelt ansvar. Det ansvaret søsken har overfor hverandre, kan karakteriseres som et *eksistensielt*, *emosjonelt* og *relasjonelt* ansvar, en omfattende og vedvarende etisk fordring (Mesel, 2013, s. 35). Et slikt moralsk ansvar er vesensforskjellig fra et profesjonelt eller formelt ansvar. Søsken har alltid en rolle å spille overfor hverandre. Det er selve søskenrelasjonen som konstituerer ansvaret. Relasjonen er ikke valgbar, og dermed kan en ikke «ta fri» eller definere klart hvor ansvaret starter eller slutter (Mesel, 2013). Dersom profesjonelle kun avklarer ansvar innenfor formelle rammer og regelverk, overses det moralske og relasjonelle ansvaret som naturlig oppstår i en familie, og mellom søsken.

For di fostersøsken er kastet inn i en relasjon med hverandre, pågår en stadig kamp om anerkjennelse fra hverandre, men også fra omgivelsene: «Men så blir mamma og de litt sure, for de vil egentlig ikke at jeg skal blande meg inn, for de vil gjøre det selv.» Dersom foreldrene, som man i utgangspunktet søker støtte og anerkjennelse fra, implisitt erklærer ansvarsutøvelsen som uønsket; ja, da er det ekstra sårende. Når det oppstår et gap mellom den vurderingen en selv gir av sin egen rolle og viktigheten av innsatsen, og den vurderingen og forventningene andre har, skapes skam som virker inn på selvverdsettelsen. Graden av krenkelse øker med graden av sårbarhet i relasjonen, og krenkelse kan være svært krevende for den som er i en sårbar posisjon (Mesel, 2013, s. 37, 39).

Frustrasjonen øker når heller ikke det offentlige hjelpeapparatet forstår belastningen av den følelsesmessige investeringen som legges ned i relasjonen:

Jeg synes ikke han forstod, jeg ble i grunnen litt lei og irritert og oppgitt. Når han sa det at de ikke hadde noen som helst slags forventninger, for det var ikke jeg som skulle gjøre en jobb for dem.

Informanten har grunnleggende behov for å kjenne seg forstått for hvor sliten hun blir av å ta hensyn til fostersøsteren, gjennom omsorg og omtanke. I stedet

for hjelp til å håndtere følelsene opplever informanten at følelsene ikke er berettiget, fordi hun har påtatt seg et ansvar hun ikke har; det er altså ikke hennes jobb. Responsen oppleves som kritikk av hennes ytelse snarere enn forståelse av en krevende relasjon. Dermed oppfatter hun at innsatsen med å være høflig og snill nedvurderes.

Jeg synes han gjorde det altfor lett, på en måte. For det er ikke deres forventninger, men det er mine forventninger.

Informanten snakker her om sine egne forventninger til seg *selv* og sin egen rolle, et perspektiv hun opplever gikk tapt i samtalen med den profesjonelle. Mangelen på forståelse blir et angrep på eget selvbilde som en høflig og ansvarsfull person, noe som hemmer og begrenser handlingsrommet. Sosialarbeideren respekterer fosterforeldres egne barn ved å holde seg til saken og lytte til deres erfaringer og argumenter. Det motsatte hvor man tolker, definerer og analyserer den andre, dreier over mot en objektiverende innstilling. Objektivering er problematisk og kan føre til et angrep på den andres frihet som menneske hvor det særegne i relasjonen blir borte (Eide, 2010). En mer åpen, tilbakeholden og undrende tilnærming vil redusere risikoen for objektivering.

Når informanten opplever at betroelsene ikke tas på alvor, kan det medføre at hun føler seg angrepet og fremmedgjort og inntar en forsvarsholdning. Mona Sandbæk (2004) argumenterer for at voksne hjelpere bør tenke nøye igjennom hva de ønsker å oppnå i samtaler med barn. Både hva slags informasjon som skal gis, og hvordan man tenker å bruke den informasjonen man innhenter. Slik informasjonsutveksling er en komplisert toveisprosess, der profesjonelle lett kan trå feil dersom de ikke lytter og fanger opp barnets egne synspunkter på problemene (Sandbæk, 2004, s. 107). Sandbæk vektlegger betydningen av å utforske barnets egen «dagsorden» og hvordan problemene virker inn på barnets hverdagsliv, interesser, prioriteringer, aktiviteter og sosiale liv, noe som kan vise seg å være svært forskjellig fra hva voksne legger til grunn. Lettvinte og unyanserte svar skaper mer utrygghet. Det søsken trenger fra profesjonelle aktører, er en samtalepartner som kan rydde opp i og beskytte mot utmattende følelser som bekymringer, skyld, skam og ansvar (Mesel, 2013).

INFORMANTENES RÅD OG TIPS

Når informantene ble spurt om hvilke råd de ville gi til andre barn som skal få et fostersøsken, dreide svarene seg ofte om hva som ville være det beste for fosterbarnet.

Man må bare tenke egentlig litt at man må gå kanskje mer inn i deres hverdag også. Og se det ifra deres perspektiv, prøve å forstå. Og så må man bare prøve så godt en kan og se på det som et søsken, tenker jeg. Eller ha litt sanne forventninger, kanskje som du har til et søsken. Og så får du heller bli skuffet, men at man prøver så godt man kan å involvere seg, og skape en sånn relasjon og familiebånd. Det tenker jeg.

Fosterforeldres barn er opptatt av å inkludere fosterbarna i familien og behandle dem som om de var søsken. Til tross for at det kan være vanskelig å få til, er det likevel hva de vil anbefale andre barn å gjøre.

Aldri gi henne et inntrykk av at hun ikke er en del av familien, det tror jeg er det verste du kan gjøre. For det bare skaper et sånt skille mellom dere. Så involver dem så mye som mulig, og på en måte involver dem i ditt liv også. Har du venner på besøk, så introduser henne som lillesøster, liksom.

Egne barn bør forberedes på det som kan bli vanskelig, at det kan bli «tøffe tider» noen ganger, at fostersøsken tar mye oppmerksomhet og fort kan bli sinte eller lei seg. Selv de som har erfart å bli avvist, legger vekt på at man bør strekke seg langt for å inkludere fostersøsken i familien, og at ting ofte blir lettere etter hvert.

Jeg tror det er mye bedre og egentlig at man får gode øyeblikk som søsken, enn de gangene man blir på en måte avvist. Og det er kjipt eller man tenker sånn der – åh! Jeg tror det er veldig viktig for fosterbarnet også å bli involvert og kjenne på det at de vil ha deg som en del av familien. Det tror jeg, at ikke bare det er en sånn outsider som skal få lov til å bo hos oss, fordi at vi er så snille og gode som skal ta inn en.

Råd til vordende fosterforeldre går først og fremst ut på at de bør være oppmerksomme på sine egne barn. «Snakk med barna!», «jeg tror det er veldig viktig å kommunisere med de biologiske barna», er en klar oppfordring til foreldre om å snakke mer med egne barn. Foreldre bør rådføre seg med barna og informere dem bedre før beslutningen om å bli et fosterhjem tas.

Jeg tror det å forberede dem litt bedre, eller forklare dem hva det inneholder, forklare hvor eventuelt barnet kan komme fra (...) at det ofte ligger litt problemer i et fosterbarn (...) du tenker egentlig ikke over det der og da, at det blir veldig problematisk, ofte. Så jeg tror det å forberede barna litt mer, ikke sant, på forskjellige scenarioer og sånn.

Flere minner om at barn trenger tid til å bearbeide informasjonen, de trenger tid til å tenke, tid til å kunne ta en avgjørelse og tid til å bestemme seg for hva de mener. I tillegg trenger barna informasjon om *hva* det går ut på, *hvem* barnet er, og *hvordan* det vil bli, før de kan bestemme seg. Derfor bør ikke foreldre gå for fort frem i prosessen eller legge press på barna sine.

Jeg synes det er veldig viktig at de forklarer barna først hvordan det nye barnet er, sånn nesten. Altså at de spør barna først om de har lyst. At de forklarer at hvis ikke de vil, at de kan si nei. Det er veldig viktig at de ikke trenger å føle sånn press på det at de må si ja, hvis ikke så blir mamma og pappa sinna på deg.

Barn og unge er opptatt av at foreldrene må ivareta seg selv og ikke slite seg ut. Ved at de porsjonerer ut energien sin, tenker barna at foreldrene også får overskudd til seg selv og andre familiemedlemmer.

Jeg tror nok det å ikke miste seg selv. Altså å ikke glemme at du har flere barn, og at du ikke, at du må faktisk fokusere litt på dem også, kanskje? At ikke selv om du har en trøbbelunge, eller fosterunge som har det tøft og vanskelig, så kan man på en måte ikke legge ned all energi i det. Men man må bruke energi på de andre også. Og det er vel det som noen ganger har skjedd også, at de er så tappet for energi, ikke sant. At de har ingen ting mer å gi. For alt må gå til henne. Og da tror jeg det er viktig å huske at du har flere barn også. Og du har barnebarn.

De yngste informantene kom med konkrete råd om hva foreldrene kunne gjøre for å huske på sine egne barn også, som å finne på ting alene, se film sammen på lørdagskvelden eller innføre regler om «å snakke etter tur», slik at egne barn også får oppmerksomhet. Ungdommene råder foreldrene til å senke kravene til seg selv, ikke sammenligne med egne biologiske barn og være realistiske med hensyn til oppgaven.

Som jeg har sagt til mamma, at bare la noen kamper gå. Så har du mer energi da, hvis du bare ikke gidder å bry deg om alt som hun gjør. Så får du mer energi, og det tror jeg er viktig. For hvis man hele tida skal kjempe og kjempe og kjempe for å få det liksom sånn som du vil ha det. Eller for å få det riktig eller, jeg vet ikke. Så blir man helt uttappet, og det tror jeg ikke er bra for noen.

Fosterforeldres egne barn råder barnevernstjenesten til å sette av tid til å bli kjent med dem, og «virkelig vise at de bryr seg om dem», og ikke bare snakke om

fosterbarnet. For å vite hvordan barna har det, må barnevernstjenesten snakke med hver og en. Det holder ikke bare å snakke med mor og far i huset.

Snakke med dem, og ikke bare da samle alle sammen og si hva synes vi nå, går det greit? Men faktisk være litt interessert. Så jeg tror mye ville vært gjort med i grunnen bare å snakke med folk, og bruke tida på det.

Videre ønsker de anerkjennelse fra barnverntjenesten om at de har en viktig rolle i fosterhjemmet: «Det er jo en ganske stor rolle for søsken også.»

I hvert fall å anerkjenne at de er der og er en del av det. Og kanskje huske på at i hvert fall vi som er eldre søsken også har, vi får jo litt ansvar vi også, som regel. Sånn som jeg som satt barnevakt, da. Og det å vite at med mye sannsynlighet så sitter mange av søsknene med mange spørsmål. Og noen av de spørsmålene kan være vanskelig for foreldrene å svare på selv.

De eldste etterspør mer kunnskap, informasjon og kurs om sin egen situasjon og rolle på et tidligere stadium i prosessen, og foreslår at temaet inkluderes bedre i PRIDE-opplæringen. Videre etterspør de oppfølging og muligheten til å stille spørsmål underveis.

Kanskje ikke akkurat å gå på kurs hvis man er elleve år, men at noen forklarte det for meg. Noen jeg kunne stille spørsmål og litt sånn.

Eller hatt noe sånn introkurs om hvordan skal du forholde deg, eller hva kan du forvente? Altså litt sånne forventninger og hvordan skal du oppføre deg, og hva er du oppi alt dette her. Og kanskje høre litt erfaringer ifra folk som har hatt fostersøsken.

I forkant av plasseringen anbefaler informantene at barnevernstjenesten sikrer at fosterfamiliens barn er godt informert og involvert i prosessen. Dette kan gjerne gjøres i samråd med foreldrene: «Siden det er ofte veldig mye lettere å høre informasjon ifra sine egne enn fremmede.» De ønsker å bli inkludert så tidlig som mulig, slik at de får tid til å forberede seg i tilvenningsfasen.

Og jeg tror også det er en ting som det er lurt for barnevernet å vite, at den tida å tenke på, uansett om det er foreldrene som har tenkt kanskje lenge allerede på det. Men også få med de som en gang skal bli søsken til det her barnet. Få de også med i tankeprosessen, liksom.

Informantene ønsker at barnevernstjenesten følger opp søsken fortløpende. Når fosterbarnet har bodd en tid i hjemmet, dukker gjerne nye problemstillinger opp som fosterfamiliens barn kan ha behov for å snakke om. Samtaler med barnevernstjenesten gir anledning til å spørre om ting det ikke er like enkelt å snakke med foreldrene om.

Men også at de hadde spurt i ettertid, for mamma hun forklarer litt om hvorfor (fosterbarnet) trenger så mye oppmerksomhet, hvorfor hun trenger så mye kos og klem og alt dette her, men det er ikke det samme å høre det fra henne. Så jeg skulle i grunnen ønske at de kunne forklart det for oss mer.

Men det kunne jeg nok for min del, og sikkert for de andre søsknene også, så kunne det godt vært flere enn den ene (samtales). Jeg tror det, at det hadde vært positivt at vi hadde på en måte blitt litt kjent med ham. Og så fått en ny samtale. For å kunne spørre litt spørsmål og sånn.

Eldre ungdommer og unge voksne ønsker i større grad å bli involvert og etterspør en tettere kontakt med profesjonelle. Først og fremst fordi barnevernstjenesten innehar kunnskap og informasjon som kan hjelpe fosterfamiliens barn til å forstå og håndtere utfordringer i hverdagen. I tillegg ønsker de hjelp til å mekle når det oppstår konflikter. Profesjonelle kan være bedre egnet til å løse problemer mellom partene fordi de har en annen rolle enn foreldrene.

Hun tilsynsføreren til Liv, hvis hun hadde snakket litt med meg, og jeg hadde fortalt litt. Så kanskje hun kunne ha snakket med Liv igjen og forklart hva jeg følte. Selv om mamma noen ganger prøvde å forklare Liv mine følelser og sånn (...) Hun kunne forklart, istedenfor at mamma skal liksom gå og forsvare dattera si til Liv. For det kan nesten føles kanskje litt urettferdig for henne at mamma skal forsvare meg eller snakke om mine følelser over hvordan hun sårer meg. Hvis en fagperson kommer og snakker med meg, og så snakker med Liv: at vet du hva at søsknene dine, de føler at du stenger dem ute. (...) så kanskje hun hadde forstått det litt mer. Ja, jeg tror det hadde vært nesten litt lettere for Liv å ta inn. Og ikke føle at mamma er på mitt lag, men heller føle at den fagpersonen vil gjøre det beste for begge. For både meg og Liv.

Informantene fremhever at hele familien må fungere sammen. Hvis profesjonelle hjelper til å ordne opp i konflikter mellom barna, vil det også gagne fosterbarnet.

For at på en måte fosterbarnet skal ha det bra, så må jo resten av familien også ha det bra eller sånn. Og hvis jeg går rundt og er sur hele tiden, så får ikke hun det noe bra. Og hvis vi på en måte får ordnet opp, så blir jeg mye bedre, og da blir hun mye gladere. Og da henger på en måte alt sammen i hele familien.

Samtaler uten foreldrene til stede kan åpne opp for viktige temaer:

Det er veldig mye som ikke en har lyst til å si til foreldrene om sånne ting.

Bare det å kunne snakke om det med noen andre enn de som er nær situasjonen, det tror jeg kan hjelpe.

Dersom barnevernstjenesten kun snakker med fosterforeldrene, får de bare foreldrenes versjon og ikke barnas egne meninger. Selv om fosterforeldre gir uttrykk for at plasseringen går bra, mener informantene at barnevernstjenesten bør sjekke dette ut med barna selv.

Men ingen på de åtte årene har spurt oss hvordan vi har det med ham heller (...) Jeg synes jo gjerne de kunne ha spurt, for de kan jo ikke vite at det gikk bra.

Fosterforeldres barn er ikke en ensartet gruppe, men svært ulike med hensyn til hvilke behov de har for oppfølging av barnevernstjenesten. De yngste er tydelige på at de ikke ønsker å snakke alene med barnevernstjenesten. Forklaringen er at jo yngre barn er, jo mer skeptisk er de til fremmede. Ikke alle har behov for å snakke, derfor anbefaler informantene at barnevernstjenesten tar seg tid til å bli kjent med dem, og finne ut hvem som trenger samtaler, eller ikke.

Og for alt det jeg vet, så kan det være at mine søsken hadde hatt behov for det. Det vet jeg jo ikke. Men jeg selv er ikke så veldig pratsom på sånne ting, og jeg finner ofte ut av ting selv (...) Så jeg har ikke så veldig behov for å prate om ting og sånn og legge ut om ting på en måte. Nei.

I tillegg kom konkrete tips om å ha sosiale samlinger og aktivitetsdager for fosterforeldres egne barn og å utarbeide alderstilpasset informasjonshefter eller brosjyrer for fosterfamiliens barn.

Jeg har jo sett hun (fostersøster) har fått sånne små hefter med informasjon om hvordan det er å være fosterbarn og flytte inn i nytt fosterhjem. Hva om de kunne gitt noe sånt til oss?

Samlet sett anbefaler informantene andre barn å ta imot fosterbarnet som et søsken og inkludere vedkommende i familien. Samtidig råder de både foreldre og barnevernstjenesten til å forberede barna bedre på at ting kan bli tøft, og at fosterbarnet kan kreve mye oppmerksomhet. De anbefaler fosterforeldre å snakke mer med egne barn, gi barna tid til å forberede seg og tid til å gjøre seg opp en mening, der foreldrene heller ikke legger press på barna om å si ja til fosterhjemsoppdraget. Fosterforeldre rådes til å senke kravene til seg selv, være realistiske, sette av egetid til barna og sørge for at egne barn også får oppmerksomhet i familielivet. Fosterforeldres egne barn etterspør mer informasjon om fosterbarnet, mer kunnskap, kurs, temakvelder, brosjyrer, oppfølging og samtaler med barnevernstjenesten både før plassering og underveis.

Det som slår meg, er i hvor stor grad fosterforeldres egne barn er berørt, kanskje mer berørt enn vi skulle tro. De involveres på mange ulike vis og tenker mer på disse tingene enn hva både foreldre og barnevernstjenesten muligens tar inn over seg. Fosterfamiliens egne barn trenger å bli sett og tatt på alvor, men også å få hjelp til å håndtere fostersøskenrelasjonen i hverdagen. De har forventninger til seg selv og vil gjerne gjøre ting riktig. Derfor strever de med skyldfølelse når de ikke lykkes i relasjonen til fostersøsken. Når de heller ikke får snakket med noen om slike forhold, blir de gående alene og gruble over vanskelige problemstillinger.

Det slår meg også at profesjonelle i liten grad snakker med dem og interesserer seg for deres hverdagsliv, eller tar i betraktning deres behov for informasjon og forutsigbarhet. Barnevernstjenesten kan være en uhildet samtalepartner som kan hjelpe, og ordne opp, ved å ta alles perspektiv. Egne barn kommer i en skvis hvis de bare snakker med foreldrene om det som er vanskelig, fordi de tar hensyn til både foreldre, søsken og fostersøsken. Muligens tør de kanskje si mer til en utenforstående, i håp om og tillit til at denne personen kan forklare problemet på måter som gjør at barna slipper å såre eller kritisere egne foreldre, eller fostersøsken. Ifølge barna selv kan en utenforstående være bedre i stand til å mekle og bygge bro mellom fostersøsken, for hvis fosterforeldrene skal gjøre det, blir det lett til at de forsvarer den ene eller den andre parten.

Det viktigste budskapet er likevel at barnevernstjenesten virkelig viser at de bryr seg, og at de tar seg tid til å bli kjent med fosterforeldrenes egne barn hver især. Bare slik kan de vurdere hvem som har behov for tettere oppfølging, og hva barna eventuelt trenger hjelp til.

13. Oppsummering og avsluttende drøftinger

Avslutningsvis skal vi se nærmere på de sosialpolitiske og juridiske rammene rundt fosterfamilien. Først vil jeg gi en kort oppsummering av de mest sentrale punktene som svarer til mine fire forskningsspørsmål, for at leseren skal henge med på de videre drøftingene. Med utgangspunkt i det siste forskningsspørsmålet ser jeg nærmere på generell barnerett og egne barns rettslige stilling i fosterhjemsomsorgen. Min studie er på sporet av en blindsoner i fosterhjemsomsorgen, der fosterforeldrenes barn til nå har vært en usynlig gruppe. Jeg utforsker hvordan dette kan forstås gjennom barnevernsarbeiderens profesjonsetikk, med utgangspunkt i samfunnsmandatet, yrkesetiske retningslinjer og profesjonsmoralisk ansvar.

Anerkjennelse fremstår som viktig for hvordan barn og unge erfarer fosterhjemsomsorg. Fosterforeldres egne barn risikerer krenkelser, som ifølge Honneth er mangel på anerkjennelse, på alle tre nivåer i hans tredimensjonale anerkjennelsesbegrep (Honneth, 2008a): fysisk og psykologisk krenkelse i privatsfæren, rettighetstap i den offentlige sfæren og manglende anerkjennelse for sitt bidrag til fellesskapet i den sivile sfæren, her forstått som fosterhjemsomsorg. Anerkjennelse på alle tre nivåer er nødvendig for at mennesker skal utvikle en positiv innstilling til seg selv og andre.

I dette kapitlet brukes anerkjennelsesteorien først og fremst for å belyse hvordan fosterhjemsomsorgen som system kan slå ut for egne barn. Ifølge Honneth finnes det strukturer i dagens moderne samfunn som gjør at mennesker blir krenket, uten at en direkte kan peke på hvem som utøver krenkelsen (Honneth, 2014). Dermed er det nyttig å forsøke å identifisere etiske utfordringer som skapes kollektivt, men som erfares individuelt. Forskningsmaterialet beveger seg i et spenningsfelt mellom systemverdenen og livsverdenen, der en rekke ulike faktorer på systemnivå virker inn på fosterforeldres egne barns hverdagsliv. Her finner jeg Honneths teori om sosial rettferdighet relevant for å gi fosterforeldres egne barn en tydeligere stemme i barnevernsdiskursen.

FORSKNINGSSPØRSMÅL 1: HVORDAN REFLEKTERER BARN AV FOSTERFORELDRE OVER EGNE ERFARINGER MED Å VOKSE OPP MED FOSTERSØSKEN?

Egne barn *har og tar* en sentral rolle og går inn i fosterhjemsoppdraget med hele seg. De er observante og engasjerte, de føler ansvar, yter omsorg, mobiliserer og legger til rette for at fosterbarnet skal inkluderes i familien. Egne barn fremstår som en ressurs, for både fostersøsken, sine egne foreldre og barnevernstjenesten. De viser også en formidabel evne til å tilpasse seg, av hensyn til både foreldre og fostersøsken.

Familieliv og søskenrelasjoner er ikke statiske størrelser, men kontinuerlig i prosess og utvikling. Erfaringer med å vokse opp med fostersøsken varierer fra familie til familie og oppleves ulikt innad i en søskenflokk. Jeg tar ikke sikte på å slå fast hvordan det *er*, men snarere å presentere et komplekst og nyansert bilde av mulige utfordringer som periodevis kan oppstå. Problemområdene jeg har valgt å utforske nærmere, kan grovt sett sammenfattes i tre områder:

1. Fostersøskenrelasjonen – utfordringer i relasjon til fostersøsken
2. Tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet – utfordringer i relasjon til foreldrene
3. Møtet med systemet – utfordringer i relasjon til profesjonelle

Jeg har løftet frem betydningen av søskenperspektivet som en underkommunisert dimensjon i fosterhjemsarbeidet. Når uro og konflikter røyner på, fremstår søskenkjærlighet som en buffer mot fosterhjemsbrudd. En sterk søskenrelasjon gjør at egne barn har en høy toleransegrense for fostersøskens atferd, i tillegg til å gi mestringsfølelse og skape mening i fosterhjemsoppdraget.

Relasjonen mellom foreldre og barn står i en særstilling. Honneth utdyper foreldres plikt til å gi følelsesmessig omsorg og ivareta barnets individuelle behov.⁵⁴ Det å bli anerkjent og ivaretatt er nødvendig for at vi skal leve og utvikle oss som mennesker (Honneth, 2008a, s. 104–116). Foreldre har ikke bare et moralsk ansvar for å ta vare på sine barn, men også et juridisk foreldreansvar som pålegger dem å ivareta barnets interesser og behov og beskytte barnet mot vold i eget hjem.⁵⁵ Å anerkjenne barnets behov er å ta foreldreansvaret på alvor. Det motsatte er en krenkelse for både foreldre og barn, for gjennom å sette til side sine barns behov krenker foreldrene også seg selv og foreldre–barn–relasjonen.

---

54 Honneth skriver først og fremst om symbiosen mellom mor og barn, og barnets løsrivelsesprosess. Jeg legger til grunn at også fedre er omsorgspersoner.

55 Jf. barnelova, 1981 § 30.

Utfordringene forsterker seg ytterligere hvis heller ikke profesjonelle er oppmerksomme, men overser kompleksiteten i fosterfamilien og tilsidesetter andre barns behov i sin iver etter å hjelpe fosterbarnet. Anerkjennelse fra både fostersøsken, foreldre og hjelpeapparatet synes å ha betydning for samspill mellom fostersøsken og hvordan konflikter løses.

FORSKNINGSSPØRSMÅL 2: HVORDAN REFLEKTERER FOSTERFORELDRE OVER FOSTERHJEMSPLASSERINGENS INNVIRKNING PÅ EGNE BARN?

Fosterforeldre i denne studien er stolte og imponerte over egne barns innsats og omsorg for fosterbarnet. Alt i alt mener de at fosterhjemsoomsorg gir barna positive erfaringer som gjør dem mer rause, tålmodige og inkluderende, med større empati og engasjement for andre. Funnene samsvarer i stor grad med andre studier. Samtidig er en del fosterforeldre bekymret for hva de negative erfaringene kan bety for egne barn på sikt. De stiller spørsmål ved hvorfor egne barn synes å tåle så mye, og undrer seg over hvorfor de ikke protesterer i større grad. Eget strev og slitenhet kan medføre at fosterforeldre ikke er så til stede for egne barn som de selv ønsker, til tross for at de bevisst prioriterer å sette av tid til dem. Det som utpeker seg i mitt materiale, og som viser høyt samsvar mellom hva fosterforeldre og fosterforeldres egne barn vektlegger, er tre ting:

1. Egne barn ser på fosterbarnet som et søsken og familiemedlem.
2. Emosjonell avvisning og personangrep fremstår som aller vanskeligst.
3. Barnevernstjenestens involvering har betydning for fostersøskenrelasjonen.

Fosterforeldre beskriver hvordan egne barn forsvarer og beskytter fosterbarnet som et søsken. Derfor tar barna sosial avvisning svært tungt. Slik atferd sårer dypere og er vanskelig å forsvare seg mot, nettopp fordi den er personlig og rammer selvbildet. Fosterforeldre etterlyser mer kunnskap om hva de selv kan gjøre for å beskytte og hjelpe egne barn. I tillegg savner mange et større engasjement fra kontaktpersoner i barnevernet, som både støttespiller og mekler for å forebygge konflikter.

FORSKNINGSSPØRSMÅL 3: PÅ HVILKE MÅTER AKTUALISERER MINE FUNN PROFESJONSETISKE UTFORDRINGER?

De etiske utfordringene jeg har identifisert, viser sårbarheten som finner sted i familielivet. Nettopp fordi fostersøsken bor under samme tak og daglig må forholde seg til hverandre, er de relasjonelle problemene en stor

belastning. Jeg har vist at fosterforeldres egne barn i særskilte tilfeller risikerer å utsettes for situasjoner som innenfor barnevernets domene vanligvis utløser bekymring. Eksempler på dette er sosial avvisning og ulike former for søskenmishandling, tap av et godt omsorgsmiljø eller at de overbelastes med emosjonelt ansvar.

Barnevern handler om vern av barn. Dersom fosterhjemsplassing fører til at noen barn opplever utrygghet, settes under press, får sin personlige integritet krenket eller får dårligere omsorg og tidvis har det vanskelig, så har vi en praksis som ikke samsvarer med profesjonens overordnede mål eller juridiske rammeverk. De profesjonsetiske problemstillingene som reises her, er at tiltak som har til hensikt å hjelpe ett barn, kan gå på bekostning av andre barns ve og vel og på den måten være i strid med profesjonenes normer og verdier. Dette får implikasjoner for praksis der profesjonelle må være særlig oppmerksomme på to forhold:

1. Å ta hensyn til pårørendeperspektivet
2. Å ivareta barn som trenger beskyttelse og hjelp

En profesjonsetisk utfordring oppstår dersom sosialarbeideren underkjenner eller overser de omkostningene det kan ha å være søsken til et barn med store omsorgsbehov og utfordrende atferd. Det innebærer at barnevernsarbeideren forstår hvilken rolle søsken spiller overfor hverandre, men også hvilke problemer det kan by på når barna ikke går godt overens. Jeg argumenterer for at fostersøskenrelasjonen bør forstås ut fra et pårørendeperspektiv, der søskenkjærligheten, den moralske forpliktelsen og omsorgen for et familiemedlem også setter egne barn i en sårbar posisjon. Fostersøsken står i en relasjon til hverandre som kan innebære at de kommer i en skvis eller settes under press. Søsken har behov for å bli informert og involvert i det som skjer på måter som tar hensyn til deres alder, modenhet og rolle i familien. Dessuten kan pårørende trenge støtte, omsorg, beskyttelse og hjelp til å sette grenser, slik at de ikke sliter seg ut.

Barnevernet har en dobbeltrolle både gjennom intervensjon og risikovurdering der barn skal sikres god omsorg og beskyttelse. Men også en forebyggende rolle ved å påse at oppvekstfeltet legger til rette for barns utvikling, og forhindrer uholdbare situasjoner for barn. Dersom barnevernet som system, gjennom en fosterhjemsplassing, bidrar til å sette barn og unge mennesker i en vanskelig situasjon, aktualiseres profesjonens juridiske og moralske ansvar overfor disse individene.

En utfordring som reises her, er barnas undring: Hvorfor snakker ingen med oss? Spørsmålet dreier seg om det er riktig at barn og unge skal bære omkostningene og håndtere utfordringene på egen hånd, eller om profesjonen har et ansvar for å ivareta og bistå dem. Dette drøfter jeg videre under siste forskningsspørsmål

og i lys av barnevernsarbeiderens samfunnsmandat, yrkesetiske retningslinjer og moralske ansvar.

FORSKNINGSSPØRSMÅL 4: HVORDAN IVARETAR RETNINGSLINJER, RETTSPRINSIPPER OG SOSIALPOLITISKE FØRINGER HENSYNET TIL FOSTERFORELDRES EGNE BARN?

Hittil har fosterforeldres egne barn i begrenset grad vært omtalt i fosterhjemsomsorgens rammeverk og retningslinjer. Nye sosialpolitiske føringer presiserer derimot at oppfølging av denne gruppen barn nå skal være barnevernstjenestens og Bufetats ansvar (se kapittel 2). På hvilken måte oppfølgingen skal gjennomføres, er i dagens praksis i støpeskjeen. Mange profesjonsutøvere gir god støtte ved å engasjere seg i fosterforeldres egne barn, men oppfølgingen synes vilkårlig og lite satt i system på nasjonalt nivå. Profesjonelle står overfor fallgruvne mellom å overse fosterfamiliens barn eller å trekke dem for mye inn i formaliserte roller.

Noen problemstillinger vil være private anliggender og må løses innenfor primærrelasjoner. I slike tilfeller har profesjonelle en viktig rolle i å bistå med videre henvisning slik at individer som har behov for profesjonell hjelp, får oppfølging. Mens krenkelser i privatsfæren ofte forblir i det private og ikke blir et offentlig anliggende, vil rettighetstap og krenkelser av den sosiale verdsettingen ifølge Honneth kunne utløse samfunnsmessige verdikonflikter. Slike verdikonflikter springer ut av sosialt aksepterte og generaliserte kriterier, og disse må vi identifisere på det feltet vi snakker om. I vårt tilfelle er slike sosialt aksepterte og generaliserte kriterier de formulerte målene velferdsstaten har satt, og de verdiene barnevernsarbeid er tuftet på.

Barnevernets virksomhet hviler på tre kjerneverdier som må ses i sammenheng; *barnets beste, det biologiske prinsipp og mildeste inngreps prinsipp* (Eide, 2018). De formulerte målene er å sikre barn forsvarlig og god omsorg og forhindre at barn utsettes for omsorgssvikt og overgrep. Men sosialarbeideren er også forpliktet på internasjonale menneskerettigheter som tilsier at alle barn og unge skal gis gode oppvekstvilkår, sosial og helsemessig trygghet, vern av både fysisk og psykisk integritet, rett til personlig frihet, medvirkning, ikke-diskriminering og selvrealisering.

Gjennom fosterhjemsoppdraget blir fosterforeldres egne barn berørt av og involvert i barnevernets virksomhet, fordi omsorgstiltak og velferdstjenester utøves i barnets private hjem. Når barnevernstjenesten oppretter et barnevernstiltak (fosterhjemsplasing) i hjemmet, veves det private og offentlige inn i hverandre på en særegen måte. Oppdraget reguleres gjennom fosterhjemsavtalen, som er en rettslig kontrakt mellom det private hjemmet og det offentlige; noe som omfattes

av offentlig forvaltning. Ved å inngå en slik kontrakt med foreldrene, der foreldrene gis offentlige oppgaver og forpliktelser gjennom et lønnet engasjement, foretar det offentlige en direkte intervensjon i barnets livsverden.

Disse forholdene utløser rettigheter basert på Barnekonvensjonen, som er innlemmet i Grunnlovens bestemmelse § 104, og overordnet barnevernloven.⁵⁶ Som følge av en slik logikk plikter barnevernstjenesten å arbeide etter demokratiske rettigheter der myndigheters inngripen i barns liv må være forankret i prinsippet om barnets beste.

Prinsippet om mildeste inngrep er bærende for barnevernets arbeid og skal sikre unødvendig inngripen, der tiltak i minst mulig grad skal forstyrre privatlivet. Prinsippets relevans for de utfordringene som drøftes her, er at sosialarbeideren må vurdere på hvilke måter fosterhjemsplassering kan forstyrre familielivet, noe som korresponderer med barns rett til familieliv og kan knyttes til det biologiske prinsippet, som verner om foreldre–barn–relasjonen. Dersom fosterforeldres egne barn utsettes for fysiologiske, verbale eller emosjonelle krenkelser, eller på annen måte lider overlast, vil det være i strid med prinsippet om barns integritetsvern.

Mine egne og andres forskningsfunn peker på at her er det et kritisk punkt hvor universelle rettsprinsipper ikke nødvendigvis kommer til anvendelse for denne gruppen barn. Dette utdyper jeg i de videre drøftingene ved å peke på noen juridiske, forvaltningsmessige og moralske spørsmål knyttet til fosterforeldres egne barn, som synes uavklart eller direkte i strid med barnevernstjenestens formål, verdier og lovverk.

PROFESJONENS INNGRIPEN I BARNETS LIVSVERDEN

Habermas trekker opp et skille mellom livsverdenen og systemverdenen (Habermas, 1987). Habermas peker på at familien, som en beskyttende sfære, har fått større betydning for mennesker etter som den sosiale sfæren har blitt mer offentlig. Det offentlige, gjennom fremveksten av velferdsstaten, griper i dag i større grad inn i menneskers liv, og hjemmets intime sfære står som en kontrast til det offentlige. Med utgangspunkt i Habermas' systembegrep kan vi studere uintenderte handlinger eller utilsiktede konsekvenser av profesjonelles inngripen i privatlivet.

Fosterhjemmsomsorg kan forstås som en rettslig og administrativ handling, som implisitt fører til at fosterfamiliens barn underlegges rammene og målstyringen for fosterhjemmsomsorg. Höjer og Nordenfors (2006) peker på at et slikt offentlig oppdrag i det private hjemmet virker inn på familieplanet, ved at det endrer både familiens interne rutiner og familiekulturen. Dette kan forstås som familiens

---

56 Se kapittel 3 for en grundigere redegjørelse av barnerettslige prinsipper og barns rettigheter.

private livsrom som er spesifikt og unikt for den enkelte familie. Det virker igjen inn på barnets private plan. Når familiekulturen endres, gjennom offentlig virksomhet som omsorgsarbeid og møter som ekskluderer egne barn, begrenser det tid til samhörighet og fortrolighet mellom foreldre, slik at hjemmet ikke lenger er så tilgjengelig for barna (Höjer & Nordenfors, 2006, s. 221–224).

Min studie samsvarer med annen internasjonal forskning og peker på noen bekymringsfulle problemområder som at egne barn mister plass og posisjon i familien, eller at barnets private sone omgjøres fra å være et sted for fritid og hvile til å bli en sone for omsorgsarbeid preget av en behandlingslogikk, der barnet risikerer å bli et virkemiddel.⁵⁷ Invadering av privatliv, der barnet risikerer at både sin egen og andres integritet krenkes, innebærer at systemverdenen har invadert og fortrenget barnets livsverden.

Diskursetisk tilnærming kan hjelpe oss å innta en kritisk holdning til systemet gjennom etisk refleksjon. Habermas' poeng er at samfunnet i større og større grad styres av ekspertkulturer og målstyring (Habermas, 2015). Overført til fosterhjemsomsorgen kan vi si at dette på ulike vis er vel og bra. Profesjonelt sosialt arbeid tilføres stadig ny og forskningsbasert kunnskap og metoder for måloppnåelse, som sikrer bedre kvalitet og effektivisering av velferdstjenestene. Men om dette blir det eneste retningsgivende, så vil det etter hvert overskygge de verdiene som målene er tuftet på. Ifølge Habermas må verdiene og normene i samfunnet komme fra livsverdenen, fra menneskers livserfaringer og levde liv. Hvis vi går på akkord med dette i vårt profesjonelle arbeid, så arbeider vi ikke lenger i praksis ut fra de verdiene som danner grunnlaget for profesjonen.

Overført til fosterhjemsomsorg betyr dette at barnevernsarbeiderens handlinger skal vurderes ut fra de formulerte målene velferdsstaten har satt, og hvordan velferdstiltak kommer mennesker best mulig til nytte. Dette kommer jeg tilbake til under samfunnsmandatet.

FOSTERFORELDRENE EGENE BARNES RETTSLIGE ANERKJENNELSE

Rettslig anerkjennelse handler om universelle menneskerettigheter, det ukrenkelige menneskeverdet, respekten for enkeltindividers autonomi, beskyttelse fra statlig intervensjon i privatlivet, formell likestilling og likebehandling av individene som de bærende prinsippene (Honneth, 2008a).

Rettslig anerkjennelse innebærer å tildele alle subjekter universelle rettigheter og samme individuelle autonomi som medlem av rettsfellesskapet. Ifølge Honneth

57 Drøftes videre i kapittel 10, under barn som virkemiddel i profesjonelt arbeid.

må vi klargjøre hva som kjenneretegner rettsfellesskapet. I vår sammenheng betyr dette at fosterforeldres egne barn har, i likhet med alle andre barn, en særegen rettslig stilling i kraft av sin status som barn. Barndommen som sådan gir en særlig beskyttelse. Dette rettsfellesskapet gir fosterforeldres egne barn sosiale, politiske og juridiske rettigheter, både i hjemmet og i det offentlige rom (se kapittel 3).

Ifølge anerkjennelsesteorien kan ikke universelle rettigheter som er utformet for å sikre barn generelt, forbeholdes barn med en spesiell status. Overført til fosterhjemomsorgen betyr det at barnerettslige prinsipper ikke bare skal anvendes overfor «barnevernsbarn», «fosterbarn» eller barn med «klientstatus» som er innrullert i barnevernstjenestens saksmapper. Både fosterbarn og egne barn er selvstendige rettighetsinnehavere og må tilkjennes samme rettsstatus.

Fosterforeldrenes egne barn er ikke unndratt reglene eller fratatt rettigheter, som er den alvorligste formen for rettslig krenkelse i anerkjennelsesteorien. Barnerettslige prinsipper gjelder for alle barn. Selv om rettsprinsippene er klare, kan strukturelle betingelser likevel føre til at profesjonelle i noen tilfeller tilsetter fosterforeldres egne barns rettigheter i sitt arbeid. Slik unnlattelse er både rettslig og etisk relevant.

Honneth skriver om ulike grader av rettslig krenkelse som brudd på likebehandlingsprinsippet og rettslig diskriminering, der grupper eller individer blir sosialt ekskludert (Willig, 2003, s. 88). Utsagnet «ingen på de åtte årene har spurt oss hvordan vi har det» kan fortolkes som en mild form for brudd på likebehandlingsprinsippet, der fosterforeldres barn ikke tilskrives samme grad av autonomi som barnevernsbarn. Når egne barn ikke gis mulighet til å ytre sin mening om handlinger som vedrører dem, slik de har rett til, kan det være grunn til å diskutere om de utsettes for en rettslig diskriminering, noe andre forskere også påpeker (Nordenfors, 2015; Watson & Jones, 2002). Diskriminering er i denne sammenheng en krenkelse fordi de fratras muligheten for medvirkning i viktige spørsmål som angår dem personlig innenfor et miljø som betyr mye for dem, her forstått som fosterhjemomsorg. Rettighetstapet innebærer her at en rettighet ikke blir realisert, ved at loven ikke kommer til anvendelse i situasjoner den burde.

Anerkjennelsesteorien er relevant fordi Honneth nettopp bestreber seg på å identifisere slike strukturer og forhold i samfunnet som hindrer mennesker fullverdig anerkjennelse, som igjen fører til sosiale problemer. Honneth hevder at den sosiale kampen om rettslig anerkjennelse stadig fortsetter i takt med samfunnsutviklingen, ved kontinuerlig å utvikle nye rettigheter for å sikre at vedtatte rettigheter oppfylles. Som eksempel skriver han at innføring av allmenn skoleplikt for barn ble innført for å sikre at fremtidig voksne personer skulle ha kunnskap og kulturell dannelse for å delta i det politiske samfunnet på en likeverdig måte (Honneth, 2008a, s. 126). For å sikre dette ytterligere er det stadig utviklet nye

rettigheter. Eksempelvis har norske elever i dag krav på videregående opplæring, individuell og tilpasset opplæringsplan, rett til et godt læringsmiljø og en mobbefri skolehverdag.

Det kan være interessant å trekke paralleller til grupper av barn i samme situasjon. Til sammenligning er barn som pårørende fra 2010 omtalt i helsepersonelloven⁵⁸ (§ 10 a og § 10 b) og spesialisthelsetjenesteloven⁵⁹ (§ 3-7 a), som pålegger helsepersonell å ivareta barn som pårørende. Som følge av en samfunnsutvikling der barn får stadig større medvirkningsrett, er det innført lovendringer som sikrer at helsepersonell identifiserer det informasjons- og oppfølgingsbehovet mindreårige barn kan ha, som pårørende til foreldre og søsken med alvorlige helseproblemer.⁶⁰ Dette synliggjør at faglige anbefalinger ikke er tilstrekkelig for å ivareta grupper av barn, noe som følges opp i egen veileder for å styrke arbeidet med barn som pårørende og bidra til implementering av helsepersonelloven (Helsedirektoratet, 2017). Regelverk kan være et virkemiddel for å sette barns behov på dagsordenen og bidra til bevisstgjøring av profesjonelles ansvar.

Slik jeg leser Honneth, er dette eksempler på en historisk utvikling der forståelsen av hva vi legger i rettighetene, stadig er i endring. En måte å tenke videre på i forbindelse med teorien er å peke på områder i barnevernsfeltet der det kan være behov for å utvikle nye rettigheter for å sikre at vedtatte rettigheter oppfylles, når det gjelder egne barns rettslige beskyttelse.

I ny barnevernslov er omfanget av barns rettigheter utvidet. Den kontinuerlige kampen om rettslig anerkjennelse betyr å stadig utvikle og endre regelverket, også ved å utvide innholdet og hva vi legger i forståelsen, slik at vi oppnår en bedre fosterhjemssomsorg. Her er fosterforeldres egne barn avhengige av at voksne, og i noen tilfeller profesjonelle, forstår kompleksiteten, leser situasjonen, taler deres sak og sørger for at deres rettigheter kommer til anvendelse.

For å gjenetablere rettighetstap er det viktig å identifisere hva som kan hindre fullverdig anerkjennelse (Honneth, 2008a). I de neste punktene vil jeg forsøke å identifisere hva som kan gjøre at fosterforeldres egne barn faller utenom barnevernstjenestens virke, og dermed ikke blir ivaretatt slik de har krav på ut fra

58 Lov om Helsepersonell (2001) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-64>

59 Lov om spesialisthelsetjenesten (2001) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-61>

60 Barns rettigheter som pårørende er regulert etter lov om helsepersonell, kapittel 4 om barn som pårørende til foreldre og søsken. Fra 1. januar 2018 er det innført endringer som gir helsepersonell plikt til å ivareta barn som pårørende til søsken. Fra før har helsepersonell plikt til å ivareta barn som pårørende til foreldre. Nå får de også plikt til å ivareta barn som er søsken til pasienter med alvorlig fysisk og psykisk sykdom, skade eller rusmiddelavhengighet. De får også plikt til å ivareta barn som etterlatte etter foreldre og søsken. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/styrker-barns-rettigheter-som-pasienter/id2581392/>

universelle rettigheter. For å utforske dette nærmere ser jeg på samfunnsmandatet og forståelsen av berørte parter i sosialt arbeid.

BETYDNINGEN AV SAMFUNNSMANDATET OG DET YRKESETISKE GRUNNLAGSDOKUMENTET

Samfunnsmandatet kommer først og fremst til uttrykk gjennom lovgivning, sosialpolitiske føringer og beslutninger, blant annet når det gjelder organisatoriske og økonomiske rammer. Se kapittel 2 for en redegjørelse av rammevilkår og utvikling av en fosterhjemstjeneste under press. Barnevernsarbeideren er gitt et politisk oppdrag med ansvar for å ivareta fosterbarnets interesser. Kunnskapsutvikling og utforming av regelverk innen fosterhjemsomsorg har naturlig nok dreid seg om fosterbarns behov. Sett fra sosialarbeiderens side er fosterbarnet hovedpersonen ved en fosterhjemsplasing. Men dersom den profesjonelles oppmerksomhet utelukkende er rettet mot dette formålet, står man i fare for å overse hvilke konsekvenser tiltaket kan få også for berørte parter:

For jeg fikk mer inntrykk at hvis de kunne plassere henne her, så var jo problemet deres ute av verden, og da var de fornøyd med det.

Informantens moralske respons vekkes fordi han oppfatter at sosialarbeideren handler etter en standard der problemet anses som løst når samfunnsoppdraget er innfridd, uavhengig av konsekvensene for resten av barneflokket. Regelverket knyttet til barnevernets virksomhet, og fosterhjemsomsorg blir stadig mer detaljert og styrer profesjonelles handlemåte. Men regler og etiske kodekser i seg selv fanger ikke opp kompleksiteten i det sosiale arbeidet. Rutiner og retningslinjer gir dermed ingen garanti for at menneskers spesifikke behov ivaretas. Ensidig oppmerksomhet på regler knyttet til oppdraget har en tendens til å dreie det etiske blikket bort ifra andre problematiske sider og grunnleggende etiske krav i profesjonsetikken (Banks, 2021; Eide, 2016).

Samfunnsmandatet øker bevisstheten og gir retning til profesjonelles måte å tenke på. Det er styrende for det etiske blikket hva barnevernsarbeideren legger merke til og er oppmerksom på. En forklaring på at oppfølging av fosterfamiliens egne barn synes vilkårlig, kan være at det tidligere ikke har vært en eksplisitt lov-pålagt arbeidsoppgave. Når fosterforeldrenes egne barn ikke synliggjøres, faller de også utenfor den profesjonelles synsfelt. Selv om oppfølging av fosterforeldres egne barn nå er tatt inn i politiske styringsdokumenter (BFD, 2021; Meld. St. 17 (2015–2016)), er dette i liten grad gitt et faglig innhold. Med utgangspunkt i samfunnsmandatet har profesjonelle få eller ingen instruksjoner å følge. For at sosialarbeideren

skal kunne navigere etter en profesjonsmoralsk standard, må retningslinjer være konkrete nok, relateres til praksis, drøftes og implementeres i utdanning og veiledning (Banks, 2021, s. 98). Det kan derfor være gode grunner til at fosterforeldres egne barn bør ha en tydeligere stemme i fosterhjemsomsorgens rammeverk.

Sosialarbeideren kan likevel ikke fraskrive seg det moralske ansvaret for fosterforeldrenes egne barn ved å henvise til fravær av en profesjonsmoral på den aktuelle tematikken. Profesjonsutøver kan ikke lene seg på samfunnsmandatet alene. Når den konkrete etiske utfordringen man står overfor, i praksis ikke er eksplisitt angitt i prosedyrer, kodekser eller regelverk, plikter den profesjonelle selv å vurdere den aktuelle situasjonen og handle ut fra profesjonens egne verdier og normer. Barns universelle rettigheter har gyldighet i hele fagfeltet, selv om det ikke er spesifikt formulert overfor fosterforeldrenes egne barn. Barnevernsarbeideren har et selvstendig ansvar for å se barn som lider, og hjelpe barn som settes under press eller befinner seg i en vanskelig situasjon.

Barnevernsarbeidere oppgir stor saksmengde, utydelige retningslinjer, en presset hverdag og mangel på tid og ressurser som årsak til at ikke fosterforeldrenes egne barn følges opp og prioriteres i praksis (Revheim-Rafaelsen, 2013). I velferdsyrker der arbeidspresset er høyt med store krav til utøvelse av skjønn, har yrkesutøveren en tendens til å ty til *tommelfingerregler*, nærmest for å overleve eller unngå utbrenthet (Repstad, 2014, s. 190). Sosialarbeidere kan oppleve motstridende forventninger og konflikter mellom klienters behov på den ene siden og manglende ressurser og store oppgaver på den andre siden (Skorstad, 2013). Med henvisning til Michael Lipskys teorier om *bakkebyråkraten* (Lipsky, 2010) kan vi forstå barnevernsarbeiderens tendens til å prioritere lovpålagte arbeidsoppgaver. I en presset hverdag kan barnevernsarbeideren ha behov for å beskytte seg. I slike tilfeller kan mestringsmekanismer slå inn, som en avgrensning av eget profesjonelt ansvar (Repstad, 2004, s. 191), noe som innebærer en tilbøyelighet til å se gjennom fingrene med hensynet til berørte parter for å oppnå målsettingen i samfunnsmandatet.

Habermas' bekymring er at ekspertkulturer har en tendens til å fortrenge livsverdenen. Dersom systemverdenen, gjennom styringsmedier som penger, makt, byråkrati, regelverk og målstyring, utarmer livsverdenen uten å tilføre nødvendige ressurser, så settes livsverdenen i parentes. Blir systemet for omfattende, vil ansatte i mindre grad gjøre det de ikke er formelt forpliktet til. Dersom sosialarbeideren ukritisk drives av instrumentelle mål og dominerende tenkemåter, kan hun overse hvilke utilsiktede konsekvenser handlinger og beslutninger kan få for enkeltindivider og grupper av mennesker, i denne sammenheng andre barn.

Barnevernsarbeiderens yrkesetiske grunnlagsdokument gir en klar oppfordring til at profesjonelle på eget initiativ skal tilegne seg relevant og oppdatert kunnskap

innenfor det praksisfeltet man arbeider i. I tillegg kreves at profesjonelle har et årvåkent og kritisk blikk på egen praksis:

Samfunnsmandatet til alle disse profesjonene innebærer et kritisk blikk på verdiene og rammene som til enhver tid styrer samfunnet. Yrkesgruppene har også en forpliktelse til å påvirke rammebetingelsene for arbeidet og til å melde fra i tilfeller der tiltak og tjenester får uheldige konsekvenser for grupper eller enkeltpersoner. (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 3–4)

Her påpekes sosialarbeiderens moralske plikt til å endre praksis og gjøre offentligheten kjent med forhold som skaper sosiale problemer, dersom de oppdager at barnevernstiltak kan få utilsiktede konsekvenser for grupper av barn. Grunnlagsdokumentet forplikter profesjonelle til å påse at målstyring og politiske føringer gjenspeiler de verdiene og normene som profesjonen er tuftet på, og legge til rette for at mennesker kan leve gode liv.

SOSIALARBEIDERENS PROFESJONSMORALSKE ANSVAR

Fosterforeldres egne barn er ikke en *juridisk part* i saken og har derfor ikke en tydelig klientstatus. Tiltak, vedtak og planer er rettet mot fosterbarnet, ikke mot egne barn som mottakere av barnevernstjenester. Som vi har sett, kan ansvaret for å følge opp fosterfamiliens egne barn synes ullent, ettersom de heller ikke har en tydelig plass i lov om barnevernstjenester, som regulerer barnevernsarbeiderens arbeid.

Barns universelle rettigheter gjennom Barnekonvensjonen og Grunnlovens § 104 gjelder derimot *alle* forhold som er viktige for barnet, og er ikke knyttet opp til at barnet må være en juridisk part. «Barn skal høres om alt som overhodet vil ha noen innvirkning på dem eller deres situasjon, enten som enkeltpersoner eller som gruppe» (Sandberg, 2020, s. 102).

For å forstå hvordan fosterfamiliens barn blir berørt, og dermed påvirket, må vi se nærmere på i hvilken grad de er involvert. Slik denne boken redegjør for, er det rimelig å konkludere med at fosterfamiliens barn i det minste er en *moralsk berørt part*. En slik moralsk status gjør barnet til gjenstand for det profesjonelle arbeidet og avkrever den profesjonelle et profesjonsmorsalsk ansvar.

Dersom en legger til grunn at berørte parter er alle mennesker den profesjonelle er i berøring med som følge av sitt profesjonelle virke, vil grunnlagsdokumentet også gjøre seg gjeldende for fosterforeldrenes egne barn. Samfunnsmandatet krever at sosialarbeideren skal bistå mennesker som har behov for hjelp, sikre menneskerverdige levekår og livskvalitet, og dessuten vise solidaritet med utsatte grupper

og arbeide for sosial rettferdighet (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 3). Videre lister de etiske kodeksene opp en rekke forpliktende verdier for sosialt arbeid:

Yrkesutøveren har et særskilt ansvar for å bistå de som ikke selv kan ivareta egne behov og interesser. Yrkesutøverne skal vise omsorg og nestekjærlighet ved å identifisere og møte brukernes udekkede behov på en måte som tar hensyn til den andres ressurser og verdier. (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 6)

Her kan det argumenteres for at fosterforeldrenes egne barn er en gruppe som trenger bistand til å ivareta egne behov og interesser, og dermed faller inn under profesjonsutøvers ansvarsområde. Av relasjonelle hensyn kan fosterforeldres barn holde tilbake informasjon, tre til side og holde ut av frykt for å sette fostersøsken i en vanskelig livssituasjon, eller såre og bekymre foreldrene. Hensynet til både taushetsplikt og familien legger bånd på barnas mulighet og vilje til å dele sine erfaringer med omgivelsene.⁶¹ Dette er relevant i det profesjonelle møtet mellom barnevernsarbeideren og fosterforeldrenes egne barn.

Dersom vi konkluderer med at fosterforeldres egne barn er en berørt part som inngår i profesjonens domene, må profesjonsutøver ta i betraktning barns sårbarhet og grunnleggende rettigheter. Barnevernstjenestens oppfølging av disse barna synes vilkårlig og personavhengig, noe som betyr at kjerneverdiene ikke følges tilstrekkelig opp i fosterhjemsomsorgen. Et utydelig utformet samfunnsmandat om hvordan barna skal ivaretas, manglende kunnskap om fostersøskenrelasjonen og høyt arbeidspress i barnevernet kan forklare hvorfor fosterforeldres egne barn ikke følges opp i tilstrekkelig grad. En viktig avklaring for fremtidens fosterhjemsomsorg er hva slags ansvar profesjonelle skal ha overfor fosterforeldres egne barn, og i hvilken grad arbeidet skal reguleres gjennom kontroll og rutiner.

OM DEN SOSIALE KAMPEN FOR ANERKJENNELSE

Men det handler ikke bare om den sosiale kampen om rettslig anerkjennelse i fosterhjemsomsorgen. For at egne barn skal oppnå full sosial rettferdighet, trenger de mer enn kjærlighet og rettigheter. Den tredje anerkjennelsesformen er like viktig, nemlig å bli sett, bekreftet og verdsatt for sin innsats, sine ressurser og den betydningen en har i andre menneskers liv.

Jeg har ovenfor argumentert for at fosterfamiliens barn er en utsatt part som i noen tilfeller overses i det profesjonelle arbeidet. Dersom fosterforeldrenes egne barn kan betraktes som en gruppe, vil deres individuelle og personlige erfaringer

61 Se diskusjoner i kapittel 8 og 11.

kunne tolkes som at det også kan berøre andre subjekter i samme situasjon, og dermed i prinsippet generaliseres (Honneth, 2008a). Jeg vil argumentere for at det er mulig å identifisere visse fellestrekk ved de utfordringene som kjenner seg ut barn av fosterforeldre. Det er først når slike krenkelseserfaringer blir mange og synes å representere en risiko ved en hel gruppe, at det har potensial til å utløse en sosial kamp om rettslig og sosial verdsetting (Honneth, 2008a, s. 170–171).

Ifølge Honneth kan politiske prosesser gjennom brukerorganisasjoner danne fellesskap som gir grunnlaget for en felles moralsk kamp om anerkjennelse (Honneth, 2008a, s. 172). Gjennom solidariske prosesser i det Habermas kaller «det demokratiske kretsløp», kan brukergrupper melde inn sine problemer og synspunkter for myndighetene (Habermas, 1992). I et demokratisk samfunn hvor alle får komme til orde, vil kraften i det bedre argument vinne frem i den offentlige debatten. I en slik prosess kan fosterforeldrenes egne barns problemstillinger drøftes i statsforvaltningen. Dette korresponderer med Honneths synspunkter på moralske anerkjennelseskamper.

I et diskursetisk perspektiv skal den som faktisk er berørt av et spørsmål, trekkes inn i diskursen (Lingås, 1993). Ideen bak en diskurs er at når alle som er involvert i et spørsmål, får delta i dialogen og fremme sine synspunkter gjennom en saklig drøfting, er det i fellesskap mulig å komme frem til gode løsninger som ivaretar hensyn til alle parter (Habermas, 1984). For å stille saklighetskrav til argumentene må alle relevante sider på bordet gjennom en upartisk drøfting der alle berørte parter kommer til orde. Ellers kan man ikke konkludere med at gjeldende praksis er etisk holdbar.

Problemet med Habermas' kommunikasjonsteori og Honneths anerkjennelsesteori er at begge forutsetter at individet er i stand til å fremme sine krav. Fosterforeldrenes egne barn kan lett falle igjennom i diskursen og fremstå som en svakere part. En viktig innvending er at barn ikke har samme forutsetning for å nå frem med sine synspunkter, fordi foreldre og profesjonelle har bedre kommunikative evner. Jeg vil hevde at det ikke er mulig for fosterforeldres barn å fremsette sine synspunkter i det Habermas (1984) kaller et maktfritt rom. Lojalitet overfor fostersøsken og hensyn til familieband vil påvirke og begrense egne barns muligheter til å uttrykke sine behov. Fosterforeldres egne barn kan ha andre synspunkter og erfaringer enn foreldrene. Barn og unge er prisgitt at voksne legger til rette for samtaler, slik at de får hjelp til å skape mening i sine livserfaringer. Hver for seg, og uten barnevernstjenesten som en god samtalepartner, får de heller ikke muligheten til å forstå de individuelle krenkelseserfaringene i en større sammenheng. De er derfor avhengige av at sosialarbeidere legger til rette for at erfaringer kan deles kollektivt.

For å komme til orde i den offentlige debatten trenger denne gruppen barn talspersoner som kan hjelpe dem å sammenfatte erfaringene og fremstille krav.

Det fordrer at egne barn kan beskrive problemet, peke på urettmessig og moralsk urettferdighet og fremstille det som typisk for en hel gruppe. I denne sammenhengen er de avhengige av at noen taler deres sak. Slik sett er denne boken et første skritt på veien til å gi egne barn en offentlig stemme.

NÅR ULIKE INTERESSER STÅR PÅ SPILL – DET VANSKELIGE DILEMMAET

En for sterk problemorientering kan likevel gjøre profesjonsutøver handlingslammet. Når profesjonelle bes ta hensyn til fosterforeldres egne barn, ved å introdusere et nytt ansvarsområde, stilles de overfor et dilemma: nemlig at det alltid er noen andre som også trenger hjelp. Med intensjon om å hjelpe ett barn til økt livskvalitet og bedre omsorg risikerer barnevernsarbeideren samtidig å utsette andre barn for belastninger og ubehag på veien mot målet.

Et klassisk problem oppstår «når man ikke klarer å ivareta alle de implisertes interesser, og dilemmaet består i å velge et offer – hvem må forsake sine interesser?» (Pettersen, 2006, s. 157). Situasjonen er problematisk fordi den moralske aktøren ikke har forhåndsdefinert handlingsalternativer som kan gi retning til valget. Det er ikke gitt hva som er rett å gjøre. Dilemmaet i vår situasjon handler om at de ulike omsorgsoppgavene synes uforenlige, der barnas behov stilles opp mot hverandre.

Når barnevernsarbeideren skal avveie hensyn til fosterbarn opp mot hensyn til fosterfamiliens øvrige barn, stilles vedkommende overfor en rekke krav og forpliktelser. For å løse komplekse problemstillinger i sosialt arbeid er en bred etisk tilnærming nødvendig (Banks, 2021). En god situasjonsforståelse krever at profesjonsutøver skjelner mellom vesentlig og uvesentlig, vurderer ulike sider ved sammensatte og komplekse situasjoner, avveier mellom ulike interesser og hensyn, er oppmerksom på samspillet mellom de involverte partene og baserer faglig skjønn på en best mulig utforskning av den aktuelle situasjonen og perspektivene til samtlige berørte (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 8). Profesjonsutøveren må vurdere situasjonen ut fra ulike lojalitetskrav gjennom politiske, økonomiske og juridiske rammebetingelser. Som følge av å være i besittelse av makt og myndighet må man også være oppmerksom på at man «fatter beslutninger og foretar vurderinger som kan få store konsekvenser for brukernes liv» (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 10).

Fosterhjemmet må forstås som et hushold der alle berørte parter virker inn på hverandre i et komplekst samspill. Å stille fosterbarn og egne barn opp imot hverandre som to motstridende interesser byr derfor på problemer. Honneth skiller mellom interessekamper, der en konkurrerer om knappe goder, og anerkjennelseskamper, der det handler om personlig integritet. Honneth er opptatt

av sammenhengen mellom personlig integritet og ringeakt. Istedenfor å forstå fostersøskenrelasjonen som en interessekonflikt mener jeg praksisfeltet har mer å tjene på å dreie søkelyset over mot en dypere innsikt i relasjonelle aspekter ved krenkelseserfaringer. Fostersøsken kan ha svært ulike forutsetninger, sosial fungering og omsorgsbehov. Dersom barnas ulike behov settes opp imot hverandre, fremstilles en dikotomi der ivaretagelse av det ene barnet går på bekostning av det andre barnet. En slik svart-hvitt-tenkning gir lite rom for gråtoner og nyanser. Nettopp fordi fosterhjemsomsorgen som system, og fosterforeldrenes egne barn selv, har forventninger om at barna skal leve sammen i en familie som søsken, er de relasjonelle aspektene av betydning.

Selv om omsorgsetikken ikke har konfliktløsning som sitt hovedanliggende, argumenterer Pettersen (2006) for at omsorgsetikken har ressurser og potensial til løsningsstrategier når ulike interesser står på spill. For å oppnå sosial rettferdighet kan vi søke en tredje vei ut av problemet (Pettersen, 2006, 2011a). Her legger omsorgsetikken større vekt på den moralske aktørens evne til å innta flere perspektiver. Pettersen (2006) skriver at omsorg og rettigheter ikke må ses på som uforenlige verdier. Poenget er heller ikke en sammenslåing, eller å redusere det ene perspektivet til fordel for det andre (Pettersen, 2006, s. 158). Det vil ødelegge evnen til å skifte synsvinkel, som ifølge Pettersen er nødvendig når man skal løse reelle moralske problemer. Det moralske ansvaret handler om de mellommenneskelige relasjonene hvor beslutninger og handlingsalternativer får konsekvenser for andre. Det fordrer at sosialarbeideren tilegner seg et bredt kunnskapsgrunnlag der både rettslige prinsipper, kontekstuell kunnskap og moralsk kompetanse må ligge til grunn.

Større innsikt i relasjonelle prosesser og den indre mekanismen mellom fostersøsken, som sårbarhet, rivalisering, gjensidig avhengighet og emosjonelt ansvar, kan hjelpe fosterfamilien ut av fastlåste og krevende situasjoner. Det innebærer at hvert barn tas hensyn til hver især og får dekket sine individuelle behov for omsorg i hjemmet, slik de har krav på. Ved å anerkjenne begge parter som betydningsfulle, der *alle* barna i det sosiale fellesskapet (fosterhjemmet) gis muligheten til å utvikle sine egenskaper gjennom glede og mestring, kan profesjonelle legge et positivt grunnlag for fostersøskenrelasjonen.

Det motsatte, å utelukke fosterforeldrenes barn fra den profesjonelle praksisen, eller å la den ene parten ha forrang for den andre, kan gi grobunn for konflikter, der frustrasjon, urettferdighet og såre følelser får mulighet til å bygge seg opp. Dersom sosialarbeideren har overdrevent fokus på fosterbarnet, fremfor øvrige barn i fosterfamilien, kan hun utilsiktet bidra til å øke konfliktnivået.

Skal fosterhjemmet fungere som en helhetlig familie, må en unngå å opptre på måter som kan få barna til å fremstå som motsetninger, og på den måten avverge

en destruktiv kamp om anerkjennelse. Det fordrer at sosialarbeideren har en høy etisk kompetanse og kontekstuell kunnskap om fostersøskenrelasjonen. Med utgangspunkt i omsorgsetikkens prinsipp om konfliktforebygging fremfor konfliktløsning kan barnevernsarbeideren unngå å sette fosterfamilien i en vanskelig situasjon.

STYRKER OG SVAKHETER VED PROBLEMDREVET FORSKNING

Forskningsetiske hensyn gjør det relevant å reflektere rundt valg av problemorientert tilnærming. En side ved problemorientering, og som muligens er den mest risikofylte, er at fosterbarnet implisitt kan fremstå som syndebukk. Familieliv er komplekst, og avhandlingen utforsker ikke hvilke mulige utfordringer som kunne oppstått uten fosterhjemsplassering. Den belyser heller ikke fostersøskenrelasjonen fra fosterbarns perspektiv. Jeg har pekt på aktuell litteratur som kan gi leseren innsikt i fosterbarns emosjonelle, kognitive, fysiologiske og relasjonelle vansker.⁶² I arbeid med å følge opp fosterbarn er det en forutsetning at barnevernsarbeideren har kunnskap om dette. Mitt anliggende er ikke å problematisere fosterbarnets atferd per se, men å peke på en annen problematisk side ved fosterhjemsplassering: at fosterbarns atferd og fungering som følge av tidligere omsorgsvikt også kan få konsekvenser for andre barn.

Empirien kan verken tas til inntekt for en svartmaling av fostersøskenrelasjonen eller en skjønnmaling av vanlige søsken. Også biologiske søsken til barn med funksjonshemninger og alvorlig sykdom (Dyregrov & Hordvik, 1986), atferdsvansker (Lycke, 2010), psykiske lidelser og rusproblematikk (Thorn, 2008) er i en vanskelig situasjon og strever med følelsesmessig belastning (Revheim, 2018, s. 184–185). Søskenlignende relasjoner, både fostersøsken, biologiske søsken og ste-søsken, virker inn på barn og unges livskvalitet, i både positiv og negativ retning (Mainpin et al., 2016; Mosek, 2013).

Informantene forteller ikke bare om vanskelige utfordringer, men uttrykker også glede, stolthet og dyp hengivenhet overfor fostersøsken. Den ekteføyte søskenkjærligheten og responsen fra fostersøsken er en viktig motivasjon som gjør det meningsfylt å engasjere seg i et menneske de er glad i. Å være god mot et annet barn som trenger hjelp, gir fosterforeldres egne barn noe tilbake i form av tilfredsstillelse, fordi det å være en omsorgsfull person er en viktig verdi og en personlig egenskap de verdsetter ved seg selv. Ros og oppmuntring fra foreldre gir mest-ringsfølelse, som igjen øker lyst til å bidra. Den positive innstillingen samsvarer

---

62 Jf. fotnote 16 og 37.

med annen forskningslitteratur. Med henvisning til Honneth (2008) har jeg vist at sosial anseelse, gjennom å bidra og yte, har betydning for egne barns selvverd. Positive dimensjoner ved fosterhjemserfaring er noe informantene selv legger vekt på at kommer frem i forskningen.

Et annet moment er at problemorientering kan skape motløshet i praksis ved at man fremhever i for stor grad det som ikke fungerer. Barnevernsarbeideren kan miste troen på systemet eller bli handlingslammet av frykt for å gjøre feil. Da kan «elendighetsforskning» bidra til en selvpoppfyllende profeti.

Jeg vil likevel argumentere for at det er nødvendig å identifisere problemområder, og kartlegge hva det er vi trenger å vite mer om, for å løse ting som ikke fungerer i praksis. Inspirert av Sarah Banks har jeg gjort et stykke etisk arbeid ved å peke på moralsk krevende situasjoner ved profesjonsutøvelsen og lete etter samsvar og mangler i profesjonsetikken. Å identifisere slike utfordringer er nødvendig, men ikke tilstrekkelig, i en etisk analyse. Etisk arbeid betyr å identifisere fremtredende etiske sider ved en situasjon og plassere den i en politisk og sosial kontekst, slik at strukturelle forhold og rammene for det sosialfaglige arbeidet kommer tydelig frem (Banks, 2016). «Ethical framing» innebærer kritisk refleksjon og evnen til å stille avgjørende spørsmål om hva som foregår i praksis, særlig med hensyn til rettigheter, plikter og ansvar der vi tilfører noen skade eller fordeler (Banks, 2016, s. 5–6).

Bokens bidrag er verken å presentere en uttømmende liste over aktuelle problemer, lansere løsninger eller gi fullstendige svar, men å forstå komplekse temaer i en større sammenheng. Omsorgsetikken lanserer enten en empirisk orientert eller en teoretisk orientert tilnærming for å løse etiske utfordringer. Den første tilnærmingen innebærer å innhente mer informasjon om et problemområde for å optimalisere løsningen (Pettersen, 2006). Boken gir et slikt bidrag gjennom kontekstuell kunnskap og innsikt. Ved å gå tettere på den aktuelle situasjonen, reflektere, utdype og nyansere bildet kan sosialarbeideren bedre vurdere hva som står på spill for de impliserte parter.

Den andre tilnærmingen er mer teoretisk, hvor den moralske aktøren betrakter problemet på alternative måter og forsøker å forstå saken fra ulike perspektiver og synsvinkler. Det innebærer at en ikke kan ta utgangspunkt i forhåndsbestemte handlingsregler, men må lytte, forsøke å forstå saken fra den andres ståsted og prøve ut ulike normative perspektiver før man velger den løsningen som synes best, eller som gir minst skade (Pettersen, 2006, s. 158). Boken gir også et teoretisk bidrag ved å belyse utfordringene fra ulike etiske perspektiver. Både en relasjonsbasert og en prinsippbasert tilnærming er nødvendig for å svare på komplekse utfordringer i praksisfeltet. Banks' (2006) poeng er at manualer og etiske kodekser i seg selv ikke er en garanti for at profesjonsutøveren handler etisk riktig. I møte

med fosterforeldres egne barn står noe mer på spill, der både omsorg og rettigheter, relasjon og sosialpolitikk har betydning. Så vidt jeg kjenner til, har ingen andre arbeidet etisk med dette temaet. Slik sett er avhandlingen et nybrottsarbeid som retter blikket mot en gruppe barn som har falt i skyggen, slik at et nytt felt blir opplyst.

Vi må skille mellom idealistiske og realistiske tilnærminger til problemene. En realistisk tilnærming til problemstillingen vil være: Hva skal vi gjøre, alt tatt i betraktning? Realiteten barnevernsarbeideren står overfor, er samfunnets krav om rekruttering av gode fosterhjem til å ivareta omsorgen for barn og unge, opp mot hensynet til de barna som bor i hjemmene fra før. Når vi i praksisfeltet står overfor kontroversielle temaer, må vi bevege oss frem og tilbake mellom de idealistiske normative prinsippene og det realistiske, i et forsøk på å forskyve eller forstyrre overbevisninger på begge nivåer (Bauböck, 2008, s. 23). Empirisk forskning kan bidra til å påpeke avstanden mellom idealistiske prinsipper og realiteter, ved å klargjøre hva som er virkeligheten i den konteksten vi befinner oss i (Engelstad, 2003).

Løsningen er ikke å slutte å plassere fosterbarn i private hjem, men stadig å lete etter hva som kan bidra til vellykkede plasseringer. Hva kan vi gjøre for å forebygge konflikter, hvordan kan vi best mulig integrere fosterbarnet i fosterfamilien, og hvilke ordninger skal til for at fosterhjemsomsorgen skal fungere etter mål og hensikt? I denne debatten har fosterforeldres egne barn en sentral plass.

Profesjonsetikken skal også bidra til å gjøre det overkommelig for den profesjonelle å stå i en jobb der presset bare øker. Tematikken må dessuten ses i lys av samfunnets utvikling og økte krav om å «levere», der fosterhjemsomsorg er et uttalt satsingsområde (Meld. St. 17 (2015–2016)). Jeg har derfor lagt vekt på å drøfte problemstillingen i lys av de rammene fosterhjemsomsorgen gir. Boken kan gi innsikt og grunnlag for videre utvikling av profesjonsetiske teorier og utforming av retningslinjer i fosterhjemsomsorgen.

Profesjonell dømmekraft er noe mer enn teknikk eller teori. Å utvikle seg til kompetente, etiske yrkesutøvere handler om å involvere seg og ha en nærhet til de menneskene en arbeider med, for å klare å se hva som står på spill i situasjoner de befinner seg i. Skal profesjonelle kunne ta gode avgjørelser og ivareta alle berørte parter, må de også ha kjennskap til ulike tilnærminger til etikk. I så måte er avhandlingen et etikkfaglig arbeid, ved å peke på etiske perspektiver som kan være egnet til å kaste lys over utfordringer og vanskelige spørsmål i fosterhjemsarbeidet.

Viktig for mitt prosjekt er at måten problemene presenteres på, har betydning for hvordan de forstås og løses i praksis. Den situerte etikken foregår der mennesker lever sitt liv, og kjennetegnes av virkelighetsnære problemstillinger som tar utgangspunkt i hverdagslige utfordringer, fremfor hypotetiske situasjoner og

abstrakte prinsipper (Banks, 2021; Pettersen, 2006). Det å sette ord på utfordringene setter oss på sporet av hva som etisk står på spill, og øker vår oppmerksomhet mot den berørte tredjepart.

For å forstå et fenomen må en også vite noe om det. Styrken ved å lete etter utfordringer er at det retter blikket inn mot områder som trenger å forbedres i praksis. Kjennskap til ulike utfordringer i fostersøskenrelasjonen gjør at man lettere vil kunne kjenne igjen problemene når man står overfor dem. Kunnskap gir muligheter til å sette inn støtet og raskere identifisere hva fosterfamilien trenger hjelp til. Det gir også håp og muligheter for endring og bedring.

Appendiks – metode

Deltakende observasjon og fokusgruppeintervju

Fosterforeldre som tar imot barn som har vært utsatt for alvorlig omsorgssvikt og komplekse traumer (Bath, 2008), vil antakelig også oppleve utfordringer knyttet til egne barn, et perspektiv jeg var interessert i å fange opp. En viktig del av datamaterialet er derfor feltnotater fra deltakende observasjon på kurset «Traumebevisst omsorg», i regi av barnevernstjenesten. Fosterforeldrene til 13 fosterbarn, 25 personer totalt, deltok på kurset. I denne gruppen hadde ti fosterforeldrer egne biologiske barn, i alderen 0–27 år. Datainnsamlingen foregikk over åtte kurskvelder, hvor jeg fortløpende skrev feltnotater om fosterforeldres spontane fortellinger fra hverdagslivet, refleksjoner og diskusjoner seg imellom, både i plenum og gjennom gruppearbeid.

Siste kurskvelden gjennomførte jeg et gruppeintervju med fire fosterforeldrer, åtte deltakere totalt. De fire familienes ulike perspektiver er viet god plass i samtalen. Fosterforeldrene så verken ut til å være tilbakeholdne med problematiske sider eller pynte på fasaden. Gruppeprosessen dro vekslers på verdien av «feedbackprinsippet», hvor deltakerne støttet hverandre og kom med innspill når vanskelige og såre temaer ble delt (Carson, 2007). Feltnotater og gruppeintervjuer la et viktig grunnlag som forberedelser til intervjuer med barn og unge.

Studien har ikke til hensikt å sammenligne foreldres og barns erfaringer i samme familie. Derfor er forskningsdesignet utformet slik at ingen familier i prosjektet har både foreldre og egne barn som informanter.

Mine hovedinformanter

Utvalget består av ti barn av fosterforeldre i alderen 8–21 år, seks jenter og fire gutter. Alle informantene har biologiske søsken og bred erfaring fra å vokse opp med fostersøsken. Antall fosterhjems plasseringer per familie varierer fra ett til tre fosterbarn. Lengden på fosterhjems plassering varierer, både midlertidige plasseringer, oppvekst plasseringer og fosterhjemsbrudd.

Fremgangsmåte

Jeg valgte å gjennomføre tre samtaler med hver informant: en introduksjonssamtale, et kvalitativt forskningsintervju og en oppfølgingsamtale. Ved å bruke tid på

å skape trygghet og legge til rette for en god samtale (Gamst, 2017), gjennom å bli kjent med barna på forhånd, er tanken at det kan øke mulighetene for en rikere empiri (Smith, 2004, s. 49).

Introduksjonssamtalen hadde til hensikt å ivareta forskningsetiske hensyn (Ruyter, 2003; Øverlien, 2013) og særlig aktsomhet når barn og unge deltar i forskning.⁶³ I den første samtalen gav jeg tilrettelagt informasjon om studien, avklarte forventninger til prosjektet, utforsket eventuell skepsis, grad av frivillighet og samtykke, innhentet nødvendige personalia og gjorde en første kartlegging av familien. Ved dette første møtet ble vi kjent med hverandre og la grunnlaget for at deltakerne kunne føle seg trygge i et godt forskningsklima (Ruyter, 2003).

Siden informantene var godt forberedt gjennom introduksjonssamtalen, kom vi raskt i gang med selve forskningsintervjuet i det andre møtet. Dette ble tatt opp på lydband og transkribert i sin helhet. Etter at første intervjurunde var gjennomført, foretok jeg en tematisk innholdsanalyse ved bruk av Nvivo for å kategorisere fremtredende temaer.

For at studien skal kunne bidra med ny kunnskap, er det ikke tilstrekkelig med en oppsummering av fakta. Analysen må «gå utover» det rent empirisk observerte og trekke tematikken videre fra en beskrivelse av informantenes livserfaringer til å fortolke hva disse betyr, og videre hvordan dette kan forstås i praksisfeltet. Denne fremgangsmåten kommer først og fremst til uttrykk i analyseprosessene mellom andre og tredje samtale.

Oppfølgingssamtalen hadde til hensikt å utforske uklarheter og kompleksitet ved å stille utfyllende spørsmål, som igjen gir et rikere og mer nyansert materiale (Corbin & Strauss, 2015), men også å fange opp eventuelle ettervirkninger eller forskningseffekt (Repstad, 2007). Mens jeg i forskningsintervjuet opptrådte mer i bakgrunnen, var jeg i oppfølgingssamtalen mer aktiv for å løfte frem forutbestemte temaer (Neumann & Neumann, 2012). Oppfølgingssamtalen tok form av en mer konsentrert samtale. Dette gav informantene anledning til å utdype med andre historier, nyansere bildet og sette ord på mer varierte og positivt ladede erfaringer.

Like viktig var det å sjekke ut om mine fortolkninger stemte overens med informantenes egen forståelse av seg selv og sin situasjon. Ungdommene var opptatt av å gi et riktig bilde av familien og hadde behov for å rette opp der de opplevde å ha gitt en for negativ fremstilling, eller satt foreldrene i et forfjort dårlig lys. Å gi informantene mulighet til å kommentere, korrigere, nyansere og utdype sine

63 *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*, punkt 15: Samtykke til å delta i forskning, punkt 16: Redusert samtykkekompetanse, og punkt 17: Beskyttelse av barn. <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora/>

meningskonstruksjoner bidrar både til å oppklare misforståelser og bekrefte fortolkninger som vedkjennes av de menneskene man forsker på (Lincoln & Guba, 1985; Patton, 2002; Ryan & Bernard, 2003). Fremgangsmåten er i tråd med en frem-og-tilbake-bevegelse, den hermeneutiske sirkel, hvor intervjueren lytter, fortolker og finner mening, for dernest å forsikre seg om at en har forstått den andres perspektiv (Ruyter, 2003). Oppfølgingsamtalen ble tatt opp og transkribert.

Datainnsamlingen pågikk over et år, der tidsrammen mellom intervjuet og oppfølgingsamtalen varierte for den enkelte informant. Forskningsdesignet er ikke utarbeidet som en komparativ studie, der hensikten er å sammenligne målinger på to tidspunkter. Varierende tidsintervall mellom intervjutidspunktene bidrar i denne studien heller til å få frem endringer og hva som eventuelt kan føre til at ting bedrer seg, eller forverrer seg over tid. Det som var viktig for barna, ble gjentatt, ofte med tilnærmet like formuleringer eller med nyanser. Slike gjentakelser og bekreftelser styrker studiens reliabilitet fordi det har med forskningsresultatens konsistens og troverdighet å gjøre. Reliabilitet handler om redelighet i gjennomføring av undersøkelsen og i hvilken grad analysen av materialet er pålitelig (Kvale & Brinkmann, 2009).

Metodologiske refleksjoner

For å sikre mest mulig nøyaktig reproduksjon av data har jeg bestrebet meg på å sikre gode prosedyrer for intervjuene og reflektert over intervjuteknikk, spørsmålsstilling og forskningsetikk.⁶⁴ Generalisering har å gjøre med om mine funn kan overføres til andre fosterfamilier med egne barn. Min hensikt er selvsagt ikke å si noe om hvor utbredt ulike holdninger og erfaringer er. Studien tar heller ikke sikte på å analysere den enkeltes historie. Det er etiske drøftinger av komplekse utfordringer som aktualiseres i møte med fosterforeldres egne barn, og profesjonelles moralske ansvar for den berørte tredjepart, som er det sentrale. Det innebærer å forstå informantens kontekst og livsverden, nemlig å ta i betraktning de konkrete kreftene og sårbarheten som kan oppstå i spesielle situasjoner (Wyller & Heimbrock, 2010). Denne doble fortolkningsprosessen gjennom *interpretative phenomenological analysis* (IPA) innebærer ulike nivåer av tolkning. Konteksten må inkluderes i helhetsbildet, der underliggende strukturelle rammevilkår og profesjonsetiske teorier kaster lys over det empiriske materialet.

64 For en nærmere redegjørelse av intervjuguide, metode, analyse, forskerrollen, metodologiske refleksjoner og forskningsetiske dilemmaer, se kapittel 3 og punkt 7.6 i avhandlingen: Revheim, C. (2019). *Hva med oss andre som bor her? Profesjonsetiske utfordringer i møte med fosterforeldres egne barn* [Doktorgradsavhandling, 07 Media]. CRISTin. Universitetet i Agder. Avhandlingen er åpent tilgjengelig i AURA: <https://hdl.handle.net/11250/3032438>

Litteraturliste

- Adams, E., Hassett, A. R. & Lumsden, V. (2018). 'They needed the attention more than I did': How do the birth children of foster carers experience the relationship with their parents? *Adoption & Fostering*, 42(2), 135–150.
- Albæk, A. U. & Albæk, M. (2017). Den skjulte epidemien. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 54(10), 1011–1014.
- Aldridge, J. & Becker, S. (1993). Punishing children for caring: the hidden cost of young carers. *Children & Society*, 7(4), 376–387.
- Amlund, E. (2015). Søskenmishandling – et skjult problem. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 52(11), 956–966.
- Anderson, E. A. (2012). *The experience of biological children in the foster home* [Doktoravhandling]. John F. Kennedy University.
- Angel, B. Ø. (2010). Barnet som aktør og kunnskapsbærer – en utfordring for barnevernets profesjonelle ekspertise. *Tidsskriftet Norges barnevern*, (03), 141–151.
- Angel, B. Ø. & Blekesaune, M. (2014). *Flyttinger i barnevernet: risikofaktorer, erfaringer og forklaringer* (Skriftserien Universitetet i Agder nr. 167). Universitetet i Agder, Institutt for sosiologi og sosialt arbeid.
- Ask, T. A. & Eide, S. B. (2018). *Barnevernets begreper – i bevegelse*. Gyldendal.
- Backe-Hansen, E. (1993). *Fosterhjemsarbeid*. Temahefte. Barnevernets utviklingscenter.
- Backe-Hansen, E. (2013). Hvem er fosterbarna? I E. Backe-Hansen, T. Havik & A. B. Grønningsæter (red.), *Fosterhjem for barns behov: Rapport fra et fireårig forskningsprogram* (s. 47–70) (NOVA-rapport). Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Backe-Hansen, E., Bakketeig, E., Gautun, H. & Grønningsæter, A. B. (2011). *Institusjonsplassering – siste utvei? Betydningen av barnevernsreformen fra 2004 for institusjonstilbudet*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Backe-Hansen, E., Christiansen, Ø. & Havik, T. (2013). *Utlisikttet flytting fra fosterhjem: en litteratursammenstilling* (NOVA-rapport 2/13). Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Backe-Hansen, E., Havik, T. & Grønningsæter, A. B. (2013). *Fosterhjem for barns behov: rapport fra et fireårig forskningsprogram* (NOVA rapport nr. 16/13). Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Banks, S. (2016). Everyday ethics in professional life: social work as ethics work. *Ethics and Social Welfare*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/17496535.2015.1126623>
- Banks, S. (2021). *Ethics and values in social work* (5. utg.). Palgrave Macmillan.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2011). *Retningslinjer til forskrift om politiattest i henhold til barnevernloven* (Rundskriv Q-34/2011). https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/rundskriv/2011/q_34_2011_retningslinjer_til_forskrift_om_politiattest_i_henhold_til_barnevernloven.pdf

- Barne- og familiedepartementet. (2005). *Barnevernet og taushetsplikten, opplysningsretten og opplysningsplikten* (Rundskriv Q-24, mars 2005). https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/rus/2005/0002/ddd/pdfv/243383-q-24_rundskriv_taushetsplikt.pdf
- Barne- og familiedepartementet. (2020). *Endringer i barnevernloven (samtaleprosess, årlig tilstandsrapportering mv.)* (Prop. 84 L (2019–2020)). Barne- og familiedepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/f4b21154a17e4fd6bd276dee99e9d0af/no/pdfs/prp201920200084000dddpdfs.pdf>
- Barnekonvensjonen. (1989). *FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november*.
- Barnelova. (1981). *Lov om barn og foreldre av 8. april nr. 7*.
- Barnevernloven. (1992). *Lov om barneverntjenester av 17. juli nr. 100*.
- Bath, H. (2008). The three pillars of trauma-informed care. *Reclaiming Children and Youth*, 17(3), 17–21.
- Bauböck, R. (2008). Normative political theory and empirical research. I D. Della Porta & M. Keating (red.), *Approaches and methodologies in the social sciences* (s. 40–60). Cambridge University Press.
- Beauvoir, S. (2004). Pyrrhus and Cineas. I M. A. Simons, M. B. Mader & M. Timmermann (red.), *Simone de Beauvoir: Philosophical writings*. University of Illinois Press.
- Befring, E. (2010). Barnevernet i historisk lys. I M.-A. Sørli, I. Frønes & E. Befring (red.), *Sårbare unge: nye perspektiver og tilnærminger* (s. 15–31). Gyldendal akademisk.
- Berrick, J. D. (2011). Trends and issues in the U.S. Child Welfare System. I N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (red.), *Child protection systems: international trends and orientations* (International policy exchange series). Oxford University Press.
- Berridge, D. & Cleaver, H. (1987). *Foster home breakdown*. Basil Blackwell.
- BFD. (2021). *Et trygt hjem for alle. Regjeringens fosterhjemsstrategi 2021–2025*. Barne- og familiedepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/ad5a949174ab4f57bdec-c00adb63ecd2/211196-regjeringens-fosterhjemstrategi-web.pdf>
- Birch, E. (2016). «*You help children and they move on ... but it changes everything*»: *Stress, coping and enjoyment of fostering among sons and daughters of foster carers* [Doktoravhandling]. Cardiff University.
- Bloom, K. M. (2017). *The effect of age and gender on the fostering experience of the biological children in the home* [Doktoravhandling]. Alliant International University.
- Blum, L. A. (2010). *Friendship, altruism and morality*. Routledge.
- Boszormenyi-Nagy, I. & Spark, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. Harper & Row.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Volume II: Separation, anxiety and anger*. The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
- Brannen, J. & O'Brien, M. (1996). *Children in Families. Research and Policy*. Falmer Press.
- Braarud, H. C. & Nordanger, D. Ø. (2011). Kompleks traumatisering hos barn: en utviklingspsykologisk forståelse. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 48(10), 968–972.
- Buudir. (2022). *Buudirns arbeid med forskning 2021*. <https://buudir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00005477>
- Bunkholdt, V. (1999). *Fosterhjemsarbeid: fra rekruttering til tilbakeføring*. Universitetsforlaget.
- Bunkholdt, V. (2017). *Fosterhjemsarbeid: fra rekruttering til tilbakeføring* (4. utg.). Gyldendal akademisk.

- Bunkholdt, V. & Kvaran, I. (2021). *Kunnskap og kompetanse i barnevernsarbeid* (2. utg.). Gyldendal.
- Bøckmann, K., Kjellevold, A. & Bendixen, A. (2021). *Pårørende i helse- og omsorgstjenesten: en klinisk og juridisk innføring* (3. utg.). Fagbokforlaget.
- Carson, N. (2007). Erfaringer og refleksjoner ved bruk av gruppeintervju i kvalitativ forskning. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 91(03). http://www.idunn.no/ts/npt/2007/03/erfaringer_og_refleksjoner_ved_bruk_av_gruppeintervju_i_kvalitativ_forskning
- Caspi, J. (2012). *Sibling aggression: Assessment and treatment*. Springer Publishing Company.
- Christiansen, Ø. (2012). Hvorfor har barnevernet problemer med å se og behandle barn som aktører? *Tidsskriftet Norges barnevern*, 89(01–02), 16–30.
- Christiansen, Ø. & Kojan, B. H. (2016a). *Beslutninger i barnevernet*. Universitetsforlaget.
- Christiansen, Ø. & Kojan, B. H. (2016b). Å fatte beslutninger i barnevernet. I Ø. Christiansen & B. H. Kojan (Red.), *Beslutninger i barnevernet* (s. 19–33). Universitetsforlaget.
- Christoffersen, S. A., Wyller, T. & Ruyter, K. W. (2011). *Profesjonsetikk: Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Clifford, G., Fauske, H., Lichtwarck, W. & Marthinsen, E. (2015). *Minst hjelp til dem som trenger det mest? Sluttrapport fra forsknings- og utviklingsprosjektet «Det nye barnevernet»* (NF-rapport 6/2015). Nordlandsforskning. https://nordlandsforskning.no/sites/default/files/files/Rapport_06_2015.pdf
- Corbin, J. M. & Strauss, A. L. (2015). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (4. utg.). Sage.
- Denuwelaere, M. & Bracke, P. (2007). Support and Conflict in the Foster Family and Children's Well-Being: A Comparison Between Foster and Birth Children. *Family Relations*, 56(1), 67–79.
- Diepstra, S. (2007). A qualitative examination of the perceived impact of foster care on biological children of foster parents: An exploratory study. I *Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses database*.
- Duffy, C. (2013). The impact of fostering on birth children and their involvement in the fostering process: Invisible, vulnerable or valued? *Critical Social Thinking: Policy and Practice*, 5, 150–173.
- Dyregrov, A. & Hordvik, E. (1986). Alvorlig sykdom hos barn: Søskenes reaksjoner. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 23, 565–572.
- Eide, S. B. (2008). Profesjonsetikkens basis. *Fontene forskning*, 1, 30–52.
- Eide, S. B. (2010). The Professional Conversation and Verbal Annexing. I T. Wyller, H.-G. Heimbrock & K. D. Schultz (red.), *Perceiving the Other: case studies and theories of respectful action*. (s. 77–90). Vandenhoeck & Ruprecht.
- Eide, S. B. (2012). Unge aktører i samtaler med sosialarbeidere om forholdet til mor. *Barn*, 2, 75–89.
- Eide, S. B. (2013). Diskursetikk. I S. B. Eide & B. Skorstad (red.), *Etikk: til refleksjon og handling i sosialt arbeid* (3. utg., s. 137–151). Gyldendal akademisk.
- Eide, S. B. (2016). Sosialt arbeid – et normativt fag. I R. Kroken & O. J. Madsen (red.), *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten: Fra sosialt arbeid til «arbeid med deg selv»?* (s. 112–130). Gyldendal akademisk.

- Eide, S. B. (2018). Det biologiske prinsippet. I T. A. Ask & S. B. Eide (red.), *Barnevernets begreper – i bevegelse* (s. 45–62). Gyldendal.
- Eide, S. B. & Skorstad, B. (2020). *Etikk: Til refleksjon og handling i sosialt arbeid* (4. utg.). Gyldendal.
- Ekhaugen, T., Høgestøl, A. & Rasmussen, I. (2018). *Kommunenes tilbud til sine fosterhjem. Et kunnskapsgrunnlag for Fosterhjemsutvalget* (Rapport 2018/10). https://www.vista-analyse.no/site/assets/files/6582/va-rapport_2018-10_kommunenes_tilbud_til_sine_fosterhjem.pdf
- Ellingsen, I. T. (2014). «Family isn't a word, it's a sentence»-familieforståelser i lys av barnevernsfaglige prinsipper. I R. S. Østerhaug & I. T. Ellingsen (red.), *Barnevernets brennpunkt: Beslutningsgrunnlag og beslutninger* (s. 137–157). Universitetsforlaget.
- Ellingsen, I. T., Levin, I., Berg, B. & Kleppe, L. C. (2019). *Sosialt arbeid: En grunnbok* (3. utg.). Universitetsforlaget.
- Ellingsen, I. T., Studsrød, I. & Ursin, M. (2019). Ivaretagelse av barns rettigheter i sosialt arbeid med familier. *Barn*, 3–4, 103–117.
- Ellingsen, I. T. & Øyre, I. (2016). Å vokse opp med fostersøsken med utfordrende atferd-erfaringer i et retrospektivt lys. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 92(01), 20–35.
- Ellis, L. (1972). Sharing parents with strangers: the role of the group home foster family's own children. *Child welfare*, 51(3).
- Engelstad, F. (2003). Kunnskap, makt og normer i samfunnsvitenskapene. I K. W. Ruyter (red.), *Forskningsetikk. Beskyttelse av enkeltpersoner og samfunn* (s. 215–241). Gyldendal akademisk.
- Ericsson, K. (1996). *Barnevern som samfunnsspeil*. Pax Forlag.
- Eriksen, S. & Jensen, V. (2009). A Push or a Punch: Distinguishing the Severity of Sibling Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(1), 183–208. <https://doi.org/10.1177/0886260508316298>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Polity Press.
- Falch-Eriksen, A. (2018). *Barn av fosterforeldre: Hva sier forskningen?* (NOVA-rapport 3/2018). Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Farmer, E. & Pollock, S. (1999). Sexually abused and abusing children. Their impact on «foster siblings» and other looked after children. I A. Mullender (red.), *We are family: Sibling relationships in placement and beyond* (s. 227–238). British Agencies for Adoption & Fostering BAAF.
- Fellesorganisasjonen. (2015). *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og veldferdsvitere: Stå opp for trygghet*. Fellesorganisasjonen (FO). Hentet 24.01.2018 fra https://www.fo.no/getfile.php/1320310/01%20Om%20FO/Hefter%20og%20publikasjoner/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument_2015.pdf
- FN. (2009). *General comment No. 12: The right of the child to be heard*, 20 July 2009. U. C. o. t. R. o. t. C. (CRC). <http://www.refworld.org/docid/4ae562c52.html>
- FN. (2013). *FNs barnekomité. Generell kommentar nr. 14 om barnets rett til at hans eller hennes beste skal være et grunnleggende hensyn*.
- Follesø, R. (2014). Barndom og barnevern. I A. Solstad, R. Follesø & K. Mevik (red.), *Kort om barnevern* (2. utg., s. 33–44). Universitetsforlaget.
- Forandringfabrikken. (2016). *Forslag til barnevernlov fra Barnevernsproffene* [Brosjyre]. Oslo, Forandringfabrikken Kunnskapssenter.

- Forandringsfabrikken. (2017). *Barnevernet – fra oss som kjenner det*. Forandringsfabrikken Kunnskapssenter.
- Forandringsfabrikken. (2019). *Rett og sikkerhet. Om anmeldelse, avhør i barnehus og rettssak fra unge som har opplevd vold eller overgrep*. Forandringsfabrikken Kunnskapssenter. <http://docplayer.me/117892646-Rett-og-sikkert-om-anmeldelse-avhor-i-barnehus-og-rettssak-fra-unge-som-har-opplevd-vold-eller-overgrep-1-forandringsfabrikken.html>
- Forskrift om fosterhjem. (2003). *Forskrift om fosterhjem, fastsatt 18.12.2003*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/forskrift-om-fosterhjem/id92232/>
- Forvaltningsloven. (1967). *Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker av 10. februar 1967*.
- Fylkesmannen. (2018). *Historien om Stina. Fylkesmannens rapport etter tilsyn med Kristiansand kommune, Sørlandet Sykehus HF, Bufetat Region Sør og Aleris Ungplan & BOI 27.7.2017–7.2.2018*. Fylkesmannen i Aust- og Vest-Agder. <https://www.fylkesmannen.no/contentassets/8e9bca4a5f3646ed864560e0b95ec6f6/historien-om-stina---rapport-etter-fylkesmannens-tilsyn.pdf>
- Gamst, K. T. (2017). *Profesjonelle barnesamtaler: Å ta barn på alvor* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Gerdtts-Andresen, T. (2021). A scoping review of when and how a child's view is weighted in decision-making processes in law proceedings. *Children and Youth Services Review*, 129, 106197. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106197>
- Gerdtts-Andresen, T. & Aarum Hansen, H. (2021). How the child's views is weighted in care order proceedings. *Children and Youth Services Review*, 129, 106179. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106179>
- Gilbert, N., Parton, N. & Skivenes, M. (2011a). Changing Patterns of Response and Emerging Orientations. I N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (red.), *Child protection systems: International trends and orientations* (s. 243–258). (International policy exchange series). Oxford University Press.
- Gilbert, N., Parton, N. & Skivenes, M. (2011b). *Child protection systems: International trends and orientations*. Oxford University Press.
- Gjedrem, J. (2018). Barnets beste. I T. A. Ask & S. B. Eide (red.), *Barnevernets begreper – i bevegelse* (s. 63–80). Gyldendal.
- Grelland, H. H. (2008). Om følelsene og deres betydning i veiledning. I S. B. Eide, D. G. Aasland, H. H. Grelland & A. Kristiansen (red.), *Til den andres beste: En bok om veiledningens etikk* (s. 97–114). Gyldendal akademisk.
- Grelland, H. H. (2011). Følelse og medfølelse. I S. B. Eide, H. H. Grelland, A. Kristiansen, H. I. Sævereid & D. G. Aasland (red.), *Fordi vi er mennesker: En bok om samarbeidets etikk* (2. utg., s. 107–127). Fagbokforlaget.
- Grimen, H. (2010). Profesjon og profesjonsmoral. I A. Molander & L. I. Terum (red.), *Profesjonsstudier* (s. 144–160). Universitetsforlaget.
- Gross, P. S. (2007). *Biological children in therapeutic foster families: A phenomenological study* [Doktoravhandling] Cappela University. Minneapolis.
- Grunnloven. (1814). *Kongeriket Noregs grunnlov av 17. mai*.
- Grønningsæter, A. B. (2014). *Omsorg for traumatiserte barn: rapport fra evaluering av et opplæringstilbud til fosterforeldre* (Skriftserien nr. 166). Universitetet i Agder, Institutt for sosio- og sosialt arbeid.

- Gulbrandsen, L. M., Seim, S. & Ulvik, O. S. (2012). Barns rett til deltakelse i barnevernet: Samspill og meningsarbeid. *Sosiologi i dag*, 42 (3–4).
- Gulløv, E., Palludan, C. & Winther, I. W. (2015). Engaging siblingships. *Childhood*, 22(4), 506–519. <https://doi.org/10.1177/0907568214555147>
- Gundersen, T. & Jessen, J. (2019). Å være fosterfamilie – erfaringene til fosterforeldre og deres egne barn. *Kort Oppsummert* nr. 3. Velferdsforskningsinstituttet NOVA, <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/3005/Kort-oppsummert-3-2019.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
- Gundersen, T. & Jessen, J. T. (2020). Fosterforeldres egne barn: Hvordan synes de det er å ha fostersøsken? *Tidsskriftet Norges barnevern*, 97(03), 196–213.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society* (Bd. 1). Heinemann.
- Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action: Lifeworld and system: A critique of functionalist reason* (Vol. 2). Beacon.
- Habermas, J. (1992). *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. (2010). The concept of human dignity and the realistic utopia of human rights. *Metaphilosophy*, 41(4), 464–480. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2010.01648.x>
- Habermas, J. (2015). *The philosophical discourse of modernity: Twelve lectures*. John Wiley & Sons.
- Hart, R. A. (1997). *Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. Earthscan.
- Haugland, B. S. M. (2006). Barn som omsorgsgivere: Adaptiv versus destruktiv parentifisering. *Norsk Psykologforening*, 43(3), 211.
- Havik, T. (2007). *Slik fosterforeldrene ser det – II. Resultat fra en kartleggingsstudie i 2005*. Unifob helse.
- Heggdalsvik, I. K. (2007). *Fosterforeldrenes egne barn: et studie av hvordan fosterforeldres egne barn opplever det å vokse opp sammen med fosterbarn* [Masteroppgave]. NTNU.
- Held, V. (2006a). *The Ethics of Care: Personal, Political, and Global*. Oxford University Press.
- Held, V. (2006b). The Ethics of Care. I D. Copp (red.), *The Oxford Handbook of Ethical Theory* (s. 537–566). Oxford University Press.
- Helgeland, A. (2014). *Profesjonsetiske utfordringer ved barns deltakelse i familierapi* [Doktoravhandling.] Universitetet i Agder.
- Helgeland, A. (2016). Verdier i klemme – Etske utfordringer ved barns deltakelse i familierapi. *Fokus på familien*, (04), 272–293.
- Helsedirektoratet. (2017). *Veileder om pårørende i helse- og omsorgstjenesten*. <https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/parorendeveileder>
- Helsetilsynet. (2019). *Det å reise vasker øynene. Gjennomgang av 106 Barnevernsaker*. https://www.helsetilsynet.no/globalassets/opplastinger/publikasjoner/rapporter2019/helsetilsynet_rapport_unummerert_gjennomgang_106_barnevernsaker.pdf
- Hennum, N. (2016). Barnevernsbarn i ekspertisesamfunn: Tid for refleksjoner. I R. Kroken & O. J. Madsen (red.), *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten: Fra sosialt arbeid til «arbeid med deg selv»?* (s. 131–151). Gyldendal akademisk.

- Honneth, A. (2003). Usynlighed. Om «anerkendelsens» erkendelsesteori (M. C. Jacobsen, overs.). I R. Willig (red.), *Axel Honneth. Behovet for anerkendelse: En tekstsamling* (s. 98–117). Hans Reitzels Forlag.
- Honneth, A. (2008a). *Kamp om anerkjennelse: Om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk* (L. Holm-Hansen, overs.). Pax.
- Honneth, A. (2008b). Reification: A New Look at an Old Idea. I M. Jay (red.), *Reification: A New Look at an Old Idea* (s. 16–94). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195320466.001.0001>
- Honneth, A. (2014). *Freedom's right: The Social Foundations of Democratic Life* (J. Ganahl, overs.). Polity.
- Hugman, R. (2005). *New approaches in ethics for the caring professions*. Palgrave Macmillan.
- Höjer, I. (2001). *Fosterfamiliens inre liv*. Institutionen för socialt arbete. Göteborgs universitet.
- Höjer, I. (2004). What happens in the foster family? A study of fostering relationships in Sweden. *Adoption & Fostering*, 28(1), 38–48.
- Höjer, I. (2007). Sons and daughters of foster carers and the impact of fostering on their everyday life. *Child & Family Social Work*, 12(1), 73–83. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00447.x>
- Höjer, I. & Nordenfors, M. (2003). Growing up with foster siblings. I I. Höjer, A. Skerfving, J. Brannen & M. Nordenfors (red.), *Childhoods in late modern society*. Skriftserien Göteborgs universitet.
- Höjer, I. & Nordenfors, M. (2004). Living with Foster Siblings – what Impact has Fostering on the Biological Children of Foster Carers? I T. Tjellflaat & H. G. Eriksson (red.), *Residential care: horizons for the new century* (s. 99–118). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315244402>
- Höjer, I. & Nordenfors, M. (2006). *Att leva med fostersyskon*. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Höjer, I., Sebba, J. & Luke, N. (2013). The impact of fostering on foster carers' children. An international literature review. *Rees Centre for Research in Fostering and Education*. University of Oxford.
- Høstmælingen, N., Kjørholt, E. S. & Sandberg, K. (2020). *Barnekonvensjonen: Barns rettigheter i Norge* (4. utg.). Universitetsforlaget.
- Ikäheimo, H. & Laitinen, A. (2007). Analyzing Recognition. Identification, acknowledgement, and cognitive attitudes towards persons. I B. van den Brink & D. Owen (red.), *Recognition and Power: Axel Honneth and the Tradition of Critical Social Theory* (s. 33–56). Cambridge University Press.
- Ipsos. (2017). *Fosterhjemsundersøkelsen 2016/2017*. <https://bibliotek.bufdir.no/BUF/101/Undersokelse-blant-fosterhjem-2017.pdf>
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Polity Press.
- Jørgensen, T. W. & Steinkopf, H. (2013). Traumebevisst omsorg, teori og praksis. *Fosterhjemskontakt*, 1/13, 10–17.
- Kaplan, C. P. (1988). The biological children of foster parents in the foster family. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 5(4), 281–299. <https://doi.org/10.1007/BF00755392>
- Karlsen, G. (2011). Merleau-Ponty og kroppen som utgangspunkt for erfaring og eksistens. *Religion og livssyn*, 23(2), 39–43.

- Kipperberg, E. (2019). Fra ratifikasjon til realisering i Norge. I E. Kipperberg, J. Köhler-Olsen & E. Pedersen (red.), *Barnekonvensjonen i praksis: Fra barnets behov til barnets rettigheter* (1. utg., s. 61–84). Fagbokforlaget.
- Kipperberg, E., Köhler-Olsen, J. & Pedersen, E. (2019). *Barnekonvensjonen i praksis: Fra barnets behov til barnets rettigheter* (1. utg.). Fagbokforlaget.
- Kirkengen, A. L. (2007). *Forstyrret barn – forstyrret liv*. Emilia.
- Kirkengen, A. L. (2009). *Hvordan krenkede barn blir syke voksne* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Kittay, E. F. (2013). *Love's labor: Essays on women, equality and dependency*. Routledge.
- Kjelsaas, I., Backe-Hansen, E., Ellingsen, D., Guldvik, M. K., Vennerød, Ø. & Pedersen, S. (2020). Best egnede tiltak når barn og unge skal bo utenfor hjemmet. I. Menon-publikasjon nr. 134/2020. Hentet fra <https://www.menon.no/best-egnede-tiltak-nar-barn-unge-bo-utenfor-hjemmet/>
- Knutsen, J. M. (2013). *De små hjelperne? En kulturpsykologisk studie av fosterforeldrenes barn* [Masteroppgave i Sosialt arbeid]. Universitetet i Nordland.
- Knutsen, J. M. (2014). De navnløse hjelperne – om selvpoppfatningen til barn av fosterforeldre. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 91 (1), 20–30.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (T. M. Anderssen & J. Rygge, overs.; 2. utg.). Gyldendal akademisk.
- Kvelling, Ø. (2008). *Utredning av atferdsvansker, omsorgssvikt og mishandling*. Universitetsforlaget.
- Kvelling, Ø. (2015). *Barn i risiko: Skadelige omsorgssituasjoner* (2. utg.). Gyldendal akademisk.
- Köhler-Olsen, J. (2019). Fra ord til handling – FN's barnekonvensjonen og statens forpliktelser. I E. Kipperberg, J. Köhler-Olsen & E. Pedersen (red.), *Barnekonvensjonen i praksis: Fra barnets behov til barnets rettigheter* (1. utg., s. 35–59). Fagbokforlaget.
- Larkin, M., Watts, S. & Clifton, E. (2006). Giving voice and making sense in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 102–120.
- Laurson, B. & Rønlev, C. (1998). *Kærlighed og næstekærlighed: Om leveforholdene for plejefamiliers egne børn*. Familieplejen i Danmark.
- Lehmann, S., Havik, O. E., Havik, T. & Heiervang, E. R. (2013). Mental disorders in foster children: a study of prevalence, comorbidity and risk factors. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 7 (1/39). <https://doi.org/10.1186/1753-2000-7-39>
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Lingås, L. G. (1993). *Etikk i sosialt arbeid: Fra regler til diskurs* [Doktoravhandling]. Göteborgs Universitet.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services* (30th anniversary expanded. utg.). Russell Sage Foundation.
- Lykke, K. H. (2010). *Søsken for livet*. Cappelen Damm.
- Lysaker, O. (2011). Anerkjennelse og menneskeverdets forankring: Henimot en transnasjonal anerkjennelsespolitikk. *Etikk i Praksis: Nordic Journal of Applied Ethics*, 5(2), 101–122. <https://doi.org/10.5324/eip.v5i2.1773>
- Løgstrup, K. E. (1956). *Den etiske fordring*. Gyldendal.
- Løgstrup, K. E. (1996). *Etiske begreber og problemer*. Gyldendal.
- Macaskill, C. (1991). *Adopting or fostering a sexually abused child*. B.T. Batsford Ltd.
- Madsen, O. J. (2016). Psykologiens innflytelse i velferdsstaten. I R. Kroken & O. J. Madsen (red.), *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten: Fra sosialt arbeid til «arbeid med deg selv»?* (s. 86–111). Gyldendal akademisk.

- Mainpin, A. M., Minary, J.-P. & Boutanquoi, M. (2016). Anxiety, Depression and Fraternal Experiences on the Birth Child in a Foster Home. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 33(5), 443–454. <https://doi.org/10.1007/s10560-016-0437-5>
- Marthinsen, E., Lichtwarck, W., Fauske, H. & Clifford, G. (2013). Hva mener vi med det nye barnevernet? I E. Marthinsen & W. Lichtwarck (red.), *Det Nye barnevernet: Fase I – en antologi* (s. 14–35). Universitetsforlaget.
- Martin, G. (1993). Foster care: The protection and training of carers' children. *Child Abuse Review*, 2(1), 15–22.
- Maturana, H. & Verden-Zöller, G. (2012). *The origin of humanness in the biology of love*. Andrews.
- McEwan-Strand, A. & Skivenes, M. (2020). Children's Capacities and Role in Matters of Great Significance for Them: An Analysis of the Norwegian County Boards' Decision-making in Cases about Adoption from Care. *The International Journal of Children's Rights*, 28(3), 632–665. <https://doi.org/10.1163/15718182-02803006>
- Meld. St. 17. (2015–2016). *Trygghet og omsorg. Fosterhjem til barns beste*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception*. Routledge.
- Mesel, T. (2013). «Han er ikke tung. Han er min bror.» Om ansvar, anerkjennelse og sårbarhet. I T. Mesel & P. Leer-Salvesen (red.), *Makt og avmakt: Etske perspektiver på feltet psykisk helse* (s. 30–50). Portal akademisk.
- Messel, J. (2014). Sosialarbeiderne. I velferdsstatens frontlinje. I J. Messel & R. Slagstad (red.), *Profesjonshistorier* (s. 526–565). Pax.
- Molander, A. & Terum, L. I. (2010). Profesjonsstudier – en introduksjon. I A. Molander & L. I. Terum (red.), *Profesjonsstudier* (2. utg., s. 13–27). Universitetsforlaget.
- Mosek, A. (2013). The Quality of Sibling Relations Created through Fostering. *Relational Child & Youth Care Practice*, 26(3), 26–41.
- Moslehuddin, M. B. (1999). The impact of fostering on the biological children of foster carers: A review of literature. *Children Australia*, 24(04), 49–54.
- Neumann, C. B. & Neumann, I. B. (2012). *Forskeren i forskningsprosessen: Metodebok om situering*. Cappelen Damm akademisk.
- Njøs, B. M. (2012). *Fosterfamilier er ikke som andre familier. Ein studie om korleis dei biologiske barna til fosterforeldre opplever kvardagslivet med fostersøsken* [Master i helse- og sosialfaglig arbeid med barn og unge]. Høgskolen i Lillehammer.
- Njøs, B. M. & Seim, S. (2018). Biological children as participants in foster families. *Nordic Social Work Research*, 1–12.
- Noble-Carr, D., Farnham, J. & Dean, C. (2014). *Needs and Experiences of Biological Children of Foster Carers: A Scoping Study*. Institute of Child Protection Studies.
- Nordenfors, M. (2006). *Ett reflexivt syskonskap. En studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon* [Doktoravhandling]. Göteborg Universitet.
- Nordenfors, M. (2015). Children's participation in foster care placements. *European Journal of Social Work*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/13691457.2015.1084493>
- Nordstoga, S. & Støkken, A. M. (2008). *Et kontrollregime i endring: Sluttrapport*. Universitetet i Agder.
- NOU 2016: 16. (2016). *Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-16/id2512881/>

- NOU 2018: 18 (2018). *Trygge rammer for fosterhjem*. Barne- og likestillingsdepartementet. 07 Media. <https://www.regjeringen.no/contentassets/cfec9a0ff1f3471891656e1ce9dbd2ff/no/pdfs/nou201820180018000dddpdfs.pdf>
- Nuske, E. (2010). Balancing contradictions: The experiences of biological children of foster families. *Children Australia*, 35(3), 32–37.
- Oterholm, I. (2016). Beslutninger om ettervern. I Ø. Christiansen & B. H. Kojan (red.), *Beslutninger i barnevernet* (s. 129–143). Universitetsforlaget.
- Parsons, T. (1939). The Professions and Social Structure. *Social Forces*, 17(4), 457–467. <https://doi.org/10.2307/2570695>
- Part, D. (1993). Fostering as seen by the carers' children. *Adoption & Fostering*, 17(1), 26–31.
- Parton, N. & Berridge, D. (2011). Child Protection in England. I N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (red.), *Child protection systems: International trends and orientations* (s. 60–85) (International Policy Exchange Series). Oxford University Press.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3. utg.). Sage Publications.
- Perry, B. (2006). Applying principles of neurodevelopment to clinical work with maltreated and traumatized children. I N. B. E. Webb (red.), *Working with traumatized youth in child welfare* (s. 27–52). Guilford Press.
- Pettersen, T. (2006). Omsorg som etisk teori. *Norsk filosofisk tidsskrift*, 41(02), 151–161.
- Pettersen, T. (2008). *Comprehending care: Problems and possibilities in the ethics of care*. Lexington Books.
- Pettersen, T. (2011a). The Ethics of Care: Normative Structures and Empirical Implications. *An International Journal of Health Care Philosophy and Policy*, 19(1), 51–64. <https://doi.org/10.1007/s10728-010-0163-7>
- Pettersen, T. (2011b). Kropp, kjønn og moralfilosofi. *Religion og livssyn*, 23(2), 34–38.
- Pettersen, T. (2012). Conceptions of care: Altruism, feminism, and mature care. *Hypatia*, 27(2), 366–389.
- Pietkiewicz, I. & Smith, J. A. (2014). A practical guide to using interpretative phenomenological analysis in qualitative research psychology. *Psychological Journal*, 20(1), 7–14.
- Poland, D. C. & Groze, V. (1993). Effects of foster care placement on biological children in the home. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 10(2), 153–164.
- Polkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M. & Riikonen, M. (2012). Child Care in Practice: 'Children's participation in child-protection processes as experienced by foster children and social workers'. (Author abstract)(Report). *Adoption & Fostering*, 36(2), 99.
- Prop. 73 L (2016–2017). *Endringer i barnevernloven (barnevernsreform)*. Barne- og likestillingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/67954c9d29dd4c0ca3134e0931f32fdc/no/pdfs/prp201620170073000dddpdfs.pdf>
- Pugh, G. (1996). Seen but Not Heard? Addressing the Needs of Children Who Foster. *Adoption & Fostering*, 20(1), 35–41.
- Raineri, M. L., Calcaterra, V. & Folgheraiter, F. (2018). «We are caregivers, too»: Foster siblings' difficulties, strengths, and needs for support. *Child & Family Social Work*, 1–18.
- Repstad, P. (2004). *Dugnadsånd og forsvarsverker: Tverretattlig samarbeid i teori og praksis* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse: Kvalitative metoder i samfunnsfag* (4. utg.). Universitetsforlaget.

- Repstad, P. (2014). *Sosiologiske perspektiver for helse- og sosialarbeidere* (3. utg.). Universitetsforlaget.
- Revheim-Rafaelsen, C. (2013). *Sosialarbeiderens etiske blick: En kvalitativ studie av profesjonsetiske utfordringer i møte med fosterforeldrenes egne barn* [Masteroppgave]. Universitetet i Agder.
- Revheim, C. (2018). Fosterforeldrenes egne barn: De glemte barna. I T. A. Ask & S. B. Eide (red.), *Barnevernets begreper – i bevegelse* (s. 179–199). Gyldendal.
- Revheim, C. (2019). *Hva med oss andre som bor her? Profesjonsetiske utfordringer i møte med fosterforeldres egne barn* [Doktoravhandling]. CRISTin. Universitetet i Agder.
- Roche, S. & Noble-Carr, D. (2016). Agency and its Constraints among Biological Children of Foster Carers. *Australian Social Work*, 1–12.
- Rock, S., Michelson, D., Thomson, S. & Day, C. (2013). Understanding foster placement instability for looked after children: a systematic review and narrative synthesis of quantitative and qualitative evidence. *British Journal of Social Work*, 45(1), 177–203. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct084>
- Rudberg, M. (1983). *Dydige, sterke, lykkelige barn: Ideer om oppdragelse i borgelig tradisjon*. Universitetsforlaget.
- Ruyter, K. W. (2003). *Forskningsetikk: beskyttelse av enkeltpersoner og samfunn*. Gyldendal akademisk.
- Ryan, G. W. & Bernard, H. R. (2003). Techniques to identify themes. *Field methods*, 15(1), 85–109.
- Sandberg, K. (2010). Barns rett til medbestemmelse – et juridisk perspektiv. I A. T. Kjørholt (red.), *Barn som samfunnsborgere: Til barnets beste* (s. 47–70). Universitetsforlaget.
- Sandberg, K. (2020). Barns rett til å bli hørt. I N. Høstmælingen, E. S. Kjørholt & K. Sandberg (red.), *Barnekonvensjonen: Barns rettigheter i Norge* (4. utg., s. 98–130). Universitetsforlaget.
- Sandbæk, M. (2004). Barn i hjelpeapparatet – kompetente og sårbare aktører. *Nordisk sosialt arbeid*, 24(02), 98–109.
- Schrumpf, E. (2007). *Barndomshistorie*. Samlaget.
- Schröder, S. K. (2018). Medvirkning. I T. A. Ask & S. B. Eide (red.), *Barnevernets begreper – i bevegelse* (s. 81–98). Gyldendal.
- Serbinski, S. (2014). *Growing up in families that foster: Exploring the (e)motions of young adult sons and daughters of foster parents* [Doktoravhandling]. University of Toronto.
- Serbinski, S. (2015). Growing up with foster siblings: Exploring the impacts of fostering on the children of foster parents. *Qualitative Social Work*, 16(1). <https://doi.org/10.1177/1473325015599247>
- Serbinski, S. & Brown, J. (2016). Creating Connections with Child Welfare Workers: Experiences of Foster Parents' Own Children. *British Journal of Social Work*, 47(5), 1411–1426. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw146>
- Serbinski, S. & Shlonsky, A. (2014). Is it that we are afraid to ask? A scoping review about sons and daughters of foster parents. *Children and Youth Services Review*, 36(0), 101–114. <http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.10.023>
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Children & Society*, 15(2), 107–117. <https://doi.org/10.1002/chi.617>
- Sjumilssteget. (2019). <https://www.sjumilssteget.no/>

- Skauge, A. L. (2014). *Biological children in the foster family: relations between official guidelines and everyday family practices* [Masteroppgave]. NTNU.
- Skivenes, M. (2011). Norway: Toward a Child-Centric Perspective. I N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (red.), *Child protection systems: International trends and orientations* (s. 154–184). (International policy exchange series). Oxford University Press.
- Skorstad, B. (2013). Etikkk, organisasjon og kultur. I S. B. Eide & B. Skorstad (red.), *Etikk: Til refleksjon og handling i sosialt arbeid* (3. utg., s. 203–225). Gyldendal akademisk.
- Slote, M. (2007). *The ethics of care and empathy*. Routledge.
- Smith, J. A. (1996). Beyond the divide between cognition and discourse: Using interpretative phenomenological analysis in health psychology. *Psychology and Health*, 11(2), 261–271.
- Smith, J. A. (2004). Reflecting on the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 1(1), 39–54.
- Smith, J. A., Flowers, P. & Larkin, M. (2012). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research* (2. utg.). SAGE Publications.
- Solbakken, J. (2018). *Familie er familie. En kvalitativ studie av fosterforeldres egne barns psykososiale erfaringer med å mestre det å være fostersøsken i slektsfosterhjem* [Masteroppgave]. UiT Norges arktiske universitet.
- Sommer, D., Hundeide, K., Samuelsson, I. P., Fleeer, M., Pramling-Samuelsson, I., Cullen, J., Mastsukawa, Y., Arauz, R. M., Rao, N., Smith, A. B., Tayler, C., Johansson, E. & Katz, L. G. (2010). *Child Perspectives and Children's Perspectives in Theory and Practice* (Bd. 2). Springer Netherlands. <https://doi.org/10.1007/978-90-481-3316-1>
- Spears, W. & Cross, M. (2003). How do «children who foster» perceive fostering? *Adoption & Fostering*, 27(4), 38–45.
- Stang, E. G. (2007). *Det er barnets sak: Barnets rettsstilling i sak om hjelpetiltak etter barnevernloven § 4-4*. Universitetsforlaget.
- Stang, E. G. (2017). Forslaget til ny barnevernlov. Rettighetsfesting, strukturendring og språkrevisjon. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 15(03), 191–212. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9553-2017-03-02>
- Strandbu, A. (2011). *Barnets deltakelse: hverdagslige og vanskelige beslutninger*. Universitetsforlaget.
- Strandbu, A. & Vis, S. A. (2016). Barnets deltakelse i beslutningene. I Ø. Christiansen & B. H. Kojan (red.), *Beslutninger i barnevernet* (s. 144–161). Universitetsforlaget.
- Stutey, D. & Clemens, E. V. (2014). Hidden Abuse Within the Home: Recognizing and Responding to Sibling Abuse. *Professional School Counseling*, 18(1). <https://doi.org/10.1177/2156759X0001800119>
- Sundt, H. (2016a). *Fosterhjemshåndboka* (7. utg.). Kommuneforlaget.
- Sundt, H. (2016b). Å leve med fostersøsken. I H. Sundt (red.), *Fosterhjemshåndboka* (7. utg., s. 451–468). Kommuneforlaget.
- Sutton, L. & Stack, N. (2013). Hearing Quiet Voices: Biological Children's Experiences of Fostering. *British Journal of Social Work*, 43(3), 596–612. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct186>
- Svenaesus, F. (2009). Vad är praktisk kunskap? En inledning till ämnet och boken. I F. Svenaesus & J. Bornemark (red.), *Vad är praktisk kunskap?* (s. 11–34). Södertörns högskolebibliotek.

- Swan, T. (2002). The experience of foster caregivers' children. *Canada's Children*, 9(1), 13–17.
- Swift, K. J. (2011). Canadian Child Welfare: Child Protection and the Status Quo. I N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (red.), *Child protection systems: International trends and orientations* (International policy exchange series). Oxford University Press.
- Søftestad, S. & Andersen, I. L. (2014). *Seksuelle overgrep mot barn: traumebevisst tilnærming*. Universitetsforlaget.
- Søvig, K. H. & Vindenes, P. H. (2020). Avgjørelser fra EMD i saker om vern av privat- og familieviv fra 2019–2020. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 18(3–04), 173–209. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9553-2020-03-04-02>
- Targowska, A., Cavazzi, T. & Lund, S. (2016). Fostering together – The why and how of involving and supporting biological children of foster carers. *Children Australia*, 41(01), 29–38.
- Thomas, N. (2000). *Children, family and the state: decision-making and child participation*. Macmillan.
- Thompson, H. & McPherson, S. (2011). The experience of living with a foster sibling, as described by the birth children of foster carers: A thematic analysis of the literature. *Adoption & Fostering*, 35(2), 49–60.
- Thompson, H., McPherson, S. & Marsland, L. (2016). «Am I damaging my own family?»: Relational changes between foster carers and their birth children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 21(1), 48–65. <https://doi.org/10.1177/1359104514554310>
- Thoresen, L. (2010). «I rather talk about football» – A Study on Lifeworld in a Hospice Ward. I T. Wyller & H.-G. Heimbrock (Red.), *Perceiving the other: case studies and theories of respectful action* (s. 41–57). Vandenhoeck & Ruprecht.
- Thorn, A. (2008). Søsken til unge mennesker med psykose forteller om sine erfaringer og hvordan de ønsker å bli møtt av helsevesenet. *Fokus på familien*, 01 (36), 19–37.
- Thrana, H. M. (2013). Kjærlighet: en kjernekompetanse i profesjonelt barnevernsarbeid? *Tidsskriftet Norges barnevern*, 90(1), 4–17.
- Thrana, H. M. (2015). *Kjærlighet og sosialt arbeid: En studie av kjærlighetens betydning i barnevernets praksis* [Doktoravhandling]. Høgskolen i Lillehammer.
- Thrana, H. M. (2016). Kjærlighetens inntreden i barnevernet en utfordring for den profesjonelle relasjon? *Tidsskriftet Norges barnevern*, 93(2), 96–109.
- Thrana, H. M. (2018). Kjærlighet. Et gammelt begrep i framtidens barnevern. I T. A. Ask & S. B. Eide (red.), *Barnevernets begreper – i bevegelse* (s. 215–232). Gyldendal.
- Twigg, R. (1994). The Unknown Soldiers of Foster-Care – Foster-Care as Loss for the Foster Parents Own Children. *Smith College Studies in Social Work*, 64(3), 297–312. <https://doi.org/10.1080/00377319409517416>
- Twigg, R. (1995). Coping with loss: How foster parents' children cope with foster care. *Community Alternatives: International Journal of Family Care*, 7(1), 1–12.
- Twigg, R. & Swan, T. (2007). Inside the foster family: what research tells us about the experience of foster carers' children. *Adoption & Fostering*, 31(4), 49–61. <https://doi.org/10.1177/030857590703100407>
- Ulvik, O. S. (2005). *Fosterfamilie som seinmoderne omsorgsarrangement: En kulturpsykologisk studie av fosterbarn og fosterforeldres fortellinger* [Doktoravhandling]. Universitetet i Oslo.

- Ulvik, O. S. (2007). *Seinmoderne fosterfamilier: En kulturpsykologisk studie av barn og voksnes fortellinger*. Unipub.
- Ulvik, O. S. (2009). Barns rett til deltakelse – teoretiske og praktiske utfordringer i profesjonelle hjelperes samarbeid med barn. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 46(12), 1148–1154.
- Ustvedt, Y. (2000). *Djeveløya i Oslofjorden: Historien om Bastøy og andre straffeanstalter for slemme gutter*. Cappelen.
- Van Manen, M. (2002). *Writing in the dark: Phenomenological studies in interpretive inquiry*. Althouse.
- Velle, H. K. (2014). *Beredskapshjemets egenfødte barn: hvordan er det å være foreldrenes egenfødte barn i en familie som er beredskapshjem* [Masteroppgave]. Universitetet i Agder.
- Vetlesen, A. J. (2001). Omsorg – mellom avhengighet og autonomi. I K. W. Ruyter & A. J. Vetlesen (red.), *Omsorgens tvetydighet* (s. 27–40). Gyldendal akademisk.
- Vetlesen, A. J. (2007). *Hva er etikk* (Bd. 17). Universitetsforlaget.
- Vetlesen, A. J., Bauman, Z., Nortvedt, P. & Andersen, S. (1996). *Nærhetsetikk*. Ad notam Gyldendal.
- Vetlesen, A. J. & Nortvedt, P. (2000). *Følelser og moral* (2. utg.). Ad Notam Gyldendal.
- Vis, S. A., Holtan, A. & Thomas, N. (2012). Obstacles for child participation in care and protection cases – why Norwegian social workers find it difficult. *Child Abuse Review*, 21(1), 7–23. <https://doi.org/10.1002/car.1155>
- Walsh, J. & Campbell, H. (2010). *To what extent does current policy and practice pay adequate attention to the needs of the sons and daughters of foster carers, particularly in the context of planned or unplanned placement endings?* Children's Workforce Development Council.
- Watson, A. & Jones, D. (2002). The impact of fostering on foster carers' own children. *Adoption & Fostering*, 26(1), 49–55.
- Wiehe, V. R. (1997). *Sibling abuse: Hidden physical, emotional, and sexual trauma* (2. utg.). Sage Publications.
- Wilkes, J. R. (1974). The Impact of Fostering on the Foster Family. *Child Welfare*, 53(6).
- Williams, D. (2017a). Grief, loss, and separation: Experiences of birth children of foster carers. *Child & Family Social Work*, 22(4), 1448–1455.
- Williams, D. (2017b). Recognising Birth Children as Social Actors in the Foster-Care Process: Retrospective Accounts from Biological Children of Foster-Carers in Ireland. *British Journal of Social Work*, 47(5), 1394–1410. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw100>
- Willig, R. (2003). *Axel Honneth. Behovet for anerkendelse: En tekstsamling* (C. J. Mogens, overs.). Hans Reitzels.
- Winnicott, D. W. (2006). *The family and individual development*. Routledge.
- Wyller, T. & Heimbrock, H.-G. (2010). *Perceiving the Other: Case studies and theories of respectful action*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Younes, M. N. & Harp, M. (2007). Addressing the impact of foster care on biological children and their families. *Child Welfare*, 86(4), 21–40.
- Youngson, S. (2016). *Stable Foster Placements-The Weird dance: Experience of natural siblings' relationships and support* [Doktoravhandling]. University of Sheffield.
- Zahavi, D. (2003). *Fænomenologi*. Roskilde Universitetsforlag.
- Øverlien, C. (2012). *Vold i hjemmet: barns strategier*. Universitetsforlaget.

- Øverlien, C. (2013). «Nå følte jeg meg som Jens Stoltenberg, jeg!» Etiske refleksjoner kring två forskningsprosjekt om barn och ungdomar i svåra livssituationer. I H. Fossheim, J. C. Hølen & H. Ingierd (red.), *Barn i forskning: Etiske dimensjoner* (s. 9–44). De Nasjonale forskningsetiske komiteene.
- Øyre, I. (2012). *Hvordan opplever biologiske barn det å vokse opp med fostersøsken med utfordrende atferd?* [Masteroppgave]. Universitetet i Stavanger.
- Aakvaag, G. C. (2008). Jürgen Habermas: En kommunikasjonsteoretisk syntese. I G. C. Aakvaag (red.), *Moderne sosiologisk teori* (s. 172–198). Abstrakt forlag.
- Aaøyen, J. (2014). «Før var det meg, meg, meg. Nå er det de, de, de. Og litt meg.» – *En kvalitativ studie av fosteforeldres biologiske barns erfaringer med å leve med fostersøsken* [Masteroppgave i psykososialt arbeid]. Universitetet i Oslo.

Å ta vare på barn og ungdom som permanent eller periodevis trenger å flytte inn i en ny familie, er et viktig samfunnsoppdrag. Til hjelp i dette omsorgsarbeidet er barnevernstjenesten avhengig av at privatpersoner åpner sine hjem. I mange fosterhjem bor det også andre barn. For fosterbarnet kan fosterfamiliens barn være en stor ressurs. Det kan også være krevende å finne sin plass i en allerede etablert søskenflokk. Men hvordan oppleves det for fosterforeldrenes øvrige barn å få et nytt fostersøsken? Hva tenker de om sitt engasjement og sin egen rolle i forhold til fosterbarnet, og hvilke erfaringer gjør de seg i møtet med profesjonelle i velferdstjenestene?

Gjennom empiriske studier av fosterforeldre og deres barn gir forfatteren et innblikk i fosterfamiliens hverdagsliv. Boken beskriver gleder og utfordringer i fostersøskenrelasjoner og peker ut særskilte problemområder der omsorgsgivernes barn trenger hjelp og støtte. Boken bidrar også med drøftinger av etiske dilemma og hva profesjonelle kan gjøre for å forebygge konflikter.

Målgruppen for boken er fagpersoner innen barnevernsfeltet, fosterforeldre og studenter i sosialt arbeid og barnevern som søker særskilt kunnskap om fosterhjemsomsorg. Boken er også relevant for fosterfamiliens øvrige barn, men er ikke pedagogisk skrevet for barn. Den egner seg derfor best for unge voksne.

Cecilie Revheim er førsteamanuensis ved Institutt for sosiologi og sosialt arbeid, Universitetet i Agder, hvor hun forsker og underviser innen fagfeltene etikk og barnevern. Hun har mange års erfaring fra barnevernsfeltet og har i sin forskning hatt særlig interesse for fosterhjemsomsorg.

Trykt utgave (print on demand): ISBN 978-82-15-05592-3